

BİLGE STRATEJİ

Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi
Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Editör: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Editör Yardımcıları: Erdem KAYA, Emine AKÇADAĞ, Bilgehan EMEKLİER

Yayına Hazırlayan: Eren OKUR

Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi yılda iki sayı olmak üzere Bahar ve Güz dönemlerinde yayınlanır.

Bilge Strateji Dergisi'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No:10, Kat:9, Daire:36-38,
Mecidiyeköy-İSTANBUL

www.bilgesam.org, www.bilgestrateji.com, bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91-Faks: 0 212 217 65 93

Baskı: Ecem Basın Yayın Reklamcılık

Hadımköy Yolu Mahallesi San. 1 Bulvarı 169. Sokak No: 3 Büyükçekmece-İSTANBUL
Tel: 0 212 886 20 10-0 212 886 20 05

BİLGE STRATEJİ

- Danışma Kurulu** Salim DERVIŞOĞLU *E. Oramiral*
İlter TÜRKMEN *E. Bakan/Büyükelçi*
Kutlu AKTAŞ *E. Bakan/Vali*
Oktar ATAMAN *E. Orgeneral*
Sabahattin ERGİN *E. Koramiral*
Sönmez KÖKSAL *E. Büyükelçi*
Güner ÖZTEK *E. Büyükelçi*
Özdem SANBERK *E. Büyükelçi*
Prof. Dr. Sami SELÇUK *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Ersin ONULDURAN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. İlter TURAN *İstanbul Bilgi Üniversitesi*
Prof. Dr. Nur VERGİN
Prof. Dr. Orhan GÜVENEN *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Çelik KURTOĞLU
- Hakem Kurulu** Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYDIN *Kadir Has Üniversitesi*
Prof. Dr. Salih AYNURAL *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü*
Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Fuat KEYMAN *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Alexander KORNILOV *Nizhniy Novgorod State University-Rusya*
Prof. Dr. Robert OLSON *Kentucky University-ABD*
Prof. Dr. Oktay UYGUN *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hakan YILMAZ *Boğaziçi Üniversitesi*
Prof. Dr. Bülent GÖKAY *Keele University-İngiltere*
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Doç. Dr. Geun LEE *Seoul National University-Güney Kore*
Yrd. Doç. Dr. Bekir GÜNAY *Kocaeli Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI *Giresun Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. İhsan ÇOMAK *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ *Çankırı Karatekin Üniversitesi*
Dr. Lutz MEZ *Freie Universität Berlin-Almanya*
- Yayın Kurulu** Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*
Dr. Salih AKYÜREK *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Arzu YORKAN *Freie Universität Berlin-Almanya*
Orhan DEDE *Birkbeck College, London University-İngiltere*
Hasan ÖZTÜRK *Marmara Üniversitesi*
Emine AKÇADAĞ *Université de Strasbourg-Fransa*
Erdem KAYA *Boğaziçi Üniversitesi*
Bilgehan EMEKLİER *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*

Editör'den...

Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyıl başında, dünya ana kıtasındaki temel jeopolitik kuşakların etkileşim alanının kesiştiği nokta üzerinde, çok uluslu imparatorluk yapılarından biri olan Osmanlı Devleti'nin mirası olarak kurulmuştur. Orta ölçekli bir ulus-devlet olarak Türkiye; bu jeopolitik ve jeokültürel konumunun kendisine sağladığı avantajlarla, kurulduğu günden bu yana dünya politik sisteminde herhangi bir orta ölçekli devletin oynayabileceği rolden daha önemli roller üstlenmiş ve daha etkili olmuştur. İşte bugün Türkiye'nin Batı'da Bosna'dan, Ortadoğu'da Filistin'e; Doğu'da Kafkaslardan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne kadar uzanan geniş coğrafyada yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamasının ya da kalamamasının nedeni bu tarihi ve coğrafi derinliktir. Türkiye, geride bıraktığımız yüzyılın son yıllarında başlayan ve içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk on yılında görünür ve hissedilir hale gelen aktif, çok yönlü ve inisiyatif alabilen dış politikası ile bu derinliği daha dengeli ve verimli bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır.

1990'lar gibi geç bir dönemde bile hemen bütün komşularıyla sorunları bulunan, 1992'de Ermenistan, 1996'da Yunanistan ve 1998'de Suriye ile savaşın eşiğine gelen Türkiye'nin 21. yüzyılın ilk on yılında geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu bu yeni dış politika, önce komşularıyla ikili ilişkilerin gelişmesine ve daha sonra da sırasıyla Balkanlar, Orta Asya, Orta Doğu, Kafkaslar ve Kuzey Afrika'da bölgesel işbirliği süreçlerine ivme kazandırmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin 1990'lar boyunca komşularıyla yaşadığı sorunlardan gerekli dersleri çıkararak "komşularla sıfır problem" stratejisi etrafında geliştirdiği politikalar sadece kendisi için değil bölge için

de çok kıymetlidir. Bu strateji Türkiye'ye ekonomi başta olmak üzere birçok alanda büyük katkılar sağlamış, özellikle ekonomik alanda bir süre sonra ticari ilişkiler politik ilişkileri belirler seviyeye gelmiş ve istikrar vazgeçilmez bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bölgede istikrarın korunması ve kurumsallaşması ancak başlatılan bu işbirliği süreçlerinin devamı ile mümkün görünmektedir. Bu süreçlerin devamı ise tüm tarafların kazanmaya devam etmesine bağlıdır. Dolayısı ile işbirliği süreçlerinde belirlenecek strateji iyi düşünülmeli ve tasarlanmalı tek boyutlu, tek taraflı yaklaşımlardan mümkün olduğunca kaçınmaya çalışılmalıdır. Bölgede meydana gelen gelişmelere ilgili tüm aktörlerin katılımı sağlanmalı benmerkezci politikalara yönelmeden mümkün olan en geniş platformlarda sorunların diplomasi yolu ile ele alınmasında ısrar edilmelidir. Böylelikle Türkiye hem yalnızlaşmaktan korunmuş, hem de İran ile nükleer enerji anlaşmasında olduğu gibi haksız da olsa tarafsızlık eleştirilerinden kurtulmuş olacaktır.

Ayrıca belirtilmesi ve üzerinde önemle durulması gereken bir husus da dış politikada kazanılan bu anlamlı başarıların iç politikadaki kısır, verimsiz ve çoğu zaman da gereksiz bazı çekişmelere kurban edilmemesidir. Türkiye'nin bölgesinde oyun kurucu bir rol üstlenmek istemesi ve bunu belli ölçüde gerçekleştirmesi elbette ki anlaşılabilir bir taleptir. Ancak Türkiye bölgede tek oyun kurucu değildir ve doğası gereği devletlerarası ilişkiler karşılıklı etkileşerek gelişmeli; doktriner, katı bir seyir takip etmemelidir. Türk yetkililerin bölgede dış politika alanında kazandıkları başarıları iç kamuoyuna takdim ederken kullandıkları müktedir, bölgeye hükmeden dili günümüz iletişim çağında dış kamuoylarından gizlemek pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin oyun kurucu rolüne aşırı vurgu yaparak geliştirdiği söylem hem bölgesel başarılarla birlikte imza attığı devletleri ve halklarını rencide etmekte, hem de iç kamuoyunda yakın ve orta vadede gerçekleştirilemeyecek beklentilere yol açabilmektedir. Bu durum ise hem Türkiye'nin gelecekte bölge adına oynayabileceği rollere olumsuz etki etme potansiyeli göstermekte, hem de bir acziyet görüntüsünün oluşmasına sebep olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Türk karar mercilerinin bu konudaki söylemlerini yeniden değerlendirmeleri Türk dış politikasının geleceği için önemli olacaktır.

Bu temel hareket noktalarından yola çıkarak Bilge Strateji elinizdeki son sayısında hem Türkiye'nin çeşitli bölge ülkeleri ile geliştirdiği ilişkileri hem de bölge ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemeye çalışmaktadır. Bu anlamda derginin ilk makalesinde önümüzdeki süreçte Türkiye'nin AB ile geliştireceği ilişkilerde en önemli rolü oynayacak olan Kıbrıs sorununun ticari boyutu irdelenmeye çalışılmaktadır. İkinci makalede Putin'den daha farklı yaklaşımlarla karşımıza çıkan Medvedev döneminde Rusya'nın Orta Doğu nezdinde geliştirdiği politikalar Başkan Medvedev'in 2010 yılı ortalarında Suriye ve Türkiye'ye yaptığı geziler çerçevesinde ele alınmaktadır. Aynı bağlamda Fatih Özbay, Rusya ve Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde geliştirdiği ilişkileri analiz etmekte ve iki ülke arasındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmenin yollarını aramalarına tanıklık etmektedir.

Hiç kuşkusuz Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmasında son on yıldır istikrarlı bir seyir takip ederek gelişen ve büyüyen ekonominin rolü büyüktür. Dolayısıyla Türkiye'nin bu değişim sürecinde geliştirdiği güç ilişkilerinde jeopolitik kadar jeoekonomi de belirleyici olmuştur. Dergide uluslararası ilişkiler disiplinine teorik yaklaşımların analiz edildiği makaleler yanında jeoekonomik çalışmaların bu disipline sunduğu katkı da ulusal ve uluslararası düzlemde irdelenmeye çalışılmaktadır. Makalelerin Türkiye'nin yeni vizyonunun anlaşılması ve bu vizyona katkıda bulunması temennisiyle.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

İÇİNDEKİLER

Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri

EU-Turkey Relations in the Context of the Cyprus Problem

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI-Emine AKÇADAĞ.....1

Middle East Policy of Russia Under President Medvedev: Strategies, Institutes, Faces

*Başkan Medvedev Önderliğinde Rusya'nın Ortadoğu Politikası:
Stratejiler, Kurumlar, Kişiler*

Prof. Dr. Oleg KOLOBOV-Prof. Dr. Alexander KORNILOV.....19

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010

Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Period: 1992-2010

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY.....37

Dünyada ve Türkiye'de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi

*Geoeconomic Studies and Geoeconomics Education in the World and in
Turkey*

Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN.....83

"Klasik" ve "Yeni" Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık

Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity

Prof. Dr. Mark BASSIN-Çev. Özgür TÜFEKÇİ.....123

Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar

*Discussions on the Epistemological Paradigm in the Discipline of
International Relations: Postpositivist Theories*

Bilgehan EMEKLİER.....143

Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve "Şii Hilali" Söylemi

*The New Balance in the Middle East and the Discourse of
"Shi'ite Crescent"*

Emin SALİHİ.....193

Batı Şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk

West Bank Barrier and International Law

Gamze DEğİRMENCİ.....215

KIBRIS SORUNU KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

EU-Turkey Relations in the Context of the Cyprus Problem

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI*-Emine AKÇADAĞ**

Özet:

AB sürecinin beklenen şekilde ilerleyememesi Türk iç ve dış politikasında sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumun aşılması için AB müzakere sürecinin hızlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin önündeki en büyük sorun Kıbrıs meselesidir ve tarafların tutumları kısa vadeli bir çözümü zorlaştırmaktadır. Özellikle Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün uzun zamandır yürürlüğe konulamaması, sorunun sürüncemede kalmasına yol açmaktadır.

Anahtar kelimeler: *AB, Avrupa Parlamentosu, Doğrudan Ticaret Tüzüğü, Kıbrıs, KKTC, Lizbon Antlaşması, Türkiye*

Abstract:

As the EU accession process does not progress properly contrary to the expectations, it leads to problems in Turkish domestic and foreign policy. Giving momentum to the EU accession process is of great importance for overcoming of these problems. In this context, the biggest obstacle in front of Turkey is the Cyprus question and attitudes of the parties make a short-term solution difficult. Especially, non-entry into force of the Direct Trade Regulation for a long time leads to keep the issue dragged on.

Keywords: *EU, European Parliament, Direct Trade Regulation, Cyprus, TRNC, Lisbon Treaty, Turkey*

---

* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Başkanı.

**Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Güvenlik Araştırmaları Uzmanı, Strasbourg Siyasal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

GİRİŞ

Türkiye'nin AB'ye resmen aday ülke ilan edildiği Aralık 1999'daki AB Helsinki Zirvesi'nden sonra iç politikada ciddi anlamda demokratikleşme reformları başlamakla birlikte bu alandaki gerçek atılım, 2003-2004 yıllarında uygulamaya konan altıncı, yedinci ve sekizinci uyum paketleri ile gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında kabul edilen ve düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesini, ölüm cezasının kaldırılmasını ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ışığında yargılamanın yenilenmesini içeren reform yasaları ile Türkiye Kopenhag siyasi kriterlerine daha da yaklaşmıştır. Bu anayasa değişiklikleri AB sürecini esas aldığından toplumsal kutuplaşmaya yol açmamış ve reformlar üzerinde konsensüs sağlanmıştır.

Bununla birlikte Türkiye'den AB üyesi olma kararlılığı ile paralellik seyreden demokratikleşme adımlarına günümüzde de devam etmesi beklenmektedir. Ancak AB sürecinin beklenen şekilde ilerlememesi anayasa değişikliklerini etkileyen dinamiklerin dıştan içe kaymasına neden olmuştur. Bu durum da toplumsal kutuplaşmalara yol açmaya başladığından, konsensüs sağlamak oldukça zorlaşmıştır.

AB sürecinin beklendiği şekilde ilerlememesinin bir diğer sonucu da Türk dış politikasındaki eksen kayması tartışmalarıdır. Uygulanan yeni dış politika açılımı ile Türkiye'nin, Doğu'daki komşularıyla kuruluşundan beri hiç olmadığı kadar iyi ilişkiler geliştirmesi, Batı'da Türkiye'nin, Doğu'nun siyasi ve ideolojik yapısına kayabileceğine ilişkin endişeleri beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla gerek anayasal değişim konusunda toplumsal kutuplaşmanın ortadan kalkması, gerekse dış politikadaki eksen kayması tartışmalarının giderilmesi için AB müzakere sürecinin hızlanması zaruridir.

Tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1959 tarihinden 2005 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkileri, 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla da tam anlamıyla istikrarlı bir zemine oturtulamamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin AB üyelik sürecinin

hızlanmasında önündeki en büyük sorun “Kıbrıs meselesi” ve “Limanlar sorunu” olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede öncelikle Kıbrıs sorununun AB ile ilişkilere etkisi tarihsel perspektifiyle aktarılacak, daha sonra Doğrudan Ticaret Tüzüğü’nün önemi ve sorunun çözümündeki yeri açıklanacak, son olarak da Aralık 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’nın soruna etkisi ve son gelişmeler dile getirilecektir.

1. KIBRIS SORUNUNUN AB İLE İLİŞKİLERE ETKİSİ

Tüm üye devletler, 35 başlık altında sınıflandırılmış Katılım Müzakere Fasılları’ndan oluşan AB Müktesebatı’nı benimsemek zorundadırlar. Nitekim müzakere süreci de, aday ülkenin Avrupa Birliği Müktesebatı’nı ne şekilde ve hangi takvim çerçevesinde kabul edeceğinin ve uygulama için gereken idari yapıyı nasıl oluşturacağını saptandığı ayrıntılı bir inceleme sürecidir. Ancak bu süreçte, Türkiye özelinde bir kilitlenme yaşanmaktadır.

“Kıbrıs sorunu” ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “limanlar sorunu” nedeniyle sekiz müzakere başlığı AB tarafından askıya alınmıştır.¹ Buna ek olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) altı müzakere başlığına açılış kriteri getirerek süreci bloke etmiştir.² Ayrıca Türkiye için “imtiyazlı ortaklık”ta ısrar eden Fransa, doğrudan üyelik ile ilgili olduğu gerekçesiyle beş başlığın açılmasını engellemektedir.³ Bu sebeple, tamamen siyasi nedenlerden ötürü müzakereler hızını kaybetmektedir.

Son olarak “Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” başlığının açılmasına karar verilmiş, böylece AB sürecindeki 35 başlıktan, müzakereye açılabilenlerin sayısı 13’e yükselmiştir.⁴ Bu başlıklar arasında sadece bilim

---

¹ Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık, Gümrük Birliği, Dış ilişkiler.

² İş Gücünün Serbest Dolaşımı, Enerji, Hukuki ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür, Dış Güvenlik ve Savunma.

³ Tarım ve Kırsal Kalkınma, Ekonomik ve Parasal Politika, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Mali ve Bütçesel Hükümler, Kurumlar.

⁴ Bilim ve Araştırma, Şirketler Hukuku, Fikrî Mülkiyet Hukuku, İstatistik, İşletme ve Sanayi Politikası, Trans-Avrupa Şebekeleri, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması,

ve araştırma geçici olarak kapatılabilmektedir. Siyasal vetolar nedeniyle bundan sonra Türkiye ile müzakerelere açılacak başlık sayısı sadece üçtür.⁵ Bununla birlikte “Kıbrıs sorunu” çözülmediği takdirde üzerinde siyasi veto bulunmayan bu üç başlığın da kilitlenme ihtimali bulunmaktadır ve böyle bir durumda da Türkiye’nin üyelik sürecinin çıkmaza girmesi muhtemeldir.

Türkiye’nin AB üyeliği yolunda karşı karşıya geldiği en önemli sorun sayılan Kıbrıs meselesi başlangıcından günümüze kadar birçok kez şekil değiştirmiştir. Ancak günümüz Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen Kıbrıs sorunu, Ankara Antlaşması’nın genişletilen Ek Protokol (limanların ve hava sahalarının GKRY’ye açılması) ve KKTC’ye uygulanan izolasyonların kaldırılması konularından ileri gelmektedir. Bilindiği gibi Türk liman ve havaalanları, 1987 yılına kadar GKRY’nin kullanımına açıktı. Ancak Magosa, Girne ve Gemi Konağı limanlarına uğramış olan Türk ve yabancı bayraklı gemilerin daha sonra Güney Kıbrıs limanlarına uğradıklarında kovuşturmaya tabi tutulmaları; BM Güvenlik Konseyi kararları ve takip eden siyasi gelişmeler; GKRY’yi Kıbrıs Adası’nın meşru devlet ve hükümeti olarak tanıma ve kabul ettirmeye yönelik faaliyetler neticesinde Türk liman ve havaalanları 14 Mayıs 1987 tarihinden itibaren GKRY’ye kapatılmıştır.

Çözüm yönünde atılan en önemli adım olarak nitelendirilen ve 2004 yılında referandumla her iki tarafın onayına sunulan Annan Planı, Kıbrıs adasının İngiliz üsleri bölgesi haricinde kalan kısımlarının bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olacak şekilde birleştirilmesini öngörmekteydi. Plan gereğince Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti’ndeki bakanlıkların en az üçte biri Türklerden oluşacak, devlet başkanlığı ve başbakanlık makamları on ayda bir Türkler ve Rumlar arasında değişecekti.⁶ Annan Planı, Türk tarafınca kabul edilmesine karşılık, Rumlar tarafından reddedilmiştir. Rum toplumunun bu reddi karşısında, BM ve AB dahil tüm uluslararası camianın desteklediği bu kapsamlı çözüm planı geçersiz hale gelmiştir. BM Genel

---

Mali Kontrol, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Bilgi Toplumu ve Medya, Vergilendirme, Çevre.

⁵ Kamu Alımları, Rekabet Politikası ve Sosyal Politika, İstihdam.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erişim tarihi 29 Temmuz 2010,

www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANitrOZET.pdf.

Sekreteri Annan, 28 Mayıs 2004 tarihli İyi Niyet Misiyonu raporunda, referandumlar sonrasında Kıbrıs Türklerinin durumunun uluslararası camiada tarafından ele alınması gereğine işaret etmiş ve Kıbrıs Türklerine baskı uygulamak veya onları dünyadan tecrit etmek için hiçbir gerekçe kalmadığını belirtmiştir.⁷ Bu çerçevede Kıbrıs Türklerine yönelik ambargo ve kısıtlamaların kaldırılması için uluslararası camiaya ve Güvenlik Konseyi'ne çağrıda bulunarak Kıbrıs Türk tarafının kalkınmasını engelleyen ve onları dünyadan izole eden uygulamalara son verilmesini istemiş, 541 ve 550 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının buna engel teşkil etmediğini vurgulamıştır.⁸ Ayrıca Kıbrıs'taki çözümün siyasal eşitlik ve ortaklığa dayalı olması gerektiği ve planın başarısızlığının Rum tarafının sorumluluğu olduğunun altını çizmiştir.⁹

Buna rağmen GKRY, 1 Mayıs 2004'te "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla AB'ye tam üye olmuş ve Rumlar ve Yunanlılar tarafından KKTC'ye uygulanan ambargo AB ülkeleri tarafından da uygulanmaya başlamıştır.

2005 yılında müzakerelerin başlamasıyla Türkiye, Gümrük Birliği'ni aralarında Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü imzalamak zorunda kalmıştır. Ankara Anlaşması ve Ek Protokol ile karşılıklı üstlenilen önemli yükümlülüklerden biri de AB ve Türkiye'den oluşan coğrafyada malların serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu nedenle Türkiye'nin GKRY gemi ve uçaklarının Türk liman ve havaalanlarına girmesine izin vermemesi malların serbest dolaşımının engellenmesi olarak yorumlanmakta ve Türkiye anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlanmaktadır. Hukuki açıdan liman ve havaalanlarının açılması Türkiye'nin yükümlülüğü olmakla birlikte, bu yükümlülüğü doğuran Ek Protokol'ün imzalanmasından önce AB, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne uygulanan izolasyonların kaldırılacağı yönünde yazılı olmayan bir taahhütte bulunmuş ve Türkiye

---

⁷ Atilla Sandıklı, "Yeni Kıbrıs Stratejisi 'Tanıma'," *Bilge Strateji Dergisi* Cilt 2 Sayı 2 (Bahar 2010).

⁸ Sandıklı, "Yeni Kıbrıs."

⁹ Sandıklı, "Yeni Kıbrıs."

bunun karşılığında limanlarını ve havaalanlarını GKRY gemi ve uçaklarına açmayı kabul etmiştir.¹⁰ Ancak KKTC'ye izolasyonların kaldırılması yönünde bir gelişme olmamış, buna karşılık liman ve havaalanlarının açılması yönünde Türkiye üzerindeki baskılar artmıştır. Nitekim Konsey kararı ile müzakere sürecinde kapanan sekiz faslın açılması, Türkiye'nin GKRY gemi ve uçaklarına liman ve havaalanlarını açması şartına bağlanmıştır.

Ayrıca GKRY, AB'ye dâhil olduktan sonra KKTC üzerindeki ambargo ve izolasyonların sürdürülmesi ve Türkiye'nin AB adaylık müzakerelerinin çıkmaza girmesi yönündeki girişimlerine ağırlık vermiştir. 2004 yılında Rum Kesimi'nin Annan Planı'nı reddetmesinden sonra AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Komisyon'u KKTC'ye uygulanan ekonomik ambargoların ve izolasyonun kalkması için gerekli tedbirleri almaya davet etmiş ve 259 milyon Euro'luk bir yardım yapılmasını öngörmüştür.¹¹ Bu amaçla bir mali tüzük kabul edilmekle birlikte, 2004 yılında AB'nin uluslararası ticaretine ilişkin kararlarda oybirliği gerektiğinden GKRY'nin itirazı sonucunda yürürlüğe girememiştir.

2. DOĞRUDAN TİCARET TÜZÜĞÜ AÇMAZI

Ambargo altındaki KKTC'yi yakından ilgilendiren bir diğer önemli konu da Doğrudan Ticaret Antlaşması'dır. AB, Kıbrıs Cumhuriyeti ile 1973 yılında imzaladığı – *Kıbrıslı Türklerin de ortak imzasının bulunduğu*- Ortaklık Anlaşması hükümleri gereğince Kıbrıslı Türkler'in ihraç ettiği mallara da tercihli bir ticaret rejimi uygulamaktaydı. Bu şekilde 1994 yılına kadar Kıbrıslı Türkler, Magosa Limanı ve Ercan Havaalanı aracılığıyla AB ülkelerine yaptıkları ihracatta bu uygulamadan faydalanmıştır. Ancak 1994 yılında AB Adalet Divanı, Kıbrıslı Rumlar'ın Birleşik Krallık mahkemeleri

---

¹⁰ "Limanların Açılması veya GKRY'nin Tanınması," 28 Aralık 2006, erişim tarihi 19 Temmuz 2010, www.tumgazeteler.com/?a=1870644.

¹¹ "Avrupa Komisyonu'ndan KKTC'ye 25 milyon Euro'luk Kaynak," 30 Nisan 2010, erişim tarihi 19 Temmuz 2010, www.abvizyonu.com/ab/avrupa-komisyonundan-kktcye-25-milyon-euroluk-kaynak.html.

aracılığıyla yaptığı başvuru neticesinde aldığı “Anastasiou” kararı ile Kuzey Kıbrıs’la yürüttüğü bu tercihli ticaret uygulamasına son vermiştir.¹² Böylece Kıbrıslı Türkler ciddi bir izolasyona maruz kalmaya başlamışlardır. Bugün halen KKTC’den AB’ye giden ürünler üçüncü dünya ülkelerinden gelenler ile aynı statüye sahip olup, yüzde 14’e varan ek tarifeler uygulanmaktadır.¹³

2004 yılında KKTC’nin Annan Planı’nı kabulü sonucunda AB Konseyi, KKTC ile doğrudan ticarete başlamak ve izolasyonları kaldırmak için adım attıysa da, Rum Kesimi’nin vetosu nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

Annan Planı sonrasında Birleşmiş Milletler’in desteği ile Tasos Papadopoulos ve Mehmet Ali Talat ilk kez Temmuz 2006’da bir araya gelmiştir. 8 Temmuz 2006’da imzalanan anlaşma uyarınca yeniden karşılıklı müzakerelere başlanması ve teknik komiteler ile çalışma gruplarının oluşturularak ön hazırlık yapması kararı alınmıştır.¹⁴ Fakat kapsamlar ve ilerleyiş konusunda fikir birliğine varılamamış, Eylül 2007’deki buluşmada da bir sonuç alınamayınca, 2008’de Rum Yönetimi’nde yapılan seçimler sonrasına kadar hiçbir buluşma olmamıştır.

Talat ve GKRY yeni Başkanı Hristofyas, ilk kez 21 Mart 2008’de görüşmüş, izlenecek yol ve işleyiş konusunda fikir birliğine varılmıştır. Bu kapsamda liderler tarafından görevlendirilmiş, müzakerelerin kapsamı ile ilerleyişini belirleyecek teknik komiteler aynı yıl toplanmıştır. Bir deklarasyon yayınlanarak, "tek uluslararası kimliğe sahip federal devlet" hedeflendiği açıklanmıştır.¹⁵

---

¹² Nilgün Arısan Eralp, *Doğrudan Ticaret Tüzüğü: Tüm Taraflar İçin Bir Çıkış Yolu Olabilir Mi?* Politika Notu, (TEPAV, Haziran 2010), 3.

¹³ “AB Paketi Kuzey Kıbrıs’a Yatırımı Tetikleyecek,” 9 Temmuz 2004, erişim tarihi 19 Temmuz 2010, www.tumgazeteler.com/?a=617117.

¹⁴ “Kıbrıs’ta Yoğun Müzakereler Başlıyor,” 5 Ocak 2010, erişim tarihi 3 Ağustos 2010, www.ntvmsnbc.com/id/25040475.

¹⁵ “Kıbrıs Tek Devlet Olacak,” 23 Mayıs 2008, erişim tarihi 3 Ağustos 2010, www.stratejikboyut.com/haber/kibris-tek-devlet-olacak--8001.html.

Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm bulmak amacıyla Eylül 2008'de başlatılan müzakerelerin ilk turu Ağustos 2009'da tamamlanmış, ilk tur sonunda taraflar ele aldıkları 6 ana müzakere başlığına ilişkin anlaştıkları ve anlaşamadıkları konuların yer aldığı 30 ortak tutum belgesi belirlemiştir. Müzakerelerin ikinci turuna 10 Eylül 2010'da başlayan liderler, Ocak 2010'dan beri yoğunlaştırılmış müzakerelere devam etmektedirler.¹⁶ Son olarak Temmuz 2010'da Eroğlu ve Hristofyas, Kıbrıs'ta çözüm müzakereleri kapsamında mülkiyet başlığının ele alındığı bir görüşmede bir araya gelmişlerdir.

İki tarafın duruşları göz önünde bulundurulduğunda sürecin uzun olacağını ve hemen neticeye varılmasının zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte müzakerelerin kesilmemesi ve bir masa etrafında görüşmelerin sürdürülebilmesi sorunun çözümü açısından büyük önem taşımaktadır. Zira iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüm bulunamadığı ve tarafların kendi görüşlerinde direttiği durumda Kıbrıs bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. Müzakerelerin devamı Türk tarafının çözümsüzlükte direnen değil aksine çözüm isteyen taraf olduğu imajını da güçlendirecektir.

Ancak bu müzakerelerin eşit koşullarda yürütülebilmesinde ve çözüme daha kısa zamanda ulaşılabilmesinde AB'ye de görev düşmektedir. Zira "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı ile tüm adayı temsilen AB'ye üye olarak kabul edilmesinden sonra tüm ada adına verilen AB yardımlarından yararlanabilmesi, Türkiye'nin AB üyeliğini geciktirebilmesi ve Ada'nın yasal temsilcisi olarak görülmesi GKRY'yi daha avantajlı konuma getirmiştir. Dolayısıyla şu an gelinen noktada AB'nin de sorumluluğu bulunmaktadır, dolayısıyla da AB'den bu sürece katkıda bulunması beklenmektedir. Birlik ile Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün imzalanması izolasyonu kaldırıp Kuzey'in ekonomisini Güney'inkine yaklaştırarak

---

¹⁶ "Kıbrıs'ta Seçim Öncesi Son Buluşma," 30 Mart 2010, erişim tarihi 3 Ağustos 2010, www.cnnturk.com/2010/dunya/03/30/kibrista.secim.oncesi.son.bulusma/569976.0/index.html.

müzakerelerin daha eşit şartlarda yürütülmesini, Rumlar'ın uzlaşmaya daha yatkın olmasını ve Ada'da sürdürülebilir bir çözümün sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

3. KIBRIS SORUNU BAĞLAMINDA LİZBON ANTLAŞMASI

1 Mart 2010 tarihinde Avrupa Komisyonu, -1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nın, Avrupa Parlamentosu (AP) ile Bakanlar Konseyi'nin ortak karar aldığı konuların ve Bakanlar Konseyi'nde nitelikli çoğunlukla alınabilecek kararların kapsamını genişleten hükümlerinden faydalanarak- tüm tarafları içinde buldukları açmazdan çıkaracak bir adım atmış ve doğrudan ticarete ilişkin tüzük taslağını Avrupa Parlamentosu'na, ulusal parlamentolara ve Bakanlar Konseyi'ne eş zamanlı olarak tekrar sunmuştur.

Zira “doğrudan ticaret”, Avrupa Komisyonu'nun hukuk servisinin yorumuna göre, Lizbon Antlaşması'nın 207. maddesi kapsamında ele alınan, uluslararası ticarete ilişkin, nitelikli çoğunlukla karar alınabilecek ve ortak karar alma prosedürüne tabii bir konu olarak kabul edilmiştir.¹⁷ Kıbrıslı Rumlar ise doğrudan ticaret konusunun bir “genişleme” sorunu olduğunu ve bu nedenle Kıbrıs'ın katılım antlaşmasının ekindeki 10 sayılı Protokol'e göre, bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler. AB Konseyi'nin hukuk servisi de 2004 yılında bu görüşü benimsemiştir.¹⁸

Ancak 10 Haziran 2010 tarihinde Avrupa Parlamentosu Başkanlar Konferansı'nda ele alınması beklenen "Doğrudan Ticaret Tüzüğü" taslağının "konunun hassasiyeti" nedeniyle ele alınmamış ve bu konudaki kararı ertelenmiştir.¹⁹ Tüzük taslağı kabul edildiği takdirde, bunun Kuzey Kıbrıs'ı tanımak anlamına geleceğini öne süren Kıbrıs Rum Kesimi, bu yasanın

---

¹⁷ Arısan Eralp, *Doğrudan Ticaret*, 3

¹⁸ Hugh Pope ve Didem Akyel, *The Lisbon Treaty Shines a Ray of Hope on Cyprus*, (International Crisis Group, 15 April 2010).

¹⁹ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Sürecinde İlginç Gelişme...”, 24 Haziran 2010, erişim tarihi 15 Temmuz 2010,

www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=event&cid=600&title=D.

çıkmasını engellemektedir. Bu itirazı destekleyenler arasında başta Sarkozy ve Merkel'in yanı sıra, Parlamento'daki merkez-sağcı Avrupa Halkları Partisi (Hristiyan Demokratlar) bulunmaktadır.²⁰ Diğer kamp yani Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün imzalanması gerektiğini savunanlar ise Sosyalistler, Liberaller ve Yeşiller'den oluşmaktadır.²¹

AB'nin Lizbon Antlaşması uyarınca AP üyeleri, ticari meseleler ve tüzükte değişim yapabilme imkânı konularında ortak karar hakkına sahip olmuştur. Bu bağlamda Portekiz merkez solu AP üyesi ve Parlamento'nun Uluslararası Ticaret Komitesi başkanı Vital Moreira, siyasi grupların liderlerinden, bu tüzükten kendi komitesinin sorumlu olup olmadığına karar vermelerini istemiştir.²² Bunun üzerine grup liderleri, Hukuki İşler Komitesi'nden, Parlamento'nun hukuki işler servisinden alınacak tavsiye doğrultusunda bir görüş bildirilmesini talep etmişlerdir. AP Hukuk Servisi'nin verdiği görüş doğrultusunda AP Hukuk Komisyonu'nda konuyla ilgili bir rapor hazırlanacak ve raporun onaylamasından sonra AP Başkanlık Konferansı, Doğrudan Ticaret Tüzüğü konusunda son kararı verecektir.²³

Kıbrıs Türk Ticaret Odası Başkanı Günay Çerkez, Rumlar tarafından sürekli yanlış bilgilerle yanıltılan AB'nin Doğrudan Ticaret Tüzüğü ile ilgili çok yanlış bir duruş sergilediğini belirtmektedir:

“Rumların AB’yi sürekli yanlış bilgilerle yanılttığı apaçık ortada... Çünkü Doğrudan Ticaret’in geçmesi halinde bizim, yani KKTC’nin birleşme istemeyeceğini ve bunun onlar açısından çok sakıncalı olduğunu söylüyorlar. Hâlbuki tam tersi bir durum söz konusu... Eğer sürdürülebilir bir çözüm istiyorsak, iki ekonominin, yani Güney ve Kuzey ekonomilerinin mümkün olduğunca yaklaşması lazım. Aradaki

---

²⁰ Ata Atun, “AB’de Doğrudan Ticaret Tüzüğü Savaşı,” *Politika Dergisi* (30 Nisan 2010).

²¹ Atun, “AB’de Doğrudan.”

²² “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Bir Başka Bahara Kaldı,” 12 Temmuz 2010, erişim tarihi 18 Temmuz 2010, www.euractiv.com.tr/genisleme/article/dorudan-ticaret-tz-bir-baka-bahara-kald-011148.

²³ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Bir Başka.”

uçurumun kapanması lazım... Aksi takdirde olası bir çözümde büyük ve güçlü Güney ekonomisi, Kuzey ekonomisini yiycek. Bu da tekrardan sürdürülebilirliği ortadan kaldıracak... Ve dolayısıyla bizim iddiamız tam tersi: Doğrudan Ticaret birleşmeyi güçlendirecek, birleşmenin sürdürülebilir olmasını mümkün kılacak ve bunu yaparken de birleşmenin maliyetini azaltacaktır.”²⁴

Ayrıca Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı Martin Schulz, “tüzüğün kabulünün Kuzey Kıbrıs’ın rekabet gücünü artırarak iki kesim arasındaki refah farkını azaltacağını ve Kuzey Kıbrıs ekonomisini AB’ye entegre ederek çözümü kolaylaştıracağını” vurgulamaktadır.²⁵

Doğrudan Ticaret Anlaşması’nın önce Avrupa Parlamentosu, daha sonra ise AB Konseyi’nde onaylanması halinde, Türkiye’nin limanlarını Rum gemi ve uçaklarına açması gündeme gelecektir. Zira Türkiye limanları açmak için KKTC’ye yönelik izolasyonların kaldırılması şartını öne sürmüştür. KKTC’ye yönelik izolasyonların kalkması, limanların açılmasını da sağlayacağından sekiz başlık üzerindeki blokajı kaldırarak Türkiye’nin AB sürecini hızlandıracaktır.

Ancak geçtiğimiz günlerde Avrupa Parlamentosu’nun, KKTC ile AB arasında başlatılması öngörülen Doğrudan Ticaret Tüzüğü’nün “yasal zemininin olmadığına” karar vermesinin ardından Türk limanlarının Rum gemi ve uçaklarına açılması konusu rafa kalkmıştır. AP Hukuk Servisi hazırladığı raporda, Kıbrıslı Türklerle doğrudan ticaretin başlatılmasının, ancak “oy birliğiyle” mümkün olacağını bildirmiştir. KKTC Cumhurbaşkanı

---

²⁴ “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Konusunda AB’ye Uyarı,” 6 Mayıs 2010, erişim tarihi 18 Temmuz 2010, www.kibrisarabul.com/news/DOGRUDAN-TICARET-TUZUGU-KONUSUNDA-ABYE-UYARI-n627.html.

²⁵ Joanna Sopinska, “Nicosia ready to challenge TRNC direct trade regulation,” *EUROPOLITICS* (22 April 2010).

Eroğlu, “AB’yle güven krizi doğdu; AB’nin acizliği, Ada’da çözümsüzlüğü destekleyecek”²⁶ şeklinde karara tepkisini dile getirmiştir.

Başbakan Erdoğan konu ile ilgili olarak “AP’nin almış olduğu bu karar AB’nin bağlayıcı bir kararı değildir. Bu AB’nin kendi birimlerinde, komisyonlarında aldığı bir karar da değildir”²⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur. Bundan sonraki aşamada, AP Hukuk İşleri Komisyonu kararını yazılı olarak AP Başkanlık Konferansı’na gönderecek ve Başkanlık Konferansı da konuyla ilgili kararını açıklayacaktır. Ancak artık tüzük ile ilgili olumlu bir kararın çıkması mümkün gözükmemektedir. Bu durumun, limanların açılmasını tüzüğün geçmesi şartına bağlamış olan Türkiye’nin AB üyelik sürecini olumsuz etkilemesi de olasılık dâhilindedir.

Zira Başbakan Erdoğan konu ile ilgili olarak şunları kaydetmiştir:

“Güney Kıbrıs, AB’ye kabul edildiğinde bize verilen bir taahhüt vardır, bu iki konudadır. Serbest dolaşım ve mali konuları içeren bir konudur ve o günden bugüne bu adım atılmamıştır. Sürekli olarak da bunu Ankara Antlaşması Ek Protokol ile ilişkilendirmek suretiyle bugüne kadar bu süreç devam etmiştir. Kendilerine biz her zaman şunu söylüyoruz; bu Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosu’ndan geçmesi gereken bir karardır ve bu Parlamento’dan şu anki yapı içerisinde Kıbrıs konusuna bu şekilde bir yaklaşım içinde TBMM’den böyle bir yaklaşım geçmez. Onun için atılması gereken adımlar var, bu konuda Finlandiya’nın çok gayretleri oldu kendi dönem başkanlığında. Özellikle limanların açılması hususunda attıkları adımlar oldu. Ne

---

²⁶ “Kıbrıs’a Ticaret Avrupa Parlamentosu’nda Reddildi,” 20 Ekim 2010, erişim tarihi 23 Ekim 2010, www.tgrthaber.com.tr/news_view.aspx?guid=241d1af1-0fd2-4315-9279-3e7a9d19e498.

²⁷ “AB üyesi ülkeleri bağlayıcı bir karar değil,” *Cumhuriyet*, 20 Ekim 2010, erişim tarihi 10 Kasım 2010, www.cumhuriyet.com.tr/?hn=183932.

yazık ki AB burada olumlu yaklaşım göstermediği için bu iş kilitlenmiştir.”²⁸

Son olarak 2010 İlerleme Raporu’nda Kıbrıs sorununa değinilmiş ve Türkiye’nin Ek Protokol’ü tam olarak ve ayırım yapmaksızın uygulama yükümlülüğünü yerine getirmediğine ve GKRY’yle doğrudan ulaştırma hatları dâhil, malların serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmadığına vurgu yapılmıştır.²⁹ Ayrıca “malların serbest dolaşımı”, “iş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi”, “mali hizmetler”, “tarım ve kırsal kalkınma”, “balıkçılık”, “taşımacılık”, “gümrük birliği” ve “dış ilişkiler” fasıllarının, GKRY’nde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman GKRY’nde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, müzakereye açılmayacağı belirtilmiştir.³⁰

İlerleme raporunun yayınlanmasının ardından yaptığı açıklamada AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle, “Türkiye’nin, katılım müzakerelerinde yeni ertelemelerden, ivmeyi kaybetmeden ve hatta bazılarının bahsettiği tren kazasından kaçınmak için ‘Ek Protokol’ yükümlülüklerini hayata geçirmesinin (limanlarını Kıbrıs Rum kesimine açmasının) bu kez gerçekten aciliyet arz ettiğini” ifade etmiştir.³¹

---

²⁸ “Erdoğan: AB Kıbrıs’ta çözüm istiyorsa önce ticareti çözsün,” 21 Ekim 2010, erişim tarihi 23 Ekim 2010, www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/erdoan-ab-kbrsta-zm-istiyorsa-nce-ticareti-zsn-012884.

²⁹ *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*, Com(2010) 660 (Brüksel: 9 Kasım 2010), erişim tarihi 12 Kasım 2010, www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf.

³⁰ *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*.

³¹ “AB’den Türkiye’ye rapor sonrası 'tren kazası' uyarısı yapıldı,” 11 Kasım 2010, erişim tarihi 15 Kasım 2010, www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/abden-trkiye-ye-rapor-sonras-tren-kazas-uyars-yapld-013283.

SONUÇ

Türkiye ile AB arasında 90'lı yılların sonlarından siyasi bir sorun haline gelen Kıbrıs, Rum yönetiminin tam üye olması sonrasında, Türkiye'nin üyeliği için bir ön koşul niteliğine bürünmüş olup Türkiye'nin AB üyelik sürecinin bir anlamda kilitlenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle AB üyelik sürecini hızlandırmak ve istikrarlı bir şekilde hedefe yürümek için bu kilidin açılması zaruridir.

Lizbon Antlaşması'nın AP ile Bakanlar Konseyi'nin ortak karar aldığı konuları ve Bakanlar Konseyi'nde nitelikli karar alınabilecek konuların kapsamını genişletmesi, Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün önünün açılmasını sağlayacak bir unsurdur. Bu unsur değerlendirilerek tüzük kabul edildiği takdirde de "Kıbrıs ve limanlar sorununun" aşılmasında çok önemli bir adım atılmış olacaktır.

Kilit açıldığı takdirde de hızlanan AB süreci ile desteklenecek anayasal reformlar üzerinde toplumsal konsensüsün sağlanması kolaylaşacak, dış politikada da eksen kayması tartışmalarının önüne geçilerek komşuları ile sıfır sorun politikası güden Türkiye'nin yönünün halen Batı olduğu ve AB üyelik hedefinden vazgeçilmediği dünyaya kanıtlanmış olacaktır.

AP Hukuk Servisi'nin son kararının Kıbrıs sorununun çözüm sürecini zorlaştıracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Şimdi Türkiye'nin önünde iki seçenek bulunmaktadır: Birincisi Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün reddedilmesi neticesinde Türkiye'nin limanlarını ve hava sahasını Rumlara açmaması ve çözümsüzlüğün sürmesi; ikincisi de Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün reddedilmesine rağmen Türkiye limanlarını ve hava sahasını açarak yeni bir adım atmasıdır.

Bu iki seçenek, Türkiye'ye getirecekleri yarar ve zararlar bakımından titizlikle değerlendirilmelidir. Ancak şüphesiz ne Türkiye ne de AB iplerin koparılmasını istememektedir. İki taraf da müzakere sürecini dondurulmasının uzun vadeli sonuçlarının bilincindedir. Türkiye'nin artan siyasi rolü ve gelişen ekonomisi ile birlikte yükselen profilini göz önünde

bulunduran Avrupalı analistler müzakerelerin dondurulmasına karşı çıkmaktadır.³² Ancak müzakere sürecinin istenen ivmeyi kazanmasında sorumluluk özellikle Kıbrıs konusunda baştan beri tavrını net şekilde ortaya koyan Türkiye'ye olduğu kadar AB'ye de düşmektedir.

---

³² Sami Kohen, "AB ile İlişkilerde Aynı Nakarat," *Milliyet*, 26 Ekim 2010, Bkz. erişim tarihi 26 Ekim 2010, www.milliyet.com.tr/ab-ile-iliskilerde-ayni-nakarat/sami-kohen/dunya/yazardetay/26.10.2010/1306126/default.htm.

KAYNAKÇA

- “AB Paketi Kuzey Kıbrıs’a Yatırımı Tetikleyecek.” 9 Temmuz 2004. Erişim tarihi 19 Temmuz 2010. www.tumgazeteler.com/?a=617117.
- “AB Üyesi Ülkeleri Bağlayıcı Bir Karar Değil.” *Cumhuriyet*, 20 Ekim 2010. Erişim tarihi 10 Kasım 2010. www.cumhuriyet.com.tr/?hn=183932.
- “AB'den Türkiye'ye Rapor Sonrası 'Tren Kazası' Uyarısı Yapıldı.” 11 Kasım 2010. Erişim tarihi 15 Kasım 2010. www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/abden-trkiye-ye-rapor-sonras-tren-kazas-uyars-yapld-013283.
- “Avrupa Komisyonu’ndan KKTC’ye 25 milyon Euro’luk Kaynak.” 30 Nisan 2010. Erişim tarihi 19 Temmuz 2010. www.abvizyonu.com/ab/avrupa-komisyonundan-kktcye-25-milyon-euroluk-kaynak.html.
- “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Bir Başka Bahara Kaldı.” 12 Temmuz 2010. Erişim tarihi 19 Temmuz 2010. www.euractiv.com.tr/genisleme/article/dorudan-ticaret-tz-bir-baka-bahara-kald-011148.
- “Doğrudan Ticaret Tüzüğü Konusunda AB’ye Uyarı.” 6 Mayıs 2010. Erişim tarihi 18 Temmuz 2010. www.kibrisarabul.com/news/DOGRUDAN-TICARET-TUZUGU-KONUSUNDA-ABYE-UYARI-n627.html.
- “Erdoğan: AB Kıbrıs’ta Çözüm İstiyorsa Önce Ticareti Çözsün.” 21 Ekim 2010. Erişim tarihi 23 Ekim 2010. www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/erdoan-ab-kbrsta-zm-istiyorsa-nce-ticareti-zsn-012884.
- “Kıbrıs Tek Devlet Olacak.” 23 Mayıs 2008. Erişim tarihi 3 Ağustos 2010. www.stratejikboyut.com/haber/kibris-tek-devlet-olacak--8001.html.

“Kıbrıs’a Ticaret Avrupa Parlamentosu’nda Reddildi.” 20 Ekim 2010.

Erişim tarihi 23 Ekim 2010.

www.tgrthaber.com.tr/news_view.aspx?guid=241d1af1-0fd2-4315-9279-3e7a9d19e498.

“Kıbrıs’ta Seçim Öncesi Son Buluşma.” 30 Mart 2010. Erişim tarihi 3

Ağustos 2010.

www.cnnturk.com/2010/dunya/03/30/kibrista.secim.oncesi.son.bulusma/569976.0/index.html.

“Kıbrıs’ta Yoğun Müzakereler Başlıyor.” 5 Ocak 2010. Erişim tarihi 3

Ağustos 2010. www.ntvmsnbc.com/id/25040475.

“Limanların Açılması veya GKRY’nin Tanınması.” 28 Aralık 2006. Erişim

tarihi 19 Temmuz 2010. www.tumgazeteler.com/?a=1870644.

Arısan Eralp, Nilgün. *Doğrudan Ticaret Tüzüğü: Tüm Taraflar İçin Bir Çıkış Yolu Olabilir Mi?* Politika Notu. TEPAV, Haziran 2010.

Atun, Ata. “AB’de Doğrudan Ticaret Tüzüğü Savaşı.” *Politika Dergisi* (30 Nisan 2010).

Denker, Sami. “Kıbrıs Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği’ne Üyelik Sorunu.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 2 (2001): 1-14.

Ellis, Robert. “Cyprus: Misguided Support for Direct Trade with TRNC.” *New Europe*, 2 May 2010.

Kasım, Kamer. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu.” *Akademik Bakış Dergisi* 1 (Kış 2007): 57-72.

Kohen, Sami. “AB ile İlişkilerde Aynı Nakarat.” *Milliyet*, 26 Ekim 2010.

Erişim tarihi 26 Ekim 2010. www.milliyet.com.tr/ab-ile-iliskilerde-ayni-nakarat/sami-kohen/dunya/yazardetay/26.10.2010/1306126/default.htm.

Kyriacou, Praxoula Antoniadou. Özlem Çılsal Oğuz ve Fiona Mullen, *Ertesi Gün III: Türkiye ve Yunanistan'ın Barıştan Kazancı*. PRIO Cyprus Center, Press Release, 21 Temmuz 2010.

Kyriacou, Praxoula Antoniadou. Özlem Çılsal Oğuz ve Fiona Mullen, *The day after II: Reconstructing a Reunited Cyprus*. PRIO Cyprus Centre, Paper 1/2009.

Kyriacou, Praxoula Antoniadou. Özlem Çılsal Oğuz ve Fiona Mullen, *The day after: Commercial Opportunities Following a Solution to the Cyprus Problem*. PRIO Cyprus Centre, Paper 1/2008.

Legal Opinion on the Commission Proposal for a Council Regulation on Special Conditions for Trade with Northern Cyprus-Direct Trade Regulation. Politika Notu. TEPAV, 21 Mayıs 2007.

Pope, Hugh ve Didem Akyel. *The Lisbon Treaty Shines a Ray of Hope on Cyprus*. International Crisis Group, 15 April 2010.

Sandıklı, Atilla. “Yeni Kıbrıs Stratejisi ‘Tanıma’.” *Bilge Strateji Dergisi* Cilt 1 Sayı 2 (Bahar 2010).

Sopinska, Joanna. “Nicosia Ready to Challenge TRNC Direct Trade Regulation.” *EUROPOLITICS*, (22 April 2010).

Turk, Marco. “Rethinking Cyprus Problem.” *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* (2007): 463-500

Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu. Com(2010) 660. Brüksel: 9 Kasım 2010. Erişim tarihi 12 Kasım 2010.

www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf.

www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANITrOZET.pdf.

MIDDLE EAST POLICY OF RUSSIA UNDER PRESIDENT MEDVEDEV: STRATEGIES, INSTITUTES, FACES

*Başkan Medvedev Önderliğinde Rusya'nın Ortadoğu Politikası:
Stratejiler, Kurumlar, Kişiler*

Prof. Dr. Oleg KOLOBOV*

Prof. Dr. Alexander KORNILOV**

Abstract:

This article is devoted to President Medvedev and the Russian Middle East Policy. The authors discuss strategic aspects of Russian policy in the area. They pay special attention to the Russian National Security Strategy of 2009 and Foreign Policy Concept of 2008. Analysis of main institutes of Russia contributing to Middle East policy formulation and implementation is made. The article considers the visits of President Medvedev on May 2010 to Syria and Turkey as events with far-reaching consequences and strategic perspectives. Russian policy under President Medvedev is evaluated in the frame of ambitious political aim, namely, a step-by-step Russia's return to the Middle East.

Keywords: *Dimitri Medvedev, Foreign Policy, Russia, Middle East, Syria, Turkey.*

Özet:

Bu makale Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in Orta Doğu politikasını ele almakta, 2009 Rus Ulusal Güvenlik Stratejisi ve 2008 Dış Politika Konsepti'ni göz önünde bulundurarak Rusya'nın bölgeye yönelik politikasının stratejik yönlerine ışık tutmaktadır. Makalede Rusya'nın Orta Doğu politikasının oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulunan başlıca kurumlar analiz edilmiştir. Başkan Medvedev'in Mayıs 2010'daki Suriye ve Türkiye ziyaretlerinin geniş kapsamlı sonuçlar verdiğini ve stratejik perspektifler sağladığını ileri süren bu çalışma Medvedev dönemindeki politikaları Rusya'nın Orta Doğu'ya adım adım geri dönüş hedefi çerçevesinde değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: *Dimitri Medvedev, Dış Politika, Rusya, Orta Doğu, Suriye, Türkiye.*

---

* Professor Dr. Oleg A. Kolobov is Dean, College of International Relations and Director, Institute of Strategic Studies (ISI), Nizhniy Novgorod State University (NNSU).

** Professor Dr. Alexander A. Kornilov is Head, Chair of Foreign Region Studies, NNSU, and Head, Center for the Republic of Turkey Research in the ISI, NNSU.

INTRODUCTION

Two and a half years have passed since President Dmitri Medvedev came to power in Russia. We saw many interesting foreign policy events in the Middle East so that it is possible today to discuss some peculiarities of Russian policy in relation to the area. It is evident that Russian policies in the Middle East have traditional and innovative aspects in strategy, institutes and diplomatic initiatives.

1. STRATEGIC DIMENSION OF RUSSIAN POLICY

The Russian strategy in the Middle East is defined by two main documents. The first one is called National Security Strategy of the Russian Federation to 2020. The Strategy was approved by a Decree of President Medvedev on 12 May 2009. The document is very interesting because it shows how President and his team think to meet challenges of contemporary globalization and how the Russian political leadership perceives countries and key problems of the region. The national security strategy of the Russian Federation until 2020 is an officially acknowledged system of strategic priorities, goals and measures with regards to domestic and foreign policy, which determines the degree of national security and the level of stable, long-term development of the state.

Authors of the Strategy note that the transition in the international system from opposing blocs to principles of multivector diplomacy, together with Russia's resource potential and pragmatic policy for its use, have broadened the possibilities for the Russian Federation to reinforce its influence on the world stage. In the long term, the attention of international politics will be focused on ownership of energy resources, including in the Near East, the Barents Sea shelf and other parts of the Arctic, in the Caspian basin, and in Central Asia.

In the medium term, the developments in Iraq and Afghanistan, as well as conflicts in the Near and Middle East, in a number of South Asian and

African countries, and in the Korean peninsula, will continue to exert a negative influence on the international situation.

We also read in the document of Strategy that in the long term, the Russian Federation will seek to construct international relations based on the principles of international law, and on the institution of reliable and equal security of nation-states. For the defense of its national interests, Russia, while remaining within the boundaries of international law, will implement a rational and pragmatic foreign policy, one which excludes expensive confrontation, including a new arms race.

As Russia has common border with Middle East countries (Turkey and Iran), the issue of borders remains serious and sensitive. The Strategy stresses that one of the conditions of national security is the reliable defense and protection of the state borders of the Russian Federation. Then, inter-ethnic and inter-state conflicts also pose a threat to security of Russia.

“The main threats to the border-related interests and security of the Russian Federation are the presence and possible escalation of armed conflicts near its state borders, and the Security threats to borders include the activity of international terrorist and extremist organizations which base their emissaries and terrorist means in Russia and organize sabotage on Russian territory, and likewise the increased activity of transnational criminal groupings engaged in the illegal transfer across the Russian border of narcotic and psychotropic substances, goods and cargo, water and biological resources, other material and cultural valuables, and in the organization of channels for illegal migration. A negative effect on the reliable defense and protection of Russia's state borders is exerted by the insufficient level of development of border infrastructure and of technological equipment for border-related bodies.”

In attempt to solve border security problem, Russian leaders rely on modern technologies. As the Strategy says,

“The resolution of border security problems is achieved by creating high-technology and multifunctional border complexes, particularly on the borders with the Republic of Kazakhstan, Ukraine, Georgia and Azerbaijan, and likewise by increasing the effectiveness of state border defense, especially in the Arctic zone of the Russian Federation, the Far East and on the Caspian.”¹

The second important document is The Foreign Policy Concept of the Russian Federation which was approved by the Russian President on July 12th 2008.

According to the Concept of 2008, Russia pursues an open, predictable and pragmatic foreign policy determined by its national interests. Russia develops international cooperation on the basis of equality, mutual respect for interests and mutual benefit. Balanced and multivector character of Russian foreign policy is its distinguishing feature. This is due to a geopolitical position of Russia as the largest Eurasian power, its status as one of the leading States of the world and a permanent member of the United Nations (UN) Security Council. Our national interests today make it imperative to actively promote positive agenda covering the whole spectrum of international problems.

Regional priorities of the Russian foreign policy, especially in the Middle East need to be mentioned. Russia intends to develop further its relations with Turkey, Egypt, Algeria, Iran, Saudi Arabia, Syria, Libya, Pakistan and other leading regional states in bilateral and multilateral formats. The Concept asserts that Russia will make a substantial contribution to the stabilization of the situation in the Middle East by using its status as a permanent member of the UN Security Council and a member of the Quartet of international mediators. The main goal is to channel collective efforts into achieving, on an internationally acceptable basis, a comprehensive and long-

---

¹ National Security Strategy of the Russian Federation to 2020, Decree of the President of the Russian Federation, No.537, (President of Russia, 12 May 2009), www.kremlin.ru.

term settlement of the Arab-Israeli conflict in all its aspects, including the establishment of an independent Palestinian State living in security and peace, side by side, with Israel. Such a settlement should be reached with the participation of all states and nations that are key actors in bringing stability to the region and taking into consideration their legitimate interests. The Russian Federation is in favor of increasing collective efforts, on the basis of mutual respect, to contribute to the end of violence and to reach political settlement in Iraq through national reconciliation and full restoration of country's statehood and economy.

In other words, Russian policy in the Middle East must be active, innovatory and pragmatic. Moscow strives to use collective potential of all concerned states and parties in the process of Arab-Israeli peace advancement.

The Concept gives special impetus to Russia-Islamic world relations. This foreign policy vector has become more influential due to efforts of Turkey, Spain, Germany, Russia and some other countries to develop very serious and constructive dialogue among civilizations. To enhance its interaction with the states of the Islamic world, Russia takes advantage of its participation as an observer in the work of the Organization of the Islamic Conference and the League of Arab States, and plays an active role in implementing the G8 Partnership with the Broader Middle East and North Africa region. Priority attention is paid to developing mutually beneficial economic cooperation particularly in the energy sector with the countries of this region, which is of strategic importance to Russian national interests.²

These foreign policy targets form the conceptual space and strategic atmosphere on which Russian Middle Eastern policy develops upon. As we can see, Moscow relies on predominantly political and diplomatic instruments as well as on intensive cooperation with Middle East partners.

---

² The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, President of Russia, July 12, 2008, www.kremlin.ru.

2. MAIN INSTITUTES OF RUSSIAN MIDDLE EAST POLICY

Strategy is always implemented by special foreign policy institutes and people with skills. Russia has a big foreign policy machine. It consists of the Presidential Executive Office and various ministries and offices of the Russian Government (Cabinet of Ministers). In addition, we must name parliamentary institutes like Council of Federation and State Duma, upper and lower houses of the Russian Federal Assembly. The foreign policy machine is also influenced by non-governmental organizations and interest groups. The article is devoted mainly to President Medvedev's Middle East policy and, accordingly, we pay special attention to the power and skills of President and his Administration in the Middle Eastern affairs. We also must take phenomenon of two politicians in power into account. The reality of Russian politics is such that President Medvedev is responsible for foreign policy sphere while Prime Minister Putin is responsible for social, economic and interior policy issues.

“The President of the Russian Federation shall define the basic guidelines of the state's foreign policy” as the Constitution of the Russian Federation declares. The President is invested with extensive rights to implement the state's foreign policy. Dmitri Medvedev is the head of state who largely determines Russian position in international affairs. The President represents the Federation of Russia in international relations, conducts negotiations and signs ratification documents. In practice, the President's constitutional authority in the realm of foreign policy is exercised in the form of various ongoing activities. First and foremost, this involves negotiations with the heads of other countries during their visits to Russia and the President's visits abroad. An accepted practice has become "comparing notes" on various international policy issues with foreign partners over the telephone. Another active means of international communication is the exchange of messages. All these activities are the result of painstaking work, through which Russian foreign policy positions are drawn up.

The President appoints and recalls diplomatic representatives of the Russian Federation to Middle Eastern states and international organizations,

including the Organization of Islamic Conference. These appointments are preceded by consultations with the respective committees or commissions of the Federal Assembly's Chambers. The President signs international treaties that are an integral part of Russian legal system. According to existing practice, the President formulates the basic foreign policy guidelines in his annual addresses to the Federal Assembly and in other public appearances.

As we can see, President Medvedev has at his disposal more power on foreign policy. To advance his Middle East policy, the President needs highly professional Presidential Executive Office. The Office is responsible for providing the President with administrative support and enabling him to carry out his duties as head of state. This includes drawing up bills for the President to submit to the State Duma for consideration. The Presidential Executive Office also prepares drafts of decrees, orders, instructions, Presidential speeches and other documents, including the President's Annual Address to the Federal Assembly. The Presidential Executive Office monitors and checks the enforcement of federal laws and Presidential decrees, orders and instructions, and reports the results to the President. The Office also co-ordinates the President's work with political parties, non-governmental and non-profit organizations, unions, foreign governments and their representatives, Russian and foreign politicians and public figures and international organizations. The Presidential Executive Office analyzes all information on socioeconomic, political and legal trends both domestically and internationally. The President oversees the general functioning of his Executive Office, but its day-to-day activities are managed by the Chief of Staff of the Presidential Executive Office.³

Politics is made by people. In this context, it is important to see who assists President Medvedev to formulate and execute Russian policy in the Middle East. They must be officials with serious experience in foreign policy realm. Among many Executive Office officials we must name, first of all, Alexei Gromov, Deputy Chief of Staff of the Presidential Executive

---

³ About Presidential Executive Office, President of Russia, <http://eng.state.kremlin.ru/administration/about>.

Office. He is 50 and graduated from Moscow State University in 1982. Specialist on Southern and Western Slavs history, Gromov worked for 14 years (1982-1996) in the Soviet Ministry of Foreign Affairs, then the Russian Ministry of Foreign Affairs. He is not a specialist on Middle East, however, he knows diplomatic and consular work quite well: Gromov served as a Soviet diplomat in the Czechoslovak Socialist Republic and as a Consul of the Russian Federation in Bratislava, Slovakia. Deputy Chief of Staff, he speaks fluent Czech, Slovak and English. Gromov started to work in the President Administration in 1996, under President Boris Yeltsin. As Deputy Chief of the Presidential Executive Office Staff, Gromov has served since May 2008 after Dmitri Medvedev had come to power.⁴

The second person who is directly oriented at the foreign policy in the Executive Office is Sergei Prikhodko. Prikhodko is an aide to President Medvedev on foreign policy issues. He was born on January 12th, 1957, in Moscow and graduated from Moscow State Institute of International Relations under the Ministry of Foreign Affairs of the USSR in 1980. Like Gromov, Prikhodko is a well-experienced specialist on Eastern Europe, on Czechoslovakia in particular. He served in Ministry for Foreign Affairs and in embassies up to 1997 when Presidential Executive Office invited him to be an aide to President Yeltsin. Prikhodko served Deputy Head of the Presidential Executive Office, then Head of the Presidential Foreign Policy Directorate in 1999-2004. When President Putin was re-elected as Russian President, Prikhodko was appointed aide to the President.⁵

The person who was appointed as the Chief of the Presidential Foreign Policy Directorate is Alexander Manzhosin. As far as we know, Manzhosin is probably the only expert on the Middle East in the first echelon of the Executive Office. Son of Soviet Counsel in Istanbul, Manzhosin became himself a specialist on Turkey and served as diplomat in Turkey and in

---

⁴ Major Staff of Presidential Executive Office, Gromov Alexei, <http://eng.state.kremlin.ru/persons/4/>.

⁵ Major Staff of Presidential Executive Office, Prikhodko Sergei, <http://eng.state.kremlin.ru/persons/20>.

Cyprus. He speaks English and Turkish.⁶ The Presidential Foreign Policy Directorate which Manzhosin is head of, assists the President in setting the country's main foreign policy outlines. It helps to draw up general foreign policy strategy and supports the President in exercising his powers to direct the country's foreign policy. It provides information, analytical and organizational support for the foreign policy and international relations activities of the President and Presidential Executive Office and is responsible for the content of foreign policy events in which the President takes part. It organizes the cooperation between the President and the Chief of the Presidential Executive Office and the state bodies and officials of foreign countries, foreign political and public figures, and international and foreign organizations.⁷

Then, we need to mention the Presidential Experts' Directorate in order to analyze the competence of the executive Office. It provides expert and analytical support to the President in the exercise of his constitutional powers. It prepares expert evaluations, analytical reports and other expert and analytical materials required by the President and the Chief of Staff of the Presidential Executive Office. It is responsible for expert and analysis work on financing the activities of the President and the Presidential Executive Office. Chief of the Presidential Experts' Directorate is Ilya Lomakin-Rumyantsev who worked in financial companies and is considered to be a very bright expert and a man of systematic analysis. In addition, Presidential Directorate for Interregional Relations and Cultural Contacts with Foreign Countries, headed by Sergei Vinokurov continues to assist President Medvedev.⁸ To our mind, it is this Directorate which could raise its status and influence on the Middle East policy in near future.

---

⁶ Александр Леонидович Манжосин, Биографическая справка, 20.05.2008, <http://www.rian.ru/spravka/20080520/107898982.html>.

⁷ Subdivisions of Presidential Executive Office, Presidential Foreign Policy Directorate, <http://eng.state.kremlin.ru/administration/division>.

⁸ Presidential Directorate for Inter-Regional Relations and Cultural Contacts with Foreign Countries, <http://eng.state.kremlin.ru/administration/division>.

The Security Council of Russia remains to be a very powerful body and instrument of President Medvedev's policies. The need for constant analysis and strategic planning regarding all security issues, as well as the drafting of presidential decisions, necessitates the existence of a special constitutional advisory body accountable to the President. This body is the Security Council.

The Security Council which was formed in 1992, drafts policy proposals on defending the vital interests of individuals, society and the state against internal or external threats. The Council also helps to determine a uniform state policy on security and helps to ensure the President's ability to carry out his constitutional duties in defending human and civil rights, as well as Russia's sovereignty, independence and territorial integrity. The Security Council is formed by the President in accordance with the Constitution and the Federal Law "On Security". The President chairs the Council and appoints its members. The secretary of the Security Council who answers directly to the President, oversees the Council's work and its Office.

The Security Council Office is a separate department of the Presidential Executive Office; its status within the Presidential Executive Office is like a directorate. And this fact displays that the Council is an effective instrument of President Medvedev both in the sphere of strategy formulation and in the sphere of policy execution. In order to carry out its functions, the Security Council forms inter-agency commissions, which operate as its principal working bodies. Depending on the task, these commissions can be formed on a functional or regional basis, and can be permanent or temporary. In order to provide scholarly expertise for the Council's work, there is a Scholarly Council made up of representatives of the Russian Academy of Sciences, specialized academies of science and educational institutions, as well as other academics and experts.⁹ As the Council's website messages show, its officials maintain good relations with the Security Councils of Middle East

---

⁹ About Security Council/ President of Russia, http://eng.state.kremlin.ru/security_council/about_sec.

states like Libya, Syria, Iran, Israel, Turkey, Lebanon, Saudi Arabia, United Arab Emirates and others.¹⁰

Presidential Commissions also play a remarkable role in Middle East policy of Russian Federation. Among the commissions, specific Commission for Military Technology Cooperation with Foreign States should be named. It is an advisory and consultative body that prepares suggestions to the President on key aspects of state policy with regard to military technology cooperation between the Russian Federation and foreign states.¹¹

The Presidential Executive Office represents the most powerful and influential foreign policy decision-making machine. However, Russian Ministry for Foreign Affairs still is an integral part of the country's foreign policy institutions. A constructive role of the MFA in the Middle East policy can easily be explained. Many orientalist (“vostokovedy”) serve in Moscow and Russian diplomatic missions abroad. They speak Middle East languages, they know about the culture and religion very well, they are able to work with geography and they understand the mentality of the people living in the area. Skills of those people are supported by rich experience of diplomatic service in capitals of Turkey, Iran, Arab countries and Israel. People of the MFA make up probably the best part of Middle East studies community in Russia.

In terms of institutes, MFA is a ministry of the Russian Government. It has Middle East and North Africa Department which is responsible for diplomatic relations with countries of the area. In addition, Consular Service Department deals with consular ties with the region. Alexander Saltanov is a famous person in the MFA presence in the area. He is the Deputy Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation, the Special Representative of the President for the Middle East and has diplomatic rank of Ambassador

---

¹⁰ “Sovet Bezopasnosty Rossiyskoy Federatsii,” *Novosty*, <http://www.scrf.gov.ru/news/>.

¹¹ Presidential Commissions, Commission for Military Technology Cooperation with Foreign States, <http://eng.state.kremlin.ru/commission/1/news>.

Extraordinary and Plenipotentiary. Saltanov, as Deputy Minister, oversees Department for Middle East and Northern Africa Affairs. In that capacity, he is responsible for relations with the countries of the Middle East and Africa, and the Middle East and Iraq settlement.

Diplomatic career and biography of the Russian diplomat is outstanding. Saltanov was born in 1946 in Moscow and graduated from the Moscow State Institute of International Relations of the Ministry of Foreign Affairs of the USSR. He has been working in the Ministry of Foreign Affairs since 1970 and has served in a variety of positions both in the central office of the Ministry and abroad. In particular, Saltanov served in Kuwait, Syria and Jordan. In 1999-2001, he served as Director of the Middle East and North Africa Department of the MFA. We should add various working tours and visits of Saltanov on Arab-Israeli peace process. His working languages are Arab, English and French.¹² Mr. Saltanov cannot be compared with the academician Evgenyi Primakov who is considered to be informal adviser of President Medvedev and Prime Minister Putin on Middle East issues. Nevertheless, Deputy Minister appears to be a key person after Minister Lavrov who contributes to Russia Middle East policy formulation.

Referring to the Ministry for Foreign Affairs, we should also mention about Ambassador Venjamin Popov who was an organizer of establishing Russia-Organisation of Islamic Conference (OIC) dialogue. Following personal diplomacy of President Putin, Ambassador Popov did his best in order to get political recognition of Russia as a friend of the Islamic world. It was Ambassador Popov who was appointed as the first representative of Russia to the OIC. President Medvedev understands all benefits of cooperation with Islamic world and has already expressed his understanding in meeting with OIC Secretary-General Professor İhsanoğlu.

---

¹² Alexander Saltanov, Ministry for Foreign Affairs of the Russian Federation, http://www.mid.ru/bul_ns_en.nsf/kartaflat/en03.02.06.

3. VERY IMPORTANT VISITS

In concluding remarks, we must remind of two visits of President Medvedev to the Middle East. These visits were made to Turkey and Syria and in our opinion these two visits shaped the major perspectives of the Middle East policy of Russia.

The first event took place in Turkey on May 12th, 2010. Russia and Turkey have established the High-Level Cooperation Council. The declaration on the council's creation was signed by Dmitri Medvedev and Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdogan. President Medvedev held talks with the Prime Minister of Turkey in Ankara and the two leaders also chaired the High-Level Cooperation Council's first meeting. The council will act as the guiding body in setting the strategy and main directions for developing Russian-Turkish relations. The council will meet annually and will coordinate the implementation of important political, trade and economic projects, also cultural and humanitarian cooperation. A strategic planning group headed by the two countries' foreign ministers is being established within the council to discuss the main issues on the agenda for Russia and Turkey's cooperation in international affairs. The group will meet at least once a year. An agreement has also been reached on establishing a Russian-Turkish public forum. Also, Medvedev and Erdogan signed intergovernmental agreements on reciprocal visa requirements, cooperation on construction and operation of a nuclear power plant at the Akkuyu site, and organization of a mixed international rail and ferry link between the ports of Kavkaz (Russia) and Samsun (Turkey).¹³

No doubt, it was a real diplomatic and political breakthrough in bilateral ties. Two sides also initiated a number of memorandums: on cooperation in higher education; compliance with phyto-sanitary measures in reciprocal supply of plant-derived products; grain quality and safety; conditions for supply of poultry and other raw meat products; and agriculture. Russian

---

¹³ Russia and Turkey have established the High-Level Cooperation Council, May 12, 2010, Ankara, President of Russia, <http://eng.news.kremlin.ru/media/events>.

multi-vector policy met Turkey's Strategic Derinlik ("Strategic Depth") approach initiated by Foreign Minister Professor Davutoglu successfully.

The second event took place on the eve of the visit to Turkey. On May 11th, Russian-Syrian summit talks were held in Damascus. During the talks with Syrian President Bashar al-Assad, Dmitri Medvedev expressed confidence that the current friendly relations between Russia and Syria will continue in the future. The talks continued with the participation of the two countries' delegations. The two sides discussed prospects for the development of economic and humanitarian ties and also touched on issues of the international agenda, in particular, the issue of Middle East peace settlement. Following the talks, Russian President Medvedev and Syrian President Bashar al-Assad issued a joint statement. A number of Russian-Syrian documents on cooperation in areas including information technologies, air traffic, tourism, environmental protection, and scientific-technical cooperation were signed.¹⁴ Russia-Syria talks had also deep political meaning. Moscow has conducted policy of returning. Policy of coming back to the Middle East was initiated by President Putin. Today, it is continued by President Medvedev. We suppose the coming back will not stop and will not be influenced by the UN Security Council Resolutions in relation to Iranian nuclear program.¹⁵

---

¹⁴ Russian-Syrian summit talks May 11, 2010, 14:00 Damascus, President of Russia, <http://eng.news.kremlin.ru/media/events>.

¹⁵ Dmitri Medvedev signed Executive Order On Measures to Implement UN Security Council Resolution 1929 on Iran, adopted on June 9, 2010. The executive order prohibits, in particular, transit via Russian territory (including air transport), export from Russian territory to Iran, and also transfer to Iran beyond Russian territory using ships and aircraft under the Russian state flag of any battle tanks, armored combat vehicles, large caliber artillery systems, combat aircraft, attack helicopters, warships, missiles or missile systems, as defined for the purposes of the United Nations Register of Conventional Arms, S-300 air defence systems, or any related equipment to the above-named items, including spare parts/ Executive Order On Measures to Implement UN Security Council Resolution 1929 on Iran. September 22, 2010, President of Russia, <http://eng.news.kremlin.ru/acts/980>.

CONCLUSION

Common vision of international community to solve conflicts of the Middle East is needed. President Medvedev as lawyer by profession and by beliefs sincerely thinks that it is possible to maintain open and honest substantive discussion of the regional problems. President of Russia considers that unilateral action leads to destabilization of international relations, provokes tension and arms race, stirs up ethnic and religious strife, and endangers security of Middle East states and peoples.¹⁶

Dmitri Medvedev continues to advance basic directions of Middle East policy inherited from President Putin. The main idea of the policy is to return Russia to the area. However, Russia has not come to the region with Soviet style of diplomacy. Refusing of ideology as an instrument, President Medvedev relies on the rules of international law, strong bilateral cooperation and multilateral approach to resolution of the conflicts. Peculiarities of Medvedev diplomacy are joint economic projects, military technological assistance to selected countries and export of Russian education and culture. *Roszarubezhsoтрудничество* (Directorate of Scientific and Cultural Cooperation with Foreign States) as affiliated to the Russian MFA institute strives to make humanitarian and other cultural initiatives helpful, effective and durable.

One more and specific instrument of Middle East policy is the protection of Russian citizens in the area. Citizens of Russia and former Soviet Union and their children reside both in the Palestinian Autonomy, Israel, Turkey, Iraq, Egypt, Syria, Lebanon and Algiers. Protection of their human rights and their security is considered as a foreign policy priority. We saw how President Medvedev made decision to evacuate Russian citizens due to the Israeli military intervention in the Gaza Strip in January 2009. Will this

---

¹⁶ See also: Article by Dmitri Medvedev in Syrian Newspaper Al-Watan, May 9, 2010, President of Russia, www.kremlin.ru.

humanitarian instrument help Russia to settle conflicts in the Middle East? It is a question of future.

BIBLIOGRAPHY

“Sovet Bezopasnosty Rossiyskoy Federatsii.” *Novosty*.

<http://www.scrf.gov.ru/news/>.

Alexander Saltanov. Ministry for Foreign Affairs of the Russian Federation.

http://www.mid.ru/bul_ns_en.nsf/kartaflat/en03.02.06.

Article by Dmitri Medvedev in Syrian Newspaper Al-Watan. President of Russia. May 9, 2010, www.kremlin.ru.

Executive Order On Measures to Implement UN Security Council Resolution 1929 on Iran. President of Russia. September 22, 2010.

<http://eng.news.kremlin.ru/acts/980>.

http://eng.state.kremlin.ru/security_council/about_sec.

Kolobov, Oleg A., Alexander A. Kornilov, Fatih, Özbay. *Contemporary Turkish-Russian Relations: Problems of Cooperation and Perspectives of Development*. N. Novgorod-Istanbul: NNSU Institute for Strategic Studies and the Academic Studies Center, 2004.

Luzyanin, S.G. *Oriental Policy of Vladimir Putin, Russia Coming Back to “Greater Orient” (2004-2008)*. Moscow: AST East-West, 2007.

Major Staff of Presidential Executive Office. Gromov Alexei.

<http://eng.state.kremlin.ru/persons/4/>.

Major Staff of Presidential Executive Office. Prikhodko Sergei.

<http://eng.state.kremlin.ru/persons/20>.

National Security Strategy of the Russian Federation to 2020. Approved By Decree of the President of the Russian Federation, No.537. President of Russia. 12 May 2009. www.kremlin.ru.

Presidential Commissions, Commission for Military Technology Cooperation with Foreign States.

<http://eng.state.kremlin.ru/commission/1/news>.

Prımakov Eugene. “Confidential, Middle East on the scene and behind the scenes (second half of the XX century – beginning of the XXI century).” *Rossiyskaya Gazeta*, 2006.

Russia and Turkey have established the High-Level Cooperation Council. Ankara, President of Russia. May 12, 2010.

<http://eng.news.kremlin.ru/media/events>.

Russian-Syrian summit talks May 11, 2010, 14:00 Damascus. President of Russia. <http://eng.news.kremlin.ru/media/events>.

Ryzhov I.V. *Foreign Policy of the State of Israel: Basic Directions and Priorities (1948-2000)*. N. Novgorod: NNSU ISI, Vector TiS, 2008.

Ryzhov I.V. *USSR and the State of Israel: Difficult History of Relations*, N. Novgorod: NNSU ISI, Vector TiS, 2008.

Subdivisions of Presidential Executive Office. Presidential Foreign Policy Directorate. <http://eng.state.kremlin.ru/administration/division>.

The Foreign Policy Concept of the Russian Federation President of Russia. July 12, 2008. www.kremlin.ru.

Wasilyev A. *Russia in the Near and Middle East: from Messianism to Pragmatism*. Moscow: Nauka, 1993.

Александр Леонидович Манжосин. Биографическая справка.

20.05.2008. <http://www.rian.ru/spravka/20080520/107898982.html>.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: 1992-2010

Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Period: 1992-2010

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY*

Özet:

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini İmparatorluk ve SSCB dönemi ilişkilerinden ayıran en önemli faktör günümüzde iki ülke halkları arasında artan doğrudan temaslardır. Hem Türkiye hem Rusya dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. İlişkilerin gelişmesinde ekonomik ilişkilerin yanı sıra, günümüzde her iki ülkenin dış politikalarında genel çerçevede benzer yaklaşımların oluşması ve yükselen politik diyalog etkilidir. İki ülke arasındaki ilişkiler henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamasa da enerji, ticaret gibi alanlarda stratejik boyuta ulaşmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğinin işaretlerini taşımaktadır. İki ülke de aralarındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmeye çalışmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: *Türk-Rus İlişkileri, İşbirliği, Rekabet, Stratejik Ortaklık, Politik diyalog .*

Abstract:

The most important factor that distinguishes the post-Cold War period of Turkey-Russia relations from the bilateral affairs during the Empire and USSR is increasing direct contacts between the peoples of two countries. Both Turkey and Russia are undergoing a dynamic political and economic transformation process. Similar foreign policy approaches of two countries and strengthening political dialog are effective elements of growing relations beyond economic sphere. Even if relations between two countries could not reach the level of strategic partnership, relations have gained a strategic dimension in the areas such as energy and trade. The general structure of Turkish-Russian relations indicates that cooperation and competition will continue in the coming years. Both countries are trying to turn their centuries-old geopolitical struggle into geo-economical cooperation.

Keywords: *Turkish-Russian Relations, Cooperation, Competition, Strategic Partnership, Political dialog.*

---

* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Küresel ve bölgesel barışın tesisi ve korunması açısından, tarihi, etnik ve kültürel bağlar ile coğrafik konumlarından dolayı Türkiye ve Rusya, buldukları bölgede istikrar ve işbirliği açısından çok önemli bir yer işgal etmektedirler. Türkiye ve Rusya, sahip oldukları ekonomik, politik, tarihi ve kültürel ağırlıklarıyla karşılıklı ilişkilerinin 500 yılı aşkın geçmişinde hem birbirlerini, hem de ilişkide oldukları ülke ve halkları etkilemişlerdir. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler günümüzde ulaştığı bu seviyeye birçok değişik merhalelerden geçerek, inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek ulaşmıştır. Dönemsel çatışma ve işbirliği süreçlerinin sarmaladığı bu tarihi geçmiş ülkelerin toplumsal hafızalarında köklü izler bırakmıştır. İmparatorluk döneminde birbirlerini rakip olarak gören bu iki büyük ülke defalarca karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak, imparatorluk dönemi sadece savaflara değil zaman zaman kısa süreli de olsa işbirliği ve ittifak dönemlerine de şahit olmuştur. 1798, 1805 ve 1833 yıllarında yapılan işbirliği ve ittifaklar buna örnektir. İmparatorluk çağlarının bitmesinden hemen sonra 1920'ler ve 1930'larda olumlu bir ilişki grafiği çizmelerine rağmen Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte yeniden kendilerini farklı kulvarlarda bulmuşlardır. Soğuk Savaş'ın sınırlayıcı atmosferinde bile iki komşu ülke, ilişkilerde yaşadıkları inişli-çıkışlı rota sebebiyle azami dikkat göstererek azami fayda sağlamaya da uğraş göstermişlerdir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada meydana gelen köklü değişimler, Türk-Rus ilişkilerinde tabuların yıkılmasında ve sınırların ortadan kalkmasında en önemli faktör olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu köklü değişimler iki ülke ve iki halk arasındaki ilişkilerin geniş çaplı ve derinlemesine ele alınmasını gerektiren yeni bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllardan itibaren gerçek anlamda dinamizm kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra Türkiye ve Rusya, ikili ilişkilerini oluşmakta olan koşullara göre yeniden şekillendirmeye başlamışlardır.

Soğuk Savaş atmosferinden çıkan iki yakın komşu ülke açısından yeni dönem oldukça ümit vaat edici olarak başladı. İlk yıllarda hızlı bir şekilde başlayan yakınlaşma süreci hem Türkiye’den hem de Rusya’dan kaynaklanan bazı sebeplerden dolayı istenildiği seviyeye ulaşamamıştır. Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile geliştirdiği “büyük abi” ya da “model ülke” rolü ister istemez eski Sovyet coğrafyasını ve özellikle Orta Asya’yı arka bahçesi olarak gören Rusya’nın tepkisini çekmiştir. Bu yıllarda Çeçen ve Kürt sorununa yaklaşımda yaşanan farklılıklar iki ülke arasındaki ilişkilerde hissedilir bir gerginliğe yol açmıştır. Bu yüzdendir ki kimi zaman ilişkilerin Soğuk Savaş döneminden çıkıp Soğuk Barış dönemine girdiği ifade edilmiştir.

1990’lı yıllar iki ülke arasındaki ilişkilerin en sorunlu olduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasındaki gerek ticari-ekonomik ilişkilerin gerekse politik ilişkilerin seyri bu dönem içerisinde apayrı bir yön izlemiştir. İşbirliği ve rekabetin içi içe geçtiği bu dönemin en önemli kalemini ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. 1991’den itibaren sürekli gelişme gösteren ticari-ekonomik işbirliği ikili ilişkilerin gelişmesinde adeta lokomotif rolü oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Bu yıllarda politik ilişkiler her zaman ekonomik ilişkilerin gölgesinde kalmış ve hiçbir zaman ekonomik ilişkiler seviyesine çıkamamıştır. Ancak, 2000’li yıllara girildiğinde iki ülke arasındaki politik ilişkilerde hızlı bir gelişme yaşandığını görmekteyiz. SSCB’nin dağılmasından itibaren geçen 20 yıllık sürede ekonomik ilişkilerin aldığı hızlı ivme bir süre sonra siyasi ilişkilere de etki etmiştir. Bunun en bariz göstergesi hızla artan ticaret hacmi ve iki ülke liderleri arasında gerçekleşen birçok üst düzey ziyaretlerdir. Yakın zamanda vizelerin kaldırılması ve nükleer alanda işbirliğine dair atılan karşılıklı imzalar bu gelişmenin en bariz göstergeleridir. İki ülke ilişkileri Soğuk Savaş sonrası geçen 20 yılda “yakın komşuluk”, “işbirliği”, “genişletilmiş ortaklık”, “çok boyutlu ortaklık”, “derinleştirilmiş ortaklık” ve son olarak “stratejik ortaklık” şeklinde farklı tanımlamalarla isimlendirildi. Günümüzde stratejik ortaklık konusu artık üst düzeyde gerçekleştirilen resmi ziyaretlerle birlikte daha sık dile getirilir olmuştur. Önceleri sadece bir temenni olarak iki ülke diplomatları ve politikacıları tarafından dile getirilen ilişkilerde

“stratejik ortaklık” boyutu artık daha yüksek sesle ve daha geniş çevrelerce dile getirilmektedir.

Geçen yıllar içerisinde Türkiye ve Rusya ekonomik ilişkilerinde yakaladıkları ivmeyi politik ilişkilere yansıtmayı tam olarak başarabilmişler midir? Son yıllarda ilişkilerde gözlemlenen yakınlaşmanın arka planında yatan ekonomik ve politik sebepler nelerdir? Türkiye ve Rusya ilişkileri stratejik ortaklık yoluna mı girdi yoksa gerçekten de stratejik ortaklık seviyesine mi ulaştı? Bu makalede, tüm bu ve buna benzer soruların cevabını verebilmek ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin günümüzde gelmiş olduğu seviyeyi ortaya koyabilmek için Soğuk Savaş sonrası kurulan ilişkilerin yapısının gözden geçirilmesi ve ayrıntılı analizi amaçlanmaktadır. Bütün bu noktalardan hareketle iki ülke arasındaki ilişkilerin analizi sadece siyasi ilişkilerin incelenmesinden ibaret dar anlamıyla değil; ekonomik ve kültürel ilişkilerin de beraberinde, birbiriyle ilintilendirilerek tahlil edildiği geniş bir çerçevede yapılacaktır.

1. İKİLİ İLİŞKİLERDE ÜÇ FARKLI DÖNEM

Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini 1990’lı ve 2000’li yıllar olarak ya da ekonomik ve politik ilişkiler bağlamında inceleyebileceğimiz gibi, önemli dönemeçlerin yaşandığı tarihsel sürece bakarak üç farklı dönemde incelemek de mümkündür.¹

Birinci dönem 1992-1999 arasındaki ilk yıllardır. Bu dönemde yükselen ekonomik ilişki grafiğinin bütün zorlamalarına rağmen her iki ülke de enerji, etnik, bölgesel gibi birçok alanda rekabeti öne çıkararak bu dönemi yeterince değerlendirememişlerdir. Bu yüzden politik anlamda birinci dönem Türk-Rus ilişkilerinin kayıp yıllarıdır diyebiliriz. Kayıp olarak tabir ettiğimiz birinci dönemi bitiren 1999 yılının Aralık ayında Türkiye Başbakanı Bülent

---

¹ Fatih Özbay, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem,” 15.05.2010, erişim tarihi 08.06.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Ecevit'in Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaretti. Bu ziyaretle Türkiye, Çeçenistan konusunun Rusya'nın iç işi olduğunu açıkça ilan ederek 1990'lı yıllarda ilişkilerde kriz çıkartan etnik kartların artık masadan kaldırılması gerektiğini belirterek bir anlamda birinci dönemi kapatan adımı atmıştı.

İkinci dönem, 2000-2008 arası yılları kapsar. Bu yıllar, her iki ülkenin yürüttükleri rekabetin ilişkiler bütününe verdiği zararı ve rekor düzeyde yükselen ekonomik ilişkilerin ortaya koyduğu faydayı göz önüne alarak, buradan çıkardıkları derslerle aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme yönünde arayış içerisine girdikleri yıllardır. Bu yüzden politik anlamda ikinci dönem Türk-Rus ilişkilerinin arayış yıllarıdır diyebiliriz. İkinci döneme baktığımızda da yine inisiyatif alan tarafın Türkiye olduğunu görmekteyiz. 2002 yılında iktidara gelen AKP yönetiminin parti programında Türkiye *“Rusya Federasyonu ile Orta Asya ve Kafkasya’da rekabete değil işbirliğine dayanan dostça ilişkiler sürdürecektir”* şeklindeki yaklaşımı bunun işaretlerini veriyordu.²

Üçüncü dönemi 2008 sonrası yıllar olarak değerlendirebiliriz. İlk iki dönemin periyodundan hareketle önümüzdeki 7-8 yıllık periyodun Türk-Rus ilişkilerinde çok önemli rol oynayacağı öngörüsünü yapabiliriz. Önümüzdeki dönem iki ülke ilişkilerinde kayıp yılların arkada kaldığı ve arayışın bittiği işbirliği yılları olma potansiyeli taşımaktadır.

2. EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri ekonomik ilişkiler ve politik ilişkiler olmak üzere iki boyuttan bakarak değerlendirmek gelenekselleşmiştir. Ekonomik ilişkilerin politik ilişkilerin lokomotif rolünü oynadığı ve ilişkilerde adeta katalizör görevi gördüğü Türkiye-Rusya ilişkilerine ilgi duyan herkesin dile getirdiği bir gerçektir. Rusya ve Türkiye ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özellik taşıması Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerine diğer ülkelerle olan ilişkilerinden farklı nitelik kazandırmaktadır. Türkiye

---

² *AKP Parti Programı*, erişim tarihi 08.06.2010, <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pID=50>.

Rusya'dan enerji hammaddesi ve diğer işlenmemiş ürünler ithal etmekte, bu ülkeye yaptığı ihracatta ise hazır mallar üstünlük teşkil etmektedir.

Türk-Rus ticari ilişkilerinde Türkiye açısından geleneksel hale gelmiş bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalat bu ülkeye yaptığı ihracatından oldukça fazladır. Bu da Türkiye aleyhine gittikçe artan bir ticaret açığı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin artan ihtiyacı dolayısıyla Rusya'dan aldığı enerji kaynaklarındaki fiyat artışının devam etmesi ithalatını büyümekte ama ihracatı aynı oranda büyümektedir. Rusya tarafından ise, bavul ticareti, turizm gelirleri, inşaat şirketlerinin gelirleri ve Türk şirketlerinin ağırlıkta olduğu taşımacılık sektörü gelirlerinin de eklenmesiyle aslında dengesizliğin Rusya aleyhine olduğu, Türkiye'nin bu konuda açık üstünlüğe sahip olduğu belirtilmektedir.³

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2008 yılı verilerine göre 38 milyar dolar seviyesine ulaşarak rekor kırdı. Bu rakamın, bazı sorunların da çözülmesiyle çok daha ileri düzeye, 100 milyar dolara çıkarılması planlanıyor.⁴ Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in 11-13 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret çerçevesinde Türk tarafının dile getirdiği ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılması isteği mümkün olmakla birlikte yakın vadede zor gözükmektedir. Ayrıca, mevcut ticari koşullar varlığını koruduğu müddetçe ticaret hacmi 100 milyar dolara çıkarılsa bile bu durumda Türkiye ihracat seviyesini 15-20 milyar dolara taşıırken Rusya 80-85 milyar dolarlık bir ithalat düzeyine ulaşacaktır.⁵ Ankara'nın bu açığı kapatması için Moskova nezdinde Türk iş adamlarına yönelik özel düzenlemeler yapılması; yatırım imkânları ve koşullarının hukuki çerçevede kolaylaştırılması, gümrüklerde mal fiyatlandırılması, bekletme gibi

---

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: O. A. Kolobov, A. A. Kornilov, Fatih Özbay, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)* (İstanbul: TASAM Yayınları, 2006), 15-94.

⁴ "100 Milyar Dolarlık Ticaret Mümkün," *Sabah*, 13.05.2010.

⁵ Fatih Özbay, "100 Milyar Dolarlık Ticaret Zor Ama Mümkün," *Stratejik Düşünce Dergisi* (Haziran 2010): 45.

sorunların açığa kavuşturulması adına girişimlerde bulunması gerekmektedir.⁶

2008 yılı itibariyle Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 6,4 milyar dolar, Rusya'dan yaptığı ithalatı 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşti. Küresel ekonomik krizin ve gümrüklerde yaşanan sorunun etkisiyle ticaret hacmi 2009 yılında 22 milyar dolara kadar gerilese de 1992 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin sadece 1,4 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında geline seviye iki ülke için de büyük başarı. Her ne kadar artık önemini kaybetse de, bavul ticareti yoluyla Türkiye'nin 1992-2005 yılları arasında elde ettiği gelirin 60-70 milyar doları bulduğu belirtilmektedir.⁷ Turizm de iki ülke ekonomik ilişkilerinde önemli yer tutuyor. 2009 yılında yaklaşık 3 milyon Rusya vatandaşı turist olarak Türkiye'yi ziyaret etti.⁸ Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev'in 12 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarette vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması yönünde anlaşmaya varılması iki ülke arasındaki turizm ilişkilerini ileriki yıllarda daha da arttıracaktır.

Günümüzde her iki ülke de birbirlerinin önemli ticari ortakları haline geldiler. Rusya'daki Türk yatırımları geçen yıllarda artmaya devam ediyor. Binlerce Türk işçisine istihdam olanağı da sunan Türk inşaat sektörünün Rusya pazarında yüklendiği işlerin toplamı 20 milyar doları buldu.⁹ Rusya açısından da Türkiye önemli bir ticari ortak haline geldi. Rusya'daki Türk yatırımları kadar büyük olmasa da Türkiye'de de hatırı sayılır derece de Rus yatırımları var. Özellikle ulaştırma ve enerji alanındaki ilişkiler buna örnek gösterilebilir. Rusya ve Türkiye arasındaki ticari-ekonomik işbirliğinin en perspektifli alanlarından biri de enerji sektörüdür. Rusya enerji kaynakları açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Türkiye ise Rusya'ya komşu ülkeler arasında enerji talebinin hızla arttığı ülkelerin başında

---

⁶ Ferit Temur, "Rusya ve Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Yatırım Olanakları," içinde *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*, (Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010), 100.

⁷ Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 28.

⁸ TÜİK verileri.

⁹ T.C. Moskova Büyükelçiliği verileri.

gelmektedir. Bu faktörler iki ülke arasında enerji konularıyla ilgili uzun dönemli işbirliğinin temelini oluşturmaktadır.

İki ülke arasındaki enerji ilişkileri 1984’te imzalanan doğalgaz anlaşması ile başladı. Bu anlaşmayla inşasına başlanan doğalgaz boru hattı 1987 yılında tamamlandı ve Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye, Rus doğalgazını almaya başladı. 1997 yılında imzalanan Mavi Akım Anlaşması’nın Karadeniz’den geçirmeyi planladığı doğalgaz boru hattı 2005 yılında hayata geçti. “Mavi Akım Anlaşması” enerji alanında iki ülke arasında “Bakü-Tiflis-Ceyhan” petrol boru hattı konusunda yaşanan rekabetin yerine işbirliği yaklaşımının ortaya konulması açısından çok önemlidir. Mavi Akım bir anlamda daha sonraki yıllarda gittikçe artacak olan ikili ilişkilerin itici gücü olmuştur. Mavi Akım’ın hayata geçmesiyle Türkiye, Rusya’nın enerji alanındaki en büyük ortaklarından biri haline geldi.

Türkiye’ye doğalgaz ihraç eden ülkeler sıralamasında Rusya geleneksel olarak ilk sırada bulunmaktadır. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi aynı zamanda Rusya’nın Türk ekonomisine yaptığı en büyük yatırımdır. Rusya şimdilerde Mavi Akım hattına paralel bir Mavi Akım-2 doğalgaz boru hattı daha teklif etmektedir. Türkiye kullandığı doğalgazın %63’ünü, petrolün ise %29’unu Rusya’dan satın alıyor.¹⁰ Enerji alanında işbirliğinin muhtemel kalemlerinden birisi de nükleer santral yapımı olacaktır. Enerji alanındaki yakın ilişkiler Türkiye’nin gittikçe Rusya’ya enerji alanında bağımlılığının arttığı eleştirilerini de doğurmaktadır. Ancak bu bağımlılığın tek taraflı olmadığını, arz-talep ilişkisi çerçevesinde Türkiye’nin Rusya’ya olduğu kadar, Rusya’nın da Türkiye’ye bağımlı olduğunu söyleyebiliriz.

Enerji alanında bir başka önemli konu ise nükleer alanda işbirliğidir. Türkiye’nin 55 yıllık nükleer santral macerasında nükleer santral için 4 kez ihaleye çıkılmasına rağmen bunların hiçbiri sonuçlanmadı. Son olarak, Mersin Akkuyu’da yapılması plânlanan nükleer santral ihalesini tek katılımcı olan JSC Atomstroyeksport-JSC, Inter Raoues ve Park Teknik’ten

---

¹⁰ TÜİK verileri.

oluşan Rus-Türk şirketler grubunun kazandığı ihale hakkında Danıştay, Kasım 2009'da yürütmeyi durdurma kararı vermişti. Rusya ile nükleer santral konusunda işbirliğinde ısrarlı olan Türkiye bunun üzerine devletlerarası anlaşma yoluyla santralin yapımını Rusya'ya verme yoluna gitti. Türkiye ile Rusya arasında uzun süredir devam eden nükleer santral görüşmeleri Haziran 2010'da sonuçlandı. İki ülke hükümetleri arasında "Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması" imzalandı.

Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in 12 Mayıs'ta gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde sağlanan anlaşmaya göre nükleer santralin inşa ve işletim hakkı tamamı ile Rusya'ya ait olacak. Önümüzdeki dönemde Rusya çoğunluk hissesi kendisinde kalmak şartı ile ortak alabilecek. Rusya'nın toplam 4,8 GW kapasitesinde dört ayrı üniteden oluşacak nükleer santral için 20 milyar dolar yatırım yapması bekleniyor. İlk nükleer santral için Türkiye, en az 15 yıllık elektrik enerjisi alım garantisi vermektedir. 15 yıllık alım garantisine ilişkin dönemin sonunda Türkiye, santralda üretilecek her birim elektrikten elde edilecek net kârın %20'sine ortak olacak. Rusya'nın tüm finansını karşılayacağı nükleer santralde elektrik alım fiyatını Rusya 12,35 sente kadar düşürmüştür. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Nükleer enerjideki ilk yatırımımızı Rusya Federasyonu ile yapmamız manidardır, anlamlıdır" açıklamasını yapmıştır.¹¹ Nükleer işbirliğine ilişkin kanun Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Kasım 2010'da onaylanmıştır. Rusya parlamentosu alt kanadı Duma ilgili anlaşmayı Kasım 2010'da onayladı.¹²

Ekonomik ilişkilerin hacim olarak az ama anlam olarak önemli bir kalemi de askeri-teknik alandaki ilişkilerdir.¹³ Rusya dünyanın önde gelen silah üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden birisidir. Rusya askeri alanda işbirliği yaptığı ülkelere stratejik ortak gözüyle bakmakta ve bu ülkelerle olan

---

¹¹ "Rusya-Türkiye 17 anlaşmaya imza attı, 'nükleer' 12.35 sente indi," *Hürriyet*, 13.05.2010.

¹² "Rusya'dan Akkuyu Nükleer Santraline Onay," *Zaman*, 20.11.2010.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Özbay, "Askeri Amaçlı Helikopter Alımı İhalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri," 20.07.2005, erişim tarihi 01.10.2010, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1250>.

ilişkilerine ayrı bir önem vermektedir. Türkiye-Rusya arasındaki askeri-teknik alandaki işbirliği Soğuk Savaş'ın bitiminden ve SSCB'nin çöküşünden sonra yeniden başladı. Rusya ile askeri alanda teknik işbirliği yapan ve silah alımı gerçekleştiren ilk NATO ülkesi Türkiye'dir. Türkiye'nin Rusya'dan askeri malzeme alması bazı NATO ülkelerinin tepkisini çekmiştir. ABD ve diğer Batılı ülkelerin bu konudaki baskıları ve lobi faaliyetleri de bu alandaki işbirliğinin artmasının önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bir NATO ülkesi olması dolayısıyla uymak zorunda olduğu silah standardı ve tarafların karşılaştığı finansal zorluklar da askeri alanda ilişkilerin gelişmesinin önündeki objektif engellerdir. Bu durum iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin hacmini ve çeşitliliğini ister istemez sınırlandırmaktadır.

Bütün zorluklara rağmen Rusya ve Türkiye askeri-teknik alanda işbirliğinin artırılması için aktif olarak yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Nisan 2008'de "Rosoboroneksport" adlı Rus şirketi Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tanksavar sistemi ve füzelerin satışını öngören ihaleyi kazanmıştır. Rus Donanması Başkomutanı Amiral Vladimir Vısotski'nin 23 Haziran 2008 tarihindeki Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geliştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Rusya'dan yapılan silah alımları iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin karşılıklı uzlaşma temelinde geliştiğinin önemli göstergelerinden birisidir.

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri aynı zamanda Türkiye-AB ilişkileri ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir konudur.¹⁴ Türkiye'nin AB üyeliği iki ülke ekonomik ilişkilerinin önünde engel değildir, aksine yeni açılımlar sağlayacak potansiyel taşımaktadır. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden kaynaklanan bir bağımlılığı bulunmaktadır ve AB'nin koyduğu bir takım kısıtlamalar, kotalar ve sınırlamalar ister istemez iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyecektir. Türkiye'nin AB üyeliği durumunda, Türkiye-Rusya ticari-ekonomik ilişkilerinde ilk ve en çok etkilenecek sektörlerin başında turizm

---

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Özbay, "AB'ye Müzakere Sürecinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri," 01.08.2005, erişim tarihi 01.10.2010, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1257>.

ve enerji sektörü gelmektedir. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye'nin AB'ye katılması halinde ortaya çıkabilecek muhtemel problemler konusunda resmen uyarıda bulunmuştur.¹⁵ Bu durumdan iki ülke arasındaki ticari-ekonomik ilişkilerin çok fazla etkilenip etkilenmemesi Türkiye'nin AB ile müzakere sürecindeki tavrına bağlıdır.

20. yüzyılın sonuna doğru Rusya ve Türkiye ticari-ekonomik işbirliği alanında çok önemli tecrübeler edinmişlerdir. Karşılıklı ekonomik çıkarlar, Rusya'nın bilimsel-teknik potansiyeli ve Türkiye'nin piyasa ekonomisinin şekillendirilmesi alanında sahip olduğu zengin tecrübe bu sürece ivme kazandıran başlıca etkenlerdir. Komşu ülkeler olan Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin zaman içinde gösterdiği artış, tarafları karşılıklı ekonomik çıkarlara dayalı işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki girişimlerini yoğunlaştırmaya teşvik etmiştir. Her iki ülkenin de bu potansiyeli iki tarafın da çıkarlarına uygun şekilde kullanması ve bunu sağlayacak etkili önlemlerin alınması ilişkileri daha da geliştirecektir. Şurası unutulmamalıdır ki, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri politik olaylar karşısında çok hassastır. Bu yüzden iki ülke arasında siyasi dengelerin sağlam temele oturtulması ekonomik ilişkilerin düzenli gelişimine katkıda bulunacaktır. Türkiye ve Rusya ticari-ekonomik ilişkilerini artırarak ve çeşitlendirerek daha da geliştirmek suretiyle aralarındaki mevcut ve muhtemel politik sorunları daha kolay ve iki ülke açısından da uygun olan koşullarda çözebilme imkânına sahiptirler.

3. POLİTİK İLİŞKİLER

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 11-15 Mart 1991'de tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret etti. Böyle bir ziyaret, 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Moskova'yı ziyaretinden beri gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, Özal'ın Moskova gezisi özel bir önem taşımaktaydı. 12 Mart 1991'de Moskova'da T. Özal ve M. Gorbaçev, Türkiye ve SSCB arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar. Fakat Aralık 1991'de

---

¹⁵ “Erdoğan’dan Putin’e Mesaj: AB’ye Katılacağız Ancak Sizden de Vazgeçmeyeceğiz,” *Zaman*, 10.01.2005.

SSCB'nin yıkılması ile bu antlaşma geçerliliğini kaybetti. Rusya Federasyonu kurulduktan sonra iki ülke arasında karşılıklı diplomatik ziyaretler gerçekleştirildi. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nu tanımmasının ardından 1992'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu ülkeye ilk resmî ziyareti gerçekleştirirken, bunu Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Türkiye ziyareti izlemiştir. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 25-26 Mayıs 1992'deki Moskova ziyaretinde iki ülke arasında, 25 Mayıs 1992 tarihli "*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma*" imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişki dönemi resmen başlamış oluyordu.¹⁶

1991 yılında SSCB'nin çöküşü, Türkiye'nin dış politikasına haliyle güçlü bir canlandırıcı etkide bulundu. Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Türkiye, tüm imkânlarını Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan diğer jeopolitik boşluğu doldurmak için seferber etti. 1991'den başlayarak Türkiye söz konusu bölgelerde etkinliğini artırmaya ve bölgesel bir güç olmaya çalışıyor, kendisini bu ülkeler için "model" olarak görerek onlar için "abi" rolü oynamak istedi. 1992-1993 yıllarında Türkiye ve İran'ın Orta Asya bölgesinde kıyasıya rekabet edecekleri öngörülmekteydi. Ancak gelişmeler burada bir rekabet söz konusu olacaksa bunun Türkiye ile İran arasında değil, Türkiye ile Rusya arasında olacağını gösterdi. Bölgede Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının çatışması ister istemez rekabet ortamını da hazırladı.

Rusya 1993 yılı Kasım ayında "Ulusal Güvenlik Doktrini"ni yürürlüğe koydu. Bu doktrinde Rusya, "Yakın Çevre" olarak belirlediği Kafkaslar ve Orta Asya'yı stratejik çıkarları açısından kendisinin nüfuz alanı olarak ilan etmekteydi. 1993'ten itibaren Rusya ve Türkiye arasındaki rekabet belirgin bir hale geldi. 1995'ten itibaren Türkiye'nin daha gerçekçi, dengeli ve Rusya'yı gözardı etmeyen bir politika izlediğini görmekteyiz. 1995 yılından itibaren Türkiye, Rusya ile ticari-ekonomik ilişkilerini daha da arttırmaya ve

---

¹⁶ İlk yıllar için bkz: D. Y. Yeremeyev, *Turtsiya Na Rubeje XX i XXI Vekov (1991-2007)*, [20. ve 21. Yüzyılların Eşiğinde Türkiye (1991-2007)] (Moskva: Gumanitariy, 2007), 152-156.

politik ilişkilerini de düzene koymaya başladı. Bununla beraber, bu politika değişimi, Rusya ile ilişkilerde görülen sorunların ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. İki ülkenin yakınlaşması yolunda hâlâ belli engeller bulunmaktaydı. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin genel durumuna bakıldığında, iki ülkenin “Soğuk Savaş” ortamından “Soğuk Barış” ortamına geçtikleri söylenebilirdi.

Moskova, 1992-1996 yılları arasında, yakın çevresindeki ülkelerle yoğun ilişkiler kurmak isteyen Türkiye’yi kendisine büyük bir tehdit olarak algılamıştır.¹⁷ Kimi Rus uzmanlara göre, 1995’ten itibaren Rusya’da milliyetçi-yurtsever duygular ve güçlü devlet iktidarı yıllarına duyulan özlem arttı. Türkiye’de ise belirgin bir biçimde İslami düşüncelerin etkisi arttı. Söz konusu bu eğilimler Rusya ve Türkiye’nin uluslararası alanda sıkı işbirliği yapma olanaklarını zayıflattı.¹⁸ Bu yüzden, 1990’lı yılların başlarındaki iki ülke arasındaki ilişkileri temkinli yakınlık olarak nitelememiz mümkündür. Bu yıllarda Avrasya coğrafyasında her iki ülke de birbirini rakip olarak görürken, diğer taraftan, hızla artan ekonomik ilişkiler her iki ülkeyi de işbirliği yapmaya zorlamaktaydı. 1990’lı yıllar her iki ülke için de işbirliği ve rekabet dengesini ayarlamakla geçti. Bu yüzden ki iki ülke arasındaki 1990’lı yıllardaki ilişkiler kimi zaman “sanal yakınlaşma”¹⁹ veya “fiili yakınlaşma”²⁰ olarak nitelendirildi. Bu durum, ilişkileri çok iyi seviyeye çıkarmasa bile, derin bir şekilde kökleşmiş geçmişin kalıntılarından kurtararak tatmin edici bir seviyeye çıkarıyordu. Sanal ya da fiili yakınlaşma süreci iki önemli ama birbirine zıt yönü barındırıyordu. Buna göre, bir

---

¹⁷ Ömer Göksel İşyar, “Rusya Federasyonu ile İlişkiler,” *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Barış Platin Kitap, 2008), 807.

¹⁸ Mihail Meyer, “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri,” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003), 14.

¹⁹ Duygu Bazoğlu Sezer, “Turkish-Russian Relations: From Adversity to “Virtual Rapprochement,” içinde *Turkey’s New World*, ed. A. Makovsky, S. Sayari, (Washington: 2000), 96-98.

²⁰ D. B. Sezer, “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya,” içinde *Türkiye’nin Yeni Dünyası - Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky, Sabri Sayarı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), 125.

tarafından, yönetilebilen bir jeopolitik mücadele sürerken, diğer taraftan birbirine bağımlı, görülmemiş derecede gelişen ekonomik ilişkiler söz konusuydu.²¹ 1990'lı yıllarda Türk-Rus ilişkileri “Altın Çağ” olarak tabir edilebilecek bir döneme girmişti. “Sanal altın çağ” olarak nitelendirilebilecek olan bu dönemde iki ülke neredeyse 10 yıldır bu çağın içinde olmalarına rağmen bunun getirilerinden faydalanmasını bilemediler.²²

1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin sorunlu gündem maddelerini oluşturan konular olarak Kafkasya ve Orta Asya'daki nüfus mücadelesini, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne S-300 füzeleri satışını, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tartışmasını, Boğazlar'dan Hazar petrolünün geçirilmesi konusunu, Boğazlar sorununu, Kürt ve Çeçen sorunlarını sayabiliriz. Ancak başta ekonomik alandaki ilişkiler “Mavi Akım” doğalgaz boru hattı, terörizmle mücadele alanında işbirliği, askeri-teknik ilişkiler ve Avrasya ölçeğinde işbirliği arayışları gibi diğer gündem maddeleri de ilişkilerin her iki taraf için de memnuniyet oluşturan taraflarıydı.²³

İki ülke ilişkilerinde en büyük sorun, güven eksikliğini ortadan kaldırmaktı. Güven eksikliği ortadan kalktığında sorunlar her iki ülkenin de çıkarları gözetilerek çözüme kavuşturulabilirdi. Ortak çıkarlar ve her geçen yıl büyüyen ekonomik ilişkiler bunda büyük rol oynayabilirdi. Çözülmesi gereken sorunların en önemlilerinden birisi “Kürt ve Çeçen sorunları” idi. 1990'lı yılların sonunda hem Rusya'nın hem Türkiye'nin bunun farkına vardığı görüldü. İki taraf da politik ilişkilerin normalleştirilmesi için çalışmalara başladı. Rusya Başbakanı Viktor Çernomyrdin'in Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin rekor kırdığı 1997 yılının Aralık ayının 15-17'sinde Ankara'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret ikili ilişkilerde yakınlaşmanın ilk

---

²¹ D. B. Sezer, “Turkish – Russian Relations A Decade Later: From Adversity to Managed Competition,” *Perceptions – Journal of International Affairs* Cilt 6 Sayı 1 (Mart – Mayıs 2001): 79 – 99.

²² *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı, 20-22 Ocak 2003, Ankara*, der. Nazım Cafersoy (Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003), 45.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 123-283.

somut neticesiydi. Her iki ülke de artan ekonomik ilişkilerin çıkarları doğrultusunda nasıl daha başka farklı alanlara yayılabileceğinin yollarını arıyordu. Çernomırdin'in "*Eminim ki, ikili ilişkilerin daha da genişlemesi ve derinleşmesi, bunun yeni kaliteli biçimlerinin aranması, her iki ülkenin gerçek milli çıkarları tarafından dikte edilmektedir*" sözleri buna işaret ediyordu.²⁴ Karşılıklı ilişkilerde "stratejik ortaklık" ilk defa bu dönemde ifade edilmeye başlanmıştır.²⁵ Mayıs 1998'de Türkiye Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Moskova ziyareti ilişkilere hâkim olan Soğuk Savaş havasının dağılmaya başladığının ilk işareti sayılabilir.

Rekabet havasının işbirliği havasına dönüşümün özünde, uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelerin iki ülke ilişkilerine ve Avrasya coğrafyasına yansımaları yer almaktaydı. Eski Varşova Paktı üyeleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, Aralık 1997'de NATO üyeliğine giden yolda ilk adımları atmışlardı. Batı dünyası Rusya'nın itirazlarına rağmen süreci başlatmıştı. Bu ise Rusya için kabul edilebilir bir durum değildi. Aynı dönemde Türkiye de Lüksemburg Zirvesi'nde açıkça ortaya çıktığı üzere AB ile üyelik sürecinde ciddi sıkıntılar yaşamıştı. Yine 1997 ve 1998 dönemi, iki tarafın ekonomik krizlerle boğuştuğu bir dönemi işaret etmekteydi. Böylece şartlar, iki tarafı gerek siyasi gerek ticari ve ekonomik alanlarda yakınlaştırmaya başlamıştı.²⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerin artık açık bir şekilde konuşulmasına karar verildiği ve ilişkileri işbirliği yönünde geliştirmek konusunda açık ve kesin bir iradenin ortaya konulduğu en önemli gelişme Kasım 1999'da Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in Moskova'ya yaptığı resmi ziyarettir. Bu ziyaret sırasında Ecevit, Çeçenistan konusunda kendisine yöneltilen bir soruya "*Biz Rusya'nın içişlerine karışmak istemiyoruz. Biz sorunun barışçıl yöntemlerle*

---

²⁴ "Türkiye ve Rusya: Hem Ortak, Hem Komşu," *Perspektif* No 9 Yıl 2 (Şubat 1998), 4.

²⁵ "Stratejik Ortaklık Önerisi," *Milliyet*, 17.12.1997; Sami Kohen, "Bir 'Stratejik Ortaklık' Daha...", *Milliyet*, 17.12.1997.

²⁶ Mitat Çelikpala, "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri," *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 1 (2007): 278.

çözüleceğine inanmaktayız” cevabını vermişti.²⁷ Rusya Başbakanı Vladimir Putin ise Ecevit ile yaptığı görüşmede “*Nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, Rusya Türkiye’ye yönelik hiçbir terörist eylemi desteklemedi ve desteklemeyecektir*” açıklamasını yaptı.²⁸ Her ne kadar Ecevit’in Rusya Devlet Başkanı B. Yeltsin ile görüşmemesi geziye gölge düşürse de bu ziyaret ilişkilerde artık rekabet yerine işbirliğinin öne çıkacağını ortaya koyması yönünden oldukça önemlidir. Bülent Ecevit’in ziyareti esnasında terörizmle mücadele konusunda imzalanan “Ortak Deklarasyon” ve iki ülkenin özellikle enerji alanında daha yakın bir işbirliği kararı alması ilişkilere ivme kazandırmıştır.

2000’li yılların başlarında gözlemlenen diplomatik ilişkiler, iki ülke ilişkilerinin 1990’lı yıllardan çok farklı olacağını gösteriyordu. Son yıllarda müşterek ilişki terazisinin işbirliği tarafı gözle görülür bir şekilde ağır basmaya başladı. 2000’li yıllarda karşımıza çıkan tablo ilişkilerin bütünü açısından oldukça olumlu bir hava içeriyor. Bu değişimde hacmi yıllar geçtikçe artan ekonomik ilişkilerin yanı sıra başka faktörlerin de etkisi var. Taraflar ilişkilerin ekonomik, politik, askeri-teknik ve diğer alanlardaki ulaşılan seviyesini değerlendirerek perspektiflerini, gelişme eğilimlerini ve gelişmesini tespit edip bu temelde muhtemel daha üst seviyeye çıkarma arzusunu açıkça ortaya koymaya başladılar. 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde başlangıçta belirli bir ağırlık merkezi olmayan, çok da dengeli seyretmeyen ikili ilişkilerin, ekonomi/enerji konuları merkezinde şekillendiği görülmektedir. Ayrıca terör ve terörle mücadele konusunun her ne kadar ortak bir tanımlama yapılamamış olsa da ekonomik ve ticari ilişkiler merkezli şekillenen ilişkilere bir engel oluşturmaktan çıktığı, çok boyutlu ortaklığa doğru ilerleyen ilişkilere altyapı hazırladığı görülmektedir.²⁹ Değişiklikler hem Türk hem Rus diplomasisindeki yeniden yapılanma ile de bağlantılıdır. Türkiye açısından, çok boyutlu dış politika yaklaşımı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Putin, Rusya Devlet Başkanı olarak

---

²⁷ Gayaz Alimov, “Bulent Ecevit: Chechnya – vnutrennoe delo Rossii,” *İzvestia*, November 4, 1999.

²⁸ Aydın Mehtiyev, “Vstrecha Putina i Ecevita s tselom proshla uspeshno,” *Nezavisimaya Gazeta*, November 6, 1999.

²⁹ Çelikpala, “1990’lardan Günümüze,” 280.

seçildikten sonra, “*Biz çıkarlarımıza ters düşmedikçe herkesle işbirliğine gideceğiz*” açıklamasını yapmıştır.³⁰ Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov bu değişikliklerle ilgili olarak “*Dış politikanın tek sağlam kaynağı yalnız milli çıkarlara dayanmasıdır*” demiştir.³¹

2000’li yıllara girilmesiyle birlikte iki ülke arasında yüksek seviyeli düzenli politik diyalog gözlemlenmeye başladı. Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı İlya Klebanov, Rusya Devlet Başkanı’nın özel temsilcisi sıfatıyla 2000 yılının Şubat ve Mayıs aylarında Ankara’ya resmi ziyaretlerde bulundu. 2 Haziran 2000’de SSCB ile Türkiye’nin diplomatik ilişkilerininin 80. yılı kutlandı. 6 Eylül 2000’de New York’ta yapılan “Milenium” zirvesinde Vladimir Putin ile Ahmet Necdet Sezer arasında üst düzeyde bir görüşme gerçekleşti. Ekim 2000’deki Rusya Başbakanı M. M. Kasyanov’un Ankara’ya resmi ziyareti Rus-Türk ilişkilerinde dönüm noktası oldu. Kasyanov’un “*Rusya ve Türkiye birbirine rakip değildir. Ortağız ve hükümetlerimiz de bu prensip çerçevesinde ilişkiler geliştirecekler.*” değerlendirmesi dikkat çekicidir. Her iki taraf da, ilişkileri gelecekte “işbirliğinden stratejik ortaklığa” götürecek potansiyelin olduğundan bahsettiler.³²

11 Eylül olaylarından sonra ilerleyen ABD ve Rusya yakınlaşması, Türkiye’ye Avrasya bölgesinde Rusya ile işbirliği imkânlarının artacağı izlenimini verdi. Uzun yıllar terörden zarar gören iki ülke için 11 Eylül olayları karşılıklı anlayış çerçevesinde yakınlaşmaya sebep oldu. Ekonomik işbirliğini öne çıkartarak sorunları geride bırakma politikası 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan atmosferde bir adım daha ileri götürüldü. BM Genel Kurulu toplantısı için New York’ta bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Rusya Dışişleri Bakanı İgor S. İvanov 16 Kasım 2001’de “*Türkiye*

---

³⁰ *İzvestia*, 22.04.2000.

³¹ İ. S. İvanov. “Vneshnyya politika Rossiinasovremennometape,” *MİD RF DİP*, 20.04.2001.

³² Bkz: Sami Kohen, “Rusya ile Ortaklık,” *Milliyet*, 26.10.2000; Hikmet Bila, “Türkiye-Rusya,” *Cumhuriyet*, 25.10.2000; Fikret Bila, “Kasyanov’un Ziyareti,” *Milliyet*, 26.10.2000; Mehmet Ali Birand, “Competition and Cooperation With Russia,” *Turkish Daily News*, 26.10.2000.

Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” adlı belgeyi imzaladılar.³³

7 Mart 2002’de zamanın Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç’ın Türkiye’nin ABD’yi göz ardı etmeden AB’ye karşı Rusya ve İran ile işbirliği yapması gerektiğini söylemesi oldukça ses getiren ve tartışılan bir açıklama olarak tarihe geçti.³⁴ Rus Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin’in 14-18 Ocak 2002’deki Ankara ziyaretinde iki ülke arasında “Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması” imzalandı.³⁵ AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan 24 Ekim 2002’de Moskova’ya gerçekleştirdiği ziyarette Devlet Başkanı Putin ve Başbakan Kasyanov ile görüştü. Irak krizi sırasında hem Ankara hem de Moskova Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. Rusya Federasyonu’nda Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye’de de AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmaya başladı.³⁶

İki ülke ilişkilerinin 2004-2005 yılları arasındaki seyrini, anlaşmalarla çizilen çerçevenin sonuçlarının alınmaya başlandığı, ilişkilerde bahar havasının yaşandığı dönem olarak tarif edebiliriz.³⁷ Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 23-26 Şubat 2004 tarihleri arasında Moskova’ya resmi ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişen dinamiği göz önüne alınarak ilk defa bu ziyaret “istisnai” bir hal olarak “Başbakan” düzeyine çıkarılmıştı. Bu ziyareti Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 5-6 Aralık 2004’deki Ankara ziyareti izlemiştir. Türk-Rus ilişkilerinin 500 yılı aşkın tarihinde, 1972’de dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı Podgorni’nin Türkiye ziyareti sayılmazsa, ilk defa bir Rus devlet başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi sebebiyle bu ziyaretin gerçek anlamıyla tarihi nitelikte olduğunu

---

³³ Belge metni için bkz: http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html.

³⁴ *Zaman*, 08.03.2002.

³⁵ “Rusya ile Askeri İşbirliği Anlaşması,” *Cumhuriyet*, 15.01.2002.

³⁶ İlyas Kamalov, *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*, Rapor No: 18 (ORSAM Mayıs 2010), 6.

³⁷ Çelikpala, “1990’lardan Günümüze,” 282-283.

söyleyebiliriz. Bu ziyaret 32 yıl aradan sonra Rusya'dan Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk gezi olmakla kalmayıp, ilişkilerin her boyutunun gözden geçirilmesi ve yeni bir sayfanın açılması açısından da büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Bu ziyaret esnasında “*Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*” ile birlikte ekonomik ve askeri-savunma alanlarında 6 ayrı anlaşma daha imzalanmıştır.

İkili siyasi perspektiften bakıldığında 2005 yılı tam anlamıyla bir *annus mirabilis* (muhteşem bir yıl) olmuştur. Bir yıllık bir zaman zarfında Putin ve Erdoğan, Karadeniz kıyısında yedi saatlik özel bir görüşme de dâhil, tam dört kez bir araya gelmiştir.³⁸ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Moskova'daki Türk Ticaret Merkezi'nin açılışını yapmak için 10-12 Ocak 2005'te, 2. Dünya Savaşı Zaferi'nin 60. yıldönümü törenlerine katılmak için 8-9 Mayıs 2005'te Moskova'yı ziyaret etmiştir. Arkasından, 17-18 Temmuz 2005'te Soçi'de çalışma ziyareti çerçevesinde Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşmüştür. Putin, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'nın açılış törenine katılmak için 17 Kasım 2005'te Samsun'a gelmiştir. RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 31 Mayıs-1 Haziran 2006 tarihleri arasında Türkiye'de bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 28-30 Haziran 2006'da Rusya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret aynı zamanda, Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan bu yana Türkiye'den yapılan Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması bakımından önemlidir.

Dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç Temmuz 2006'da Rusya'yı, Rusya Federasyon Konseyi Başkanı Sergey Mironov ise Mart 2007'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 25 Haziran 2007'de İstanbul'da düzenlenen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirvesine katıldılar. Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan 19-20 Şubat 2008'de Rusya'ya resmi ziyarette bulundu. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 1-2 Temmuz 2008 ve 2 Eylül 2008'de olmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti. Rusya Savunma Bakanı Serdyukov 18-19 Kasım

---

³⁸ Suat Kınkahoğlu, “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi,” *Avrasya Dosyası*, Türk Dünyası-Çin 1 (2006): 101.

2008’de Türkiye’yi ziyaret etti. 2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edildi.

2009 yılı Türkiye-RF arasındaki üst düzey ziyaretler açısından verimli bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 12-15 Şubat 2009’daki Moskova ve Kazan’ı kapsayan ziyaretini Başbakan Erdoğan’ın 16 Mayıs 2009’daki Soçi ziyareti izlemiş; Rusya Başbakanı Putin de 6 Ağustos 2009’da Türkiye’ye bir günlük çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan 12-13 Ocak 2010’da Rusya Başbakanı Putin’in davetlisi olarak gerçekleştirdiği çalışma ziyaretinde Türkiye-Ermenistan protokolleri çerçevesinde Güney Akım, Nabucco Projeleri, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Mavi Akım ve Mavi Akım 2, Ceyhan limanı rafineri projeleri, vizelerin kaldırılması, “al ya da öde” şartının kaldırılması veya hafifletilmesi, nükleer enerji santralleri, gerileyen turizm hacmi, Tuz Gölü doğalgaz depolarının inşası, Irak’ta enerji işbirliğinin geliştirilmesi konularını değerlendirmişlerdir.³⁹ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev’in 12 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen resmi ziyareti son yıllarda istikrarlı bir şekilde yükselen Türk-Rus ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda da güçlü bir ivmeyle gelişeceğini ipuçlarını taşımaktadır.

Son birkaç yıl içerisinde iki ülke arasında gerçekleşen üst düzey görüşmeler, ilişkilerin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bütün bu ziyaretler Avrasya bölgesinin iki stratejik komşusu olan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin her geçen gün ilerlediği ve her alanda derinleştiğinin kayda değer bir ispatıdır. Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcının 500. yılı 1992 yılında çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin başlangıcının 90. yılı ise 2010 yılı tarafların karşılıklı olarak vizeleri kaldırmaya dair aldıkları karar ve iki ülke arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin faaliyete geçmesiyle birlikte yepyeni bir döneme girmiştir.

---

³⁹ Murat Çemrek, “Rusya-Türkiye İlişkileri,” içinde *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya* (Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010), 96.

4. ORTAK İŞBİRLİĞİ ALANLARI

Türkiye'nin son dönemde dış politikada benimsediği yeni tutum, iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımış, böylelikle Rusya ile ilişkileri geliştirmenin ve bölgesel sorunların çözümünde iki ülke arasında işbirliği ihtimallerini değerlendirmenin yolu açılmıştır. Türkiye'nin yeni dış politika yönelimi, Rusya ile ilişkileri geliştirmek için gerekli olan motivasyonu ve isteği sağlamaktadır. İyi komşuluk ve sıfır problem politikalarını sınır bölgelerde uygulamanın önemine inanan Türkiye, Rusya'ya da bu pencereden bakmaktadır. Rusya ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin izlediği mevcut politika içinde öncelikli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Rusya, Avrasya'da istikrar ve bölgesel barış için hayati bir ortak olarak görülmektedir.⁴⁰

Ankara ile Moskova'nın uluslararası sorunlara yaklaşımlarında büyük çoğunlukla bir örtüşme görülüyor. İran nükleer sorununun diplomatik yolla çözülmesi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Ortadoğu'da barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan, Irak'ta güven ortamının tesisi gibi uluslararası konularda Rusya ve Türkiye yakın politikalara sahipler. Irak krizi sırasında hem Ankara hem de Moskova Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. İki ülke ilişkilerini etkileyen en önemli gelişme ise TBMM'nin Mart 2003'teki Irak tezkeresini reddetmesi oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kremlin'de kabine toplantısı sırasında "TBMM'nin, Irak'a yönelik askeri harekâta Amerikan askerlerinin üslerini kullanma olasılığını engelleyen bu kararı, geçen haftanın en önemli olayıydı" diye konuştu. Kararın Rusya için sürpriz olmadığını söyleyen Putin, "Mecliste çoğunlukta olan AKP'den başka bir karar almasını beklemek zordu" ifadelerini kullandı.⁴¹ Tezkerenin reddi Rusların gözünde Türkiye'yi bağımsız bir aktör olarak teyit etti.⁴² Tezkerenin reddiyle birlikte

---

⁴⁰ Bülent Aras, *Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık (SETA Analiz, Ağustos 2009)*, 4.

⁴¹ "Putin: Meclis Kararı Haftanın Olayı," *Radikal*, 05.03.2003.

⁴² Kınıklıoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 100.

Rusya, Türkiye'yi klasik ABD müttefiği algısından çıkartıp artık kendi çıkarları söz konusu olduğunda bağımsız kararlar alabilecek bir siyasi irade ortaya koyabilen güvenilir ve güçlü bir ülke statüsünde kabul etmeye başladı. Rusya açısından ABD ve Atlantik dünyasından olabildiğince bağımsız hareket eden Türkiye politik ilişki kurmak konusunda dikkate alınabilecek bir ülke sayılabilir. Nitekim bu tarihten sonra iki ülke ileri gelenleri arasında gerçekleşen birçok üst düzey ziyaret bunun göstergesidir.

Rusya, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklerken, Türkiye de Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci statüsünde katılımını destekledi. Temmuz 2005'te yapılan Erdoğan-Putin görüşmesi sırasında Erdoğan, *"Dünyada istikrarın korunmasına ilişkin konular da dâhil olmak üzere, bölgedeki duruma ilişkin görüşlerimiz tamamıyla örtüşmektedir"* açıklamasını yaptı.⁴³ Türkiye, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğini de desteklemektedir. Her iki ülke de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün daha etkin hale getirilmesi için çaba harcamaktadırlar. Putin'in ilk Türkiye ziyaretinden sonra Türkiye ile Rusya arasında diplomatik alanda ilişkiler hız kazanmıştır. Yılda birkaç kez en üst seviyede yapılan görüşmelerin yanı sıra her yıl biri Rusya'da diğeri de Türkiye'de olmak üzere iki kez bakanlar toplantısı yapılmaktadır. Böylece taraflar iki ülke arasında çıkan sorunlara hemen müdahale edebilmekte ve uluslararası gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde bulunabilmektedirler. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin artması diğer alanlarda da ilişkilerin gelişmesine kolaylık sağlamak ve bu durum İmparatorluklar dönemi ve Soğuk Savaş sırasında oluşan karşılıklı negatif algılama sorununun ve güven bunalımının ortadan kalkmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Şimdiye kadar Türkiye ve Rusya arasında Başbakanlar ve Devlet Başkanları düzeyinde yirmiye yakın görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Şubat 2009'da Rusya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Rusya kimi ülke liderlerine en üst düzeyde ağırlama anlamına gelen "devlet ziyareti" kategorisini uygulamaktadır. Gül'ün ziyareti başlamasından kısa bir süre önce Rusya tarafından "resmi ziyaret" sıfatından

---

⁴³ Kınıklıoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 100.

“devlet ziyareti” sıfatına yükseltildi. İlk defa olarak bir Türk Cumhurbaşkanı Rusya’nın Özerk Tataristan Cumhuriyeti’ni ziyaret etti. Bu durum, Rusya tarafından Türkiye’nin Türk kökenli birimlerin yönetimleri ile ilişkiye girmesine eskiden olduğu kadar kuşkuyla bakmadığını, dolayısıyla Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı güven ortamının artık doğmaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül gezi hakkında

“Genellikle bu ziyaretlerden sonra bazı rahatsızlıklar oluşur. İşte bu nedenle karşılıklı hassasiyet gösterildi. Bizim Tataristan gezimizle ilgili en küçük bir sorun yaşanmadı. Tam tersine teşvik edildi. Bu da Rusya ile Türkiye arasındaki güvene dayalı ilişkilerin gelişmekte olduğunun bir kanıtıdır”⁴⁴

açıklamasını yaptı.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişiminde Karadeniz faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Karadeniz ve Boğazlar konusu Türkiye ve Rusya arasında tarih boyunca anlaşmazlıkların sebebi olagelmıştır. Ancak, 2000’li yıllarda iki ülkeyi birbirine yakınlığa taşıyan önemli faktörlerden birisi ABD’nin Karadeniz havzasını bir güvenlik boşluğu alanı şeklinde niteleyerek, boşluğun ortadan kaldırılması için dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi buraya da Amerikan askeri varlığının yerleştirilmesi gerektiğini tartışmaya başlamasıdır. Bu yaklaşımın Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan gibi ülkelerin desteğini alması Rusya ve Türkiye’yi Karadeniz’in hâlihazırdaki statüsünü ve bu bağlamda Montrö’yü savunma konusunda belki de tarihte ilk defa aynı safta birleştirmiştir.

Karadeniz’in küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline gelmemesi konusu ikili ilişkilerin kuvvetli bir şekilde mutabık kalınan maddelerinden birisi haline gelmiş durumdadır. Bir diğer mutabık kalınan konu ise Montrö Sözleşmesi’nin hiçbir şekilde değiştirilmemesi olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Rusya bu konuda kararlı olduklarını açık ve net bir şekilde ifade

---

⁴⁴ İsmail Küçükkaya, “Rusya’dan Tataristan’a Geçişin Öyküsü,” *Akşam*, 15.02.2009.

ediyorlar. Hem Rusya hem de Türkiye Karadeniz ile ilgili konuların bu denize kıyıdaş olan ülkelerce işbirliği halinde ortak çözülmesini, yabancı güçlerin, üçüncü tarafların müdahil olmamasını istemektedirler. ABD'nin Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu'nun (Operation Active Endeavor) görev alanını Karadeniz'e de genişletmek istemesine hem Ankara hem de Moskova karşı çıkmışlardır. Türkiye, Karadeniz'in terörle mücadele kapsamında bir NATO operasyonuna konu edilmesini gereksiz bulmakta, bunun yerine BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) ve KUH (Karadeniz Uyum Harekatı) kapsamında üye ülkelerle Karadeniz'de gerekli müdahale ve operasyonların yapılmasını savunmaktadır. Bu politikası Rusya tarafından da destek görmektedir.⁴⁵

İlişkilere tezkerenin reddinden sonra büyük ivme kazandıran ikinci nokta ise Rusya-Gürcistan Savaşı oldu. Ankara, yeni coğrafi bakış açısının güçlü etkisi ile bir yandan Moskova ile kendi özel ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan herhangi bir "Rusya-Batı" çatışması içinde yer almaktan da kaçınmaktadır.⁴⁶ Ağustos 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsızlığı, barış için gösterdiği çaba, Montrö Anlaşması'nı harfiyen uygulaması ve Kafkas İstikrar ve İşbirliği Paketi ile Rusya'nın da takdirini kazandı. Özellikle de Gürcistan'a yardım götürme bahanesiyle NATO ve ABD gemilerinin Karadeniz'e girmeleri sürecinde Türkiye'nin takındığı tavır bölgedeki dengelerin önemli ölçüde değişmesini önledi ve savaşta Rusya'ya büyük bir avantaj sağladı. Türkiye ABD'nin müttefiki ve NATO üyesi olmasına rağmen savaş sırasında ve sonrası dönemde Montrö Anlaşması'nı eksiksiz uygulaması ve bölgede tarafsız kalmasıyla Rusya'nın gözünde bölgede büyük saygınlık kazandı.

---

⁴⁵ Fatih Özbay, "Türk-Rus İlişkilerinde Karadeniz Faktörü," 19.08.2010, erişim tarihi 01.10.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=782:tuerkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoerue&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

⁴⁶ Aras, *Türkiye ve Rusya*, 12.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın “ABD bizim müttefikimiz, Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız. Biz kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda hareket ediyoruz... Rusya'yı göz ardı edemeyiz.” şeklindeki açıklamaları Rusya ile ilişkilerin Türkiye açısından önemine işaret etmektedir.⁴⁷ Yine Başbakan Erdoğan'ın 16 Mayıs 2009'da Soçi'ye yaptığı çalışma ziyaretindeki

“İnanıyorum ki bölgenin bize yüklediği bazı görevler var, bu da dayanışma içerisinde atmamız gereken bazı adımları bize adeta yüklemektedir. Bölgenin huzuru, mutluluğu için bu adımları atmaya mecburuz... İnanıyorum ki dayanışma bütün bu sorunların aşılmasında en azından mesafe alınmasına vesile olacaktır”⁴⁸

sözleri yine Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemini altını çizmektedir.

5. SORUNLU ALANLAR

Türkiye ve Rusya'nın politik ve ekonomik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymayabilmektedir. Uymadığı anda ise sorunlar veya krizler çıkmaktadır. Her ne kadar ilişkiler genişletilmiş, çok boyutlu, derinleştirilmiş veya son yıllarda stratejik gibi kulağa hoş gelen kelimelerle tarif edilse de her iki ülke arasında yüksek sesle dillendirilmeyen ciddi sorunların olduğu inkâr edilemez. Bu sorunlara bakıldığında ortaklığın ne kadar geniş, ne kadar derin ya da ne kadar stratejik olduğu noktası ister istemez sorgulanabilir hale gelmektedir.

Rusya, Putin döneminde enerji hammaddelerindeki yüksek fiyat artışıyla birlikte ekonomisini güçlendirmeye ve daha aktif bir dış politika izlemeye başladı. Bu çerçevede etki ve ilgi alanı olarak gördüğü bölgelerde yeni bir ilişkiler ağı kurmak istiyor. Rusya, sahip olduğu tabii kaynaklar, ekonomik,

---

⁴⁷ Fikret Bila, “Erdoğan: Rusya'yı Gözardı Edemeyiz,” *Milliyet*, 02.09.2008.

⁴⁸ Çemrek, “Rusya-Türkiye,” 97.

politik ve askeri gücüyle küresel ve bölgesel manada büyük bir güçtür. Türkiye de son yıllarda oldukça aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Komşularıyla sıfır sorun ve çok boyutlu dış politika anlayışıyla hareket eden Türkiye dış politikasını etrafında güvenli bir kuşak oluşturma doğrultusunda yönlendirmektedir. Etki ve ilgi alanlarında bölgesel bir güç olarak ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin etki ve ilgi alanları örtüşüyor ve bazen çakışıyor. Türkiye kendisini kuzey komşusu Rusya ile son derece dikkatli bir politika izlemek zorunda hissediyor. Bu da her iki ülkenin arzuladıkları şekilde bir ortaklık kurmalarını zorlaştırıyor.

Rusya ekonomik ilişkilerdeki avantajlı pozisyonunu baskı aracı olarak Ukrayna, Beyaz Rusya, Polonya ve Gürcistan gibi ülkelere uygulamaktan çekinmemiştir. Hangi teknik sebebe dayandırılırsa dayandırılın, 38 milyar dolarlık ticaret hacmine rağmen Türkiye'ye karşı da benzer politikalar izlemiştir. Yaşanan bu krizlerle Rusya aslında ilişkilerde hassas ve kırılgan olan tarafın Türkiye olduğunu oldukça başarılı bir şekilde Ankara'ya hissettirmiştir. Rusya'nın gümrüklerinde Türk mallarına uyguladığı zorlaştırıcı rejim hala hafızalarda taze olarak durmaktadır. Rusya sadece Türkiye'den gelen Türk mallarını değil, Türk orijinli ama Avrupa'dan gelen malları bile "kırmızı hat" uygulamasıyla teker teker kontrol etmek yöntemiyle gümrüklerinde günlerce bekletmiştir. Özellikle Türk tekstil ve inşaat sektörü "gümrük kriz"inden milyonlarca dolar zararla çıktı. Türkiye ile Rusya arasında Eylül 2008'de gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini öngören protokol imzalanmasına rağmen Türk ürünleri Rus gümrüklerinde zaman zaman sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Rusya ziyaretinin en önemli gündem maddelerinden birisi olan gümrüklerde yaşanan sorunların çözümü için bir teknik heyetin kurulması kararlaştırılmış ve Rusya Federal Gümrük Servisi Müdürü Andrey Belyaninov 18-20 Şubat 2009 tarihinde Türkiye'ye davet edilmiştir. Bununla da gümrük sorunu bir nevi komisyonlara havale edilmiştir.⁴⁹

---

⁴⁹ Sinan Oğan, "Gül'ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem," erişim tarihi 15.02.2009, <http://www.turksam.org/tr/a1584.html>.

Yaz ve sonbahar ayları geldiğinde “domates krizi”, “mandalina krizi” adlarıyla neredeyse gelenekselleşen bir sebze-meyve krizi yaşanmaktadır iki ülke arasında. Rusya 2006 ve 2008 yılı yazında başta domates olmak üzere bazı tarım ürünlerinde yüksek oranda ilaç kalıntısı, nitrat ve Akdeniz Sineği bulunduğu gerekçesiyle Türkiye’den bazı tarım ürünlerinin ithalatını durdurmuştu. 2006’da yaşanan ilk krizden 300 milyon dolar zararlı çıkan Türkiye’nin zararı 2008 yılında 500 milyon dolar olarak tahmin ediliyordu.⁵⁰ 2009 yılında da Rusya’ya sebze meyve ihracatında sorun olan Akdeniz Meyve Sineği, 2010 yılında mandalina ihracatında yine gündeme geldi. Rusya, Kasım 2010’da Türkiye’den ihraç edilen 23 ton mandalinayı, Akdeniz meyve sineği bulunduğu gerekçesi ile iade etti. Bunun üzerine Türkiye, söz konusu partide bulunan bin kasada inceleme yaptı, ancak Akdeniz meyve sineğine rastlamadı.⁵¹

Türkiye’nin en büyük eksikliği Rusya’nın bu politikalarına cevap verebilecek eşdeğer politikalar geliştirememiş olmasında yatıyor. Diğer taraftan, Türkiye’deki Rus yatırımlarının Moskova’nın beklentilerinin çok altında bir seviyede olduğu görülüyor. Rusya Türkiye’nin enerji, askeri ve ulaşım ihalelerinde kendi firmalarına zorluklar çıkartıldığını ileri sürüyor. Askeri amaçlı helikopter alımı ihalesinde Rus tarafının yaşadığı hayal kırıklığının izleri hala sürüyor. Aynı hayal kırıklığını nükleer santral ihalesinde yaşayacaklarına dair ciddi endişeler taşıyorlardı. İhalenin Danıştay tarafından iptal edilmesiyle endişeleri kısmen doğru çıkmıştı. Ancak, Rusya ile ilişkilerini ileri bir seviyeye taşımak isteyen Türkiye, nükleer santral konusunu ihaleleri devreden çıkartıp devletlerarası anlaşma yoluyla Rusya’ya vermeyi tercih etti.

Türkiye’nin Boğazların adeta bir petrol boru hattı gibi kullanılmasına çevre ve güvenlik endişelerinden dolayı karşı çıktığını da hatırlamamız gerekiyor. Bu durum özellikle 1990’larda iki ülke arasında anlaşmazlıklara kaynak teşkil etti. Günümüzde geliştirilen alternatif geçiş yolları projeleriyle kısmen bu sorun arka plana atıldı diyebiliriz. Hazar Havzası ve Orta Asya

---

⁵⁰ “Rusya’yla 2. Domates Krizi,” *Star*, 04.06.2008.

⁵¹ *Anadolu Ajansı*, 27.11.2010.

petrol ve doğalgazını dünya pazarlarına ulaştırılması için geliştirilen projeler konusunda da fikir ayrılıkları var. Enerji konusunu dış politika ve baskı aracı olarak kullanan ve tekel konumunu muhafaza etmek isteyen Rusya, kaynak çeşitliliğini arttıracak ve kendisini dışarıda bırakacak projelere karşı çıkıyor ve karşı hamle olarak kendisi projeler geliştiriyor. Kuzey Akım ve Güney Akım projeleri bu politikanın sonucu ortaya çıkmış olan projelerdir. Rusya kendisini devre dışı bırakarak, Azeri ve Kazak petrolünü Batı pazarlarına ulaştıran Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) Boru Hattı'ndan rahatsızlık duymaktadır. Rusya, "Bakü-Tiflis-Ceyhan" Petrol Boru Hattı'na ekonomik olmayan politik bir proje olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştı. Nabucco Projesi'ne de aynı sebeplerle olumsuz yaklaşıyor. Hazar enerji kaynaklarının Nabucco Projesi ile açılan yeni bir Doğu-Batı koridorundan Avrupa pazarlarına ulaştırılmasını Rusya kendisinin by-pass edilmesi olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Güney Akım Projesi'ne Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini kullandırma izni vermesi ve arkasından nükleer santral ihalesinin Rusya'ya verilmesi ile birlikte Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi yeniden gündeme geldi. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'na paralel ikinci bir boru hattı döşenmesini ise bizzat Moskova Ankara'ya teklif ediyor.

1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilere "Çeçen" ve "Kürt" sorunları damgasını vurdu. Türkiye'deki Kafkas diasporası ile Rusya'daki Kürt ve Ermeni diasporasının faaliyetleri iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getirdi.⁵² 1999 yılı sonunda iki ülke arasında imzalanan terörle mücadele anlaşması sorunu büyük oranda bitirdi. Fakat Rusya hala PKK'yı terörist örgüt olarak kabul etmiyor. Türkiye, PKK terör örgütünü terörist örgütler listesine alması için Rusya'ya çağrılar yapıyor ancak şimdiye kadar olumlu cevap alamamış değil.⁵³ Rusya, sadece Rusya toprakları içerisinde eylemler gerçekleştiren ve Rusya'da bağlantıları olan örgütleri "terörist örgüt" olarak

---

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz: Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 218-254; Fatih Özbay, *Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri*, Stratejik Rapor No:5 (İstanbul: TASAM Yayınları, Nisan 2005); Mitat Çelikpala, "Türkiye'de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Uluslararası İlişkiler* Cilt 2 No 5 (Bahar 2005): 71-108.

⁵³ "PKK'yla Mücadeleye Gelince, Rusya'dan Hayır Yok," *Radikal*, 02.06.2006.

kabul ediyor. Rusya'nın Ortadoğu ile ilgili jeopolitik hesaplarından dolayı, ileride Kürtleri kullanabileceği düşüncesi bu konuda Moskova'yı PKK'yı terör örgütü olarak nitelendirme konusunda gönülsüz davranmaya itiyor.

Türkiye ile Rusya, birçok bölgesel sorunda ortak bakış açılarına sahip olmalarına rağmen Orta Asya ve özellikle Kafkasya iki ülke arasında rekabet alanı olmaya devam etmektedir. Moskova, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik küçük bir hareketini dahi kıskançlıkla karşılamaktadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Batı ile yakınlaşmasını engellemeye çalışan ve bu cumhuriyetlerdeki enerji kaynaklarını kendi kontrolü altında tutan Moskova, Ankara'nın söz konusu ülkelerin Batı ile yakınlaşma sürecine katkıda bulunmasından da rahatsız olmaktadır. Bu husus tarafların bölgesel örgütlenmelere gitmelerine ve doğal olarak ayrı saflarda yer almalarına da neden olmaktadır. Örneğin Kafkasya'da Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ekseninin oluşma ihtimalinden rahatsız olan Moskova yönetimi, İran ve Ermenistan ile birlikte hareket etmektedir.⁵⁴

Ermeni diasporasının çabalarıyla Rusya Parlamentosu'nun alt kanadı Duma 1995 ve 2005 yıllarında sözde soykırımı kabul eden kararlar almıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı 22 Nisan 2005 tarihinde alınan karar sonrası yaptığı 26 Nisan 2005 tarihli 67 sayılı basın açıklamasında söz konusu kararı kınamıştır.⁵⁵ Günümüzde Rusya, Ermenistan'ın en önemli müttefiki durumundadır ve gerek Türkiye ile Ermenistan arasında, gerekse Ermenistan ile Azerbaycan arasında arabuluculuk yapabilecek en etkili ülkedir. Erivan'ın stratejik ortak olarak gördüğü Rusya, Ankara'nın büyük beklentilerine rağmen, Ermenistan'ın Batı'ya yakınlaşmasından çekindiğinden Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinde Ankara'nın beklediği tavır tam olarak göstermemiştir. Moskova, Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecini desteklediklerini ve Dağlık Karabağ meselesinin çözümünü arzu ettiklerini ileri sürse de bu iki konunun birbirinden bağımsız

---

⁵⁴ Kamalov, *Komşuluktan Stratejik*, 11.

⁵⁵ http://www.mfa.gov.tr/no_67---26-nisan-2005_-rusya-federasyonu-federal-meclisi-devlet-dumasi_nin_-22-nisan-2005-tarihinde-sozde-ermeni-soykirimi-hakkinda_-kabal_-ettigi-aciklamanin-kinanmasi-hk_.tr.mfa.

olarak değerlendirilmesini istemektedir. Bir taraftan sorunun çözülmesinden çekinmekte, diğer taraftan sürecin dışında da kalmak istememektedir.

Kıbrıs meselesi Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin diğer sorunlu alanlarından birisidir. Kıbrıs söz konusu olduğunda Rusya'nın Türkiye ile çakışan çıkarları söz konusudur.⁵⁶ Bu konuda Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne S-300 füzeleri satmasından dolayı akıllara hemen 1996-1998 arası yaşanan kriz gelmektedir. Moskova'nın KKTC ile ilişki geliştirmesinin önünde kendi açısından haklı bazı engeller bulunmaktadır. 2004 yılında İstanbul'da yapılan İKÖ Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov dönemin KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ile görüşmüş ama bu düzeyde bir başka görüşme gerçekleşmemiştir. 2004 yılının Nisan ayında BM tarafından hazırlanan Annan Planı'na ilişkin Kıbrıs referandumuna günler kala Rusya, Kıbrıslı Rumların güvenlik endişelerini hafifletmeyi amaçlayan bir kararı tarafların baskı altında bırakılmaması ve Rusya'nın görüşlerinin alınmaması bahanesiyle veto etmiştir. Rusya, 24 Nisan 2004'te yapılan referandumdan sonra BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıslı Türklerin tecridine son verilmesi için bir çağrı yapılmasını engellemiştir. Putin 2004 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Rusya'nın KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması ve BM'de Annan Planı'nı destekleme yönünde tutum alacağını açıklamasına rağmen, bu gerçekleşmemiştir. Rusya'nın Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile olan ilişkileri özellikle ticari-ekonomik alanda oldukça ileridir. Karşılıklı olarak yapılan yatırımların hacmi oldukça büyüktür. Rus sermayesinin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni off-shore bölgesi olarak kullandığı bilinmektedir. Rusya bu ilişkilerden dolayı Güney Kıbrıs ile politik ve ekonomik ilişkilerinin bozulmamasını istemektedir. Kosova'nın bağımsızlığına sert tepki gösteren Rusya, Batı'nın yıllarca KKTC'yi tanımamasından hareketle Putin'in ağzından Batı'yı ikiyüzlülük yapmakla suçlamasına rağmen, Kıbrıs konusunda Ankara ile aynı yönde düşünmemektedir.

---

⁵⁶ Çelikpala, "1990'lardan Günümüze," 277.

6. STRATEJİK ORTAKLIK TARTIŞMALARI

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler çok boyutlu, derinleştirilmiş, genişletilmiş, stratejik gibi kelimelerle tanımlansa bile stratejik ortaklık olmaktan henüz uzaktır. Türk-Rus ilişkilerinden bahsederken konuyu hem Türkiye'nin hem Rusya'nın son yıllarda izledikleri dış politikayla bağlantılı olarak değerlendirmek, Türkiye'nin son yıllarda izlediği dış politikanın doğal bir sonucu olarak görmek lazımdır. Ortada bir başarı varsa bu başarı öncelikle Türkiye'ye, Türk dış politikasına aittir. Türkiye'nin izlemeye başladığı bölgesel güvenlik, istikrar ve komşularla sıfır sorun anlayışına dayalı aktif dış politika yaklaşımında, hem küresel hem bölgesel güç olarak Rusya zaten gündemin ilk sıralarında olmak zorundaydı.

Türkiye ve Rusya'nın politik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymayabiliyor demistik. Bunun farkında olarak inisiyatif alan taraf hem kendisine hem de ilişkiler bütününe oldukça önemli fayda ve katkılar sağlıyor. İşte Türkiye'nin yaptığı şey de tam olarak budur diyebiliriz. Bu yaklaşımın Moskova tarafından yanlış algılanması ya da karşılık görmemesi durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilirdi, ama yaşanan gelişmeler Türk Dış Politikası'nın Rusya tarafından artık 10 yıl öncesine nazaran daha olumlu algılandığını ortaya koyuyor. Rusya görüldüğü kadarıyla Türkiye'nin bu yaklaşımını iyi değerlendirmekte ve Ankara'nın beklediği şekilde adımlar atmakta daha az tereddüt etmektedir.

Bu konuda Moskova Uluslararası İlişkiler Üniversitesi'nden (MGIMO) Prof. Dr. Aleksey Bogaturov, Türkiye'nin Kafkas bölgesindeki tutumu, Rusya-Gürcistan Savaşı'ndaki yaklaşımı ve diğer dış politika açılımlarının Moskova'daki Türkiye algılamasını değiştirdiğini ifade etmektedir. Bogaturov'a göre genel olarak bakıldığında son yirmi yıl içinde Türkiye beklenenden daha temkinli, daha ihtiyatlı ve oldukça ölçülü politika izlemektedir. Türkiye'nin şu anki dış politikası, Kafkasya'da, Karadeniz'de sürdürdüğü dış politika yaklaşımları, hem diğer dünya ülkeleri ile

sürdüdüğü siyaseti, Rus akademisyenleri, uzmanları ve halkı tarafından büyük ilgi ile izlenmektedir.⁵⁷

Türkiye yıllarca Rusya ile ilişkilerini AB ve Batı ile ilişkilerinde yaşadığı zor dönemlerde bir koz veya alternatif olarak kullanmıştır. Türkiye, Rusya ile ilişki kurma konusunda uzun dönemli, iyi planlanmış ve dikkatli politikalar ortaya koyamadı. Rusya ile yakın ilişkiler Türkiye için Batı ile ilişkilerinden dolayı yaşadığı özgüven azalmasını telafi etmesi açısından oldukça önemli rol oynuyor. Rusya da zaman zaman Batı tarafından anlaşılma sorunu yaşıyor ve yalnızlaştırıldığını hissediyor. Bilinçaltında yatan bu dışlanmışlık hissi doğal olarak iki ülkeyi birbirlerine yaklaştırıyor.⁵⁸ Hem Türkiye hem de Rusya Batı'nın kendilerine yaklaşımında Batı'dan kaynaklanan sorunlar olduğunu düşünmekte ve tepkisel politikalar geliştirmektedirler. Bu tepkisel politikalar bir anlamda Ankara ve Moskova'nın ortak bir dil oluşturma ya da birbirlerini anlama çabalarını kolaylaştırmaktadır. Özellikle Türkiye-AB ilişkileri özelinde bu durumu gözlemek mümkündür. AB'nin Türkiye'ye yeşil ışık yakmaması ve sürekli olumsuz cevaplar vermesi, Türk siyasi elitinde alternatif jeopolitik açılımlar yapılması ve arayışlara girilmesi konusunda tartışmalar başlatmıştır.

12-13 Aralık 1997 tarihindeki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmemesi; 10-11 Aralık 1999 tarihindeki Helsinki Zirvesi'nde 13 aday ülke arasında Türkiye'nin adı geçmesine rağmen görüşmelerin başlamasının 2010 yılına ertelenmesi; AB'nin geleceğinin masaya yatırıldığı Aralık 2000'de yapılan Nice Zirvesi'nde ve 2001 yılı Ocak ayında Stokholm'de yapılan görüşmeler için hazırlanan davet listesinde Türkiye'nin adının bile geçmemesi; Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin açılmasına yönelik 17 Aralık 2004 tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi kararının Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından

---

⁵⁷ “Türkiye, Rusya'nın Yeni Stratejik Ortağı,” *Zaman*, 10.05.2010.

⁵⁸ Türk-Rus ilişkilerinde Batı faktörü konusunda bkz: Gülten Kazgan, “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri,” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003), 147-181.

“kabul edilemez” bulunması gibi tecrübeler Türkiye’de AB’ye karşı hep derin bir hayal kırıklığı ve tepki ile sonuçlanmıştır.

İlginç bir şekilde AB’nin Türkiye hakkında kritik kararlar aldığı bu tür toplantıların hemen öncesinde veya hemen sonrasında ya Rusya’dan üst düzey bir devlet adamı Türkiye’yi ziyaret etmiş ya da Türkiye’den üst düzey bir devlet adamı Rusya’yı ziyaret etmiştir. 1997 yılı Aralık ayında Rusya Başbakanı V. Çernomirdin’in Ankara, 1999 yılı Aralık ayında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit’in Moskova, Ekim 2000’de Rusya Başbakanı M. Kasyanov’un Ankara, Rusya Devlet Başkanı V. Putin’in Aralık 2004’te gerçekleşen Türkiye ziyaretini bu türden manidar ziyaretlere örnek olarak verebiliriz.

Diğer taraftan, Türkiye kendisi açısından çok önemli hatta hayati bazı konularda Rusya’dan beklediği desteği tam olarak bulamadı. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde şimdiye kadar olan şey, Moskova’nın ilişkilere küresel değil bölgesel politikalar çerçevesinde bakarak ikincil seviyeden değerlendirmeye almasıydı. Ankara ise tam tersine eski süper güç kuzey komşusunu sadece bölgesel değil küresel politikalar çerçevesinde de birincil seviyeden değerlendiriyordu. Ancak, yakın yeni dönem bunun Rusya açısından değişmeye başladığının işaretlerini taşıyor. Türkiye’nin aktif, barışçıl, yapıcı dış politikası artık sadece bölgesinde değil küresel çapta da oldukça dikkat çekiyor. Ortadoğu’da, İslam dünyasında, Balkanlar’da, Kafkaslar’da, Afrika’da ve Güney Amerika’da Türkiye’nin artan ağırlığı Rusya’nın daha fazla ilgisini ve dikkatini çekiyor.

Rusya, SSCB’nin dağılması sonrasında terk ettiği ilgi ve nüfuz alanlarına yeniden geri dönmeye çalışıyor. Bu geri dönüş yolunda Rusya artık Türkiye’yi ilk 10 yıldaki gibi öncelikli rakip ve tehdit olarak algılamıyor. Orta Doğu’da ABD’nin izlediği politikadan rahatsız olan Rusya, SSCB döneminde geleneksel olarak çok yakın ilişkilere sahip olduğu bu bölgede ağırlığı son yıllarda oldukça artan Türkiye’yi yanında görmek istiyor. ABD’nin 11 Eylül sonrası hegemonik politikaları sebebiyle İslam dünyasında kazandığı antipatiyi kendisi açısından sempatiye çevirme politikası güdüyor. Rusya açısından İslam dünyasının en güçlü ve en etkin

ülkesi Türkiye ile yakın ilişkiler bu yüzden daha bir önem arz ediyor. Moskova, Türkiye'nin geleceğin enerji santrali haline gelmesinin sadece rakip olarak çıkarlarını zedelediğinin değil aynı zamanda ortak olarak Rusya'nın önüne yeni imkânlar ortaya koyduğunun farkında. Türkiye'nin nükleer santral ihalesinin kazanılmasının İran'dan sonra Orta Doğu'da Moskova'yı nükleer teknoloji üzerinde tek etkili güç haline getireceğini ve bunun başka ülkelerde devamının geleceğini biliyor.

Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev 12 Mayıs'taki tarihi Ankara ziyareti sırasında, Türk-Rus ilişkilerini “*Sadece sözde değil, gerçekte de stratejik bir ortaklık*” olarak nitelendirdi. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de, hızla gelişen bu çok yönlü ilişkilerin “stratejik bir boyutunun bulunduğunu” belirtti. Türkiye ile Rusya enerji alanındaki ortaklıklarını bu ziyarette imzalanan anlaşmalarla “stratejik boyutlar” a taşıdılar. “Stratejik ortaklık” hedefine doğru gidişte vizelerin kaldırılması anlaşması güven ilişkisinin kuvvetlendirilmesi açısından sembolik anlamda çok büyük önem taşıyor.⁵⁹

Medvedev'in ziyareti sırasında enerjiden güvenliğe, vize muafiyetinden turizme ve eğitime kadar geniş alana yayılan 17 farklı anlaşma imzalandı. Nükleer santral konusunda imzalanan anlaşma, vizelerin kaldırılması veya iki ülke arasında “Üst Düzey İşbirliği Konseyi”nin faaliyete geçecek olması, Türk-Rus ilişkilerini yepyeni bir boyuta taşıyacaktır. Özellikle işbirliğinin stratejik yönlerini belirleyecek ve yeni işbirliği alanlarını oluşturacak bu konseyin ilişkileri stratejik ortaklık yönüne götürmesi açısından büyük bir adımdır. Rusya, daha önce Almanya, Fransa ve İtalya ile buna benzer üst düzey konseyler oluşturdu. Türkiye bu ülkeler arasında dördüncü oldu. Bu durum Rusya'nın Türkiye'ye verdiği önemin bir göstergesi sayılabilir. İlişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesinin yolu da bu konseyin çalışmalarından geçecek.⁶⁰

---

⁵⁹ Sami Kohen, “Rusya ile İlişkiler Stratejik midir?” *Milliyet*, 14.05.2010.

⁶⁰ Mesut Çevikalp, “Rusya ile Türkiye Henüz “Stratejik Ortak” Değil,” İlyas Kamalov ile röportaj, *Aksiyon* 806 (17-23 Mayıs 2010).

Ancak, bütün bunlara rağmen ilişkiler bazı alanlarda stratejik olmasına rağmen genel anlamda henüz stratejik ortaklık olmaktan uzaktır. Stratejik ortaklık, ortak menfaatlerin elde edilmesi için iki ülke arasında; askerî yardım, savunma sanayii, ortak askerî tatbikatlar, istihbarat alışverişi, birbirlerinin ülkelerinde askerî birlik bulundurma, askerî eğitim gibi geniş kapsamlı güvenlik ilişkilerini içeren bir ilişki biçimidir. İki ülke arasında stratejik bir ortaklık için ülkelerin dünya görüşlerinde, siyasi sitemlerinde, uzun vadeli menfaatlerinde, benzer evrensel değerlerin paylaşılmasında mutabakatın ve ortaklığın mevcut olması gerekir.⁶¹

Yukarıdaki ölçütler dikkate alındığında Rusya ile Türkiye'nin stratejik ortak olduğunu söylemek zordur. Üst düzey yetkililerin ve diplomatların aksine uzmanlar Türkiye-Rusya ilişkilerini henüz stratejik ortaklık olarak değerlendirmemektedirler.⁶² Türkiye-Rusya ilişkileri konusunda yayınlanan raporlarda da bu noktaya dikkat çekilmektedir.⁶³ Türkiye ile Rusya arasında oluşturulmaya çalışılan stratejik ortaklık özünde savunmacı bir doğaya haizdir. Anılan stratejik ortaklık, bölgede ortaya çıkabilecek potansiyel istikrarsızlıklara karşı birlikte hareket etme karakterine sahiptir. Keza, bu iki ülkeyi dışlayacak gibi görünen yeni bir Avrupa mimarisine karşı da doğal bir refleks olarak algılanması mümkündür.⁶⁴ Ulusal Enerji Güvenliği Vakfı Başkanı Konstantin Simonov, Türkiye'nin Rusya'yı stratejik ortak olarak görmediğini, Türk elitleri üzerinde ABD etkisinin çok yüksek olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁵

İki ülke arasındaki ilişkilerin 2000'li yıllarda hızla gelişmesine ve iki Avrasya ülkesinin tarihinde görülmeyen bir düzeyde işbirliği gelişmesine

---

⁶¹ Yılmaz Tezkan, "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya," içinde *Kadim Komşumuz Rusya*, Haz. Yılmaz Tezkan (Eylül 2001), 20.

⁶² Bkz: Adam Balcer, "The Future of Turkish-Russian Relations: A Strategic Perspective," *Turkish Policy Quarterly* Vol 8 No1 (Spring 2009): 77-87; Amanda Paul, "Turkey and Russia: Not Quite a Strategic Partnership," *Today's Zaman*, Feb 18, 2010.

⁶³ Bkz: Kamalov, *Komşuluktan Stratejik*

⁶⁴ Kımıkloğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 122.

⁶⁵ Alena Çeçel, "Turetskiy Plan," *Vedemosti*, 12.05.2010.

rağmen, bu yakınlaşmanın sanal bir çerçeveden gerçek bir stratejik işbirliğine dönüşmemesinin temel nedenleri olarak, Türkiye'nin Batı dünyası içerisinde yer alma tercihi ile Rusya'nın ilişkileri stratejik boyuta taşımaktan ziyade çerçeveyi avantajlı olduğu ekonomi boyutuyla sınırlama isteği belirtilebilir. Türkiye'nin genel çizgisinde bir değişme olmadıkça ilişkilerin şekil değiştirmeyeceği öne sürülebilir.⁶⁶

SONUÇ

Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve ortaya konan sonuçlar açısından bakıldığında şüphesiz en önemli ve dikkate değer dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir. En başta da belirttiğimiz gibi, imparatorluk döneminde 1798, 1805 ve 1833 yıllarında yapılan işbirliği ve ittifaklar, SSCB döneminde 1920'ler, 1930'lar ve 1960'ların ortasındaki yakınlaşma ikili ilişkilerin diğer dikkate değer dönemleridir. Ancak, bu dönemler ile Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan ilişkileri karşılaştırdığımızda belirgin bir farklılık görürüz. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu'nun ilk kez birbirlerine yakınlaşmalarını Napolyon tehdidi sağlamıştır. Napolyon'un Fransız Ordusu başında Mısır'a saldırması ile Türk-Rus ilişkileri yeni bir safhaya girmişti. 23 Aralık 1798'de Rusya ile 14 maddelik sekiz yıl sürmesi planlanan bir ittifak anlaşması imzalanmıştı. 1798 Anlaşması ancak bir yıl sürdü. Napolyon'un ikinci kez tehdit haline gelmesi üzerine 28 Eylül 1805 tarihinde 9 yıl süreli bir anlaşma daha imzaladı. Bu ittifak da bir yıl kadar sürdü. Bir sonraki işbirliği dönemi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile gündeme geldi. Bu isyanı bastırarak gücü olmayan Osmanlı İmparatorluğu Rusya'dan yardım istedi. 1833 yılında 8 yıl süreli Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma tarihte ilk defa Türk-Rus ilişkilerinde ortak savunma esasları getirmişti.⁶⁷ Yukarıda bahsedilen anlaşmaların hepsi klasik askeri işbirliği ve savunma anlaşmalarıydı.⁶⁸

---

⁶⁶ Çelikpala, "1990'lardan Günümüze," 290.

⁶⁷ Tahir Tamer Kumkale, *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri* (İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997), 28-37.

⁶⁸ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme* (Ankara, İmge Kitabevi, 1993), 179-180.

Cumhuriyet döneminde, Milli Mücadele dönemiyle başlayan ve Soğuk Savaş'ın bitimine kadar süren dönemdeki ilişkilerde de önce askeri ama daha sonra ticari-ekonomik ilişkilerin ağırlıklı olduğu görülür. Soğuk Savaş sonrasında ise ilişkiler her alanda gelişme göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini SSCB dönemi ve İmparatorluk dönemlerindeki ilişkilerden ayıran en önemli şey, Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde insan faktörünün öne çıkması, halkların müdahil olması ve kamuoylarının dolaylı ve doğrudan etkisidir. İmparatorluk ve SSCB dönemlerinde ilişkiler üst seviyede, kurumlar arasında, politikacılar, devlet adamları, diplomatlar ve askerler seviyesinde yürütülmüş; her iki ülke halkı bu ilişkilerin seyrinde etkili olamamıştır. SSCB döneminde kültürel ilişkiler artmış olsa da ideolojik kaygılardan dolayı devlet kontrollü gerçekleşen bu tür ilişkiler sınırlı etkide bulunmuştur. Ancak, 1991 sonrası ilişkilerde insan faktörü çok etkilidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde sınırlamaların ortadan kalkmasıyla gözlemlenen halkların yakınlaşması ve insani ilişkilerin artması ikili ilişkilerin daha önceki hiçbir döneminde gözlemlenmemiştir. Günümüzde bavul ticareti, turizm, ekonomik ilişkiler, kültürel ilişkiler, sayıları 50-60 binleri bulan⁶⁹ karma evlilikler yoluyla doğrudan halkların birbirini tanınmasının önünün açılması günümüzdeki Türk-Rus ilişkilerini çok farklı değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Hem Türkiye hem de Rusya dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. 1990'lerden farklı olarak, 2000'li yılların başında Türk-Rus ilişkilerinin artık gerek ekonomik gerekse politik alanda birlikte artarak geliştiğine şahit olmaktayız. İlişkilerin gelişmesindeki en önemli sebepler arasında, her ne kadar üzerinde görüş birliğine ulaşılmamış konular olsa da, her iki ülkenin de 21. yüzyılın başında izlemeye başladıkları dış politikalarında genel çerçevede benzer yaklaşımların oluşması bulunmaktadır. İki ülke arasındaki hacmi gittikçe artan ticaret ve artık neredeyse sıradan olarak görmeye başladığımız diplomatik diyalog ilişkilerin gelişmesinin arkasındaki diğer faktörlerdendir.

---

⁶⁹ *Milliyet*, 14.02.2010.

İki ülke ilişkilerini henüz stratejik ortaklık olarak ifade edemesek de her iki ülke açısından ilişkilerde stratejinin başat rol oynadığını söyleyebiliriz. İki ülke arasındaki ilişkilerin bir bütün olarak “stratejik” olduğunu söyleyemeyiz belki ama enerji, ticaret gibi alanlarda stratejik boyutta olduğu artık yadsınmamaktadır. Günümüzde artık ekonomik ilişkilerden çok, hem Rusya’nın hem de Türkiye’nin izlediği bölgesel ve küresel stratejiler ilişkilerin yükselmesinin arkasındaki itici güç haline gelmiş durumdadır. Rusya, Türkiye için; Türkiye de Rusya için çok önemli iki ülke konumundadır. Türkiye kendi güvenliği ve istikrarı açısından Batı sistemi içinde yer almayı seçmiştir ve bunda ısrarla devam edecektir. Ancak bu durum Rusya ile çok yönlü ilişkiler kurmasının önünde bir engel değildir. Aksine, Rusya ile kuracağı güçlü ilişkiler Batı dünyası ile ilişkilerinde elini güçlendirecektir. Burada Türkiye’nin dikkat etmesi gereken, Rusya ile ilişkilerini kontrolsüz rekabet ve çatışmaya götürmeden yürütmesidir. Kimi çevrelerce Türkiye’nin Rusya ile ilişkileri Türkiye’nin AB ile olan problemlili ilişkilerininin alternatiffi gibi düşünölmekte ve öyle algılanmaktadır. Türkiye’nin Rusya ile olan ilişkileri AB ile olan ilişkilerinden bağımsızdır ve AB ile ilişkilerine alternatif olarak kabul edilmemelidir.

Türkiye ve Rusya uzun süreli ve verimli bir ekonomik işbirliği sürecinden geçerek her iki ülke içinde çok önemli tecrübe ve kazanımlarla 21. yüzyıla girdiler. Aralarındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, tamamlayıcılık, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi bazı objektif faktörler ekonomik ilişkilerin gelişmesine her zaman ivme kazandıracaktır. İki ülke arasındaki ilişkilerde alınacak daha çok mesafe vardır ve sürecin kolay olması beklenmemelidir. Türkiye ve Rusya aralarındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmeye çalışmaktadırlar. Türkiye-Rusya ilişkileri son yıllarda Ankara’nın barışçıl ve aktif dış politikası ve Moskova’nın yapıcı tavrıyla yavaş yavaş yeni kulvarına oturmaktadır. Bir anlamda formatlanan ilişkiler yeniden yüklenmektedir diyebiliriz.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde çerçeve ya da sınır oldukça hassastır ve ilişkilerdeki sınırları ya da çerçeveyi daraltmak da genişletmek de her iki ülkenin inisiyatifinde olan bir konudur. İki ülke ilişkileri

tarahindeki Kurtuluş Savaşı sırasındaki Sovyet yardımı, 1930'lar ile 1960'lardaki sanayi alanındaki işbirliği, 1984 doğalgaz anlaşması, 1998 yılında Öcalan konusundaki Rusya'nın tavrı, Mavi Akım projesi, 1999 yılında Ecevit'in Moskova ziyareti, 2004 yılında Putin'in Türkiye ziyareti ve son olarak nükleer santral projesinin Rusya'ya verilmesi sınırları genişleten açılımlardır. Ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviye politik ilişkilerin garantisi değildir. İlişkilerin salt ekonomi boyutuna dayalı zorlama ilişkiler olmaktan çıkartılıp karşılıklı bölgesel ve küresel çıkarlar ile karşılıklı güvene ve saygıya dayalı ilişkiler bütünü haline getirilmesi konunun uzmanlarınca yıllarca dile getirildi durdu. Geline durum, Türkiye ve Rusya'nın bu konuda önemli mesafeler aldıklarını göstermektedir.

Türkiye ve Rusya'ya Kafkaslar'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Orta Asya'ya uzanan bir coğrafyada farklı bölgesel kimliklere ve çıkar algılamalarına sahiptir. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da ilişkilerin olmazsa olmazı olmaya devam edeceğine işaret etmektedir. İlişkileri değerlendirirken olabildiğince gerçekçi olmak gerekmektedir. Gerçekçi olmak, ilişkilerde temkini elden bırakmamayı da gerektirmektedir. Türkiye ve Rusya'nın günümüzde ulaştıkları çok boyutlu ortaklığını aynı zamanda tarihin kötü izlerini ve paylaşılan coğrafyanın zorluklarını da beraberinde taşıdığını unutmamak gerekmektedir. Her iki ülkenin tarihsel ve kültürel olarak bağları olduğu ortak etki coğrafyalarında ortaya çıkacak sorunlar, karşılıklı ilişkileri hızlı bir şekilde geriye götürme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumun ihtimal dâhilinde olduğunu bilerek önceden hazırlıklı, temkinli ve tetikte olmak çok önemlidir. Temkinli ve tetikte olmak çok yönlü ilişki ağını her zaman dikkatli bir şekilde koruma ve geliştirmeyi, sorun çıkması durumunda ise akılcı ve pragmatist çözümler ortaya koymayı gerektirmektedir. Gerçekçi, açık, doğrudan ve iki tarafı da memnun eden ilişkiler olduğu sürece hem Türkiye hem Rusya bu durumdan şimdi olduğu gibi gelecekte de kârlı çıkacaktır.

KAYNAKÇA

“100 Milyar Dolarlık Ticaret Mükün.” *Sabah*, 13.05.2010.

“Erdoğan’dan Putin’e Mesaj: AB’ye Katılacağız Ancak Sizden de Vazgeçmeyeceğiz.” *Zaman*, 10.01.2005.

“PKK’yla Mücadeleye Gelince, Rusya’dan Hayır Yok”, *Radikal*, 02.06.2006

“Putin: Meclis Kararı Haftanın Olayı.” *Radikal*, 05.03.2003.

“Rusya ile Askeri İşbirliği Anlaşması”, *Cumhuriyet*, 15.01.2002

“Rusya’dan Akkuyu Nükleer Santraline Onay.” *Zaman*, 20.11.2010.

“Rusya’yla 2. Domates Krizi.” *Star*, 04.06.2008.

“Rusya-Türkiye 17 anlaşmaya imza attı, ‘nükleer’ 12.35 sente indi.” *Hürriyet*, 13.05.2010.

“Stratejik Ortaklık Önerisi.” *Milliyet*, 17.12.1997.

“Türkiye ve Rusya: Hem Ortak, Hem Komşu.” *Perspektif* No 9 Yıl 2 (Şubat 1998).

“Türkiye, Rusya’nın Yeni Stratejik Ortağı.” *Zaman*, 10.05.2010.

AKP Parti Programı. Erişim tarihi 08.11.2010. <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pID=50>.

Alimov, Gayaz. “Bulent Ecevit: Chechnya – vnutrennoe delo Rossii.” *İzvestia*, November 4, 1999.

Anadolu Ajansı. 27.11.2010.

- Aras, Bülent. *Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık*. SETA Analiz, Ağustos 2009.
- Balcer, Adam. “TheFuture of Turkish-Russian Relations: A Strategic Perspective.” *Turkish Policy Quarterly* Vol 8 No 1 (Spring 2009): 77-87.
- Bila, Fikret. “Erdoğan: Rusya’yı Gözardı Edemeyiz.” *Milliyet*, 02.09.2008.
- Bila, Fikret. “Kasyanov’un Ziyareti.” *Milliyet*, 26.10.2000.
- Bila, Hikmet. “Türkiye-Rusya.” *Cumhuriyet*, 25.10.2000.
- Birand, Mehmet Ali. “Competition and Cooperation With Russia.” *Turkish Daily News*, 26.10.2000.
- Çeçel, Alena. “Turetskiy Plan.” *Vedemosti*, 12.05.2010.
- Çelikpala, Mitat. “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri.” *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 1 (2007): 267-298.
- Çelikpala, Mitat. “Türkiye’de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikasına Etkileri.” *Uluslararası İlişkiler* Cilt 2 No 5 (Bahar 2005): 71-108.
- Çemrek, Murat. “Rusya-Türkiye İlişkileri.” *İçinde Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010.
- Çevikalp, Mesut. “Rusya ile Türkiye Henüz “Stratejik Ortak” Değil.” İlyas Kamalov ile röportaj. *Aksiyon* 806 (17-23 Mayıs 2010).
- Ivanov, I. S. “Vneshnyya politika Rossiinasovremennometape.” *MİD RF DİP*, 20.04.2001.

İşyar, Ömer Göksel. “Rusya Federasyonu ile İlişkiler.” İçinde *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Editör Haydar Çakmak. Ankara: Barış Platin Kitap, 2008.

İzvestia, 22.04.2000.

Kamalov, İlyas. *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*. Rapor No: 18. ORSAM, Mayıs 2010.

Kamel, Ayhan. “İkinci Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri.” Tebliğ edilen konferans. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: 15-17 Ekim 1997; *Çağdaş Türk Diplomasisi: 2000 Yıllık Süreç*. Yayına Hazırlayan İsmail Soysal. Ankara: TTK, 1999.

Kazgan, Gülten. “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri.” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. Derleyenler Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003.

Kınıklıoğlu, Suat. “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi.” *Avrasya Dosyası*, Türk Dünyası-Çin 1 (2006): 99-124.

Kireev, N. G. *Turetskaya Delovaya Elita o Turetsko-Rossiyskih Otnoşeniyah*. Moskova: BlijniyVostok i Sovremennost, 2000.

Kohen, Sami. “Bir ‘Stratejik Ortaklık’ Daha...” *Milliyet*, 17.12.1997.

Kohen, Sami. “Rusya ile İlişkiler Stratejik midir?” *Milliyet*, 14.05.2010.

Kohen, Sami. “Rusya ile Ortaklık.” *Milliyet*, 26.10.2000.

Kolobov, O. A., A. A. Kornilov, Fatih Özbay *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)*. İstanbul: TASAM Yayınları, 2006.

- Koptevskiy, V. N. *Rossiya-Turtsiya: Etapıtorgovo-ekonomičeskogotrudničestva*. Moskva: İV RAN, 2003.
- Kumkale, Tahir Tamer. *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1997.
- Küçükkaya, İsmail. “Rusya’dan Tataristan’a Geçişin Öyküsü.” *Akşam*, 15.02.2009.
- Mehtiyev, Aydın. “Vstrecha Putina i Ecevit s tselom proshla uspeshno.” *Nezavisimaya Gazeta*, November 6, 1999.
- Meyer, Mihail. “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri.” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. Derleyenler Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003.
- Ogan, Sinan. “Gül’ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem.” 15.02.2009. Erişim tarihi 01.10.2010.
<http://www.turksam.org/tr/a1584.html>.
- Özbay, Fatih. “100 Milyar Dolarlık Ticaret Zor Ama Mümkün.” *Stratejik Düşünce Dergisi* (Haziran 2010).
- Özbay, Fatih. “AB’ye Müzakere Sürecinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri.” 01.08.2005. Erişim tarihi 08.11.2010.
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1257>.
- Özbay, Fatih. “Askeri Amaçlı Helikopter Alımı İhalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri.” 20.07.2005. Erişim tarihi 08.11.2010.
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1250>.
- Özbay, Fatih. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem.” 11.05.2010. Erişim tarihi 08.11.2010.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Özbay, Fatih. “Türk-Rus İlişkilerinde Karadeniz Faktörü.” 19.08.2010.
Erişim tarihi 08.11.2010.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=782:tuerkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoerue&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Özbay, Fatih. *Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri*. Stratejik Rapor No: 5. İstanbul: TASAM Yayınları, Nisan 2005.

Paul, Amanda. “Turkey and Russia: Not Quite a Strategic Partnership.” *Today’s Zaman*, February 18, 2010.

Sander, Oral. *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.

Selçuk, Hasan. “Türkiye-SSCB Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1917-1991).” *İçinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: TASAM Yayınları, 2005.

Sezer, D. B. “Turkish – Russian Relations A Decade Later: From Adversity to Managed Competition.” *Perceptions – Journal of International Affairs* Cilt 6 Sayı 1 (Mart-Mayıs 2001): 79-99.

Sezer, D. B. “Turkish-Russian Relations: From Adversity to “Virtual Rapprochement.” *Turkey’s New World*. Editörler A. Makovsky, S. Sayari. Washington: 2000.

Sezer, D. B. “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya.” *İçinde Türkiye’nin Yeni Dünyası-Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*. Derleyenler Alan Makovsky, Sabri Sayarı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

Stone, Norman. “Rekabetten Ortaklığa: Rusya ve Türkiye.” *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 2 (2007): 117-137.

Temur, Ferit. “Rusya ve Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Yatırım Olanakları.” *İçinde Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010.

Tezkan, Yılmaz. “Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya.” *İçinde Kadim Komşumuz Rusya*. Hazırlayan Yılmaz Tezkan. Eylül 2001.

Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı, 20-22 Ocak 2003: Ankara. Derleyen Nazım Cafersoy. Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003.

Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Haziran 1999.

Ulçenko, N. Y. “Rol Eksporta i İmportaEnergosırya v Obespeçenii Stratejiçeskoy BezopasnostiRossii i Turtsii.” *İçinde Blijniy Vostok: Problemy Regionalnoy Bezopasnosti*. Moskova: İİMES, 2000.

Ulçenko, N. Y. “Rossiya i Turtsiya: Osnovnietaşıtsialno-politiçeskogorazvitiya i dvustoronnegoekonomiçeskogosotrudniçestva.” *İçinde Rossiya i İslamskiy Mir: İstoriçeskaya Retrospektiva i Sovremennie Tendentsii*. Moskva: İV RAN, Kraft +, 2010.

Yeremeyev, D. Y. *Turtsiya Na Rubeje XX i XXI Vekov (1991-2007)*. Moskva: Gumanitariy, 2007.

Zaman. 08.03.2002.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE JEOEKONOMİ ÇALIŞMALARI VE JEOEKONOMİ ÖĞRETİMİ

Geoeconomic Studies and Geoeconomics Education in the World and in Turkey

Yrd. Doç. Dr. Şükrü İNAN*

Özet:

Çağımızda yaşanan ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşüm süreci sonunda ulus-devletlerin varlığını sürdürebilme yöntemleri de değişim geçirmekte ve işbirliği/çatışma, dost/düşman algılamaları farklılaşmaktadır. Bu değişim sürecinde devletlerin daha fazla güç ve etki yaratma araçları da siyasal ve askeri olmaktan çok ekonomik yönde olmaktadır. Değişen güç ilişkilerini analiz edebilmek için de jeopolitiğin yerini jeoekonominin alması kaçınılmaz olmuştur. Günümüzde dünyanın belli başlı ülkelerinde enstitüler, akademiler ve üniversiteler aracılığı ile jeoekonomi alanında her geçen gün yeni çalışmalar yapılmakta ve üniversitelerde lisans ve lisansüstü programlarda jeoekonomi dersleri okutulmakta, jeoekonomi fakülteleri, bölümleri kurulmaktadır. Bu çalışmada jeoekonominin tanımı yapılarak dünyada jeoekonomi öğretimi ve alanda yapılan çalışmalar değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Jeoekonomi, Jeoekonomi Öğretimi, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İktisat.*

Abstract:

This article examines the behavior of nation-states' survival methods in today's transformation process; in terms of economics and politics. In this process the states' tools in order to gain more power and to increase their influence are more economic than political or military ones. To analyze the changing power relations geoeconomics has superseded geopolitics. In many countries academic studies on geoeconomics have been conducted through institutions, academies and universities. Also many countries have founded new research institutions on geoeconomics and many universities have hold courses on geoeconomics. In this work, geoeconomics is defined briefly and the studies on geoeconomics and geoeconomics education in the world and in Turkey are evaluated.

Keywords: *Geoeconomics, Geoeconomics Education, International Relations, World Economy.*

---

* İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Dünya 1990 sonrasında, ‘Demir Perde’nin ve Berlin Duvarı’nın çöküşü ile Avrupa’nın doğuya doğru genişlemesi, ABD’nin Ortadoğu ve Orta Asya’ya yerleşmesi, Asya’nın ekonomik yükselişi ve bölgesel yeni güçlerin oluşmaya başlaması ile süren değişim süreci, uluslararası sistemin ekonomik güvenlik çerçevesinde yeniden yorumlanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Artık bütün ülkeler bu yeni duruma ve oluşmakta olan düzene uyum sağlayabilmek ve hayatta kalabilmek için birbirleri ile mücadele ederken iyi geçinmek zorunluluğu ile de karşı karşıya kalmışlardır. Artık savaş ekonomik, sosyal ve siyasal maliyeti yüzünden en son başvurulacak yöntem olarak geri plana atılırken silahlanmanın caydırıcılığı ise hala önemini korumaktadır. Çinli filozof Sun Tzu’nun¹ “...savaşarak zafer kazanmaktansa, savaşmadan kazanmak en iyisidir...” felsefesi günümüzde savaşın yıkıcılığının son hadde ulaşmasıyla geçerliliğini daha da arttırarak devam etmektedir. Ekonomilerin birbirlerine bağlılığı ve bağımlılığı; ülkeler arası siyasal sorunların, üstesinden gelinmesi gereken kökü jeopolitikte olan eski kötü alışkanlıklardan öte olmaması, bu politik rekabet ve çatışmaların çoğu zaman sıfır toplamı oyunla sonuçlanması ve kısa dönemde hiçbir tarafa kazanç sağlamaması, ekonomik ve politik işbirliğini de zorunlu kılmaktadır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ortasına kadar ekonomik, politik ve silahlı rekabet halinde olan Fransa ve Almanya’nın bütün güçlerini birbirleri üzerinde tüketmeleri İngiltere ve ABD’nin hegemonyalarını güçlendirmekten öteye gitmemiştir. Bugün ise AB çatısı altında lokomotif ülke konumuyla bütün Avrupa’nın ekonomik ve politik omurgasını oluşturarak bölgenin refahını arttırmaktadırlar. 21. yüzyılda artık Avrupa’da ve gelişmiş ülkelerin çoğunda politik ve askeri çekişmelerin yerini ekonomik işbirliği ve refah yaratma çabası alırken, kurulan birlik dışına karşı da ekonomik rekabet sürdürülmektedir. Artık jeopolitik alışkanlıklar ancak ülkelere politik olmaktan çok ekonomik ve ticari getirileri olduğu sürece

---

¹ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Zeynep Ataman, Sibel Özbudun (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1992), 9.

kullanılan bir araç konumuna indirgenmiştir. Zaman zaman dünyanın belli bölgelerinde ortaya çıkan kısa dönemli düşük yoğunluklu çatışmaların ve terör olaylarının kökünü de jeoekonomik konumu yüksek olan bölgelerin zayıflatılması ve stratejik enerji kaynaklarının yeryüzündeki eşitsiz dağılımı ve taşınması ile ilgili olarak ortaya çıkan ticari ve ekonomik kazanç savaşımının bir parçası olarak görme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin yakın coğrafyasına bakıldığında dünyanın jeoekonomik canevi (heartland) olduğu ve bu bölgedeki politik istikrarsızlığın sürekliliği dikkat çekicidir. Geniş bir coğrafyaya yayılan dünya jeoekonomik adasının merkezinde bulunan Afganistan, Pakistan ve çevresiyle birlikte Kuzey Kafkasya, Irak ve İran; Çin, Rusya, AB ve ABD arasındaki ekonomik rekabetin ürünü olarak kaynaklarını etkin şekilde kullanamamakta, politik ve ideolojik savaşımın nedeniyle ekonomik işbirliğine girişememektedirler.

Dünyadaki bu hızlı dönüşüm ve yeniden biçimlendirilme beraberinde de devletlerarası ilişkileri yönlendiren disiplinlerin yeni bakış ve yöntemler geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Uluslararası politikada jeopolitik yaklaşımın yerini, ekonomiye daha çok ağırlık veren ve bu dönüşüm sürecinde devletlere ve ekonomik varlıklara rehberlik edebilecek yeni bir disiplin olarak *jeoekonomi* almıştır. Devletlerarası ilişkiler jeoekonomik paradigmalara açıklanmaya ve yorumlanmaya başlanmış ve dış politika oluşturulmasında coğrafya, ekonomi ve teknoloji temelinde bu paradigmayla hareket edilirken, devletler arasında kültürel, ideolojik, siyasal bağlar bu değerler dizisi ekseninde yardımcı ve destekleyici etkenler halini almıştır.

Özellikle 90’lardan sonra dünyadaki hızlı değişimi anlama, çözümleme ve yorumlamaya katkısı her geçen gün artan jeoekonomik analizler ve çalışmalar, jeoekonominin yeni bir disiplin olarak, dünyanın çeşitli enstitü ve üniversitelerinde kabul edilmesini sağlamıştır. Jeoekonominin gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde artan önemi “...onun jeopolitiği bir kenara iterek küresel ilişkilerin merkezine yerleşmesini sağlamıştır.”²

---

² Eri G. Hirano ve William Piez, *The Alliance For The 21st Century The Final Report of the U.S.–Japan* (21st. Century Committee Edited by Center for Strategic and International Studies, August 2008),108.

1. JEOEKONOMİ

Yeni bir bilimsel disiplin olarak jeoekonominin³, günümüz ulusal, bölgesel ve uluslararası siyasal ve ekonomik ilişkilerin biçimlenmesinde ve değişen dünya sisteminin açıklanmasında oynadığı rol gün geçtikçe artmaktadır.

Jeoekonomik yaklaşım, küreselleşme sürecindeki ekonomik ve politik dünyada, ulus devletlerin değişen koşullar altında kendilerini yeniden tanımlamalarına ve yeni düzende kendilerine yer kapma savaşımına rehberlik etmektedir. Her nasıl ki ekonomik ilişkiler, serbest piyasa ekonomisinde en yüksek kar için mücadele eden bireyler (*homo economicus*) ve firmaların davranışlarının temelini oluşturmaktaysa, jeoekonomik ilişkiler de uluslararası alanda coğrafyasından bağımsız düşünülemez devletlerin birbirlerine karşı olan davranış yapısını coğrafya-ekonomi-teknoloji ekseninde belirlemektedir.

Jeoekonomi, ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra devletlerarası ilişkiler sistemini ve dış politika uygulamalarını yorumlamayı amaçlayan görüşler evriminin şimdilik son halkasıdır. Yöntem olarak, politikadan daha çok ekonomiye, teknolojiye ve coğrafyaya önem vermektedir. Devletlerin yaşamsal çıkarları ekonomik temelde belirlenmekte ve stratejiler buna göre çizilmektedir. *'Liberal Devlet'*in ekonomiye etkisi doğrudan değil dolaylı müdahaleci niteliktedir. Üretim sürecinde müdahaleci olmayan devlet, ekonominin düzenli işleyişinde ve ekonomik gücün özel şirketler aracılığı ile artırılmasında, ulusal şirketlerin korunmasında ve stratejik sektörlerin desteklenmesinde ve korunmasında müdahalecidir. Bu süreçte devletler

---

³ Ayrıntılı bilgi için, Şükrü İnan, "Yeni bir Bilim Dalı Olarak Jeoekonomi," içinde *Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu* Cilt II (Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No: 7, 2004), 439-461; Şükrü İnan, "Geoeconomic Policies for Regional Development: Turkey as a Catalyst for Eastern Europe," *Ekonomika* 69 (2005), 30-45; Şükrü İnan, "Pan-Bölge Kuramından Jeoekonomik Gerçekliğe," içinde *Uludağ Üniversitesi II. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu* (Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No: 12, 2006), 381-398; Şükrü İnan, "Jeoekonomi ve Türkiye'nin Jeoekonomisi," (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008).

arasında politik yakınlaşmalar veya kamplaşmalar yerini ekonomik birliklere veya çatışmalara bırakmakta, ortak ekonomik çıkarlar her şeyin üstünde tutulmakta ve Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, siyasi egemenlikler belli ölçülerde değerini kaybetmektedir.

Jeopolitik ve jeoekonomik dönemler karşılaştırıldığında geçmişle günümüz arasındaki farklar da daha iyi anlaşılmaktadır. (Çizelge 1-2)

Çizelge 1⁴: 1945’ten Günümüze Uluslararası Ekonomi Politikasındaki Önemli Değişimler

Soğuk Savaş Dönemi	Soğuk Savaş Sonrası
Liberal ticaret düzeni: Bretton Woods	Tek-dünya sistemi: GATT/DTÖ
Almanya ve Japonya’nın dönüşü	Ekonomik güç merkezleri olarak Almanya ve Japonya
3 dünya, 2 Süpergüç ABD hegemonyası: dolar ve bomba	4 veya 5 dünya, 1 Süpergüç; Ekonomik çok kutupluluk
Yalıtılmış Çin, Sovyet İmparatorluğu	Yükselen Çin, tıkanan Rusya
Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkması	Karmaşık karşılıklı bağımlılığın “küreselleşme” içinde evrilmesi
<i>Jeopolitik:</i> İdeoloji, ittifak, büyük güç güdümlü müdahalecilik, askeri güce dayalı “Ulusal güvenlik”.	<i>Jeoekonomi:</i> Daha çok Ekonomi, teknoloji, bilişim, emek, kaynak tabanlı “Ulusal güvenlik”.
İki taraflılık, alt ulusçuluk	İki taraflılık ve çok taraflılık; ulusalcılıkve ulusüstücülük
Üçüncü Dünya: Borç Krizi ve Devrim	Etnik, dinsel, ulusal buhranlar; parçalanma ve bütünlüşme

⁴ Kaynak: <http://web.pdx.edu/~hpmg/MIM516/IPEchanges.htm>

Karteller (OPEC)	Bölgecilik (APEC, NAFTA) ve bölgeselleşme (büyüme üçgenleri)
Uluslararası politikanın üstünlüğü	Ulusal politikanın üstünlüğü

Soğuk Savaş döneminin durağanlığında uluslararası ticaret *Bretton Woods*'la belirlenmiş, Japonya ve Almanya, ABD'nin desteği ile yeniden toparlanarak sosyalist dünya çevresinde genişletilmiş bir liberal dünya oluşturulmuştur; dünya iki süpergüç etrafında üç ayrı bloka ayrılmıştır (doğu, batı ve bağlantısızlar) ve sistem, uluslararası politik dengeler üzerinde, ulusal güvenliğin 'büyük güç' merkezli askeri güç temelinde ve bu merkezlere dayanılarak kurulmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise uluslararası ticaret Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile 'tek dünya' etrafında biçimlenmiş, Almanya ve Japonya, ABD ekonomik hegemonyasıyla rekabet eder düzeye gelerek sistem bir süpergüç etrafında çokkutupluluğa yönelmiştir. Sistem ulusal politikalarla biçimlendirilirken, ekonomik bütünleşmelerle ve ekonomik araçlarla bölgesel ve uluslararası alanda ulusal güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır.

Çizelge 2⁵: Jeopolitik ve Jeoekonomi'nin Karşılaştırılması

Jeopolitik	Jeoekonomi
Kökü İmparatorluk Çağı'nın sonundadır.	Kökü Soğuk Savaş'ın sonundadır.
Serbest Ticaret'in Düştüğü, Ulusal Otarşı'nin Yükseldiği Dönemde Gelişmiştir.	Serbest Ticaretin Arttığı, Ulusal Otonomi'nin Gerilediği Dönemde Gelişmiştir.

⁵ Matthew Sparke, "Excavating The Future In Cascadia: Geoeconomics And The Imagined Geographies Of A Cross-Border Region," *BC Studies* 127 (2000): 8.

Dünya sistemi üzerinde bölgesel devletlerin hegemonya savaşımını yansıtır.	ABD’nin hâkim olduğu fakat emperyal egemenliğinin olmadığı küresel bir hegemonik sistem içindeki savaşımı yansıtır.
Kuramsal olarak orduya bağlı yazarlar tarafından ileri sürülmüştür; Halford Mackinder, Fredrich Ratzel.	Kuramsal olarak iş çevrelerine bağlı yazarlar tarafından ileri sürülmüştür; Edward Luttwak, Kenichi Ohmae.
İçişlerini ve dışişlerini “egemenlik”, “müttefik” ve “düşman” diliyle ayırır.	İç ve dış işleri ayrımını “egemenlik” ve “ortak riskler” diliyle bulanıklaştırır.
Politika, “güvenlik” için egemenlik ve müttefik edinmeye odaklanmıştır.	Politika, rekabet ve “ekonomik kaldıraç” görevini görebilecek ortaklara odaklanmıştır.
Bölgesel oluşumlar; bloklar, ulus-devletler ve “Demir Perde” gibi sınırlar etrafındadır.	Bölgesel oluşumlar; “bağlılık”, bölgesel birlikler ve “web” gibi bağlar etrafındadır.
Sınırlarla belirlenir.	Sınırsızlıkla ve iletişim ağlarıyla belirlenir.

‘Jeoekonomi’ terimi 1980’lerin sonunda Amerikalı Edward Luttwak tarafından, yeni uluslararası çevrede devlet, devletlerle etkileşimin anahtar ögesi olan devletlerin rekabet edebilirliklerini arttırmasının aracı olarak politika ve strateji çalışmalarının bir disiplini olarak ortaya konulmuştur. 90’larda başlayan ve günümüzde de devam eden jeoekonomi çalışmaları sonucunda ulusal jeoekonomi okulları da kurulmaktadır. Bunlardan, Rus Okulu (E. Kochetov, A. Neklessa) jeoekonomiyi ulusun yaşamını sürdürme yöntemi olarak görür. İtalyan Okulu (C. Jean, P. Savonna) korunma-savunma aracı olarak addeder. ABD Okulu (E. Luttwak) ise jeoekonomiyi halen dünyada bilfiil yürürlükte olan genişlemenin bir aracı olarak görür.⁶

⁶ V. F. Dorogin, “Maritime Activity and Russia’s Geoeconomic Revival,” *Military Thought* Vol 12 Issue 3 East View Publications, (2003): 16-25, erişim tarihi 16. 06. 2004 <http://findarticles.com/p/articles/mim0JAP/is312/ai110620091>.

Jeoekonomi okulları ile ilgili bir başka çalışmada;

Lee Dun-Rui, “[标 题]地缘经济学的理论流派与发展趋向” (The Theory of Geoeconomics and Development Trend of Schools) 《中南财经政法大学学报》年第1期,” *Journal of Zhongnan University of Economics and Law* 1 (2009): 42-48; Bu okullar genişletilerek, Türkiye’nin de bölgesel bir güç olma

Genel olarak jeoekonomi üç temel yaklaşımla ele alınmaktadır; ilk olarak belli bir bölge veya coğrafyadaki doğal kaynaklar ve bu kaynakların denetlenme ve kullanılma politikası⁷; ikinci olarak, küresel ekonominin sıkı sıkıya bağlı olduğu yaşamsal ekonomi söylemi biçiminde⁸, ve son olarak da, küresel dünyada ve sınırlar arasındaki finans, sermaye ve ticaret akışları ve bu hareketler arkasındaki politik nedenler olarak.⁹ Jeoekonomi kavramı bugün birçok kuramcı tarafından günümüzdeki ulusal, uluslararası ve uluslararası ekonomik ilişkileri açıklamak için kullanılmaktadır ve jeoekonomi kavramının tanımı üzerinde de ortak görüşler belirmektedir.

Jeoekonomi en kısa ve genel tanımıyla “bir bölge veya ülkenin, uluslararası ekonomik ve politik ilişkileri içerisinde coğrafya ve ekonomisinin teknolojik öğelerinin de dikkate alınarak stratejik kullanımıdır. Bu strateji ülke içerisindeki belli bir bölgede uygulanabileceği gibi ülkenin

---

yolunda jeoekonomi politikaları uyguladığı [Şükrü İnan, “Goeconomic Policies for Regional Development: Turkey as a Catalyst for Eastern Europe,” *Ekonomika* 69 (2005)] belirtilmektedir.

⁷ S. O'Hara and M. Heffernan, “From Geo-strategy to Geo-economics: The 'Heartland' and British Imperialism Before and After MacKinder,” *Geopolitics* Vol 11 No 1 (2006).

⁸ A. Smith, “Imagining Geographies of the ‘New Europe’: Geo-economic Power and The New European architecture of integration,” *Political Geography* Vol 21 No 5 (2002); M. Sparke, “Not a State, But More Than a State of Mind: Cascading Cascadias and The Geoeconomics of Cross-border Regionalism,” içinde *In Globalization, Regionalization and Cross-border Regions*, ed. M. Perkmann, and N.L. Sum (London: Palgrave, 2002); G. Ó Toal, “At the End of Geopolitics? Reflections on a Pluralizing Problematic at the Century's End,” *Alternatives: Social Transformation and Humane Governance* Vol 22 No 1 (1997).

⁹ Julien Mercille, “The Radical Geopolitics of US Foreign Policy: Geopolitical and Geoeconomic Logics of Power,” *Political Geography* 27 (2008): 576; Ayrıntılı bilgi için bkz.: J. Agnew and S. Corbridge, “The New Geopolitics: The Dynamics of Global Disorder,” içinde *A World in Crisis?* ed. R.J. Johnston and P.J. Taylor (1989); M. Coleman, U.S. Statecraft and “The U.S.–Mexico Border as Security/Economy Nexus,” *Political Geography* 24 (2005); James D Sidaway, “Asia–Europe–United States: The Geoeconomics of Uncertainty,” *Area*, Vol 37 Issue 4 (December 2005): 373–377; A.Smith, *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity Sacred Sources of National Identity* (Oxford University Press, 2003).

tamamında ve uluslararası alanda da uygulanabilmektedir. Jeoekonomiyi asıl önem atfeden durum uluslararası alandaki güç mücadelelerindeki *temel başvuru stratejisi* olmasıdır.

2. DÜNYADA JEOEKONOMİ ÖĞRETİMİ

Jeoekonomi üzerine çalışmaların her geçen gün arttığı, devletlerin iç ve dış politikalarının yönlendirilmesinde başat disiplin olma yolunda ilerlediği çağımızda devlet kurumlarının, üniversitelerin ve enstitülerin bu disipline karşı kayıtsız kalmaları da doğal olarak beklenemezdi. Özellikle dünya politikasına yön veren ülkelerde bu çabaların yoğunluğu, jeoekonomünün yaşamsal bir disiplin olduğunu da gözler önüne sermektedir. Bu ülkelerde jeoekonomünün öne çıkmasının bir nedeni de jeopolitiğin soğuk, yayılcı ve çatışma anlamı taşımasına karşın jeoekonomünün daha çok kalkınma, işbirliği ve uyumu çağrıştırmasıdır. Bunun yanında, diğer bir neden de jeopolitiğin geçmişi, jeoekonomünün ise geleceği temsil etmesidir. Bugün ulusal ekonomik ve politik gelişmelerin dünyadaki gelişmelerden ve değişimden anında etkilendiği düşünüldüğünde gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik-politik ilişkiler çerçevesinde tüm dünya coğrafyasının, üretim-pazarlama, enerji, nüfus, madenler, dış ticaret, ulaştırma gibi verilerinin birbirlerinden bağımsız analiz edilmesi olanaksızlaşmıştır. Dünya ekonomisinin bu bütüncül işleyişini açıklamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran jeoekonomiyi yeni nesillere öğretmeden ulusal kalkınma ve refahın sağlanması da zorlaşmaktadır.

Birçok gelişmiş ülke gibi gelişmekte olan ülkeler de dünya politikası ve ekonomisindeki bu hızlı değişime uyum sağlayabilmek amacıyla eğitim sisteminde yeni disiplinlerin eksikliğini fark ederek jeoekonomiyi genç nesillere öğretilmesi zorunlu bir ders olarak kabul etmiştir. Küreselleşme sürecinde her ulus, kendi geleceğini düşünerek, jeoekonomi ile ekonomik ve politik dünyada kendi ülke kaynaklarını ve potansiyelini keşfetme ve geliştirme sorumluluğunu hissetmekte ve dünyanın yeni coğrafi yapısındaki çok taraflı ilişkileri analiz edebilmek için de eğitim sisteminde yeni koşullara uygun politikalar oluşturmak zorunda kalmaktadır. Bugün dünyada ellinin üzerinde üniversitede jeoekonomi ile ilgili fakülte, bölüm, ders ve ders

içeriği vardır. Üniversitelerin yapılarına ve yoğunlaştıkları çalışma alanlarına göre jeoekonomi öğretimi fakülte düzeyinden ders içeriğine kadar değişmektedir. Üniversiteler yanında jeoekonomi çalışmalarını kurumsallaştırmış enstitüler de birçok Batı ülkesinde kamu ve özel sektörle işbirliği halindedir. Bu kurumlarda sürekli eğitim çalışmaları yanında kısa süreli eğitim seminerleri, konferanslar ve bilimsel yayınlarla bu disiplinin daha geniş kesimlere öğretilmesi amaçlanmaktadır.

Fransa, ABD, Almanya, İtalya gibi ülkelerde 1990 sonrasında başlayan jeoekonomi çalışmaları sürecine sürekli yeni ülkeler de eklenmektedir. Bu sürece katılan ülkeler; Çin, Rusya gibi büyük güçlerden Hırvatistan ve Gürcistan gibi küçük devletlere kadar uzanmaktadır. Özellikle Batı ülkelerindeki yoğun çalışmalar karşısında, Rusya’da jeoekonomi alanında önemli çalışmaları olan Ernest Kochetov, Rusya Devlet Başkanı Medvedev’in “Rusya, İleri” makalesine yanıt olarak yazdığı “Jeoekonomi ve Rusya’nın Stratejisi” başlıklı mektupta¹⁰ jeoekonominin yaşamsal önemini vurgulamakta ve kamu-özel sektör ortaklığında kurumsallaşmasının sağlanmasını ve küresel jeoekonomik güçlerin (ABD, Batı Avrupa, Çin vd.) genişlemesi karşısında zaman kaybetmeden ulusal jeoekonomi doktrininin ve stratejisinin kabul edilmesini ve uygulanmasını önermektedir. Bu alanda geç kalınmasının ulusal gelişme için bir tehdit oluşturmakta olduğunu ileri sürmekte, bilim, eğitim, uluslararası/ulusal güvenlik, ulusal/uluslararası ekonomi, dünya politikası, devlet inşası ve yönetim gibi alanların hepsinde jeoekonomik karakter olduğu ve jeoekonomik strateji ve paradigma ile bu alanlarda gelişme sağlanabileceğini belirtmektedir. Ve bu amaçla eğitim sisteminin gözden geçirilerek değişen dünyaya ayak uydurabilmek amacıyla yüksek öğretimde yeni disiplinlerin okutulmasını önermektedir.¹¹ Bu disiplinlerin başında jeoekonomi gelmektedir.

---

¹⁰ Эрнест Кочетов, “Геоэкономика и стратегия России” (письмо-отклик на статью Президента России Д.А. Медведева ‘Россия, вперед!’), erişim tarihi 15.09.2009. <http://viperson.ru/wind.php?ID=590361&soch=1>.

¹¹ Эрнест; Кочетов, “Образовательная сфера: необходимость введения новых дисциплин,” erişim tarihi 18.12.2008, <http://www.wpec.ru/text/200812181539.htm>; E. G. Kochetov “Civil Society and Education,” (at the conference held in the Public Chamber of Russia on Oct. 27, 2008).

Eğitim alanında ilk aşamada ülkenin önde gelen akademi ve üniversitelerinde (Moscow, Yaroslavl, Nizhny Novgorod, Ekaterinburg, Barnaul, Kazan ve diğerlerinde) Jeoekonomi ve küreselleşme ile ilgili sürekli eğitim seminerleri oluşturulmuştur. Bu disiplinler yeni bir bilim dalı olarak eğitim sistemine dâhil edilmiştir. Bu amaçla “Küresel Çalışmalar” (Security of Eurasia, 2003, No 3 (13), başlığı altında jeoekonomi alanı içerisinde jeoekonomi tabanlı jeofinansal yenilik, jeoekonomik güvenlik, jeoekonomik sanayi politikası, jeoekonomik strateji ve jeoekonomik hukuk derslerini içeren eğitim programı tasarlanmış ve yayımlanmıştır. Birçok devlet ve özel kuruluşlarla birlikte üniversitelerde (RAPA, FA, SU-HSE, Moskova Devlet Üniversitesi, MV Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, Silahlı Kuvvetler) yürütülen araştırmalarla bu çalışmaların sürdürülebilmesi ve geliştirilmesi için, doktora-yüksek lisans tez çalışmalarına, bilimsel yayınlara, konferans ve seminerlere destek verilerek küresel bir tema geliştirilmektedir. Rusya’da, eğitim sistemin küreselleşen dünyada kendini yenilemesi ve bu alandaki yatırım ve yeniliklerle birlikte atılım içinde olması ile Jeoekonomi (Geoekonomika) (1999, 2002, 2006) başlıklı kitap resmen kolejler ve üniversiteler için ders kitabı olarak tavsiye edilmiştir.

Eğitim sistemlerinin dünyadaki değişen koşullara uygun hale getirilerek yüksek öğretimde kalitenin artırılması ve eğitim programlarının yenilenmesi, uluslar arasındaki rekabetin son hadde vardığı günümüzde devletler için yaşamsal ve ertelenemez bir sorundur. Bu değişim ve mücadelenin önemli bir ayağı olan jeoekonomi disiplini ve bu disiplinin öğretilmesi, ilgili ülkenin gerek ekonomi politika ve stratejilerinin ve gerekse uluslararası ilişkiler stratejisinin geliştirilmesi ve uygulanmasının da temelini oluşturmaktadır. Dünyada jeoekonomi öğretimi ve çalışmaları bu alanda uzmanlaşmış enstitüler ve üniversitelerce yürütülmektedir. Bu öğretim faaliyetleri enstitülerde uzmanlık alanı olarak belirlenen jeoekonomi disiplini altında yapılan çalışmalar yanında, verilen seminer ve konferanslar biçiminde yapılmaktayken; üniversitelerde, ilgili fakülte ya da bölümde lisans ve lisansüstü dersleri olarak verilmektedir. Üniversitelerin

yoğunlaştıkları alana göre jeoekonomi öğretimi de fakülte düzeyinden ders içeriğine kadar değişmektedir.

2.1. Enstitüler

Belirli alanlarda uzmanlaşan araştırma kurumları olan enstitüler ve akademiler, ABD, Rusya ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde jeoekonomi çalışmaları yapmak üzere, gerek jeoekonomi adı altında ve gerekse uluslararası ilişkiler ve iktisat çalışmaları yapmak üzere kurulmuş kuruluşlarda bir alt disiplin olarak, varlıklarını sürdürmektedirler. Bu merkez ve kuruluşlarda jeoekonomi temel bir disiplin olarak kabul edilmekte, ulusal ve uluslararası jeoekonomik analizler yapılmaktadır. Bu merkezler araştırma yapmaları yanında, konferans ve seminer faaliyetleri ile alanda yapılan çalışmaların geniş kesimlere aktarılmasını sağlamakta ve jeoekonomi eğitimi de vermektedirler.

2.1.1. Maurice R. Greenberg Jeoekonomi Çalışmaları Merkezi (Center For Geoeconomic Studies)

Amerika Birleşik Devletleri'nde Dış İlişkiler Konseyi'ne (Council on Foreign Relations) bağlı olarak 2000 yılında kurulan merkez, ekonomik ve politik güçlerin etkileşiminin devletlerarası ilişkileri nasıl etkilediğini akademisyenler, politikacılar, uzmanlar ve halk tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Küreselleşme geleneksel olarak birbirinden ayrılmış olan ekonomi ile dış politika ve ulusal güvenlik konuları arasındaki sınırları hızla silmektedir. Ulusal ekonomilerin birbirleriyle artan ilişkileri, hükümetlerin kararlarıyla küresel ekonomik etkileşimi biçimlendirirken, hükümetlerin uygulayabilecekleri politika seçeneklerini de sınırlandırmaktadır. Merkezde on üç akademisyen çalışmakta ve otuz iki danışma kurulu üyesi bulunmaktadır. Bugüne kadar dört yüzün üzerinde toplantı düzenlenmiş ve ellinin üzerinde proje yürütülmüştür, yedi yüze yakın da yayın yapılmıştır.

Merkezin amaçları;

- Merkezde, ekonomi ve dış politika konularında bilgi birikimine sahip görevli uzman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen araştırmaların kitap, makale ve diğer kitle iletişim araçlarıyla yayınlanmasını sağlamak,
- Dünyanın önde gelen ekonomistleri ve akademisyenleri ile ABD'nin New York, Washington gibi önemli kentlerinde tartışmalar ve toplantılar düzenlemek,
- Dış politika gündemini ekonominin ayrılmaz bir bileşeni olduğu konusunda bilgilendirme amacıyla olan bağımsız kuruluşları desteklemek,
- Yeni nesil politikacıları uluslararası ilişkilerin işleyişi yanında piyasa konusunda da yetiştirmek ve eğitmek olarak özetlenmektedir.

2.1.2. The Commonwealth Enstitüsü (ABD)

The Commonwealth Institute, ABD Massachusetts'te kurulmuş kâr amacı gütmeyen, bağımsız, kamu politikası araştırmaları yapan bir sivil toplum kuruluşu ve merkezidir. Daha çok savunma ve silahlanma ile ilgili konular ile terörizm, savaş senaryoları üzerine çalışmalar yapmaktadır. Enstitünün altı alt çalışma alanlarından biri de Çin Askeri Gücü (Chinese Military Power) üzerinedir. Dünyadaki olası savaş senaryoları içerisinde Çin'in önemli bir tehdit ülke olması bu ülke üzerine ekonomik çalışmalarla birlikte askeri çalışmaları da beraberinde getirmektedir. Çin'in savunma ve askeri kapasitesi değerlendirilirken bir alt kategorinin jeoekonomiye ayrılmış olması, jeoekonominin uluslararası ekonomik ve politik ilişkiler yanında askeri stratejilerin analiz edilmesinde de önemli bir rehber olduğunu göstermektedir. Merkezdeki jeoekonomi çalışmaları dünyada değişen ekonomik güç odaklarının politik ve askeri gücün değişimine etkisini değerlendirme üzerine odaklanmaktadır.

2.1.3. Bilim-İş-Toplum İşbirliği Ofisi - KOWAG (Almanya)

Almanya'da Paderborn Üniversitesi'nde yapılan Jeoekonomi ve Jeopolitik çalışmaları Sosyoloji Bölümü'ndeki araştırma ve politika birimine katılarak KOWAG (Kooperationsstelle Wissenschaft-Arbeit-Gesellschaft) adı altında kurumsallaştırılarak sürdürülmektedir. Birimde jeoekonomi ayrı bir çalışma alanı olarak kabul edilmiştir.

Birimde jeoekonominin günümüzde ulusal güç ve güç projeksiyonlarında tek karar ögesi olduğu ve jeopolitikle birlikte günümüz ve geleceğin uluslararası politikasını daha derinlemesine analiz etmek için gerekliliği vurgulanmaktadır.

Jeoekonomi çalışmalarının amacı toplumu, küreselleşme çağında gücün performansı ve korunması, bölgesel etkileşim, sermaye ve kaynakların küresel hareketliliğini sağlayan bilgi teknolojileri konularında bilgilendirmek olarak özetlenmiştir.

2.1.4. Choiseul Uluslararası Politika ve Jeoekonomi Enstitüsü (Fransa)

Fransız düşünce kuruluşu ve araştırma merkezi olan enstitü, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki uluslararası ilişkileri yeni küresel güç dengesi çerçevesinde jeoekonomik bakış açısından incelemektedir. Jeoekonomi dünyayı anlama ve yorumlama yöntemi olarak kullanılmaktadır. Finansal ve ticari konuların ulusların gündemindeki artan önemi stratejik dengeleri ve politik güçleri yeniden biçimlendirmiştir. 1997 yılında Jeoekonomi (Géoéconomie) dergisi etrafında toplanan Pascal Lorot, Nicolas Baverez, Jean-Philippe Cotis, Jean-Francois Daguzan, Yves Lacoste, Jean-Christophe Rufin ve François Thual gibi entelektüeller tarafından enstitü kurulmuştur. Enstitü, dünya ekonomisi ve politikasını bir araya getirerek stratejik konulardaki tartışmaları ve düşünceleri olgunlaştırmayı amaçlamaktadır. Kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği halinde olan enstitü politik ve ekonomik kararların alınma sürecini etkilemekte ve Fransa'nın dünya ekonomisi ve politikasındaki etkisini arttırmasına yardımcı olmaktadır.

Enstitü yapılan araştırmaları yayınevi tarafından kitap ve dergi olarak yayımlamaktadır. Bu dergiler uluslararası güvenlik konularını araştıran “*Sécurité Globale*”; Çin, Hong Kong, Tayvan ve Singapur’daki ekonomik, politik, stratejik ve kültürel dönüşümü inceleyen “*Monde Chinois*”; Latin Amerika’daki kültürel, ekonomik ve sosyal değişimi tartışan “*Problèmes d’Amérique Latine*”; Arap dünyasındaki gelişmeleri inceleyen “*Maghreb-Machrek*”; ABD’deki güncel olayları değerlendiren “*Politique Américaine*”; Kuzey Avrupa ve Baltık ülkelerinin politika ve stratejilerini tartışan “*Nordiques*” ve uluslararası ekonomik stratejileri ve uluslararası ilişkilerin altında yatan ekonomik güçlerin ve küreselleşme ilişkilerinin analizini yapan ve enstitünün temelini oluşturan “*Géoéconomie*”dir.

2.1.5. Paris Jeopolitik Akademisi (Fransa)

Paris Jeopolitik Akademisi (PAG) 2009 yılında Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü’nün (International Institute of Strategic Studies – IISS) on yıldan uzun süredir düzenlediği konferans, seminer ve yayımlarının başarıları doğrultusunda ve desteğiyle kurulmuştur. Paris Eğitim Bürosu’na kayıtlı olan akademi, Özel Yükseköğretim Kurumu olarak kanunla kurulmuştur ve belli alanlarda doktora diploması verme yetkisi bulunmaktadır. Akademi, 2009 baharında 23. Sayısını yayımladığı “*Géostratégiques*” (Jeostrateji) dergisiyle de günümüz dünyasının jeopolitik denge ve dengesizliğini analizde referans kaynak olarak bilimsel gelişmeye katkısını sürdürmektedir.

Akademi, IISS’nin etkinliklerini sürdürmekle birlikte, jeopolitiği en üst seviyede öğretme sorumluluğunu da temel görev olarak belirlemiştir. Bu amaçla Paris’te bulunan yabancı ve Fransız diplomatik personellerle, uluslararası ilişkiler uzmanlarıyla ve üniversitelerle işbirliği içersinde çalışmalar organize etmektedir. Bu çalışmalar Paris Yüksek Jeopolitik Koleji (Superior College of Geopolitics of Paris- SCGP) ve Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IISS) bünyesinde yapılmaktadır. Paris Jeopolitik Enstitüsü’nün eğitim ve öğretim merkezi olan Yüksek Jeopolitik Koleji’nde, jeostratejik ve jeopolitik çalışmalar konularında doktora düzeyinde iki çeşit

diploma verilmektedir. Bunlardan; Jeostratejik ve Jeopolitik Çalışmalar Doktora Programı aşağıdaki konulardan oluşmaktadır:

- Jeopolitik, Jeostrateji ve Uluslararası İlişkiler
- Jeoekonomi ve Ekonomik İstihbarat
- Jeodemografi, Nüfus Dinamikleri, Kentsel ve Sosyolojik Dönüşüm
- Jeoenerji, Dünya Enerji Durumu ve Uluslararası Enerji Enstitüleri
- Jeogüvenlik, Uluslararası Savunma ve Güvenlik
- Jeodiplomasi ve İnsani Müdahale

Bu alt başlıklardan jeoekonomi ve ekonomik istihbarat alanında da 35 kredilik ders seçeneğiyle uzmanlaşma olanağı da sunmaktadır. Verilen diploma daha çok gelişen piyasalardaki uluslararası ekonomik ve finansal dinamiklere odaklanmaktadır. Bu uzmanlık alanında jeoekonomik durum uluslararası ticaret ve iş çevrelerindeki her türlü rekabet ve çatışma durumlarıyla ve kaynak hareketliliği çerçevesinde incelenmekte, ülkeler arasındaki ticaret ve enerji ilişkileri uygulamalı ve teorik olarak sorgulanmaktadır.

2.1.6. Ekonomik Harp Okulu (Fransa)

Paris ESLSCA Business School'a bağlı bir program çerçevesinde yürütülen Ekonomik Harp Okulu (École de Guerre Économique) çalışmaları 1997 yılında "küresel rekabette firmaların pazarları ele geçirmesine yardım etmek" sloganı ile kurulmuştur. Akademik program iki temel varsayıma dayanmaktadır;

- Ekonomik mücadelelerin son yirmi yılda hız kazanması,
- Enformasyon yönetiminin üstünlüğü ele geçirmekte temel unsur olması.

Dünyadaki hızlı değişimlerle birlikte şirketler arasındaki ekonomik savaşın kazanılmasında bilgi yönetimine stratejilerinin başarısı daha da önem kazanmaktadır. Araştırma programı ileriye dönük risk yönetimine dayanmaktadır.

Program özellikle yerel yönetimler, hükümet ve işletme stratejisi tanımları çerçevesinde enformasyon rekabetini ve Soğuk Savaş sonrası küreselleşme ile birlikte artan ticari rekabeti göz önünde bulundurmaktadır. Ekonomik Harp Okulu eğitim modelini askeri ve sivil dünya arasındaki ulusal ve ulus-üstü yöntem değişimlerinin karşılaştırmalı analizi ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde bilgi yönetiminin önemi üzerine kurmuştur. Programda jeoekonomi ile ilgili yoğun seminerler verilmekte olup; enformasyon ve bilgi yönetimi, ekonomik savaştaki kamu ve özel kesim aktörlüğü, ekonomik rekabette ittifaklar ve koalisyonlar ve yeni ekonomik yayılma sürecinde ekonomik çatışmalar değerlendirilmekte ve öğretilmektedir.

2.1.7. Jeoekonomik Forum (GEOFO) (Hırvatistan)

Dünya İktisadi Kalkınma Çalışmaları Birliği (Association for the World Economic Development Studies) kısa adıyla Jeoekonomik Forum (GEOFO), ekonominin stratejik kullanımı olarak gördüğü jeoekonomi kavramı üzerine 2004 yılında kurulmuştur. Hırvatistan’da kurulmuş olan Jeoekonomik Forum, dış politika ve Güneydoğu Avrupa’daki bütünleşme süreci konularında uzmanlaşmış bir düşünce kuruluşudur. Forumun çalışma alanı diplomasi, ekonomi ve ulusal güvenliğin birbirine bağlı ilişkileri çerçevesinde çizilmektedir. Hırvatistan’ın bölgesinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini ve bölgedeki bütünleşme sürecinden güçlü çıkmasını hedeflemektedir. GEOFO’nun görevi; küresel ekonominin gelişmekte olan ülkeler ve küçük ülkeler üzerindeki etkilerini analiz ve tahmin etmek, küreselleşmenin somut etkileri hakkında bölge devletleri ile karşılıklı olarak deneyimlerini paylaşmak ve sorunların yönetimi için olası öneriler geliştirmektir. Küreselleşmenin ne karşısında ne de lehinde olan forum üç ayak üzerine oturmaktadır;

- Jeoekonominin tanıtımı ve desteklenmesi,
- Hırvatistan’ın küreselleşmesinin derinliği, içeriği ve yöntemleri üzerine çalışmalar yapılması,
- Güneydoğu Avrupa’da ekonomik barışın (pax-economica) kurulması.

Bu temeller üzerinde Forum'un çalışmaları;

- Küreselleşmenin Balkanlar ve Hırvatistan'da yaratacağı etkilerin doğru yönetilmesi için toplumu jeoekonomünün önemi konusunda bilgilendirmek ve eğitmek,
- Hırvatistan'ın küresel dünyayla ilişkilerinde gerekli olan temel jeoekonomik öğeleri araştırmak,
- Bölgede jeoekonomik politikaların çalıştırılması yollarını aramak,
- Güneydoğu Avrupa'da ülkeler arasındaki politika ve ilişkilerin jeoekonomik ilkeler üzerine kurulmasını desteklemek,
- Geniş bütünleşme hareketleri içerisinde küçük ülkelerin deneyimlerini araştırmak biçimlerinde yürütülmektedir. Forum araştırmalarını konferanslar düzenleyerek ve yayımladıkları kitaplarla geniş kesimlere aktarmaktadır.

2.1.8. Uluslararası Jeopolitik Çalışmalar Merkezi (İsviçre)

Uluslararası Jeopolitik Çalışmalar Merkezi (International Centre for Geopolitical Studies - I.C.G.S.) çağdaş uluslararası ilişkilerdeki değişim ve dönüşümün daha iyi anlaşılması için dünya sisteminin jeopolitik sorunlarını analiz etmek ve incelemek amacıyla 2001 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Uluslararası ilişkiler Soğuk Savaş'ın bitimiyle karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Küreselleşme süreciyle birlikte, uluslararası aktörlerin sayısındaki artış, teknolojik gelişmeler, jeoekonomik rekabet, etnik çatışmalar ve diğer etkenler yaşadığımız çağı sorgulamamızı da güçleştirmektedir. Değişen yeni durumlara karşı geliştirilebilecek uygun yöntemlerle çağdaş uluslararası ilişkilerin analizinin sağlanacağını öngören merkez, stratejik, tarihsel, coğrafi, kültürel ve ekonomik konuların da dikkate alınmasıyla günümüz ve gelecekteki çatışmaların engellenebileceği görüşündedir. Uluslararası istikrarın ve güvenliğin sağlanmasını amaçlayan merkez bu amaca ulaşmak için, kurslar, konferanslar ve seminerler düzenlemekte, uzmanlar tarafından hazırlanan jeopolitik raporlar ve analizler sunmakta ve jeopolitik alanında akademik araştırmalar yayımlamaktadır.

Merkez kurulduğundan beri jeopolitik alanında; jeostrateji, ekonomik rekabet, dinsel çatışmalar gibi konularda iş çevrelerine, üniversite öğrencilerine, danışmanlara ve diplomatlara yönelik on eğitim kursu düzenlemiştir. Merkezin düzenlediği seminer programları ise jeopolitik ve jeoekonomi olarak ikiye ayrılmaktadır. Jeoekonomi semineri “Jeoekonomiye Giriş ve Karşılaştırmalı İstihbarat” adı altında jeoekonominin temel kavramlarının öğretilmesini ve uluslararası sistem içerisinde ekonomik rekabet üzerindeki bilgi stratejilerinin etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kursla jeoekonomik stratejilerin uluslararası güç ilişkilerinin dağılımı üzerine etkisi araştırılmakta ve karşılaştırmalı istihbarat stratejileri bağlamında enformasyonun rolü tartışılmaktadır.

Merkez seminer, konferans, kurs ve sürekli eğitim programları ile jeopolitik, strateji ve jeoekonomi alanlarında tartışma ortamı sağlamakta ve bu alanların gelişimine katkıda bulunmaktadır.

2.1.9. Jeoekonomi ve Küresel Çalışmalar Akademisi (Rusya)

2004 yılında kurulan akademi, Rusya’da geçmişi uzun yıllara yayılan jeoekonomi çalışmalarının bir ürünüdür. Bu akademinin oluşturulmasında sadece jeoekonomi ve küreselleşme alanında çalışan bilim insanlarının düşüncelerinden değil ilgili her alanda çalışan öğretim üyeleri, uzmanlar, enstitü başkanları, gazeteciler ve yayımcılardan da yararlanılmıştır. Bu geniş bilimsel kesimin yarattığı atmosferde geliştirilen düşünceler konferans, sempozyum, seminerler, kitap ve sayısız makalelerle Rusya’da yeni jeoekonomik görüşlerin olgunlaşmasını sağlamıştır.

Akademinin başlıca amaçları, sosyal bilimler alanındaki araştırmacıları ve uzmanları bir araya getirerek;

- Dünya kalkınmasının merkez yönelimi ve küreselleşmenin ana temeli olan jeoekonomi alanında, Rusya’nın bilimsel jeoekonomi okulunu desteklemek ve dünyanın lideri konumuna yükseltmek,

- Dünyadaki küresel değişim ve jeoekonomik dönüşüm bağlamlarında Rusya’da yeni ulusal kalkınma paradigmasını geliştirmek,
- Jeoekonomi, jeofinans, jeoekonomik strateji, jeoekonomik güvenlik, jeoekonomik haklar ve küreselleşme alanlarında çalışma ve araştırmaları organize ve koordine edip öncelikli olarak uygulamak,
- Rus jeoekonomisini destekleyerek bilimsel yaratıcılığı ve büyümeyi arttıracak ortam yaratmak için eğitimi güçlendirmek,
- Jeoekonomi ve küreselleşme alanlarında uluslararası bilimsel işbirliğini desteklemek olarak sıralanmaktadır.

Akademi, bu amaçlara ulaşmak doğrultusunda; dış ekonomik ilişkiler modeli olarak jeoekonomiye geçilmesini ve yeni bir ulusal jeoekonomik strateji doktrininin geliştirilmesini ve uygulanmasını desteklemektedir. Bu amaçla da üniversiteler, akademiler, enstitüler gibi tüm eğitim ve araştırma kuruluşlarında jeoekonominin yaygınlaştırılmasına çaba harcamaktadır.

Akademideki temel aktiviteler otuz bir bölüm altında yürütülmektedir. Bu başlıklar altında yapılan çalışmalar her alanı kapsamaktadır. Bunlardan başlıcaları;

- Jeoekonomik sosyoloji
- Küresel jeoekonomik perspektif: Jeoekonomik politika ve güç
- Jeoekonomik teori ve yöntem
- Jeoekonomi ve çevre sorunları
- Küresel rekabet ve jeoekonomik güvenlik
- Jeoekonomi ve dünyanın küresel kaynak dönüşümü
- Küreselleşme ve ABD’nin jeoekonomik stratejisi
- Avrupa Birliği ve jeoekonomik öncelik
- Avrasya jeoekonomik platformu; Asya-Pasifik jeoekonomik birimi
- Çin’in jeoekonomik stratejisi
- Eğitimin jeoekonomik biçimi
- Jeoekonomi ve küresel bilişim/ulaştırma ağları (bilgisayar, taşımacılık, iletişim, enerji)

Akademi diğer enstitü ve kuruluşlardan farklı olarak jeoekonomiyi sadece ülkenin ulusal ekonomik ve politik çıkarlarının korunması amacıyla değil bunun yanında ülkenin ulusal üretim gücünün artırılması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, uluslararası rekabet gücünün her alanda sağlanmasını jeoekonomiyi sosyal bilimlerin yanında fen ve mühendislik bilimleri alanlarına da yaymaya çabalamaktadır. Bu anlamda eğitime ayrı bir önem vererek, bilimsel yayınların artışı sağlanmakta, eğitim programları düzenlenmekte ve alanda yapılan çalışmalarla kütüphane koleksiyonu oluşturmakta ve “*Jeoekonomi ve Küresel Çalışmalar*” dergisinin kurularak araştırma ve çalışmaların geniş kitlelere ulaştırılması için de uğraş vermektedir.

Rusya’da bu akademi yanında *Rusya Bilimler Akademisi*’ne bağlı olan *Afrika Çalışmaları Enstitüsü*’nde Aleksander Neklessa başkanlığında kurulmuş olan *Jeoekonomik Analiz ve Sosyal Kalkınma Sorunları Laboratuvarı* da bulunmaktadır.

Yine İtalya ve Yunanistan’da jeopolitik ve jeoekonomi çalışmaları ile ilgili laboratuvar ve stratejik analiz yapan birimler bulunmaktadır.

2.2. Üniversiteler

Dünyada jeoekonomi eğitim ve öğretimi, bu konularda uzmanlaşmış araştırma merkezleri ve enstitüler dışında, üniversitelerde de hızla artan bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Gelecek kuşakların bu disiplinle bağlarının lisans düzeyinde kurulması bu alanda ileriki çalışmalar ve analizlerin daha kapsamlı ve detaylı yapılmasını sağlayacak ileriye yönelik en büyük yatırımdır. Üniversitelerde verilen jeoekonomi öğretimi uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve iktisat bölümlerinde yoğunlaşmakla birlikte coğrafya, bölgesel planlama ve strateji alanlarına da yayılmakta olup, jeoekonomi öğretimi ders konusundan bölüm ve fakülte düzeyine kadar genişleyebilmektedir. Çalışmada ellinin üzerinde üniversitede jeoekonomi dersinin lisans düzeyinden doktora düzeyine kadar okutulduğu belirlenmiştir.

Çizelge 3: Jeoekonomi Eğitimi Veren Seçilmiş Üniversiteler

<u>ÜLKE</u>	<u>ÜNİVERSİTE</u>	<u>FAKÜLTE / BÖLÜM / PROGRAM</u>	<u>DERS ADI/ DERS İÇERİĞİ</u>
ABD	Ohio State University	Siyaset Bilimi	Dış Politikada Karar Verme / Jeopolitik ve Jeoekonomi
Almanya	University of Stuttgart	Uluslararası İlişkiler (Lisans ve Lisansüstü)	Uygulamalı Jeoekonomi
Arjantin	Universidad de San Martín de Porres	İnsan Kaynakları ve Yönetimi	Jeoekonomi
Bulgaristan	University of National and World Economy	Dünya Ekonomisi	Jeoekonomi ve Bölgesel Kalkınma
Çek Cum.	University of Economics	Dünya Ekonomisi	Jeoekonomi
Fransa	Universite Pierre Mendès	İktisadi Bilimler	Jeoekonomi
Gürcistan	Tbilisi State University	Uluslararası İlişkiler	Jeoekonomi
Hindistan	North Maharashtra University	Savunma ve Stratejik Çalışmalar	Jeopolitik ve Askeri Coğrafya / Jeoekonomi
İngiltere	Cambridge University	İktisadi ve Siyasal Çalışmalar	Avrupa Birliği Ekonomi Politikası /Jeoekonomik Değişimin Etkisi
İtalya	University of Rome Sapienza	İktisat Fakültesi/ Jeoekonomik, Linguistik, İstatistik ve Tarihsel Çalışmalar Bölümü	
Kanada	University of Alberta	Yer ve Atmosfer Bilimleri	Küresel Değişimin İnsani Boyutu / Jeoekonomik Değişim
Kolombiya	La Sabana University	Latin Amerika Çalışmaları	Lojistik Gelişiminin Jeoekonomik Yönetişimi
Meksika	Universidad Del Valle de Mexico	Uluslararası Ticaret	Jeoekonomi ve Stratejik Analiz
Polonya	University of Wrocław	Siyaset Bilimi	Jeoekonomi

Portekiz	Universidade Nova de Lisboa	Coğrafya ve Bölgesel Planlama	Jeoekonomi
Rusya	Ural State University	Uluslararası İlişkiler Fakültesi/ Jeoekonomi ve Küreselleşme Bölümü	
Sirbistan	Mega Trend University	Jeoekonomi Fakültesi	
Tayvan	Leader University	Bölgesel Kalkınma	Jeopolitik ve Jeoekonomi

Üniversitelerde verilen jeoekonomi dersleri bağlı olunan fakülte, bölüm ve programa göre de içerik yönünden değişmektedir. İktisat bölümü altında verilen jeoekonomi derslerinde dünya ekonomisi konuları ağırlık kazanmakta, uluslararası ilişkilerde jeopolitik ve jeostrateji ile birlikte küreselleşme sürecinde değişen jeoekonomik durum ön plana çıkmakta, işletme ve kalkınma programlarında ise bölgesel ve mikro jeoekonomik analizler yapılmaktadır. Jeoekonominin makro düzeyden mikro düzeye uygulanabilirliği, lojistik, işletmecilik, bölgesel kalkınma, enerji ve mühendislik alanlarında da önemini arttırmaktadır.

Çizelge 4: Lisansüstü Jeoekonomi Eğitimi Veren Seçilmiş Üniversiteler

<u>ÜLKE</u>	<u>ÜNİVERSİTE</u>	<u>FAKÜLTE / BÖLÜM / PROGRAM</u>	<u>DERS ADI/ DERS İÇERİĞİ</u>
Almanya	Free University of Berlin, Humbolt University, University of Potsdam	Uluslararası İlişkiler	Jeopolitik ve Jeoekonomik Çatışma Çağında Enerji Güvenliği
Çin	South China Normal University	İktisat Tarihi	Jeoekonomi
Fransa	Universite Paris	Coğrafya	Bölgesel Jeoekonomi
Hindistan	University of Pune	Savunma ve Stratejik Çalışmalar	İleri Siyasal Coğrafya / Jeoekonomi
İspanya	Universidad Autonoma de Madrid	İktisat ve Uluslararası İlişkiler	Jeopolitik ve Jeoekonomi
İsrail	Ben Gurion University	Enerji ve Çevre	Enerji Politikası ve Yönetim / Küresel Enerji Jeoekonomisi ve

			Jeopolitiği
İtalya	University of Trieste	Jeopolitik, Jeostrateji ve Jeoekonomi	
Kolombiya	Universidad Pontificia Bolivariana Medellin	Jeoekonomi ve Uluslararası İşletme Yönetimi	
Polonya	University of Lodz	Siyasal Coğrafya ve Bölgesel Çalışmalar	Jeopolitik ve Jeostrateji / Jeostrateji, Jeoekonomi, Küreselleşme
Tunus	Universite Virtuelle de Tunus	Jeoekonomi	
Ukrayna	Donetsk University of Management	Ekonomik Güvenlik ve Avrupa Güvenlik Düzeni	Jeoekonomi ve Avrupa Güvenliği
Yunanistan	Panteion University	Postgraduate /Department of International & European Studies	Uluslararası Ekonomi Politik / Jeopolitik: Jeostratejik ve Jeoekonomik Çalışmalar

Benzer biçimde jeoekonomi disiplininin lisansüstü programı, programda okutulan ders ve ders içeriği olarak ülkelere ve üniversitelere göre çeşitlenmektedir. Yine bu programlar stratejiden çevreye, coğrafyadan iktisat ve uluslararası ilişkilere kadar farklı alanlarda olabilmekle birlikte jeoekonomi adı altında yürütülen yüksek lisans ve doktora programları da vardır.

Üniversitelerin jeoekonomi derslerinin içerikleri ülkelerin jeoekonomik paradigmalarına göre de farklılık göstermektedir. Rusya, yer altı ve enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve bunların uluslararası ilişkilerde bir güç ögesi olarak kullanma politikasına yönelmekteyken, ABD ve Fransa küreselleşme ve güç dengelerinin ekonomik değişimine yönelik politikalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak ortak özellik olarak jeoekonomi ülkenin coğrafyasına uygun ekonomi politikaları üretilmesinde, teknolojik yeniliklerin artırılmasında, verimliliğin, stratejik ve ekonomik güvenliğin sağlanmasında ve barışçıl uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerin kurulmasında temel disiplin olarak öğretilmektedir.

2.3. Jeoekonomi Yazını

Jeoekonomi yazınının Arthur Dix’in 1925 yılında yayımladığı Geoökonomie başlıklı kitabıyla başladığı söylenebilir. Ancak bu tarihlerde jeopolitiğin Almanya’nın yeniden yükselişi ile dünya politikasında başat rol oynamaya başlaması, II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki politik bloklaşma ile jeoekonomi alanındaki çalışmalar da unutulmuştur. Ancak ekonominin uluslararası ilişkilerde geri plana atıldığı bu süreç Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte küresel ekonomik etkileşimin ve ilişkilerin yükselişine paralel olarak yeniden gelişme göstermiştir.

Jeoekonomi kavramının güncellenmesi ve yeniden biçimlendirilmesi Edward Luttwak’ın “National Interest” dergisinde 1990 yılında yayımlanan “*From Geopolitics to Geoeconomics: The Logic of Conflict, Grammar of Trade*” başlıklı makalesi ve devamında 1993 yılında yayımlanan kitabı *The Endangered American Dream: How to Stop the United States from Becoming a Third World Country and How to Win the Geo-Economic Struggle for Industrial Supremacy* ile gerçekleşmiştir. Yine Luttwak tarafından 1999 yılında yayımlanan *Turbo Capitalism Winners and Losers in the Global Economy* başlıklı kitabı ile birlikte jeoekonomi uluslararası ekonomi politiğin merkezine yerleşmiştir. Jeoekonomiyi devletler arasındaki ekonomik güç savaşımı olarak gören Edward Luttwak’a göre yaşadığımız çağ artık ‘jeoekonomi çağı’dır.¹²

ABD’de başlayan bu rönesans kısa sürede diğer ülkelerde de jeoekonomiye dikkatleri çekmiş ve hemen her gelişmiş ülkede, ülkenin jeoekonomik yapısı ve paradigmasıyla uyumlu bir jeoekonomi kitabı yayımlanmıştır. Fransa’da Pascal Lorot; *Introduction A La Géoéconomie* (Jeoekonomiye Giriş) başlıklı kitabıyla jeoekonominin uluslararası ilişkilerin bir dalı olarak gelişmesini sağlamış ve ekonomik ve ticari stratejilerin devletlerin uluslararası alandaki güç ve etki ögesi olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda “Revue Française de Géoéconomie” dergisi

---

¹² V. Mamdouh, “Geopolitics in The Nineties: One Flag, Many Meanings,” *GeoJournal* Vol 46 No 4 (1998): 239.

müdürü olan Pascal Lorot'ya göre 'jeoekonomi', devletlerin özellikle uluslararası ticarete konu olan ekonomik stratejilerinin analizidir.¹³ Ayrıca devletlerin kendi ulusal ekonomilerini koruma amacıyla kilit teknolojilerin denetimini sağlama ve/veya ulusal şirketlerinin dünya pazarının belli kesimini ele geçirmesi için uyguladıkları politiklardır¹⁴.

Rusya'da ise Rus Jeoekonomi Okulu kurucusu Ernest G. Kochetov ve Alexander Neklessa'nın çalışmaları farklı bakış ve derinlikle jeoekonomiye ivme kazandırmaktadır. Kochetov'un 1999 yılında yayımlanan *Geoekonomika* (Jeoekonomi) başlıklı kitabı, Rusya'nın Soğuk Savaş'ın ideolojik güdümüyle iki süper güçten biri olmasını, 1990 sonrasında yarattığı hayal kırıklığı sonrasında, ekonomik gücün elde edilmesiyle yeniden tesis edilebileceği görüşünün temelini oluşturmaktadır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin biçimlendirdiği küresel ekonomik alanı yorumlamanın, jeoekonomik dünya atlası, jeoekonomik teknoloji, uluslararasılaşma gibi jeoekonomik yaklaşımlarla gerçekleştirilebileceğini iddia ettiği kitabında Rusya için kalkınma stratejisini de belirlemektedir. Kitap, dış ekonomik ilişkiler ve ulusal kalkınma stratejileri alanlarında çalışan araştırmacılara ve üniversite öğrencilerine tavsiye edilmektedir. Aleksander Neklessa ise "*Rusya'nın Dış Ekonomik İlişkilerini Geliştirme Stratejisi*" (1994) ve "*Üçüncü Roma ya da Üçüncü Dünya: Jeoekonomi ve Rus Ulusal Stratejisi*" başlıklı makalelerinde jeoekonomi yaklaşımıyla ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Neklessa, Rusya'da iki modelin var olduğunu belirtmektedir;

- i. Kochetov'un "küresel ölçekte ulusal rekabet edebilirliği artırma politikası ve stratejisi",
- ii. Neklessa'nın "küresel jeoekonomik düzenin altıgen yapısı"

biçiminde tanımladığı dört coğrafi bölgeyle bölünmüş dünya ve iki jeoekonomik dünyadan oluşan düzenidir. Rusya'da ayrıca jeoekonomi çalışmalarını daha çok Rus ekonomisinin stratejik karşılaştırmalı avantajları ve jeoekonomik etkenlerine dayandıran birçok bilim insanı da vardır; A.D.

---

¹³ Mamdouh, "Geopolitics in."

¹⁴ Pascal Lorot, *Introduction A La Géoeconomie* (Paris: 1999).

Bogaturov, V.A. Vashanov, A.N. Vylegzhanin, AI Vladimirov, E.P. Grigoriev, D.N. Zamyatin, V.N. Kniahinin, G. Lipiec, II. Lukashuk, N.S. Mironenko, L. Novokshonova, L.B. Parfenov, G.V. Petrova, M.A. Pivovarova, E. Sapir, V.V. Sokolov, Yu Khromov, V. Shishkov, P.G. Shchedrovitski.¹⁵

Ukrayna’da jeoekonomi çalışmaları küreselleşme ve bölgeselleşmenin etkisinde daha çok modern jeopolitik olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir. V.A. Dergachev "*Jeoekonomis*" (2002) başlıklı yazısında jeoekonomiyi ‘dünya ekonomik organizasyonunun yeni bir sistemi’; ‘dünya ekonomik alanının geliştirilmesine yönelik mekanizma ve stratejiler’ ve aynı zamanda ‘küresel ve bölgesel ekonomik gücün sağlanmasında devlet kalkınma stratejileri’ olarak tanımlamaktadır.

İtalya’da eski Sanayi Bakanı ve LUISS-Guido Carli Üniversitesi’nde Ekonomik ve Finansal Politika profesörü olan Paolo Savona ve Yüksek Savunma Çalışmaları Merkezi Başkanı ve yine aynı üniversitede Stratejik Çalışmalar profesörü olan Carlo Jean, *Geoeconomia: Il Dominio Dello Spazio Economico* (1995), başlıklı çok yazarlı kitabında dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ülkelerin ekonomik stratejiler geliştirme zorunluluğunda olmaları jeopolitik çalışmaların yeni bir disiplin olarak jeoekonomiyi geliştirmesi ile jeoekonomi, yeni-merkantalizm, korumacılık veya ekonomik savaştan öte yeni ekonomik rekabet içindeki uluslararası sistemde ülkelerin rekabet edebilirliklerini sağlayan, toplumsal ve politik mühendislik ile ekonomik mühendislik ve dizaynı bir araya getiren bir sonuç olduğunu ileri sürmektedir.

Bu temel yayımlar yanında dünya çapındaki jeoekonomi çalışmaları da hız kazanmakta ve bilimsel makaleler, konferanslar, kongre bildirimleri ile geniş bilimsel çevrelere yayılmaktadır. Dünyada jeoekonomi konusunda yapılan bilimsel çalışmaların yayımlandıkları dillere göre dağılımına

---

¹⁵ Alexander Neklessa’nın çalışmaları ve diğer Rus jeoekonomi kuramcılarının çalışmaları için bkz. <http://www.archipelag.ru/geoeconomics> ve <http://www.geoeconomics-academy.ru>.

baktığımızda; tüm zamanlar için yapılan İngilizce çalışmalarda (Geoeconomics) 7940 kayıt, Çince (地缘经济学) 7000 kayıt, Fransızca (Géoeconomie) 582 kayıt, Rusça (Геоэкономика) 1700 kayıt, İtalyanca-İspanyolca-Portekizce (Geoeconomia)1170 kayıt, Almanca (Geoökonomie) 140 kayıt, Türkçe (Jeoekonomi) ise sadece 8 kayıt bulunmaktadır.¹⁶

Çizelge 5¹⁷: Yıllara Göre Jeoekonomi Teriminin Seçilmiş Dillerde Kullanıldığı Yayınlar (Atıflar Dâhil)

YILLAR	TR.	ALM.	FR.	İT.-İSP.-POR.	RUS.	ÇİNCE	İNG.	TOPLAM
1980 öncesi	0	5	44	2	2	2	222	277
1980	0	0	0	2	0	0	13	15
1981	0	0	0	5	1	0	20	26
1982	0	0	0	3	0	0	26	29
1983	0	1	0	3	0	0	20	24
1984	0	0	0	0	0	2	11	13
1985	0	0	0	0	0	1	14	15
1986	0	0	0	0	1	0	20	21
1987	0	0	0	1	0	4	32	37
1988	0	0	0	1	0	6	25	32
1989	0	0	0	1	1	3	34	39
1990	0	0	0	4	1	5	41	51
1991	0	0	1	2	0	11	64	78
1992	0	1	0	6	1	10	82	100
1993	0	0	2	9	0	15	98	124
1994	0	4	6	11	3	17	131	172
1995	0	6	4	8	7	31	146	202
1996	0	2	2	21	6	31	188	250
1997	0	5	30	28	15	29	294	401
1998	0	4	41	30	12	54	299	440
1999	0	3	31	26	30	73	248	411
2000	3	3	28	42	25	185	294	580
2001	2	3	24	24	50	247	279	629
2002	0	3	30	38	58	284	339	752

¹⁶ Scholar google taramaları 31 Ocak 2009 tarihi itibariyledir.

¹⁷ Scholar Google

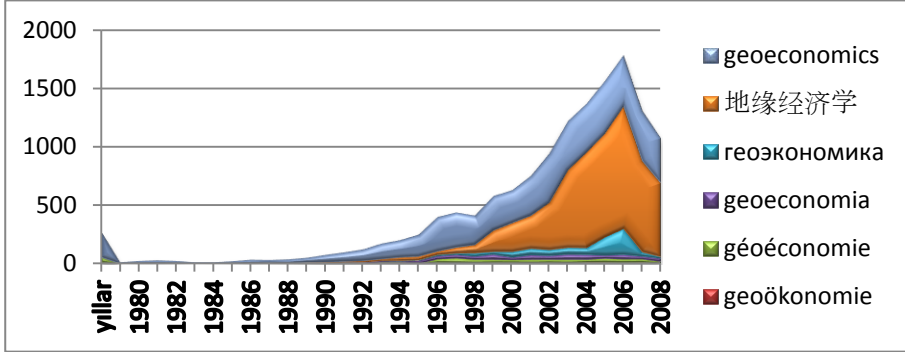

2003	0	5	29	32	53	405	420	944
2004	0	4	29	45	58	665	417	1218
2005	1	7	24	41	62	817	414	1366
2006	0	7	34	28	155	891	447	1562
2007	0	6	29	39	222	1050	436	1782
2008	1	6	29	25	37	781	428	1307
2009	0	4	13	26	16	630	385	1074
TOPLAM	7	79	430	503	816	6249	5887	13971
Diğer	1	61	152	667	864	751	2053	4549
TOPLAM	8	140	582	1170	1700	7000	7940	18520

İngilizce yapılan çalışmaların çoğunlukta olması İngilizce’nin uluslararası bilim dilindeki ağırlığından ve jeoekonomi konusundaki temel çalışmaların ABD’de yayımlanmasından kaynaklanmaktadır. Türkçe olarak yapılan jeoekonomi alanındaki yayımların ise bu kadar düşük kalması yine yapılan çalışmaların çoğunun Türkçe dışındaki dillerde yapılmasından ve Türkiye’de jeoekonomi disiplinine gereken önemin verilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yayımlanan birçok çalışmanın da taranmıyor olması bu oranı düşürmekle birlikte yine de bu düzey çok düşük kalmaktadır. Türkçe “jeopolitik” kavramının bilimsel çalışma sayısının 800’ün üzerinde olması Türkiye’de henüz jeoekonominin öneminin kavranılamamış olmasından ve bilimsel gelişmelerin geriden izlemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Dil gruplarına göre incelediğimizde İngilizceden sonra özellikle Çince ve daha sonra ise Rusça yapılan çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunları İtalyanca-İspanyolca ve Fransızca yapılan çalışmalar izlerken Almanca yapılan çalışmalar oldukça düşük kalmakta, Türkçe ise hemen hemen hiç çalışma bulunmamaktadır.

Grafik 1¹⁸: Yıllara Göre Jeoekonomi Teriminin Seçilmiş Dillerde Kullanıldığı Yayınlar (Atıflar Dâhil)

Yıllara göre tabloyu değerlendirdiğimizde artış genel olarak bütün dillerde 1990 sonrasında ortaya çıkmakta ve 2007 yılında en üst sayıya ulaşmaktadır. 2007 yılından sonraki düşüşte jeoekonominin artık bilimsel çevrelerce tanınması ve tanıtılmasının tamamlanması ile jeoekonomi kavramının yerleşmesi ve alanda yapılan çalışmaların derinleşmesi ile kavram kullanılmadan jeoekonomik analizlere yönelmesinin etkisi olduğu söylenebilir.

3. TÜRKİYE'DE JEOEKONOMİ ÇALIŞMALARI

Türkiye'de de dünyadaki eğilimle birlikte ancak gecikmeli ve dar bir kesitte jeoekonomi konusu çalışılmakta ve öğretimi gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Türkiye'de yapılan ekonomik ve politik analizlerde de dünyadaki gelişmelere paralel olarak 'jeoekonomi' ve 'jeoekonomik' kavramları artık hemen her çalışmada ve gazetelerin köşe yazılarında karşımıza çıkmaktadır; ancak 'jeoekonomi' kavramı üzerinde ülkemizde tam bir anlam birliğine de varılmış değildir. Bu durum da kavramın içinin boşalmasına neden olmakta ve çalışmaların bilimsel niteliğinin azalmasına yol açmaktadır.

¹⁸ Scholar Google.

Türkiye gibi jeoekonomik potansiyeli bu kadar yüksek olan bir ülkede jeoekonomi disiplininin bu kadar geri planda kalması, Türk jeopolitiğinin Soğuk Savaş döneminde dar bir çerçeveye sıkışması gibi jeoekonomisinin de küreselleşmenin ve ekonomik savaşımın en üst düzeyde olduğu çağımızda ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamamasını ve genişlemesinin tersine dönmesini beraberinde getirecektir. Jeopolitik dönemin durağanlığı ve iki kutup etrafında biçimlenen dünya politikaları artık yerini dinamizme ve kutupsuzluğa/çok kutupluluğa bırakmıştır. Türkiye’nin de bu yeni düzende kendi yolunu çizebilmesi, kendi ekonomi-politikasını oluşturabilmesi için dünyadaki gelişmelerden yararlanması, uluslararası ilişkiler ve dünya ekonomisini ulusal jeoekonomik öncelikleri çerçevesinde analiz etmesi gerekmektedir. Bu amaçla da ülkemizde jeoekonomi çalışmalarına hız verilmeli, yurt dışındaki örneklerinden yararlanılmalıdır.

3.1. Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri

Türkiye üniversitelerinde henüz jeoekonomi adı altında bölüm veya ders yoktur ancak bazı üniversitelerin farklı bölümlerinde lisans ve lisansüstünde seçimlik veya zorunlu derslerde jeoekonomi konusuna da yer verilmektedir. (Çizelge 6) Ancak bu çabalar bireysel çalışmalardan öteye gidememekte, kurumsal bir destek sağlanamamaktadır.

Ülkemizde bilimsel gelişmelerin temel itici gücü olan üniversitelerimizin jeoekonomi ile ilgili çalışmaların yapılmasına ortam sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapması, yaygınlaştırması ve desteklemesi önemli bir zorunluluktur. Derslerin ekonomik coğrafya ve küreselleşme çerçevesinde olması jeoekonomi kavramının en azından akademik çevrelerde bir anlam birliğine ulaşmasını sağlamaktadır. Ancak jeoekonominin sadece ders içeriklerinin kısa bir parçası olması ve jeoekonominin ayrı bir disiplin olarak görülmemesi jeoekonomik analiz ve bakış açısının öğrencilere kazandırılmamasına neden olmakta ve istenilen eğitim ve öğretim düzeyine ulaşamamaktadır.

Çizelge 6: Türkiye’de Jeoekonomi Konusunda Kısmen Eğitim Veren Üniversiteler

ÜNİVERSİTE	FAKÜLTE / BÖLÜM / PROGRAM	DERS ADI/ DERS İÇERİĞİ (KONUSU)	(Seçimlik) (Zorunlu)
Süleyman Demirel Üniversitesi	İİBF / İktisat Bölümü	Ekonomik Coğrafya / Jeoekonomi	Seçimlik
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Yüksek Lisans	Küreselleşme Dünya ve Türkiye Ekonomisi / Küreselleşme- Jeoekonomi	Seçimlik
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	İİBF/ Uluslararası İlişkiler	Dünya Siyasetinde Ortadoğu / Jeoekonomi	Seçimlik
Afyon Kocatepe Üniversitesi	Fen Edebiyat Fakültesi / Coğrafya Bölümü	Siyasal Coğrafya / Jeoekonomi	Zorunlu
Koç Üniversitesi	İİBF/ Uluslararası İlişkiler	Uluslararası Finans siyaseti/ Jeoekonomik ve Kurumsal Yapı	Zorunlu

Ülkemizde doğrudan jeoekonomi üzerine kurulmuş araştırma merkezi bulunmamakla birlikte kurulu stratejik araştırma merkezlerinde de jeoekonomi ile ilgili birim de bulunmamaktadır. Türkiye’deki stratejik araştırma merkezlerinde genelde bölgesel, ekonomi, enerji başlıkları altında birimler mevcuttur. Bu da henüz ekonomik ve politik gelişmeler arasında bağlantının kurulamamasını ve ulusal çıkarın tümleştirilememesi ve tutarsız politikaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.2. Jeoekonomi Yazını

Türkiye’de jeoekonomi yazınına geliştirmeye çalışan tek yayın organı olan Jeoekonomi Dergisi 1990’lı yılların sonunda yurtdışındaki yazın ve yayın sayısındaki artışa paralel olarak 1999 yılında yayımlanmaya başlamış ancak yayın hayatı dört sayı ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’de jeoekonominin tanıtılması ve akademik alana kazandırılması için önemli bir atılım olan derginin kısa süreli olmasının nedeni, alanda çalışan akademisyenlerin azlığı ve dergiyi daha sonra besleyecek olan akademisyenlerin

yetiştirilememesidir. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin (ASAM) Dünya Ekonomisi ve Global Güvenlik ile Enerji-Çevre-Teknoloji araştırma grupları tarafından hazırlanıp çıkartılmış olan Jeoekonomi Dergisi’ndeki makalelere bakıldığında da Ümit Özdağ’ın “*Jeopolitikten Jeoekonomiye*” başlıklı makalesi dışında doğrudan jeoekonomik analiz yapan makale sayısı oldukça sınırlı kalmış, derinliğe inilememiştir.¹⁹ Bunun temel nedeni de *Jeoekonomi* adında bir dergi çıkartmasına rağmen diğer araştırma merkezlerinde olduğu gibi, bir stratejik araştırma merkezi olan ASAM’da da jeoekonomi ile ilgili bir birimin olmaması ve bu alanda eğitim verilmemesidir.

Türkiye’de yayımlanan bilimsel yayınlarda doğrudan jeoekonomi konusunu irdeleyen ve Türkiye ile ilgili jeoekonomik analizler yapan çalışmalar da oldukça sınırlıdır. “*Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğın Neresinde?*”²⁰ başlıklı editoryal kitap jeoekonomiye dikkat çeken önemli bir çalışma olmakla birlikte batıdaki örneklerine kıyasla özel olarak jeoekonomiyi derinliğine incelememekte, ancak farklı disiplindeki yazarların Türkiye’nin jeoekonomisi ve jeopolitikası üzerine makaleleri ile konunun genişletilmesine ve tanıtılmasına önem vermesi ile ön plana çıkmaktadır.

Jeoekonomi teriminin sıklıkla kullanıldığı temel bir eser olan Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu* (2003) başlıklı kitabında ise jeoekonomi ayrı bir disiplin olarak değil, bölgesel analizlerde kullanılan bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

“Kalıcı ve kapsamlı bir stratejik yaklaşım geçmiş–konjonktür–gelecek bağlantısını kurabilen bir tarihi derinlik analizi ile iç–bölgesel-

---

¹⁹ Gökhan Bacık, “Ekonomik Dış Politika,” *Jeoekonomi* Cilt 2 Sayı 1 (Bahar 2000): 45-52; özellikle ekonomik casuslukla ilgili olarak, Nedret Ersanel “Yeni Bin Yılın Kulakları: Uyu-Bilgisayar Destekli İstihbarat,” *Jeoekonomi* Cilt 1 Sayı 1 (İlkbahar 1999): 7-15, diğer çalışmalarda ise daha çok politik analizlere ekonomik boyut eklenmiştir.

²⁰ Doç. Dr. Nejat Doğan, Yrd. Doç. Dr. Ferit Kula ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Öcal’ın editörlüğünü yaptığı kitap Nobel Yayınları tarafından Ekim 2007’de yayımlanmıştır.

uluslararası parametreler arasında sağlıklı bir geçişkenlik kurabilen coğrafi derinlik analizinin kesişim alanında ortaya çıkar. Bir ülkenin stratejik derinliğinin zeminini oluşturan jeokültürel, jeopolitik ve jeoekonomik unsurlar bu kesişim alanı içinde anlamlılık kazanır.”²¹

Jeoekonomik faktörler, doğal kaynak ve bu kaynakların ekonomik etkisi, su kaynakları, ticaret yolları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ortadoğu’da temel jeoekonomik faktörler petrol ve su olarak değerlendirilirken, “*Kürt meselesinin arka planında da petrol-su-petrol dengesi jeoekonomik faktör olarak*” görülmekte ve Orta Asya’da yine zengin doğal kaynaklar olarak ifadesini bulmaktadır.

“...küresel ekonomi-politik gelişmeler... daha önce yalın kavramlarla ifade edilen güç parametrelerini yetersiz kılmakta ve birçok parametrenin etkileşimini yansıtan kavramların öne çıkmasına yol açmaktadır. Ekonomi-politik, jeopolitik, jeokültür, jeoekonomi, jeostrateji gibi kavramların ülkelerin güç tanımlamalarında daha sık bir şekilde kullanılmaya başlanması Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarının getirdiği özel konjonktür ile birlikte daha da belirgin bir nitelik kazanmıştır.”²²

Görüldüğü üzere jeoekonomik analiz yapılmamakta, jeoekonomi sadece bölgelerin resminin çizilmesinde kullanılan araçlardan biri olmaktadır.

Uludağ Üniversitesi tarafından iki kez düzenlenen ulusal sempozyumda²³ dört oturumdan birinin ‘Türkiye’nin Jeoekonomik Yapısı’ başlığı altında toplanmış olması bu disipline Türkiye’de bir üniversite tarafından gösterilen ilk ve en önemli ilgidir. Ancak sunulan bildiriler incelendiğinde jeoekonomi

---

²¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (İstanbul: Küre Yayınları, 2003), 522.

²² Davutoğlu, *Stratejik*, 15-16

²³ Uludağ Üniversitesi I. ve II. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu’nu 6-7 Mayıs 2004 ve 23-24 Kasım 2006 tarihlerinde düzenlemiştir. Sempozyum bildirimleri Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Diğer oturum başlıkları; Türkiye’nin Sosyokültürel Yapısı, Türkiye’nin Sosyoekonomik Yapısı, Türkiye’nin Jeopolitik Durumu ve Önemi ve Jeostratejik Durumu ve Önemi’dir.

konusunda bir anlam birliğine varılamadığı da görülmektedir. Jeoekonomi, küreselleşme sürecinin açıklanmasından yer altı ve yerüstü doğal kaynak ekonomisine kadar genişleyen bir yelpazede değerlendirilmektedir.

Ülkemizde jeoekonomi konusunda lisansüstü tez çalışmaları da bulunmaktadır. Daha çok Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda yazılan tezlerin büyük çoğunlukla yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Bu tezler çizelge 7’de görülmektedir.

Çizelge 7: Türkiye’de Jeoekonomi Alanında Çalışılmış Tezler

<u>TEZ ADI</u>	<u>YAZAR/DANIŞMAN</u>	<u>KURUM</u>	<u>YIL</u>
Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans)	Zafer Sağlam / Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal	Harp Akademileri Komutanlığı/ Stratejik Araştırmalar Enstitüsü/ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2006
Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Öğelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği (Yüksek Lisans)	Bahtiyar Kurbanov/ Prof. Dr. Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi/ SBE Uluslararası İlişkiler	2006
Türkiye'nin Jeoekonomik Stratejilerinde Gürcistan'ın Yeri (Yüksek Lisans)	Alparslan Torun/ Prof. Dr. Aydın İbrahimov	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ SBE Coğrafya Anabilim Dalı	2006
Jeoekonomi ve Türkiye'nin Jeoekonomisi (Doktora)	Şükrü İnan / Prof. Dr. Halil Çivi	İnönü Üniversitesi/ SBE İktisat Anabilim Dalı	2008

Bu tezler yanında doğrudan jeoekonomi ile ilgili olmasa da jeoekonomi kavramının kullanıldığı dokuz tez yazılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Jeoekonomi güçlü bir disiplin olarak özellikle Soğuk Savaş sonrasında önemini artırarak farklı disiplinlerle işbirliği içerisinde, araştırma kurumları,

enstitüler ve üniversitelerin farklı bölüm ve programlarında, kendine uygulama alanı bulmakta ve bu alanı sürekli genişletmektedir. Jeoekonomiyi sadece bölgesel iktisat çalışmaları, doğal kaynak ekonomisi veya enerji güvenliği politikaları olarak görmek eksik ve yanlış bir tutumdur. Jeoekonomi, bir bütün olarak refah düzeyinin artması için (bölgesel-ulusal veya uluslararası çerçevede) coğrafya ve ekonomiyi teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeniden üretme ve geliştirme yöntemidir. Soğuk Savaş sonrasında ulus-devletlerin varlıklarını sürdürme yöntemi de ideolojik ve politik temellerden yeniden ekonomik temele oturmuştur ve jeoekonomi de bu devletlerin temel ulusal ve uluslararası stratejisini oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte *otarşık* kalkınma iktisadının düşüşü, ulusal kalkınma çabalarını uluslararası dinamik bir kalkınma ve büyüme stratejisine dönüştürmüştür. Bu dönüşümde ülkelerin uluslararası ekonomik büyümeden pay kapmalarında jeoekonominin ülke stratejilerini belirlemedeki rolü sürekli artmaktadır.

Jeoekonomik stratejilerin şekillendirilmesi ancak ülke potansiyelinin, yakın bölgesinin ve uluslararası ekonomik sistemin iyi tanınması ve analiz edilebilmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu amaçla çeşitli ülkelerde kurulmuş olan enstitüler, araştırma kurumları ve jeoekonomi üzerine ders verilen üniversiteler bu ülkelerin kalkınmasında temel ve yaşamsal bir rol üstlenmişlerdir.

Ülkemizde ise bu disipline önem verilmemesi, jeostratejik ve jeopolitik önemi sürekli vurgulanmasına rağmen bu avantajlı konumun yeni jeoekonomik süreçte yeterli ölçüde değerlendirilememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu eksikliğin tamamlanmasında ve yeni nesil stratejistlerin yetiştirilmesinde jeoekonomi eğitim ve öğretimi önem kazanmaktadır. Özellikle üniversitelerin ekonomi, uluslararası ilişkiler, işletme, coğrafya gibi sosyal bilimler bölümlerinde ve maden, ulaştırma, enerji, işletme ve endüstri mühendisliği gibi ileri teknoloji gerektiren ve üreten bölümlerinde jeoekonomi ile genç neslin tanıştırılması gerekmektedir. Ayrıca jeoekonomi çalışmalarının derinleştirilmesinde üniversiteler yanında ülkemizdeki stratejik araştırma kurumlarına da büyük ödevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

“Cascading Cascadias and The Geoeconomics of Cross-border Regionalism.” İçinde *In Globalization, Regionalization and Cross-border Regions*. Editör M. Perkmann and N.L. Sum. London: Palgrave, 2002.

Bacık, Gökhan. “Ekonomik Dış Politika.” *Jeoekonomi* Cilt 2 Sayı 1 (Bahar 2000).

Coleman, M. “U.S. Statecraft and “The U.S.–Mexico Border as Security/Economy Nexus.” *Political Geography* 24 (2005).

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Dix, Arthur. *Geoökonomie: Einführung in Erdhafte Wirtschafts Betrachtung*. München: Oldenbourg, 1925.

Dorogin, V. F. “Maritime Activity and Russia’s Geoeconomic Revival.” *Military Thought* Vol 12 Issue 3 East View Publications (2003). Erişim tarihi 16.06.2004.

<http://findarticles.com/p/articles/mim0JAP/is312/ai110620091>.

Dun-Rui, Lee. “[标题]地缘经济学的理论流派与发展趋向” (The Theory of Geo-economics and Development Trend of Schools) 《中南财经政法大学学报》年第1期.” *Journal of Zhongnan University of Economics and Law* 1 (2009).

Ersanel, Nedret. “Yeni Bin Yılım Kulakları: Uygu-Bilgisayar Destekli İstihbarat.” *Jeoekonomi* Cilt 1 Sayı 1 (İlkbahar 1999).

Hirano, Eri G. ve William Piez. *The Alliance For The 21st Century The Final Report of the U.S.–Japan*. 21st Century Committee Edited by Center for Strategic and International Studies, August 2008.

İnan, Şükrü. "Goeconomic Policies for Regional Development: Turkey as a Catalyst for Eastern Europe." *Ekonomika* 69 (2005).

İnan, Şükrü. "Jeoekonomi ve Türkiye'nin Jeoekonomisi." İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.

İnan, Şükrü. "Pan-Bölge Kuramından Jeoekonomik Gerçekliğe." İçinde *Uludağ Üniversitesi II. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No: 12, 2006.

İnan, Şükrü. "Yeni bir Bilim Dalı Olarak Jeoekonomi." İçinde *Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu* Cilt II. Uludağ Üniversitesi Kültür Yayınları, No: 7, 2004.

Kochetov, Ernest G. *Геоэкономика : освоение мирового экономического пространства (Goeconomics, Mastering the World Economic Space)*. Moskova: Norma, 2006.

Lorot, Pascal. *Introduction A La Géoeconomie*. Paris: 1999.

Luttwak, Edward N. *The Endangered American Dream: How to Stop the United States from Becoming a Third World Country and How to Win the Geo-Economic Struggle for Industrial Supremacy*. New York: 1993.

Luttwak, Edward N. *Turbo Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy*. New York: 1999.

Luttwak, Edward. "From Geopolitics to Goeconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce." *The National Interest* 20 (1990).

Mamdouh, V. "Geopolitics in The Nineties: One Flag, Many Meanings." *GeoJournal* Vol 46 No 4 (1998): 239

Mercille, Julien. "The Radical Geopolitics of US Foreign Policy: Geopolitical and Geoeconomic Logics of Power." *Political Geography* 27 (2008).

O'Hara, S. and M. Heffernan. "From Geo-strategy to Geoeconomics: The 'Heartland' and British Imperialism Before and After MacKinder." *Geopolitics* Vol 11 No 1, (2006).

Savona, Paola ve Carlo Jean. *Gеоeconomia. Il Dominio Dello Spazio Economico*. Milano: Franco Angeli, 1995.

Sidaway, James D. "Asia–Europe–United States: The Geoeconomics of Uncertainty" *Area* Vol 37 Issue 4 (December 2005).

Smith, A. *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity Sacred Sources of National Identity*. Oxford University Press, 2003.

Sparke, Matthew. "Excavating The Future In Cascadia: Geoeconomics And The Imagined Geographies Of A Cross-Border Region." *BC Studies* 127 (2000).

Toal, G. Ó. "At the End of Geopolitics? Reflections on a Pluralizing Problematic at the Century's End." *Alternatives: Social Transformation and Humane Governance* Vol 22 No 1 (1997).

Tzu, Sun. *Savaş Sanatı*. Çeviren Zeynep Ataman, Sibel Özbudun. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1992.

Кочетов, Эрнест, "Геоэкономика и стратегия России" (письмо-отклик на статью Президента России Д.А. Медведева 'Россия, вперед!').
Erişim tarihi 15.09.2009.

<http://viperson.ru/wind.php?ID=590361&soch=1>.

Кочетов, Эрнест. "Образовательная сфера: необходимость введения новых дисциплин." Erişim tarihi 18.12.2008.

<http://www.wpec.ru/text/200812181539.htm>.

‘KLASİK’ VE ‘YENİ’ AVRASYACILIK: GEÇMİŞTEN GELEN DEVAMLILIK

Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity

Prof. Dr. Mark BASSIN*
Çeviren: Özgür TÜFEKÇİ**

Özet:

Rus dış politikasının en önemli boyutlarından biri Avrasyacılık'tır. Bugün Aleksandr Dugin'in öncülüğünü yaptığı “Yeni Avrasyacı” görüş, geçmişteki “Klasik Avrasyacı” fikirlerden beslenmektedir. Günümüzde Dugin, Yeni Avrasyacılığın önemini ortaya koymak, derinliği ve kökenine vurgu yapmak için her ne kadar klasik Avrasyacılığa atıfta bulunsa da, bu iki gelenek arasında aslında benzerliklerden çok farklılıklar vardır. Söz konusu farklılıklar dört noktada toplanabilir: kavramsal çerçevede, coğrafi boyutta, Batı'yı algılama şeklinde ve jeopolitik bağlamda. Buradan hareketle bu çalışma, “Avrasya nedir?”, “Avrasya nerededir?”, “Batı nedir?” ve “Avrasya'nın dünyadaki yeri nedir?” soruları temelinde Dugin'in yeni Avrasyacılık düşüncesinin, klasik Avrasyacı görüşle karşılaştırmalı bir analizini yapmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aleksandr Dugin, Avrasyacılık, Batı, Jeopolitik, Rusya

Abstract:

The Eurasianism is one of the most important aspects of Russian foreign policy. The present “neo Eurasian” approach pioneered by Aleksandr Dugin is nurtured by the “classical Eurasian” perspective of the past. Although Dugin refers to the classical Eurasianism in order to demonstrate the importance of the neo Eurasianism and to emphasize its depth and origin, in fact there are more differences than similarities between the two traditions. The differences can be grouped in four categories: conceptual framework, geographical dimension, perception of the West and geopolitical context. Moving from these differences, this paper through the questions “What is Eurasia?”, “Where is Eurasia?”, “What is the West?” and “What is the place of the Eurasia in the world?”, attempts to make a comparative analysis between the “neo Eurasianism” approach of Dugin and “classical Eurasianism” concept.

Keywords: Aleksandr Dugin, Eurasianism, West, Geopolitics, Russia

---

* Södertörn Üniversitesi, Baltık ve Doğu Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğretim Üyesi.

** King's College London, Savaş Çalışmaları Bölümü Doktora Öğrencisi.

GİRİŞ

Stephen Shenfield’in belirttiği gibi Avrasyacılık kavramı birçok şey ifade eder¹. Aslında bu durum fiilen, Sovyetler Birliği sonrası politika anlayışının geçici ideolojik birikimi içerisinde var olan popüler anahtar kavramlardan biri olarak ortaya çıkan Avrasyacılık terimi için bir küçümsemedir². Diğer taraftan, popülerite tutarlılığın devam ettirilmesi için olmazsa olmaz bir şart değildir ve bu Avrasyacılık için de kati surette geçerli bir durumdur. Ulusal düzeyde, birçok farklı Avrasya menşeli görüş açıları ve doktrinler Evgenii Primakov’dan³ Gennadii Ziuganov’a⁴ ve unutulmaması gereken Aleksandr Dugin’e⁵ kadar uzanan seçkinler silsilesi tarafından dile getirilmektedir. Son

---

¹ Stephen D. Shenfield, “Official Eurasianism in Orenburg Province,” *Johnson’s Russia List: Research and Analytical Supplement* 10 (12 Temmuz 2002), erişim tarihi 13 Ekim 2006, <http://www.cdi.org/russia/johnson/6350-7.cfm>.

² Mark Bassin, “Eurasianism and Geopolitics in Post-Soviet Russia,” *Russia and Europe*, ed. Jakub Godzimirski (Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, 1996): 33–42; Boris Erasov, “Rossiia v evraziiskom prostranstve,” *Obshchestvennye nauki i sovremennost’* 2 (1994): 57–67; *Evraziiskii proekt modernizatsii Rossii: za i protiv* (Moskova: 1995); “Evraziiskii proekt: real’nosti, problemy, kontseptsii (materialy ‘kruglogo stola’),” Klub ‘Realisty’: *Informatsionno-analiticheskii biulleten’*, no. 16 (Ed.) N. N. Beliakov ve V. A. Perov (Moskova: 1996); David Kerr, “The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia’s Foreign Policy,” *Europe-Asia Studies* Vol 47 No 6 (1995): 977–988; Christer Pursiainen, *Eurasianism and neo-Eurasianism: The Past, Present, and Postmodernity of a Russian Integration Ideology*, UPI Working Papers V (Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 1998); Andrei P. Tsygankov, “Hard-Line Eurasianism and Russia’s Contending Geopolitical Perspectives,” *East European Quarterly* Vol 32 No 3 (1998): 315–334.

³ E.g. Iu. B. Tavrovskii, “Tri kruga novoi ideologii,” *Nezavisimaia gazeta*, 8 Eylül 1999, erişim tarihi 24 Ekim 2006, <http://www.ng.ru/politics/1999-09-08/trikruga.html>.

⁴ G. A. Ziuganov, “Evraziia: sud’ba i vyzov,” içinde *Drama vlasti: stranitsy politicheskoi avtobiografii* (Moskova: 1993), 173–179; G. A. Ziuganov, *Geografiia pobedy: osnovy rossiiskoi geopolitiki* (Moskova: 1998).

⁵ Aleksandr Dugin, *Proekt ‘Evraziia’* (Moskova: 2004); Aleksandr Dugin, *Evraziiskii put’ kak natsional’naia ideia* (Moskova: 2002); Aleksandr Dugin, *Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe budushchee Rossii: myslit’ prostranstvom*, 4. Baskı (Moskova: 2000); Aleksandr Dugin, “Teoriia evraziiskogo gosudarstva,” içinde *Russkii narod i gosudarstvo*, ed. N. N. Alekseev (Moskova: 1998), 5–20.

dönemde artan şekilde Vladimir Putin’in de gizli bir Avrasyacı olduğu dile getirilmektedir⁶. Bunun ötesinde, Rusya’nın siyasi merkezinin dışında, Sovyetler Birliği sonrasındaki boşluk içerisinde etnik açıdan hem Rus olan hem de olmayan yerel siyasi seçkinler tarafından Avrasyacılık modelleri geliştirilip güçlendirilmiştir. Rus olmayan yerel siyasi seçkinler Kazakistan⁷, Tataristan⁸ ve Sibirya’da⁹ yerleşmiş bulunan çeşitli yerli grupları kapsamaktadır. Tüm bunlara ek olarak, iki dünya savaşı arası yılların ‘klasik’ döneminin (ki bu dönem kendi içerisinde oldukça heterojen ve ideolojik olarak bölünmüş bir harekete tanıklık etmiştir)¹⁰ ve Sovyetler

---

⁶ Vladimir Putin, “Rossiia vseгда oshchushchala sebja evroaziatskoi stranoi,” içinde *Evräziistvo: teoriia i praktika* (Moskova: 2001), 3–6; Sebastian Alison, “Putin pushes for ‘Eurasian Union’,” *Moscow Times* 10 Ekim 2000, erişim tarihi 8 Kasım 2006, <http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/10/10/011.html>; “Putin, Shaimiev hail Eurasianism,” *RFE/RL Newslines* 9 163 (29 Ağustos 2005), erişim tarihi 17 Ekim 2006, <http://www.hri.org/news/balkans/rferl/2005/05-08-30.rferl.html#04>. Sağ görüşlü Fransız gazeteci Jean Parvulesco’nun *Vladimir Poutine et l’Eurasie* adı altındaki makale koleksiyonu, Dugin’in danışmanlığı ile Rusça’ya oldukça kıskırtıcı bir başlık altında çevrilmiştir: Zhan Parvulesco, *Putin i evraziiskaia imperiia*, çev. V. I. Karpets (St. Petersburg: 2006).

⁷ Nazarbayev yönetimi, Avrasyacılığı resmi bir devlet ideolojisi olarak görmekte ve onaylamaktadır. Nursultan Nazarbaev, *Evräziistvo: ot idei k praktike* (Astana: 2004); Nursultan Nazarbaev, “Evräziiskii soiuz: strategiia integratsii,” *Evräziia* 1 (1996): 3–8; *Evräziistvo i Kazakhstan. Trudy Evraziiskogo nauchnogo foruma ‘Gumilevskie chteniia’* 2 (Astana: 2003); Dugin, Kazakistan’ın, daha doğrusu, Nazarbayev’in Avrasya misyonunu destekleyen önemli bir demeç vermiştir. Aleksandr Dugin, *Evräziiskaia missiia Nursultana Nazarbaeva* (Moskova: 2004).

⁸ Rafael Khakim, “Russia and Tatarstan. At a Crossroads of History,” *Anthropology and Archaeology of Eurasia* Vol 37 No 1 (1998): 30–71; D. M. Iskhakov, “Kritika novoi evraziiskoi ideologii v sovremennom Tatarstane,” içinde *Evräziistvo: problemy osmysleniia*, 24–29.

⁹ *Evräziia: etnos, landshaft, kul’tura* (St. Petersburg: 2001).

¹⁰ Mark Bassin, “Classical Eurasianism and the Geopolitics of Russian Identity,” *Ab Imperio* 2 (2003): 257–267; Marlène Laruelle, *L’idèologie eurasiiste russe, ou comment penser l’empire* (Paris: L’Harmattan, 1999). Klasik Avrasyacılığın dört kaynağı için bkz; *Rossiia mezhdü Evropoi i Aziei: Evraziiskii soblazn. Antologiiia*, ed. L. I. Novikova ve I. N. Sizemskaia (Moskova: 1993); *Mir Rossii – Evraziia. Antologiiia*, ed. L. I. Novikova ve I. N. Sizemskaia (Moskova: 1995); P. N. Savitskii, *Kontinent Evraziia* (Moskova: 1997); Nikolai Sergeevich Trubetskoi, *Istoriia. Kul’tura. Iazyk* (Moskova: 1995); Nikolai Trubetskoi, *Nasledie Chingiskhana* (Moskova; 1999); Nikolai Nikolaevich Alekseev, *Russkii narod i gosudarstvo*

Birliği'nin kendi içerisinde Avrasyacı hareket ile ilgili bakış açılarını sürdürmeye yönelik denemelerin (bu denemelerin büyük kısmı L. N. Gumilev'e aittir) vukuu bulduğu 20. yüzyıl, ardında zengin bir Avrasyacılık mirası bırakmıştır¹¹. Tüm bu çeşitli cisimleştirmeler, farklılaşan siyasal içerikleri ve ileri düzeyde farklı olan siyasal ve ideolojik gündemleri uyumlu hale getirmek için şekillendirilmişlerdir ve şekillendirilmeye devam edilmektedirler. Bunun temel nedeni, sınırlı ve temel düzeyde bile olsa Avrasyacılığın herhangi anlamlı bir şekilde bir takım doktrinel paydalara indirgenmesinin imkânsız olmasıdır. En fazla iki ortak unsurun tüm bu modeller içerisinde yer aldığı söylenebilir: Avrasyacılık her tabanda Avrupa ve Asya temelli ilkelerin yegâne sentezini temsil ettiğini ileri sürmekte ve bu iddiasına günümüzde 'klasik' mirasın tek varisi olduğunu da eklemektedir.

Bu makale, Avrasyacılığın karışık ideolojik durumunu düzenlemek için, 1920'lerin ve 1930'ların Klasik Avrasyacılığı'nın ışığı altında önemli güncel açıklamaları (özellikle Aleksandr Dugin'in fikirleri) dikkate alarak bir başlangıç arayacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi Dugin, Sovyet Rusya sonrası dönemde Avrasyacı konseptin çok önemli bir temsilcisidir ve tam bu noktada söylenebilir ki; Dugin konu ile ilgili en çok tanınan ve en üretken yazar ve yorumcudur. Buna ek olarak Aleksandr Dugin, kamu siyaset alanı içerisinde önceleri siyasi hareket olarak anılan bir organizasyondan daha sonra Avrasyacı siyasi parti oluşumuna kadar herkesten daha fazla bu fikirleri geliştirmeyi başarmıştır. Herkesten çok Dugin için, Klasik Avrasyacılığın siyasal-entellektüel mirasını temsil etme isteği, yansıtılmak istenen mesajın temel unsurudur. O geçmişten gelen bu devamlılığı farklı yollarla sürdürür. Bu amaçla bir taraftan kendi yazılarında klasik geleneğe

---

(Moskova; 1998); G. V. Vernadskii, *Nachertanie russkoi istorii* (St. Petersburg; 2000); G. V. Vernadskii, *Opyt istorii Evrazii. Zven'ia russkoi kul'turyk* (Moskova, 2005).

¹¹ Boris Paramonov, "Sovetskoe Evraziistvo," *Zvezda* 4 (1992); 195–199. Gumilev için bkz. Lev Nikolaevich Gumilev, "Epokha kulikovskoi bitvy," *Ogonek* 36 (1980); 16–17; Lev Nikolaevich Gumilev, *Drevniaia Rus' i velikaia step'* (Moskova; 1989); L. N. Gumilev, *Iz istorii Evrazii* (Moskova; 1993); L. N. Gumilev, "'Menia nazyvaiut evraziistem...'" *Nash Sovremennik* 1 (1991); 132–141; L. N. Gumilev, "Skazhu Vam po sekretu, chto esli Rossiia budet spasena, to tol'ko kak evraziiskaia derzhava..." içinde *Ritmy Evrazii: epokhi i tsivilizatsii* (Moskova: 1993), 25–32.

olan ideolojik bağlılığını açıkça ortaya koyarken, diğer taraftan klasik Avrasyacılığın temel eserlerinin geniş ölçekli kurgulanıp yeniden basılmasını sağlar. Bu eserlerin kurgulanıp yeniden basılması yoluyla Dugin, iki dünya savaşı arası dönemin analizinin yapılmasını sağlamış ve bunun sonucunda da bu dönemi günümüz için kolay incelenebilir hale getirerek çok önemli bir hizmet gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda bu durum onun diğer amacı olan literatüre damgasını vurma isteğine hizmet etmiştir ve bu sayede onun devamlılığı canlandırma talebini de desteklemiştir. Tüm bunların ışığı altında bu makalenin amacı, Dugin’in kendi fikirleri ile önceki dönemin bakış açıları ve öncelikleri arasındaki önemli yansımaların ve uyumsuzlukların bazılarını ayrıntılı bir şekilde göstermektir.

Dugin’in birçok kitabı ve makalesi akademik çevrelerin dikkatini çekmekte ve birçok araştırmannın konusunu oluşturmaktadır¹². Bu nedenle, bu makaledeki analiz de bu kaynaklardan birine ekseriyetle farklı bir kaynağa dikkat çekecek. Bu kaynak, 2001-2002 döneminde “Bir Avrasya Perspektifi” (A Eurasian Perspective) adı altında basılan yazılı görüşlerden oluşmaktadır ki o dönemde Dugin’in başlattığı Avrasyacı Hareket’in

---

¹² Dugin için, bkz. John B. Dunlop, “Aleksandr Dugin’s ‘Neo-Eurasian’ Textbook and Dmitrii Trenin’s Ambivalent Response,” *Harvard Ukrainian Studies* Vol 25 No 1/2 (2001): 91–127; Marlène Laruelle, “Alexandre Dugin: esquisse d’un eurasisme d’extrême droite en Russie post-soviétique,” *Revue d’études comparatives Est-Ouest* Vol 32 No 3 (Eylül 2001): 85–103; Marlène Laruelle, “The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism,” *Nationalities Papers* Vol 32 No 1 (Mart 2004): 115–136; Andreas Umland, “Classification, Julius Evola and the Nature of Dugin’s Ideology,” içinde *Fascism: Past and Present, East and West*, ed. Roger Griffin, Werner Loh, ve Andreas Umland (Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2006), 486–494; Markus Mathyl, “Grenzenloses Eurasien,” *Jungle World* 45 (30 Ekim 2002), erişim tarihi 4 Ekim 2007, http://www.nadir.org/nadir/periodika/jungle_world/2002/45/29a.htm. Dmitry Shlapentokh, “Russian Nationalism Today: The Views Of Alexander Dugin,” *Contemporary Review* (Temmuz 2001), erişim tarihi 4 Ekim 2007, http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_1626_279/ai_77712793; Alan Ingram, “Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia,” *Political Geography* Vol 20 No 8 (2001): 1029–1051.

ideolojisini ve programını düzenlemektedir¹³. Çoğunluğu imzasız olmasına rağmen, Dugin'in kaleminden çıktıkları aşikârdır ve bunlar benim inceleyeceğim iki nedenden dolayı oldukça yararlıdır. Bir taraftan bu belgeler, diğer yazılarındaki karmaşık ve belirsiz tartışmaları özetlemekte ve onların önemini basit ve kısa bir şekilde vurgulamaktadır. Bunun ötesinde ve yine diğer yazılarındakinin tersine bu belgelerdeki vurgu sadece jeo-filozofik düşünce üzerine olmaktan ziyade daha çok siyasal mobilizasyon üzerinedir. Bununla Dugin'in, Sovyetler Birliği'ni siyasal ve jeopolitik olarak yeniden kurma amacının fiili faaliyet raporu açıkça dile getirilmektedir. Benim görüşüm ise; Dugin'in Avrasyacı vizyonunun, iki dünya savaşı arası dönemin öncü göçmenleriyle var olan önemli görüş ayrılıklarını ortaya sermekte olduğu yönündedir. Bu ayrılıklar, iki dönemin farklı siyasal çevrelerinden bahsetmekte ve sırasıyla Rusya'nın milli vizyonundaki ve jeopolitik ihtiraslarındaki temel uyuşmazlıkları yansıtmaktadırlar. Dahası, Dugin'in anlayışının ve bakış açısının şekillenmesinde, Klasik Avrasyacılık düşüncesinden başka geleneklerin de etkili olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu uyuşmazlıkları en iyi şekilde anlayabilmek için analizimize ters yönden başlamalı ve çok genel ve yüzeysel düzeyde Klasik Avrasyacı geleneği Dugin'in Yeni-Avrasyacılığı'na bağlayan ilişkileri göz önüne almalıyız¹⁴. Temel olarak, iki gelenek de Rusya'yı, Avrasya kara kıtasının geniş topraklarında yerleşmiş farklı kültürden insanları kapsayan ve böylece tek vücut olmuş bir uygar varlık olarak görme arzusu içindedir. Bu uygarlık yüzyıllarca birarada yaşamının ve etkileşim içinde olmanın bir sonucudur; çünkü bu süreçte bu varlık, Avrupa ve Asya'dan gelen eşit seviyede sosyal, siyasal ve kültürel güçler tarafından şekillendirilmiş ve Avrasya veya Rusya-Avrasyası olarak adlandırılmıştır¹⁵. 19. yüzyıldan bu yana devam eden Rus milliyetçiliği düzleminde, her iki gelenek de –Klasik ve Yeni Avrasyacılık-

---

¹³ *Evraziiskii vzgliad. Mirovozzrencheskaia platforma OPOD 'Evraziia'* (Moskova: 2002).

¹⁴ Bu makalede, yeni-Avrasyacılık “neo-Eurasianism” sadece Dugin'in açısından ele alınmıştır.

¹⁵ Nikolai Sergeevich Trubetskoi, “Obshcheevraziiskii natsionalizm,” içinde *Istoriia. Kul'tura. Iazyk*, ed. Trubetskoi (1927), 417–427.

Rusya Avrasyası'nı temel olarak 'Batı' ile olan zıtlıklar açısından tanımlamaktadırlar. Bu iki dünya, güçlü ve aşılabilir bir bağdaşmazlıkla bölünmüş olarak görülmektedir. Tarih boyunca bu uyumsuzluk, Rusya-Avrasyası'nın milli zenginliğini ve jeopolitik birliğini yok etme arayışlarında olduğuna inanılan Batı'dan gelen bitmek tükenmek bilmeyen kin ve düşmanlık ile beslenmiştir. Bunun ötesinde, Batı'da gelecekte de Rusya Avrasyası'nın büyük tehdidinin ve meydan okumasının devam edeceği yönünde bir kanı mevcuttur. Klasik ve Yeni-Avrasyacılık, Rusya Avrasyası'nda var olan çeşitli kimliklerin tanınması ihtiyacı temelinde, 19. yüzyılın Rus merkezli milliyetçiliğinden ayrılırlar. Nikolai Trubetskoi'un Rusya Avrasyası'nın üst seviyesi olarak adlandırdığı birleşmiş Avrasya'nın bütünlüğünün tek Avrasyalı kimliğine ek olarak, alt seviyelerde de daha yerleşmiş kimlikler mozaiki mevcuttur¹⁶. Kimlik ilişkilerinin kendine özgü yapısı ve kalitesi seviyelere göre değişir. Rusya Avrasyası'nın birleştirici makro seviyesinde grup kimlikleri ortak tarihi deneyimlerden, etnik gruplar arası tamamlayıcılıktan ve karşılıklı kabul edilmiş jeopolitik faydadan türerken, alt seviyelerde bu kimlikler daha çok etnik aidiyetten türemektedir. Farklı seviyelerde sosyal aidiyetin ve kişisel tanımlamanın farklı söylemlerinin hepsi eşit olarak meşrudur ve hepsi tasarlanan Avrasya devleti çerçevesinde desteklenmek zorundadır.

Son olarak söylenebilir ki, Klasik ve Yeni Avrasyacılığın her ikisi de, var olan devlet yapısının jeopolitik açıdan birçok bağımsız veya yarı bağımsız varlıklar olarak ayrılması sonucu siyasal olarak çökmesi gibi dış koşullara karşı gösterilen bir reaksiyon olarak ortaya çıkmışlardır¹⁷. Her iki Avrasyacılık siyasal olarak ayrılmayı oldukça kolay kabul ederken, her ikisi içinde organik bağlarla bağlı bir uygarlığın bölgesel olarak parçalanmasına alışmak oldukça zordur. Bu durum, iki hareketin de temel mantığını ve fikirlerini geçmişte desteklemiş ve halen desteklemeye devam eden

---

¹⁶ Nikolai Sergeevich Trubetskoi, “Verkhi i nize russkoi kul'tury,” içinde *Kul'tura. Iazyk*, ed. Trubetskoi (1921), s. 126–140; “Evraziiskii vzgliad (Osnovnye printsipy doktrinal'noi evraziiskoi platformy),” içinde *Evrasiiskii vzgliad*, 19–61, özellikle 28–29.

¹⁷ Nicholas V. Riasanovsky, “The Emergence of Eurasianism,” *California Slavic Studies* 4 (1967): 39–72.

Avrasya'nın geleneksel jeopolitik bağıllığını devrim sonrası kaostan kurtarma ve böylece üniter Avrasya devletini yeniden kurma zorunluluğuna ilişkin bir kararlılık ile sonuçlanmıştır.

Genel olarak tekrar etmek gerekirse, iki dünya savaşı arası dönemin Avrasyacılığı ile günümüz Avrasyacılığı'nın arasındaki yansımalar oldukça gerçekçidir. Dugin, daima bunlara vurgu yapmakta ve kendi çalışmalarını, yasallığın ve derinliğin önemi ile desteklemek için Klasik Avrasyacılığı kullanmaktadır. Oysa tüm bu meselelerin nasıl oluşturulduğunu ve tam olarak neyi ifade ettiklerini anlamak için derinlemesine bir inceleme yapıldığında, açık benzerliklerin, uyumsuzlıklara yenilmeye başladığını görürüz. Bu durum net olarak dört temel soru aracılığıyla ortaya koyulabilir.

1. AVRASYA NEDİR?

Bu soru aynı zamanda hem çok basit hem de çok temeldir. Klasik Avrasyacılar için cevap açıktı: onlar için Avrasya, sınırları yaklaşık olarak coğrafi sınırlar ile uyum içinde olan belirli bir uygarlık alanı idi. Burada oturan insanlar kendilerini Avrasyalı olarak nitelemekte ve aynı zamanda mantıksal olarak onlara bölgenin dışındaki insanlardan ve uygarlıklardan farklı olduklarını empoze eden birçok genel karakteristik özelliği paylaşmaktaydılar.

Diğer taraftan, Dugin için cevap çok daha karışıktı. Daha önce belirttiğimiz gibi o, Avrasya kavramını, özel bir coğrafik bölge olarak ve Rus imparatorluk mirasını ve daha sonraları Sovyet devlet sistemini temsil eden bir uygarlık alanı olarak kabul etmektedir. Buna ilaveten, Dugin kati olarak farklı temel bir tanım üzerinde durur ki; bu tanım Avrasya'yı ne tamamen ayrı özel bir coğrafi bölge olarak ne de benzersiz bir uygarlık olarak tanımlar; daha ziyade siyasal ve ideolojik bir açıdan yaklaşır. Bu yaklaşım, tek kutuplu Yeni Dünya Düzeni'nin kurulması ile küresel egemenliği gerçekleştirmekten pek de farkı olmayan Soğuk Savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük küresel projesine bir tepkidir. Atlantikçi düşüncüyü destekleyen Amerikalılar'a Avrasyalılar'ın tepkisi mutlak ve Dugin, bunun 21. yüzyıl'ın tarihsel profilini (*oblik*)

tanımlayacağı üzerinde ısrar etmektedir¹⁸. Aynı zamanda Dugin’e göre, Avrasyacılığın en önemli tarihsel görevi Dünya’yı Atlantisizm’e karşı savaşmak için desteklemektir¹⁹. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, bu karşı duruş muazzam enerjisini ve organizasyonel güdüsünü (günümüzde yeniden yükselen) Sovyetler Birliği’nin siyasal alanından almaktadır. Diğer taraftan söylenebilir ki; temelde Avrasya’nın sınırları bu siyasal alanın dışına taşmakta ve yerkürenin Amerikan hegemonyasına karşı savaşan insanlarını ve bölgelerini kapsamaktadır.

2. AVRASYA NEREDEDİR?

Klasik Avrasyacılığın önemli yeniliği ve radikalliği Rusya Avrasyası’nın siyasal, milli ve kültürel karakterinin kendine özgü anlayışı ile ilgilidir. Bu Avrasyacılık düşüncesi Rusya Avrasyası’nın coğrafi şeklini hiçbir şekilde değiştirme teşebbüsünde bulunmamıştır. Hatta söylenebilir ki; onların coğrafi vizyonu tamamen geleneksel ve basitti. Rusya-Avrasyası’nın sınırları Rus Devleti’nin en geniş topraklara sahip olduğu yani 20. Yüzyıl’ın başındaki şekli ile aşağı yukarı uyuşmaktaydı. Bununla ilgili olarak birkaç önemli istisna bulunmaktadır ki bunlar: Polonya ve Finlandiya’dır. Bu iki devlet tamamen Avrasya’nın dışında kalmış olarak düşünülmekteydi. Yine de bu istisnalar 1920’lerin ortalarına kadar SSCB’nin sınırları aracılığıyla düzeltilmiş ve sonrasında Avrasyalılar sorgusuz sualsiz bu durumu kabullenmiştiler. Onlar, bu alanı, üniter ve ileri derecede farklı coğrafik bir bölge olarak sınırlarla diğerlerinden ayrılmış, Petr Savitskii’nin adlandırdığı gibi organik olarak bütün ve sıkıca birbirine bağlı ‘coğrafi bir varlık’ görüyorlardı. Bu bağlılık, Savitskii’nin bahsetmiş olduğu, bölgenin içsel görünümünü oluşturan tundra, step, çöl ve tayga arasındaki özel topografik ilişkilerin bir sonucu olarak kendi doğasından gelmekteydi²⁰. Bu dört özelliğin doğal, fiziksel, coğrafik bütünlüğü çağlar boyunca Avrasya’nın siyasal, sosyal ve kültürel gelişimini desteklemiştir.

---

¹⁸ *Evrasiiskii vzgliad*, 23.

¹⁹ *Evrasiiskii vzgliad*, 40.

²⁰ P. N. Savitskii, “Geograficheski obzor Rossii-Evrazii,” *Mir Rossii – Evraziia*, ed. Novikova ve Sizemskaia (1926): 219–232.

Dugin açısından Avrasya belirsiz ve karmaşık bir varlıktır. Onun dikkati, Sovyetler Birliği'nin yayılmış olduğu alan üzerine odaklanmıştır ve Dugin, Rus devlet sisteminin geleneksel alanı için klasik anlamda Avrasya terimini kullanmaktadır. Bu ruh hali içinde Dugin, Sovyetler Birliği sonrasında bu alanların bir çeşit birleştirilmiş siyasal varlık olarak tekrardan kurulması projesini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Dugin BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) oluşumu için umudunu sürdürmekte ve ayrıca tekrar birleşmeyi başarabilmek için jeopolitik bir araç olarak “Avrasya Birliği”ni de olumlu bir adım olarak görmektedir. Bu birliğin yeni bir ideoloji, ekonomi ve yönetim temelinde SSCB'ye benzer bir oluşuma dönüşeceğine yönelik inancını da yitirmemiştir²¹. Buna rağmen Dugin'in Avrasyası'nın coğrafik temelleri Sovyet sonrası alanla sınırlandırılmaz. Bu durum açık bir şekilde fikirlerini aydınlatması için yazılarına eklediği haritalarda görülebilir. Bu haritalar Avrasya'nın sınırlarını imparatorluk Rusyası'nın, Sovyetler Birliği'nin ve Sovyetler sonrası alanın ötesinde, Avrupa'nın batısına, Orta Asya'nın güneyine ve Çin'in doğusuna ve hatta Pasifik'e kadar yayılmış olarak göstermektedir²². Bu algısal genişlemeden dolayı, Avrasya'nın sınırları, varolan uygarlık sınırları ile örtüşebilmek için mecburen sonlanır ve uluslararası siyasal düzenin öncelikleri ile uyumlu olmaya başlar. Son ve çok önemli bir nokta olarak belirtmekte fayda var ki; Dugin'in Avrasyacılığı, aşağıda inceleneceği üzere, gerçek küresel bir proje olabilmek için coğrafi sınırları aşmaktadır.

3. BATI NEDİR?

Avrasyacılığın, Rusya'yı, onun Batı'dan temel farkları açısından tanımlamasına rağmen, Batı'nın spesifik karakteri ve gerçek konumu farklı şekillerde anlaşılabilir. Coğrafi vizyonları ve Batı ile ilgili görüşleri açısından, Klasik Avrasyacılar, devrim öncesi Rus milliyetçiliğine tam bir sadakat içinde kalmışlardır. Onlar için Batı, Avrupa demektir ve bilhassa Batı Avrupa ve oradaki Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve Avusturya-Macaristan gibi öncü endüstriyel imparatorluklar. Nikolai Danilevskii'nin

---

²¹ “Evraziia prezhde vsego,” *Evraziiskii vzgliad*, 3–17, özellikle 14.

²² Dugin'in haritalarının örnekleri için bkz. *Osnovy geopolitiki*, 17, 45, 64, 70, 233.

Roman-Germen kültürel-tarihsel modelinde, Rus milliyetçiliği 19. yüzyılın ortalarına kadar tek bir uygarlık alanı olarak “Batı Avrupa” kavramını geliştirmişti. Bu nitelendirme çok farklı terimlere rağmen yarım yüzyıl sonra Oswald Spengler’in Batı’nın Çöküşü (*Untergang des Abendlandes*) adlı eserinde yankı bulmuştu. Avrasyacılar, Danilevskii ve Spengler’dan eşit ölçüde etkilenmişler ve onların Avrupa nitelemesini kendilerininmiş gibi benimsemiştiler. Batı Avrupa uygarlık bölgesi ve Rusya Avrasyası arasındaki uzlaşmaz zıtlık, onların düşünce dünyalarının temelinde yer almakta ve bu zıtlık, ilk Avrasyacılık manifestosu olan Nikolai Trubetskoi’un “Avrupa ve İnsanlık” (*Europe and Mankind*) eseri ile ki bu eser Spengler’a cevap olarak kaleme alınmıştır, etkili bir şekilde ortaya konmuştur²³. Klasik Avrasyacılar’ın dikkati ki genel bağlamda bu durum Rus milliyetçi geleneği için de geçerlidir, direkt olarak Kıta Avrupası’nın eski dünyası üzerine odaklanmıştı ve onlar Kıta Avrupası’nın sömürgelelerini gözardı etmekteydiler.

Avrasyacılar açısından Avrupa ve Rusya arasındaki karşıtlık insanın bilincinin sınırlarını aşan doğüstü bir durum idi. Gerçek anlamda, bu ikili, karşılıklı olarak birbirlerinin zıttı idiler. Rusya Avrasyası kendini tam olarak Batı ile farkları ve ona karşı olan üstünlükleri açısından tanımlamaktaydı. Tekrar etmek gerekirse, Klasik Avrasyacılar mevcut farklılıkları tanımlarken Rus milliyetçi geleneğinin söylemlerini kullanmaktaydılar. İki anlayış da ahlak ve medeniyet ilkeleri üzerine oturtulmuştu. Temel farklılıklar olarak ise Avrupa’nın bireyseliçiliği, materyalist düşüncesi ve sömürgeci zorbalığına karşı Rusya’nın tinselliği, hoşgörüsü ve sosyal bütünlüğü gösterilmekteydi. Tabii ki ifade etmeye gerek yok ki, mevcut farklılıkların üstesinden gelinebileceği veya gelinmesi gerektiği ve bunun sonucu bir uzlaşmaya varılabileceği üzerine herhangi bir düşünce mevcut değildi. Ne Danilevskii’nin ne de Spengler’ın tarihsel modelleri bu çeşit bir evrensellik için emsal teşkil etmiyordu ve Klasik Avrasyacılar için bunun hiçbir çekiciliği yoktu. Tüm bunların tam tersine ulaşılması hedeflenen en son

---

²³ Nikolai Sergeevich Trubetskoi, *Evropa i chelovechestvo, Rossiisko-Bolgarskoe knigoizdatel’sivo* (Sofia: 1921).

amaç; Avrupa'dan mümkün olduğunca soyutlanmak ve ona uygun bir alternatif olarak Avrasya'yı geliştirmektir.

Dugin'in bakış açısı oldukça farklıdır. O, Roman-Germen kültürel alanının tarihsel gerçekliğini ve bu alanın Rusya ve Rusya-Avrasyası ile zıtlığının önemini kabul etmektedir. Dugin etkili bir şekilde Avrasya perspektifini, 1945 ve 1991 sonrası dünyanın temel küresel değişimlerini yansıtmak için güncellemiştir ve bu değişimlerin sonucunda, Batı'nın ağırlık merkezi, Atlantik'in ötesine Kuzey Amerika'ya kaymıştır. Artık, Avrasya'nın antitezi ve en önemli rakibi Amerika Birleşik Devletleri idi. Bu değişim, Amerika Birleşik Devletleri için sadece Soğuk Savaş bağlamında iki kutuptan biri olarak değil, eski dünyanın milletlerini de içine alan geniş bir Batı müttefikliği için gereken temel organizasyonel ve materyal desteği sağlamak açısından da gerçekleşmiştir. Fakat Dugin'in açısından, bu durumun tam tersine, dünyanın kalan tek süper gücü, Batı ve Orta Avrupa'daki eski müttefikleri ile (fiili olarak her zaman görülmesi bile) tam bir zıtlık içerisinde ve onlardan ayrı olarak ayakta durmaktadır. Önemli bir nokta, Dugin artık bu zıtlığı Batı olarak değil daha ziyade Atlantik dünyası, Atlantisizm olarak adlandırmaktadır.

İki nokta burda çok önemli. Bir taraftan, Atlantik ötesine doğru coğrafi kayma iki varlık arasındaki zıtlığın karakterinde de bir kaymaya sebep olmaktadır. Klasik Avrasyacılığın uzlaştırılmaz tinsel ve tarihsel-modernleşme ayrımının yerine Dugin, Rusya Avrasyası'nın, Amerika Birleşik Devletleri ile zıtlığının, objektif olarak küresel jeopolitiğin temel prensiplerinden kaynaklandığı konusunda ısrar etmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın jeopolitiğinin teorik birikimi oldukça geniş olarak –ve aynı zamanda taraflı- resmedildiğinde, Dugin, kara ve deniz güçleri arasındaki çatışmanın tarih boyunca devam ettiğini belirtmektedir. Günümüzde bu, en önemli küresel ayrımı yani Amerika Birleşik Devletleri ve Avrasya arasındaki uzaklaşmayı belirlemektedir. İçinde bulunduğumuz şu günlerde, Amerika Birleşik Devletleri küresel hâkimiyetini kurmaya çalışırken, daha önce de belirtildiği gibi buna direnmek için de dünyanın geri kalanına liderlik etmek, jeopolitik bir zorunluluk ve kader olarak Rusya Avrasyası'na düşmektedir. Bu mantık daha önce belirtilmiş olan noktalardan

ikincisinin temelidir ve bu bağlamda Kıta Avrupası, Rusya'nın antitezi ve 'öteki' olarak geleneksel kimliğini kaybetmiştir ve daha ziyade tüm bunlar için artık sadece potansiyeli olan bir varlık olarak görülmektedir. Tekrar etmek gerekirse, bunun temeli jeopolitiktir. Avrupa, Amerika'nın hegemonik uğraşları açısından dünyanın diğer kıtaları kadar savunmasız ve hassastır. Bu da demektir ki Avrupa, gelecekte bir müttefiklik için Rusya-Avrasyası ile doğal jeopolitik ilişkilere sahiptir²⁴. Bu durum, Dugin'in çok ciddiye aldığı ve diğer yazılarında da uzun bir şekilde tartıştığı Paris-Berlin-Moskova eksenini olarak adlandırılan bir tasarı ile de ifade edilmektedir.

4. AVRASYA'NIN DÜNYA'DAKİ YERİ NERESİDİR?

19. ve 20. yüzyıllar boyunca milliyetçi söylemlerin standart tartışmalarını takiben, Klasik Avrasyacılar, Rusya Avrasyası'nın ayırt ediciliğini ifade etmek için Avrasya alanının doğal, coğrafik bütünlüğü görüşünü kullanmışlardı. Bir taraftan bu, Rusya Avrasyası'nın dünyanın diğer bölgelerinden bazı temel farklılıklarının olduğu anlamına gelmekteydi; özellikle Avrupa'dan Asya'ya uzanan sınır boyunca ona komşu olan ülkelerden. Diğer taraftan, Rusya Avrasyası'nın organik uyumluluğu, onun kapalı coğrafi bir dünya olduğunu -Savitskii'nin adlandırdığı gibi kendi içinde “ayrı bir dünya” (*mir v sebe*)- kendi kendine yeten, özerk ve başkasına ihtiyacı olmayan bir varlık olabilmesi için gerekli maddi-manevi her türlü kaynağa sahip olduğunu ifade etmekte idi. Tüm bunlar, Klasik Avrasyacılığı radikal izolasyoncu bir doktrin yapmak için tasarlanmıştı ve bu izolasyonculuk, onun en önemli siyasal prensiplerinden bir tanesiydi²⁵. Bu arada, Avrasyacılığın kökleri, Friedrich List ruhuyla oluşturulacak bir milli piyasaya, imparatorluğun uzak bölgelerinin de entegre edilmesi için bazı Rus milliyetçilerinin gösterdikleri 19. yüzyılın kararlılığı içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu öyle bir kararlılıktır ki; zamanının önde gelen devlet adamlarını (Witte ve Struve) motive etmiş ve Trans-Siberian tren yolunun

²⁴ *Evraziiskii vzgliad*, 52–53.

²⁵ P. N. Savitskii, “Kontinent-Okean (Rossiia i mirovoi rynok), 1921,” içinde *Kontinent Evraziia* (Moscow: 1997), 398–419; P. N. Savitskii, “Geograficheskie i geopoliticheskie osnovy evraziistva, 1933,” içinde *Kontinent Evraziia*, (Moscow: 1997), 295–303 RIE.

yapımını teşvik etmiştir. Bunun ötesinde, tam milli otonomiye tesis edebilmek ve kendi kendine yeterli olabilmek için Rusya Avrasyası alanının birleşme zorunluluğu, Klasik Avrasyacılığın, temelinde barındırdığı otarşik düşüncelerin yanısıra; iki dünya savaşı arası Kıta Avrupası'nın çeşitli devletçi doktrinlerini de benimsemesine yol açmıştı. Bu milli otarşi vizyonu tam anlamıyla zamanın Sovyetler Birliği'nde kabul görmüştü. O dönemde, bu vizyon, hem 5 yıllık planlar açısından hummalı hareketlenmelere sebep olmuş; hem de Sovyet komünizmi ile Klasik Avrasyacılık arasındaki önemli ideolojik ilişkinin kaynağını tesis etmişti. Doğrusu bu ilişki, bazı Avrasyacıları, Sovyet Bolşevizmi aracılığıyla bu vizyonun başarılabilirliği konusunda ikna etmişti ve bu durum, onları, sonuç olarak Stalinist Rusya ile hayati öneme haiz bir uzlaşma denemesine doğru yönlendirmişti.

Bu noktaya kadar ki tartışma açıkça belirtmektedir ki; Dugin'in Yeni-Avrasyacılığı, Rusya'nın dünyadaki yeri konusunda çok farklı bir vizyona sahiptir. Bu vizyon, herşeyin ötesinde Dugin'in geliştirdiği Avrasyacı Yeni Dünya Düzeni'ni kendine merkez kabul etmiş global bir perspektiftir. Bu, Dugin'in jeopolitik kuşaklar veya bölgeler olarak adlandırdığı makro bölgelerin birleşmesi temelinde tüm dünyanın yeniden jeopolitik açıdan organize olması için kompleks bir modeldir. Buna göre yeni dünya dört bölgeden oluşur: Avrupa-Afrika, Asya-Pasifik, Amerika ve Avrasya²⁶. Bu kuşakların her biri sırasıyla Dugin'in Büyük Alanlar [(Rusça; *bol'shie prostranstva*), (Almanca; *Großraum*)] olarak adlandırdığı birkaçının birleşmesi ile şekillendirilebilir. İçsel olarak, Dugin'in jeopolitik kuşakları açıkça güçlü ve gelişmiş olanların (Amerika Birleşik Devletleri veya Batı Avrupa) zayıf (sırasıyla Güney Amerika veya Afrika) üzerindeki hegemonyası ilkesine dayandırılmıştır. Diğer taraftan, global düzeyde bu dört bölgenin birleşimi, denge unsuru gözetilerek, eşitlik ve karşılıklı tanıma ilkesine dayandırılmıştır. Bu dört parçalı düzenleme ile Dugin, global düzeyde jeopolitik gücün baskın modu olarak çok merkezliliği kurmayı amaçlamakta; böylece onun Avrasyacılığı'nın en önemli amacını yani Amerika'nın küresel hegemonyasının ortadan kaldırılmasını güvenceye almak istemektedir. Ancak, bu yalnızca belirtilen makro bölgelerin üçünün,

²⁶ *Evraziiskii vzgliad*, 23–24, 41–57; haritalar, 44–46.

Kuzey Amerika süpergücüne karşı müttefikliği ile başarılabilir. Bunun en önemli aşamalarından bir tanesi daha öncede bahsettiğimiz Paris-Berlin-Moskova eksenidir ve Dugin’in üzerine büyük bir ihtirasla makaleler ve kitaplar yazdığı, Dublin’den Vladivostok’a kadar uzanan bir Avrupa-Asya (Euro-Asian) İmparatorluğu’nun oluşumudur. Bu, diğer önemli güç odaklarına doğru genişletilebilir; örneğin Orta Asya’da Tahran-Moskova eksenini ve Doğu Asya’da Tokyo-Moskova eksenini.

En son noktada görünen o ki Dugin, dünya çapında jeopolitik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için çok daha kapsamlı bir tasarı münasebetiyle Avrasya’ya olan ilgisini geri plana atmıştır. Bu şaşırtıcı durum, Dugin’in global jeopolitik kalıp içerisine Avrasya’yı yerleştirmeye çalışırken; bu terimin kullanımı konusundaki belirsizlik ile ortaya çıkmaktadır. Ama yine de, Avrasya bir “*bol’shoe prostranstvo*” yani büyük bir alandır. Etkileyici olarak bu alan, Klasik Avrasyacıların Rusya Avrasyası ile günümüzde ise Sovyetler Birliği’nin siyasal alanı ile temsil edilmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi bu alanın siyasal-ekonomik birleşmesi, Avrupa-Asya Birliği (the Euro-Asian Union) biçiminde başlamış bulunmaktadır²⁷. Bu nispeten daha küçük “lesser” Avrasya’ya ek olarak, dört jeoekonomik kuşaktan birini temsil eden daha büyük “greater” bir Avrasya mevcuttur. Bu ikinci varlık, Sovyetler Birliği sonrası Rusya-Avrasyası’nı buna ek olarak kıtasal İslam devletlerini, Çin’i, Hindistan’ı ve belki de Doğu Avrupa’nın bazı devletlerini içermektedir. Buna rağmen, büyük “greater” Avrasya bile Dugin’in tam olarak global boyutlu vizyonunu kapsamamaktadır. Tam bu noktada, Avrasyacılığın Dugin tarafından anti-Amerikancılık olarak karakterize edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Açıklamak gerekirse, yeryüzündeki herhangi bir bölge veya ülke bilinçli olarak Amerikan hegemonik tasarılarına karşı yerleştirilmiştir; onun düşüncesine göre bu, fiili olarak Avrasyadır.

Mevcut olan bu tek kutupluluğa karşı direnmek Amerikan emperyalistlerinin dışında herkesin evrensel çıkarıdır ve ancak bu durumda Avrasya gerçekte tüm dünyayı temsil eden evrensel bir proje olur.

---

²⁷ *Evrasiiskii vzgliad*, 43, 58–59.

“Avrasyacılık, tarihsel ve coğrafik açıdan yalnızca dünya medeniyetinin Batı kesiminin haricinde tüm dünyayı temsil eder”²⁸. Dugin, bu ifadede saklı olan anlamları aşağıdaki paragrafta ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır:

*Böyle çok geniş bir anlayış içerisinde, Avrasyacılık, yeni ve emsalsiz bir anlam üstlenmektedir. O sadece yeni, komünizm sonrası Rusya için bir çeşit milli fikir (bu hareketin kurucularının amaçladıkları gibi) değil; aynı zamanda Rusya'nın ve Avrasya kıtasının sınırlarının ötesine geçen evrensel değeri olan geniş bir programdır. Aynı şekilde, Amerikancılık, günümüzde Kuzey Amerika kıtasının limitlerinin çok ötesindeki coğrafik bölgelere uygulanabilmektedir. Kısaca, Avrasyacılık, insan ırkının herhangi bir bireyi tarafından seçilebilecek özel bir medeni, kültürel, felsefi ve stratejik bir tercihtir; milliyet ve din farkı gözetmez.*²⁹

“Temel olarak, global ilişkilerin (tek kutuplu globalizm) Batı uyarlamasına yeni bir alternatif olan Avrasyanın lideri olmak Rusya'nın kaderidir”³⁰. Dugin bu düşüncelerini (*Evraziia kak Planeta*) “Bir Dünya olarak Avrasya” manifestosunda oldukça net bir şekilde anlatmıştır³¹. “Avrasyacılık sadece Rusya'nın gelişimi için bir vizyon değildir. O aynı zamanda yeryüzünün tüm insanları için yeni bir sosyal-siyasal organizasyonun ortak bir projesidir”³².

---

²⁸ *Evraziiskii vzgliad*, 20.

²⁹ *Evraziiskii vzgliad*, 36–37; orijinalde vurgulanan nokta.

³⁰ *Evraziiskii vzgliad*, 41; orijinalde vurgulanan nokta.

³¹ *Evraziiskii vzgliad*, 35.

³² *Evraziiskii vzgliad*, 42.

KAYNAKÇA

“Evraziia Prezhde Vsego.” İçinde *Evraziiskii Vzgliad*.

“Evraziiskii Proekt: Real’nosti, Problemy, Kontseptsii (Materialy ‘Kruglogo Stola’),” *Klub ‘Realisty’: Informatsionno- Analiticheskii Biulleten’* No: 16. Editör N. N. Beliakov ve V. A. PEROV. Moskova: 1996.

Alison, Sebastian. “Putin Pushes for ‘Eurasian Union.’” *Moscow Times*, 10 Ekim 2000.

<http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/10/10/011.html>.

Bassin, Mark. “Classical Eurasianism and The Geopolitics of Russian Identity.” *Ab Imperio* 2 (2003).

Bassin, Mark. “Eurasianism and Geopolitics in Post-Soviet Russia.” İçinde *Russia and Europe*. Editör Jakub Godzimirski. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, 1996.

Dugin, Aleksandr. “Teoriia Evraziiskogo Gosudarstva.” İçinde *Russkii Narod i Gosudarstvo*, Editör N. N. Alekseev. Moskova: 1998.

Dugin, Aleksandr. *Evraziiskaia Missiia Nursultana Nazarbaeva*. Moskova: 2004.

Dugin, Aleksandr. *Evraziiskii Put’ kak Natsional’naia Ideia*. Moskova: 2002.

Dugin, Aleksandr. *Osnovy Geopolitiki. Geopoliticheskoe Budushchee Rossii: Myslit’ Prostranstvom*. 4. Baskı. Moskova: 2000.

Dugin, Aleksandr. *Proekt ‘Evraziia.’* Moskova: 2004.

Erasov, Boris. “Rossiia v evraziiskom prostranstve.” *Obshchestvennye Nauki i Sovremennost’* 2 (1994).

Evraziia: Etnos, Landshaft, Kul'tura. St. Petersburg: 2001.

Evraziiskii Proekt Modernizatsii Rossii: Za i Protiv. Moskova: 1995.

Evraziiskii Vzgliad. Mirovozzrencheskaia Platforma OPOD 'Evraziia.'
Moskova: 2002.

Evraziiskii Vzgliad. Osnovnye Printsipy Doktrinal'noi Evraziiskoi Platformy.

Evraziistvo i Kazakhstan. Trudy Evraziiskogo Nauchnogo Foruma 'Gumilevskie chteniia' 2. Astana: 2003.

Iskhakov, D. M. "Kritika Novoi Evraziiskoi Ideologii v Sovremennom Tatarstane." İçinde *Evraziistvo: Problemy Osmysleniia*. Ufa: 2002.

Istoriia. Kul'tura. Lazyk. Editör Nikolai Sergeevich Trubetskoï.

Kerr, David. "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy." *Europe-Asia Studies* Vol 47 No 6 (1995).

Khakim, Rafael. "Russia and Tatarstan. At a Crossroads of History", *Anthropology and Archaeology of Eurasia* Vol 37 No 1 (1998).

Laruelle, Marlène. *L'idéologie Eurasiste Russe, Ou Comment Penser L'empire*. Paris: L'Harmattan, 1999.

Nazarbaev, Nursultan. "Evraziiskii Soiuz: Strategiiia Integratsii." *Evraziia* 1 (1996).

Nazarbaev, Nursultan. *Evraziistvo: Ot Idei k Praktike*. Astana: 2004.

Paramonov, Boris. "Sovetskoe Evraziistvo." *Zvezda* 4 (1992).

Pursiainen, Christer. *Eurasianism and neo-Eurasianism: The Past, Present, and Postmodernity of a Russian Integration Ideology*. UPI Working Papers V. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 1998.

Putin, Shaimiev Hail Eurasianism. *RFE/RL Newslines* 9. No 163. 29 Ağustos 2005. <http://www.hri.org/news/balkans/rferl/2005/05-08-30.rferl.html#04>.

Putin, Vladimir. “Rossiia Vsegda Oshchushchala Sebia Evroaziatskoi Stranoi.” İçinde *Evraziistvo: Teoriia i Praktika*. Moskova: 2001.

Riasanovsky, Nicholas V. “The Emergence of Eurasianism.” *California Slavic Studies* 4 (1967).

Savitskii, P. N. “Geograficheskie i Geopoliticheskie Osnovy Evraziistva.” İçinde *Kontinent Evraziia*. 1933.

Savitskii, P. N. “Geograficheskii obzor Rossii-Evrazii.” İçinde *Mir Rossii-Evraziia* Editör Novikova ve Sizemskaiia, 1926.

Savitskii, P. N. “Kontinent-Okean (Rossiia i Mirovoi Rynok) 1921.” İçinde *Kontinent Evraziia*. Moscow: 1997.

Shenfield, Stephen D. “Official Eurasianism in Orenburg Province.” *Johnson’s Russia List: Research and Analytical Supplement*, No: 10. 12 Temmuz 2002. <http://www.cdi.org/russia/johnson/6350-7.cfm>.

Tavrovskii, E.g., Iu. B. “Tri Kruga Novoi Ideologii.” *Nezavisimaia Gazeta*, 8 Eylül 1999. <http://www.ng.ru/politics/1999-09-08/trikruga.html>.

Trubetskoi, Nikolai Sergeevich. “Evropa i Chelovechestvo.” içinde *Rossiisko-Bolgarskoe Knigoizdatel’stvo*. Sofia: 1921.

Trubetskoi, Nikolai Sergeevich. “Obshcheevraziiskii Natsionalizm.” *Istoriia. Kul’tura. Lazyk*. Editör Trubetskoi, 1927.

Trubetskoi, Nikolai Sergeevich. "Verkhi i Nizy Russkoi Kul'tury." *Istoriia. Kul'tura. Lazyk*. Editör Trubetskoi, 1921.

Tsygankov, Andrei P. "Hard-Line Eurasianism and Russia's Contending Geopolitical Perspectives." *East European Quarterly* Vol 32 No 3 (1998).

Ziuganov, G. A. "Evraziia: Sud'ba i Vyzov." İçinde *Drama Vlasti: Stranitsy Politicheskoi Avtobiografii*. Moskova: 1993.

Ziuganov, G. A. *Geografiia Pobedy: Osnovy Rossiiskoi Geopolitiki*. Moskova: 1998.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE EPİSTEMOLOJİK PARADİGMA TARTIŞMALARI: POSTPOZİTİVİST KURAMLAR

Discussions on the Epistemological Paradigm in the Discipline of International Relations: Postpositivist Theories

Bilgehan EMEKLİER*

Özet:

Soğuk Savaş sonrasında sistemde yaşanan değişimin uluslararası ilişkiler epistemolojisine yansması sonucu disiplin, pozitivizm-postpozitivizm ekseninde yürütülen tartışmalar ile yeni bir değişim-dönüşüm sürecine girmiştir. Sistem değişkenlerinin yapısındaki kırılma, benzeşme ve ayrılmalar neticesinde pozitivist epistemoloji ve kuramların güncel pratiği açıklamakta sıkıntı içine düşmesi ve buna paralel olarak modernite olgusunun meşruiyet krizi ile karşı karşıya kalması, sosyal bilimlerde Pandora'nın kutusunu yeniden açmıştır. Bu kapsamda yaşanan inter-disipliner ve epistemolojik etkileşim sonucu uluslararası ilişkilerde neo-realizmin ve neo-realist kavramların tekeli kırılmıştır. Ancak postpozitivist teorilerin halihazırda sistematik ve bütüncül bir yaklaşım sergileyememesi, disiplinde paradigma değişiminin gerçekleşmesinin henüz erken olduğunu vurgular niteliktedir.

Anahtar kelimeler: *Uluslararası İlişkiler Disiplini, Paradigma, Epistemoloji, Pozitivizm, Postpozitivizm, Eleştirel Teori, Normatif Kuram, Konstrüktivizm, Postmodernizm, Feminist Kuram.*

Abstract:

As the post-Cold War systemic shift influenced the epistemology of international relations, the discipline entered into a new transformation process through the debates of positivism and postpositivism. On account of fractions, separations, and similitude of the structure of system variables, positivist epistemologies and theories failed to explain current practice while the phenomenon of modernity encountered legitimacy crisis. Hereby, Pandora's Box was opened again in the all fields of social sciences. With the subsequent interdisciplinary and epistemological interaction, the monopoly of neorealism and neorealist concepts in international relations has expired. Nevertheless, the incapacity of postpositivist theories to have a systematic and holistic approach indicates that it is still early for the paradigm change of the discipline.

Keywords: *Discipline of International Relations, Paradigm, Epistemology, Positivism, Postpositivism, Critical Theory, Normative Theory, Constructivism, Postmodernism, Feminist Theory.*

---

* Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışından günümüze kadar disiplinde üç temel paradigma tartışması yapıldığı söylenebilir. Bunlardan ilki disiplinin doğuşunda yaşanan ve idealizm ile realizm arasında gerçekleştirilen tartışma; ikincisi 1960'lı yıllarda yaşanan ve gelenekselcilik-davranışsalcılık olarak adlandırılan tartışma; üçüncüsü ise 1990'larda başlayan ve günümüzde artarak devam eden pozitivism-postpozitivism ekseninde yapılan tartışmadır.

Uluslararası ilişkiler disiplindeki birinci paradigma tartışması olarak kavramsallaştırılabilecek tartışma, normativist epistemolojinin etkisi altındaki idealist akım ile pozitivist-ampirist epistemolojinin etkisi altındaki realist teori arasında yaşanmış; disiplinin ortaya çıkış veya “doğum” yıllarında yapılan bu idealizm-realizm çatışmasından¹ realist kuramın galip çıkmasıyla disiplin, pozitivist epistemolojinin egemenliği çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Böylece uluslararası ilişkiler alanının ontolojik temeli, realist perspektif ve onun epistemolojik zemini pozitivist düşünce üzerine inşa edilmiştir.

İkinci paradigma tartışması olarak kavramsallaştırılabilecek bilimsel tartışma, 1960'lı yıllarda gelenekselcilik-davranışsalcılık adı altında ortaya çıkmıştır.² Disiplinin “emekleme” veya “çocukluk” dönemi olarak kabul edilebilecek bu süreçte yapılan ve aslında epistemolojik bir tavır alıştan ziyade metodolojik bir tartışma şeklinde tezahür eden söz konusu bilimsel çatışma sonucunda ise klasik realizm, neo-realizme başka bir ifadeyle

---

¹ Uluslararası ilişkiler disiplininin oluşumundaki idealizm-realizm tartışması hakkında geniş bilgi için bkz. Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması,” içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Der. İhsan D. Dağı, Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 57-88.

² Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması hakkında geniş bilgi için bkz. Oktay F. Tanrısever, “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması,” içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Der. İhsan D. Dağı, Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 89-129.

“bilimsel realizme” evrilerek uluslararası ilişkilerde pozitivist bilim anlayışı egemen hale gelmiştir.

Üçüncü paradigma tartışması biçiminde kavramsallaştırılabilecek son tartışma ise pozitivism-postpozitivism adı altında tamamıyla epistemolojik bir fikir tartışması olarak Soğuk Savaşın sona ermesini müteakiben 1990’lı yıllarda, yani disiplinin “gelişme/gelişim” veya “olgunluğa geçiş” dönemi denilebilecek bir süreçte ortaya çıkmıştır. Disiplinin egemen bilim anlayışı pozitivist epistemoloji ile hakim paradigması realizm/neo-realizmin çok ciddi eleştirisini yapan ve bir “beyin fırtınası” ya da “düşünce çarpışması” biçiminde tezahür eden bu epistemolojik tartışma günümüzde şiddetlenerek devam etmekte ve uluslararası ilişkiler disiplininin 21. yüzyıl kuramsal-teorik gündemini belirlemektedir.³

Berlin Duvarı’nın yıkılması ve SSCB’nin dağılmasına istinaden Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu statik yapısının sona ermesiyle büyük bir değişim ve dönüşüm içine giren uluslararası sistem ve konjonktüre paralel olarak, uluslararası ilişkiler alanının teorik yapısı da sorgulanmaya başlanmış ve kuramsal perspektifteki bu sorgulama, iki bloklu sistemin egemen paradigması realizm/neo-realizm ve onun bilim anlayışı pozitivist epistemolojinin ciddi bir şekilde eleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, ortaya çıkan yeni süreçte sistemin giderek dinamikleşen yapısı teorik alana yansımıştır. Böylece pozitivism-postpozitivism ekseninde yürütülen felsefi ve kuramsal tartışmalar çerçevesinde “uluslararası ilişkiler disiplininin teorisi” olarak da ifade edilen realist/neo-realist teorinin fikri önkabulleri ve temel parametrelerine yöneltilen yapısal eleştiriler, disiplinin teorik perspektifi ve bilim anlayışının da gözden geçirilme gerekliliğini, hatta zorunluluğunu açıkça ortaya koymuştur.

---

³ Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süreçte literatürde yapılan teorik tartışmaların kısa bir özeti için bkz. Dario Battisella, *Théories des Relations Internationales* (Paris: Presses de Sciences Po, 2003), 73-109.

Bugün hala disipline realist/neo-realist teori ve onun felsefi temeli pozitivist epistemoloji hakim olsa da, realizm ve neo-realizmin ana varsayımlarının çok ciddi “eleştirel saldırılara” uğraması ve bu bağlamda eleştirel kuram (kritik teori), normatif teori, postmodernizm, konstrüktivizm (inşacılık kuramı) ve feminist kuram gibi postpozitivist teorilerin günümüz uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıklıkla gündeme gelmesi; hem pozitivistin yerine geçebilecek farklı epistemolojik arayışların hem de pozitivist bilgi kuramının egemenliği altındaki realizm ve neo-realizme alternatif bakış açıları bulabilme çabasının somut bir izdüşümü biçiminde değerlendirilebilir. Disiplinin kuramsal yolunu belirleyecek söz konusu akademik tartışmalardan galip çıkacak epistemolojik ve teorik yaklaşımı ise zaman gösterecektir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, uluslararası ilişkiler disiplinindeki epistemolojik paradigma tartışmalarını postpozitivist kuramların temel varsayımları ve parametreleri çerçevesinde inceleyerek; bu konuda yapılacak teorik çalışmalara bir “giriş” niteliği oluşturabilmektir. Çalışmanın sorunsalı, postpozitivist kuramların pozitivist neo-realist teorinin disiplinindeki hegemonyasını kırarak uluslararası ilişkiler disiplininde gerçek bir paradigma değişimi yapıp yapamayacağıdır.

Bu bağlamda çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında “Pozitivist Epistemoloji ve Temel Parametreleri” başlığı altında, disiplinin ve temel uluslararası ilişkiler teorilerinin epistemolojik arka planı olan pozitivism ve pozitivist düşünün ana hatları kısaca anlatılacaktır. Bu kısım aynı zamanda çalışmanın kavramsal, fikri ve tarihi arka planını da oluşturmaktadır. Birinci bölümün ikinci kısmında “Sosyal Bilimlerin Klasik Pozitivist Düşüncesinde Kırılma: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Pozitivism ile Postpozitivism Arası Dönem” başlığıyla, 18. ve 19. yüzyıl klasik pozitivisminde özellikle 1960’lardan sonra meydana gelen kırılma incelenecektir. Bu kısım pozitivism ve postpozitivism arasında bir geçiş sağlamak ve tematik bütünlüğün korunarak konunun içselleştirilmesi bakımından bir “köprü” işlevi görmektedir. İkinci bölümde ise “Postpozitivist Kuramlar” başlığı altında sırasıyla eleştirel kuram, konstrüktivizm, normatif kuram, postmodernizm ve feminist kuram ele

alınacaktır. Çalışmada ayrıca gerek postpozitivist kuramların özelliği gerekse de günümüz uluslararası ilişkiler literatürünün doğası gereği inter-disipliner geçişkenliklerden yararlanılmaktadır.

1. FELSEFİ VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

1.1. Pozitivist Epistemoloji ve Temel Parametreleri

Derin felsefi önermelerle sorgulanmasına ve eleştirilmesine rağmen, sosyal bilimlerin diğer disiplin dallarında olduğu gibi günümüz uluslararası ilişkiler alanının hakim epistemolojik paradigması pozitivism-ampirizmdir.⁴ Temel uluslararası ilişkiler literatürünün ve teorilerinin ana çerçevesini çizen pozitivist düşünce, bilimin tekliği üzerinde durmakta ve bu monolitik-tekdüze yaklaşımdan hareketle toplumsal olay ve olguların da doğa bilimi metodolojileriyle açıklanabileceğini ileri sürerek sosyal bilim çalışmalarında katı bir olgu-değer ayrıştırması yapılması gerektiğini belirtmektedir. Tek-tipçi bir anlayışla sosyal bilimlerde de doğa bilimi yöntemlerinin kullanılmasını savunan pozitivism, bilimsel bilginin duyu verilerine yönelik varsayımlardan oluştuğunu kabul etmekte ve *a priori*, başka bir ifadeyle doğuştan bilginin olmadığı önkabulünden yola çıkarak bilimsel bilgiye sadece deneyler, gözlemler, deneyimler ve/veya tecrübeler aracılığıyla

---

⁴ Bilindiği gibi epistemoloji, bilgi kaynağının ne olduğuna ilişkin ve bilimsel bilginin gelişimiyle ilgili bir kavramdır. Kısaca bilgi teorisi-kuramı olarak da tanımlanabilir. Literatürde pozitivism ve ampimizm genellikle aynı anlamda kullanılsa da, aslında bu iki kavram arasında ince bir ayırım vardır. Buna göre pozitivism kısaca, ampimizt epistemolojiye dayanan bir metodolojik pozisyon olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle pozitivismin daha ziyade metodolojik bir duruş; ampimizmin ise pozitivismi de kapsayan bir epistemoloji (bilgi kuramı) olduğu söylenebilir; bu konuda geniş bilgi için bkz; Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), 63-65. Ancak hem ampimizm-pozitivism ayırımının bu çalışmanın dışında kalması hem de çalışmanın asıl konusu olan kuramların (eleştirel kuram, konstruktivism, postmodernizm, normatif teori, feminist kuram) literatürde “postpozitivist kuramlar” olarak adlandırılması nedeniyle bu çalışmada pozitivism, ampimizmi de içeren bir epistemoloji olarak ele alınacaktır.

ulaşılabilirliğini savlamaktadır. Pozitivist epistemoloji ayrıca, bilimsel bilgiye tümevarım yöntemiyle varılabilirliğini kabul etmektedir.⁵

Rasyonalist epistemolojiyle⁶ beraber 17. ve 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin⁷ ve modern bilgi kuramının iki temel felsefi düşünüş biçiminden biri olan pozitivism; İskoç Aydınlanması'nın ampirist ve evrimci çizgisinde önemli rol oynayan David Hume, Anglo-Sakson Aydınlanması'nın görgücul-deneyci düşün akımının fikir adamı -ve tabii felsefi liberalizmin "fikir babası"- John Locke,⁸ Fransız Aydınlanma düşüncesini⁹ etkileyen Condorcet, Saint-Simon ve onun öğrencisi Auguste Comte gibi isimler tarafından savunulmuş ve sosyal bilimlere uygulanmıştır. Örneğin Auguste Comte, toplumsal bilimlerin de doğa bilimleri yöntemleriyle, yani deney ve gözlem yoluyla anlamlandırılıp algılanabilirliğini kabul etmiş ve zaman-tarih idrakini bile bu epistemolojik duruşa göre oluşturmuştur. Nitekim toplumların geçirdiği aşamaları en ilkelden en gelişmişe doğru lineer bir çizgide ele alarak irdeleyen Comte, bilimsel ve tarihsel gelişimi teolojik-metafizik-pozitif dönemlere ayırmış ve içinde bulunduğu süreci, metafizik dönemden en ileri dönem olan pozitif döneme geçiş evresi biçiminde kavramsallaştırmıştır.

---

⁵ Pozitivist epistemoloji hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, *Uluslararası*, 62-76; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Engin Yayıncılık, 1999), 707-709; *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, haz. David Miller, çev. Bülent Peker, Nevzat Kıracı (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995), 209-212.

⁶ Rasyonalist epistemoloji ve bu epistemolojinin Aydınlanma düşüncesi üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset* (Ankara: Kadim Yayınları, 2005), 16-60.

⁷ Modernitenin fikri arka planı olan Aydınlanma felsefesi için bkz. Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 13-34. Ayrıca bkz. Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi* (Bursa: Asa Kitabevi, 2007), 11-42. Aydınlanma felsefesini eleştiren kapsamlı bir çalışma için bkz. Fehmi Baykan, *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000).

⁸ İskoç ve İngiliz Aydınlanması için bkz. Çiğdem, *Aydınlanma*, 59-73. Ayrıca bkz. Cevizci, *Aydınlanma*, 43-122.

⁹ Kıta Avrupa Aydınlanması olarak da kavramsallaştırılabilen Fransız ve Alman Aydınlanmaları için bkz. Çiğdem, *Aydınlanma*, 35-58 ve s. 79-94; Cevizci, *Aydınlanma*, 123-306 ve 307-425. Ayrıca Amerikan Aydınlanması hakkında bkz. Çiğdem, *Aydınlanma*, 75-78.

Doğrusal-lineer zaman anlayışı çerçevesinde ortaya koyduğu toplumsal tipolojiyle Comte, pozitivistimin ilerlemeci kimliğini sosyal bilimlere eklemiş ve pozitivist bilgi kuramıyla toplum bilimlerin de doğa bilimlerindeki gibi ilerleyeceğini öne sürmüştür. Sonradan modern paradigmanın mottosu haline gelen “bilim ve ilerleme” düşüncesi onun zihniyet parametrelerini öylesine etkilemiştir ki Comte, sosyal kuramını bile dinamik toplum-statik toplum ikilemine dayandırmıştır.¹⁰ “Toplumsal yapı = toplumun statik (dural) yönü + toplumun dinamik (devimsel) yönü” biçiminde formüle edilebilecek bir teorik eksenle Comte, dinamiğin temel yasasını “Üç Hal Kanunu” ya da başka bir isimle “Üç Durum Yasası” üzerine kurgulamıştır.¹¹

---

¹⁰ Comte’da statik ve dinamik toplum ikilemine sıkıştırılan bu düşünce tarzı modern paradigmanın en belirgin özelliklerinden biridir. Paradoksallık üzerine kurulan modern mantık sistemi; sosyolojik kuramlara “gelişmişlik” veya “gelişmemişlik/azgelişmişlik”, “modernlik” veya “geleneksellik” şeklinde yansımıştır. Bu dikotomik ayrımlar ekseninde Batı; dinamik, gelişmiş, modern toplumu temsil ederken, Doğu ise statik, gelişmemiş ya da azgelişmiş/gelişmekte olan, geleneksel toplumu temsil etmektedir; bu konuda modernleşme kuramlarına eleştirel bir yaklaşım için bkz. Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş* (İstanbul: Küre Yayınları, 2005). Aynı şekilde materyalist felsefedeki “tez” ve “anti-tez” diyalektiği de, modern tarih felsefesi ve sosyoloji kuramlarındaki “ilerici” ve “gerici” kategorik ayrımları da pozitivist bilgi kuramının “ilerlemecilik” fikrine dayalı kavramsal-teorik izdüşümlerdir. Bütün bu kavramsal analizlere “siyah” ya da “beyaz” tezatlığı şeklinde yansıyan fikirlerin modern Batı düşünce sistematiğine, Antik dönem düşünürü Aristo’nun “Birşey A’dır, ya da A değildir” mantık önermesinden miras kaldığı söylenebilir; bu konuda bkz. Alev Alatl, “Doğu-Batı İçeri Boş Bir Tasnif,” *Doğu Batı* 2 (1998): 97-100. Modern paradigmanın “ya, ya da” biçiminde tezahür eden mantık dünyasının uluslararası ilişkiler disiplinindeki yansımaları ise realist teorideki “dost-düşman”, “ben-öteki”, “biz-onlar”, “savaş-barış”, “kazan-kaybeden”, “birincil politika (high politics)-ikincil politika (low politics)” ayrımlarıyla olmuştur. Ayrıca realizmin bu tezatlıklar üzerinden “nisbi kazanç” kavramsallaştırmasıyla devletlerarası politikayı ve güç mücadelesini “0 toplamlı bir oyun” olarak yorumlaması da yine bu tezatlıklar sistematiğinin somut bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir.

¹¹ Comte’un “Üç Hal Kanunu” kuramı ve tipolojisi için bkz. Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007), 94-97. Ayrıca bkz. Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Akımları*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1979), 11-18.

Comte'un düşünce evrimi yasasına göre teolojik dönemde/Tanrı-bilimsel durumda olgular Tanrısal güçle açıklanmış; metafizik dönemde/fizik-ötesi durumda da Tanrı'nın yerini soyut kavram ve güçler almıştır. Pozitivist dönemde/pozitif durumda ise her türlü neden araştırmaları bir yana bırakılarak yalnızca olaylar arasındaki yasalar ya da değişmez bağlantılar incelenir ve bu yasa, bilimlerin tarihinden çıkarılmış sayısız gözlemle desteklenir. Bu tipolojiden hareketle Comte, bilimlerin sonuncusu olan toplum bilimin kendi çağında fizik-ötesi evrede olduğunu ancak bu aşamanın aynı zamanda, son ve en ileri dönem olan pozitif döneme bir geçiş niteliği taşıdığını ve en kısa sürede pozitif sürece girileceğini öne sürmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde onun bilim anlayışında toplum bilimlerinin ilerlemesi, toplumların ilerlemesiyle aynı anlama gelmektedir. Ayrıca toplum biliminin fizik-ötesi dönemden pozitif döneme geçmesinde Comte'un kendisini görevlendirilmiş olarak görmesi¹² ve bu anlamda bir nevi "bilimsel misyonerlik" üstlenmesi, onun "pozitivizm ve ilerlemeciliğin ideoloğu" şeklinde nitelendirilmesini mümkün kılabilir.

Toplumsal evrimi teolojik-metafizik-pozitif dönem ayrımına dayandırarak toplumsal kuramını Üç Hal Kanunu ile anlamlandırıp açıklamaya çalışan Comte'un¹³ pozitivizm ekseninde savladığı bu bilim ve ilerleme düşüncesi, sosyal bilimlerin farklı alanlarında siyaset teorileri inşa eden ve bu teorik yaklaşımlarla aynı zamanda uluslararası ilişkiler düşüncesinin bilimsel altyapısını meydana getiren Marx, Hegel, Kant ve

---

¹² Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 16.

¹³ Comte zaman-tarih idrakini ve tarih felsefesini de "Üç Hal Yasası"na göre oluşturmuştur. Örneğin çok-Tanrı ilkçağdan sonra gelen tek-Tanrı ortaçağ Tanrı-bilimsel inanca (teolojik öğreti); geçiş dönemi fizik-ötesi düşüncelere (metafizik öğreti) dayanır. İnsanlığın gelecekteki durumu ise pozitivizme (pozitif öğreti/pozitivist düşünce) dayanacaktır. Toplumsal yapılar da bu dönemselleştirmelere paralel bir seyir izler. Mesela kölelik teolojik döneme; halk egemenliği ve insan hakları düşüncesi ise metafizik döneme uygundur ve insanlar metafizik dönemde tıpkı fizik-ötesi güçler gibi soyut bir biçimde aralarında eşit birimler olarak göz önünde bulundurulurlar. Endüstrinin gelişmesi ve barışın sağlanması ise pozitif döneme uygundur ve bu dönemde gerçekleşecektir; ayrıntılı bilgi için bkz: Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe: Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), 102.

Weber gibi diğer Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerini de beslemiştir. Kısacası Aydınlanma düşünüyü üzerine kurgulanan Batı-merkezli modernite projesinin oluşturulmasında Comte'un toplum bilimlerinde uygulamaya çalıştığı pozitivist-ampirist bilgi kuramı etken bir rol oynamış ve onun bu epistemolojik çabaları “sosyolojinin fikir babası” olarak nitelendirilmesini beraberinde getirmiştir.

Başta Comte olmak üzere pozitivist düşün adamları bilginin *a posteriori* olduğunu varsaymakta, başka bir ifadeyle bilimsel bilgi kaynağının insan aklı ya da zihni olmadığını kabul etmektedir. Zira pozitivism bilginin “sonradan”, yani doğa bilimlerindeki gibi deney ve gözlem yoluyla elde edilebildiğini savlamaktadır. Böylece insan aklının “boş bir levha” olduğu önkabulünden hareket eden pozitivism, bilimsel bilgiye deneyimler, gözlemler ve tecrübeler sonucunda ulaşılabilirdiğini ifade etmektedir. Pozitivistlere göre toplumsal olay ve olgular, ancak değer yargılarından uzak ve sadece duyu verilerine dayalı deney ve gözlem metoduyla incelendiğinde nesnel bilgiye ulaşılabilir. ¹⁴ Bilimsel bilginin nesnellik/nesnel olma boyutu da pozitivismin teleolojik bir savı olan evrensellik düşüncesinin temel yapı taşıdır. Böylelikle pozitivist bilgi kuramı, sosyal bilimlerin nesnel ve evrensel bir nitelik kazanarak gelişebileceğini ve ilerleyebileceğini varsaymaktadır. Son olarak daha önce de belirtildiği üzere pozitivist düşünürler, çalışmalarında özelden-genele/parçadan-bütüne varma yöntemini, bir başka deyişle tümevarım metodunu kullanmaktadırlar.

Kısacası pozitivist bilgi teorisinin temel parametreleri şu şekilde özetlenebilir: Katı bir değer-olgu ayrıştırması vardır; bilgi *a posteriori*'dir, yani sonradan öğrenilir; çünkü insan aklı “boş bir levhadır”; bu nedenle deney ve gözlem çok önemlidir; bilimsel bilginin nesnel ve evrensel olması gerektiğini savlar; toplum bilimlerinde pozitivismle yaşanacak ilerlemenin sosyal olgulara ve toplumlara da yansıtacağını varsayar; metod olarak da tümevarımcıdır.

---

¹⁴ *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, 210.

1.2. Sosyal Bilimlerin Klasik Pozitivist Düşüncesinde Kırılma: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Pozitivizm ile Postpozitivizm Arası Dönem

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya konulan Wilson prensipleri çerçevesinde sistemin “düzenleyici bir mekanizması” olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulması uluslararası barış ve güvenliğin sağlanacağına dair umutları canlandırmış; küresel işbirliği ve uzlaşmaya yönelik söylemler uluslararası ilişkiler disiplininin liberalizm ve idealizm perspektifinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak küresel sistemin “bozucu bir girdisi” olarak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla barış ve güvenliğin çok kısa süreliğine tesis edilebildiği iki savaş arası “geçiş dönemi”nin son bulması, işbirliği ve barışı açıklamaya çalışan idealist çalışmaların disiplindeki geçici üstünlüğünü noktalamıştır. Böylelikle çatışma ve güç olguları üzerine kurgulanan realist teori, literatürdeki egemenliğini Soğuk Savaş dönemi boyunca koruyarak disiplinin hakim kuramsal düşüncesini oluşturmuştur.

Klasik realizm disiplindeki hegemonyasını henüz kurmuşken, 1960'lı yıllarda bilim felsefesi alanında yapılan yöntem-bilimsel tartışmalar klasik pozitivizmin ana bilimsel ölçütlerini sorgulamaya açmıştır. Öncülüğünü Karl Popper, Thomas Kuhn, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend'in yaptığı birtakım felsefecinin geleneksel bilim anlayışına getirdiği eleştiriler; sosyal bilimlerin temel epistemolojisi pozitivizm üzerinde her ne kadar köklü ve yapısal bir değişim meydana getirmemişse de, uluslararası ilişkiler alanındaki davranışsal ekole realizm eleştirisi noktasında uygun bir bilimsel ortam hazırlamıştır. Böylece bilim felsefecilerinin klasik pozitivizm eleştirileri bağlamında davranışsal bilim adamları da klasik realizmin bilimsel yaklaşımına ve yöntemine karşı çıkararak realist teorinin epistemolojik ve özellikle de metodolojik gücüne ağır bir darbe vurmuşlardır. Davranışsal akımın realizme yönelttiği bilimsel yöntem eleştirilerinin bu yönüyle aslında postpozitivist kuramların bilimsel altyapısını oluşturduğu söylenebilir.

Başka bir ifadeyle klasik realist teorinin temel önermelerinin bilimsel kriterlere uygun olmadığı gerekçesiyle davranışsal ekol tarafından eleştirildiği dönemde Popper, Kuhn, Lakatos ve Feyerabend gibi bilim

felsefecileri yaptıkları tartışmalar ve ortaya koydukları felsefi tenkitlerle sosyal bilimlerin egemen epistemolojik paradigması klasik pozitivistizmin katılığının kırılması ihtiyacını gündeme getirmişlerdir.¹⁵ Örneğin Karl Popper, geleneksel pozitivist anlayışın bilimsel ölçütü ve ana ayracı olan¹⁶ “doğrulanabilirliği” reddetmiş ve “doğrulanabilirlik” yerine “yanlışlanabilirliğin” temel bilimsel kıstas olması gerektiğini öne sürmüştür. Popper yanlışlanabilirliği bir anlam ölçütü olarak değil de, bir sınırlandırma ölçütü olarak ortaya koyduğunu belirtmiştir. Zira ona göre yanlışlanabilirlik, yanlışlanabilen ve yanlışlanamayan önermeler olmak üzere bütünüyle anlamlı iki önerme arasında ayırım yapmakta ve anlamlı bir dil kullanımı içinde bir sınır çekmektedir.¹⁷ Yanlışlanabilirlik ayrıca, bilimsel önermelerin test edilebilirliğini de sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Popper deneysel genellemelerin sınanabilir ve yanlışlanabilir nitelikte olması gerektiğini varsaymıştır. Bu kapsamda Popper’e göre beyaz kuğuların gözlemlendiği yolundaki gözlem önermeleri ne kadar çok sayıda olursa olsun, bunlardan mantıkça “Bütün kuğular beyazdır” tümel önermesini çıkarılma olanağı yoktur; ama kara bir kuğunun tek bir gözlemini anlatan tek bir gözlem önermesi, mantıkça “Bazı kuğular beyaz değildir” önermesinin çıkarılmasına izin verir. Bu ise hem mantıksal anlamda deneysel genellemelerin doğrulanamaz fakat yanlışlanabilir olduğunu, hem de bilimsel yasaların kanıtlanamaz ama sınanabilir olduğunu göstermektedir.¹⁸

Bu metodolojik çerçevede Popper, bilimsel kuramları savunulabilir/doğrulanabilir olarak değil, denenebilir olarak kabul etmiş ve sınanabilirlik ile nesnellik arasında bir ilişki modeli kurmaya çalışmıştır. Söz konusu ilişkiselliğe göre bilimsel önermelerin nesnelligi, önermelerin

---

¹⁵ *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, ed. William Outhwaite, çev. Melih Pakdemir, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 591.

¹⁶ Popper’in bilim olan ile bilim olmayan ayrımı arasında sınır çizme ayracı hakkındaki düşünceleri için bkz. Bryan Magee, *Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, çev. Mete Tunçay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 33-50.

¹⁷ Karl Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, (İstanbul: Yapı Kredi Bankası, 1998), 64.

¹⁸ Magee, *Karl Popper’in*, 21.

özneller arası (intersubjektif) sınanabilir olması koşuluna bağlıdır. Bu nedenle her önermenin gerçekten sınanmasını değil, sınanabilir olması gerektiğini ileri sürmüştür. Başka bir ifadeyle üzerinde yeterince düşünülmeden hemen kabul edilen önermeler bilimde yer almamalıdır, çünkü mantıksal nedenlerden dolayı her önermenin sınanması olanaksızdır.¹⁹

Görüldüğü üzere Popper'in mantıksal ve metodolojik dünyasında doğrulanabilirliğin yerini alması gereken üç epistemolojik ölçüt; test edilebilirlik, reddedilebilirlik ve yanlışlanabilirliktir. Bilimsel bir bilginin kıstası olması gereken bu üç temel parametreden hareketle Popper, bilimsel bir önermenin yanlışlanabilir bir özellik taşıması için, zaman ve mekân bakımından sınırlandırılabilir bir nitelik arz etmesi ve aynı zamanda bir kesinlik içermesi gerektiğini ifade etmektedir. Popper'in bu epistemolojik anlayışına göre örneğin, "Önümüzdeki bir ay içinde yağmur yağacak" önermesi bilimsel bir önerme değilken, "Bugün Manisa'da yağmur yağacak" önermesi bilimsel bir içeriğe sahiptir.²⁰

Popper'in klasik pozitivistimin dönüşmesi gerektiğini ortaya koyan eleştiri ve savlarının yanı sıra, Thomas Kuhn'un devrimci-olağanüstü bilim dönemine girdiğini belirten ve sosyal bilimlerde bir paradigma değişimi yaşandığını öne süren tezleri de geleneksel pozitivistimin temel varsayımlarının gözden geçirilmesinin gereklilikten ziyade zorunluluk

---

¹⁹ Popper, *Bilimsel Araştırmanın*, 68-72.

²⁰ Geleneksel tümevarımcı görüşe göre "Yağmur yağacak" gibi önermeler neredeyse ister istemez doğru olmak zorundadır ve bu gibi önermelerin yanlış oldukları asla kanıtlanamaz. Oysaki Popper'e göre bilimsel bir önerme ne denli özgülleştirilirse, yanlış çıkma olasılığı da o denli artar fakat bu önerme o ölçüde de bilgi verici (doğru çıkma koşuluyla) ve yararlı bir hale gelir. Dolayısıyla onun için bir önermenin zaman-mekân sınırlılığı içermesi çok önemlidir. Bu bağlamda "Yağmur yağacak" gibi önermeler yerine "Gelecek yıl bir ara İngiltere'ye yağmur yağacak", "İngiltere'ye gelecek hafta yağmur yağacak", "Londra'ya gelecek hafta yağmur yağacak" gibi önermeler daha bilimseldir. Hatta zaman-mekân bakımından bu önermelerden daha da sınırlı olan "Londra'nın merkezine bugün öğleden sonra yağmur yağacak" önermesi Popper için bilimsel açıdan en anlamlı önermedir; Magee, *Karl Popper'in*, 33-34. Bilim yöntemi konusunda geleneksel görüş ve Popper'in görüşleri için bkz. Magee, *Karl Popper'in*, 17-31.

olduğunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu metodoloji sorgulamasında Kuhn, düşünsel ve bilimsel gelişme sürecini “olağan bilim dönemi” ve “devrimci bilim dönemi” tipolojisiyle iki ana döneme ayırarak incelemiştir.

“Normal bilim dönemi” şeklinde de kavramsallaştırılabilecek “olağan bilim döneminde”²¹ bilimsel faaliyetler, bilim topluluğunca kabul gören bir paradigma²² çerçevesinde yapılmaktadır. Fakat mevcut paradigma, “bulmaca-çözme” işlevini yerine getiremediği takdirde bu bilimsel camiada bir bunalım-buhran süreci başlamakta ve bu bunalım süreci, başka bir deyişle “geçiş” dönemi²³, yeni bir paradigmanın mevcut paradigmanın yerini almasıyla son bulmaktadır. Kuhn, bu paradigmalar arası değişim-dönüşüme devrimci bilim dönemi demektedir.²⁴ Olağan bilim dönemi ve devrimci bilim dönemi arasındaki bu değişkenlik-geçişkenlik döngüsel bir biçimde devam etmekte ancak devrimci bilim dönemine çok sık rastlanmadığı için bu döneme olağanüstü bilim dönemi de denilmektedir. Kuhn’un paradigmalar arası çatışma ekseninde ortaya koyduğu bilimsel gelişme kuramından hareketle, sosyal bilimlerin egemen paradigması klasik pozitivistin sorgulandığı 1960’lı yıllar, devrimci bilim dönemine geçişi simgeleyen bir “bunalım dönemi” olarak nitelendirilebilir.

---

²¹ Kuhn’un “olağan bilim dönemi” kavramı ve bu döneme ilişkin düşünceleri hakkında bkz. Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyas, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1991), 45-68.

²² Kuhn çalışmasında paradigma kavramının üslup tutarsızlıkları nedeniyle en az 22 farklı anlama gelebildiğini her ne kadar kabul etse de, aslında “paradigma”yı iki temel anlamda kullandığını belirtmektedir. Buna göre birincisi, “belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütününe temsil eden bir terimdir”; ikincisi ise “bu bütünün içinde bir tek tür unsur söz konusudur: model yahut örnek olarak kullanılan ve gerektiği zaman olağan bilimdeki bütün diğer bulmacaların çözümleme temeli olarak kesin kuralların yerine kullanılabilen somut bulmaca-çözümleri” anlamındadır. Kuhn ayrıca paradigmayı kısaca disipliner matris olarak da tanımlamaktadır; bkz. Kuhn, *Bilimsel*, 162-170.

²³ Kuhn’un “bunalım (geçiş) dönemi” kavramı ve bu döneme dair fikirleri için bkz. Kuhn, *Bilimsel*, 85-104.

²⁴ Kuhn’un “devrimci bilim dönemi” kavramı ve bu dönemi inceleyen görüşleri için bkz. Kuhn, *Bilimsel*, 105-160.

Bilim felsefesi alanında böylesine yoğun entellektüel jimnastiğin yapıldığı bir dönemde, Imre Lakatos'un pozitivist paradigmaya yönelttiği sert eleştiriler yine bu düzlemde değerlendirilmiş ve buradan hareketle klasik pozitivist epistemolojik anlamda kırılma yaşadığı tezleri öne sürülmüştür. Gerçi Kuhn, Feyerabend ve Lakatos, Popper'in yeni bilimsel kıstası "yanlışlanabilirlik" ilkesine karşı çıkmış; ancak dört düşün adamı da geleneksel pozitivistin savunduğu tümevarım metodolojisini reddederek klasik pozitivistliğe karşı ortak bir duruş sergilemişlerdir.²⁵ Dolayısıyla Popper, Kuhn, Feyerabend ve Lakatos; teorilerden olgulara gidilmesini öngören tümdengelimci (dedüksiyon) metodolojiyi benimseyerek klasik pozitivist epistemolojinin disiplindeki hegemonyasını eleştiri odağı haline getirmişlerdir. Böylece uluslararası ilişkilerdeki "gelenekselcilik-davranışsalcılık" tartışmalarının da önünü açmışlardır.

Paul Feyerabend de bilim camiası tarafından kabul görmüş "bilimsel faaliyetlerde standartlar olduğu" fikrine karşı çıkarak, Batı-merkezli bilim anlayışını eleştirmiştir. Bu kapsamda Batı-merkezli klasik pozitivist paradigmanın savunduğu evrensellik ve ilerlemecilik tezlerini tek-biçimciliğe/tek-tipçiliğe neden olduğu gerekçesiyle tenkit etmiştir. Feyerabend ayrıca, monolitik ve dayatmacı kimliği nedeniyle mevcut bilimsel paradigmayı bir ideoloji olarak nitelendirmiş, bilim-iktidar sorunsalı çerçevesinde devletin bilim dünyasındaki hegemonyasına karşı bilimin özerkliğini savunmuştur. Bu noktada bilimin de din gibi devletten ayrışması gerektiğini ileri sürerek özgür bir toplumda olması gereken bilim anlayışı üzerinde durmuştur. Zira ona göre demokratik ve özgür bir toplumun

---

²⁵ Bilindiği üzere klasik pozitivistin bilimsel araçlarından biri de tümevarım (indüksiyon) metodolojisidir. Tümevarımcılığa göre olgulardan teorilere gidilir. Bilim adamı gözlem ve deneylerden yola çıkarak genel varsayımlar ortaya koyar. Genel varsayımları olgularla doğrulayabilirse, bu varsayımlar zamanla teorilere dönüşür. Klasik pozitivistin bilim anlayışına göre bilimsel gelişme bu yöntem ve süreçle sağlanır. Tümdengelimcilik ve tümevarımcılık ayrımı için ve uluslararası ilişkilerde yapılan epistemoloji ve metodoloji tartışmaları ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, *Uluslararası*, 21-112.

önündeki en büyük tehditlerden ve/veya engellerden birisi, hakim bilim anlayışının hegemonik ve baskıcı yapısıdır.²⁶

Söz konusu fikir adamlarının 1960'lı yıllarda klasik pozitivist statükocu yapısına ilişkin eleştirileri; uluslararası ilişkiler disiplininde gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmalarının yapıldığı döneme denk gelmiş ve bu tartışmalara uygun bir kuramsal zemin sağlayarak, felsefi-epistemolojik derin bir tartışmadan ziyade metodolojik-yöntemsel bir biçim tartışması olan bu kuramsal çatışmanın ana hatlarını meydana getirmiştir. Teorik içeriğin gözardı edildiği gelenekselciler ve davranışsalcılar arasındaki disiplin-içi tartışmada davranışsalcı ekolde yer alan düşünürler, uluslararası ilişkilerin gerçek bir bilim haline gelebilmesi için uluslararası konjonktürdeki sosyal olay ve olguların da doğa bilimlerindeki gibi deney ve gözleme dayalı metodlar ile incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Dolayısıyla davranışsalcılar, alana dair araştırmaların nicel verilere dayalı pozitivist epistemoloji ekseninde yapılma zorunluluğu üzerinde durmuşlardır. Bu doğrultuda istatikselsel ölçülerin, veri depolama işlemlerinin, matematiksel değer ve sayıların bu disiplinde de kullanılmasını öneren davranışsalcı düşün adamları, kantitatif ve tümevarımcı bir yöntemin uluslararası ilişkiler alanını pozitif bilim haline getireceğini ileri sürmüşlerdir.²⁷ Bu amaçla da B. F. Skinner, G. C. Homans, J. E. Dougherty, R. L. Pfaltzgraff, Y. H. Ferguson ve R. W. Mansbach gibi davranışsalcı kuramın önde gelen isimleri; realistlerin dış politika analizlerinde yararlandıkları tarih ve felsefeden ziyade siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi bazı sosyal bilim dallarından faydalanılması gerektiğine vurgu yapmışlardır.²⁸ Başka bir ifadeyle davranışsalcı düşünürler,

---

²⁶ Bu konudaki çalışması için bkz. Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1991).

²⁷ Aslında davranışsalcı kuramcılar, geleneksel uluslararası ilişkiler kuramcılarının aksine hem tümdengelim hem de tümevarım metodolojisini kullanmışlardır. Örneğin karşılaştırmalı dış politika analizi ve karar alma yaklaşımlarında tümevarımcı; sistem çalışmalarında ise tümdengelimci bir metodolojiden yararlanabilmektedirler.

²⁸ Tanrısever, "Yöntem Sorunu," 94-99. Davranışsalcı ekolün uluslararası ilişkiler yazınındaki izdüşümleri sistem teorisi, oyun teorisi, entegrasyon/bütünleşme

uluslararası ilişkilerdeki disiplinler geçişkenliğin siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi pozitivist bilim dallarının yardımıyla sağlanabileceğini öne sürmüşlerdir.

Aslında gelenekselciler ve davranışsalcılar arasında yapılan bu akademik tartışmalarda davranışsalcılar, John Vasquez'in 1983 yılında yayınladığı *The Power of Power Politics* adlı eserde de belirttiği üzere, hiçbir zaman realist teorinin temel parametrelerine ve özüne karşı çıkmamışlardır.²⁹ Dolayısıyla analiz birimi de aynı kalmakla beraber mevcut uluslararası ilişkiler akademiasında değişen sadece analiz düzeyi ve metodoloji olmuş; bunun dışında uluslararası ilişkilerin hakim epistemolojik paradigması, ana sorunsalları ve temel konuları varlıklarını aynen koruyarak uluslararası politikanın statükocu kimliği devam etmiştir. Bu doğrultuda disiplinde değişim-dönüşüm geçiren yalnızca, başlıca varsayımlarının gözden geçirilmek suretiyle yeni şeklinin –neo realizm/bilimsel realizm- oluşturulduğu realist teorinin bilimsel kimliği ve metodolojisi olmuştur.

Kısaca Popper, Kuhn, Lakatos ve Feyerabend gibi düşünürlerin anti-tez ve eleştirileri, genelde sosyal bilimlere ve özelde uluslararası ilişkilere egemen olan epistemolojik paradigma pozitivismi değiştirmemiştir. Fakat bu eleştiriler, klasik pozitivismin bazı temel önermelerinin sorgulanmasına imkân tanıyarak 1990 sonrasında daha da belirginleşen pozitivism-postpozitivism tartışmalarının önünü açmış ve böylece pozitivism'e alternatif olarak ortaya konulabilecek postpozitivist kuramların bu anlamdaki öncülüğünü yapmıştır. Özellikle de 1960'lı yıllardaki davranışsalci ekolün

---

teorileri, karar alma teorisi gibi diğer bilim dallarından ödünç alınan teorik-kuramsal perspektifler şeklinde olmuştur. Örneğin Morton Kaplan "sistem teorisi" yaklaşımında "iki kutuplu sistem", "evrensel sistem", "güç dengesi sistemi" gibi modellerle genelden özele bir yöntem benimseyerek uluslararası ilişkiler literatürüne klasik realistlerden farklı olarak tümdengelimci bir bakış açısı kazandırmıştır. Aynı şekilde, Harold S. Guertzkov ve Donald L. Reinken gibi düşün adamları da realizmin temel yaklaşımı olan "güç dengesi" kuramının "oyun teorisi" çerçevesinde simülasyon tekniği aracılığıyla bilgisayarlarda sınanabileceğini savunmuşlardır; Tanrısever, "Yöntem Sorunu," 99-102.

²⁹ Deniz Ülke Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007), 216.

yükselişinde önemli rol oynayan Karl Popper'in bilimselliğin yeni ölçütü olarak belirlediği ve klasik pozitivistliği alt-üst eden “yanlışlanabilirlik” kavramsallaştırması ve Thomas Kuhn'un “paradigma değişimi” kuramı dönemin uluslararası ilişkiler literatürüne farklı bir boyut kazandırmanın yanında, bugün gündemde olan pozitivist-postpozitivist çatışmasının felsefi-düşünsel zeminini meydana getirmiştir.

2. POSTPOZİTİVİST KURAMLAR

Daha önce de ifade edildiği gibi davranışsalci akımın söz konusu metodolojik eleştirileri neticesinde klasik realizm, “fikir babalığını” Kenneth Waltz'un yaptığı neo-realizme evrilerek pozitivist ekseninde “bilimsel” bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla da realizmin tümevarımcılığından neo-realizmin tümdengelimciliğine bir geçişin gerçekleştiği bu yöntemsel eksen kayması, uluslararası ilişkiler alanında yalnızca paradigma-içi bir değişim-dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Ancak Soğuk Savaşın bitmesiyle uluslararası konjonktür ve koşulların büyük bir değişim içine girmesi, disiplin ve literatürdeki hegemonik paradigma neo-realizmin ve onun pozitivist bilim anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu perspektifte eleştirel kuramın neo-realizm ve pozitivistliğe karşı öne sürdüğü anti-tezler ile esasen 1980'lerde başlayan ve literatüre alternatif bir epistemolojik duruş kazandırma isteği olarak postpozitivist ekseninde ortaya koyduğu bu paradigmalardan tartışma, 1990'larda ciddi bir ivme kazanarak gelişmiştir. Bugün ise bilindiği üzere eleştirel kuramın yanına eklenerek mevcut paradigma eleştirisini gerçekleştiren postmodernist, konstrüktivist, feminist ve normatif kuramlar, neo-realizm ve pozitivistliğin bilimsel/epistemik meşruiyet temellerini sorgulamakta ve onların hareket serbestilerini kısıtlayarak önlerinde ciddi birer bilimsel tehdit oluşturmaktadır.

2.1. Eleştirel Kuram

1980'li yılları realizm eleştirileri ekseninde “paradigmalardan tartışma dönemi” olarak nitelendirmek mümkünse, 1990'lı yılları da uluslararası ilişkiler kuramında “eleştirel dönem” olarak kavramsallaştırmak

yerinde olacaktır.³⁰ Ancak herşeyden önce eleştirel kuram doğrudan bir uluslararası ilişkiler kuramı ortaya koymamakta, multi-disipliner bir bakış açısıyla pozitivism eleştirisi yapmaktadır. Çok disiplinli bir anlayışın yansımaları olarak eleştirel kuramcılar sosyoloji, felsefe, antropoloji, siyaset bilimi, iktisat ve edebiyat gibi birçok sosyal bilim dalından yararlanarak bir sosyal teori meydana getirmeye çalışmaktadır. Aslında eleştirel teori her ne kadar 1990'larda gündeme gelmiş olsa da, kuramın tarihsel arka planı 1930'larda Hitler'in faşist iktidar yönetiminden kaçmak zorunda kalarak ABD'ye yerleşip çalışmalarına orada devam eden "Frankfurt Okulu"na dayanmaktadır.³¹

Bu bağlamda eleştirel teorisinin fikri öncülleri olarak Frankfurt Okulu'nun kurucuları arasında yer alan Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Walter Benjamin ve Jürgen Habermas'ı göstermek mümkündür.³² Çoğunluğu Yahudi olan bu düşün adamlarının Karl Marx'ın düşüncelerinden etkilenmeleriyle ilintili olarak eleştirel kuramın felsefi kökenlerinin Marksizme dayandığını belirtmek yanlış olmayacaktır ki bu nedenle eleştirel teori, neo-Marksist geleneğin bir türevidir biçiminde de değerlendirilebilmektedir.³³

Adından da anlaşılacağı üzere, eleştirel kuramın çıkış noktası esasen eleştiridir ve eleştiri-merkezli kurgulanması nedeniyle hem klasik pozitivismin hem de felsefi bir izdüşümü olmasına rağmen ortodoks Marksist geleneğin eleştirisini yapmaktadır. Buradan hareketle eleştirel okul,

---

³⁰ Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark," içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Der. İhsan D. Dağı, Atila Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 228.

³¹ Frankfurt Okulu'nun kurulması ve okulun eleştirel kuramlar ile arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beybin Kejanlıoğlu, *Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), 15-100. Ayrıca Frankfurt Okulu hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Phil Slater, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet Özden, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998).

³² Söz konusu düşünürler hakkında geniş bilgi için bkz. Kejanlıoğlu, *Frankfurt Okulu'nun*, 101-274.

³³ Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to International Relations* (New York: Oxford, University Press, 1999), 232.

pozitivist düşüncenin önkabullerini üç temel noktada eleştirmektedir: Pozitivizmin öznel dış gerçekliğini; özne ile nesne arasındaki uzaklığını; değerden yoksun sosyal bilim anlayışını. Bu eleştiriler ekseninde kritik kuram, pozitivistin incelediği her konuyu özne haline dönüştürerek asıl özne olan-olması gereken insanı nesne durumuna indirgediğini belirtmektedir.³⁴ Örneğin, eleştirel kuramcılara göre klasik uluslararası ilişkiler kuramları, analiz birimi olarak irdeledikleri ulus-devlet modelini ya da analiz düzeyi biçiminde ele aldıkları sistemi/yapıyı özne konumunda değerlendirerek asıl özne olması gereken bireyi edilgenleştirmekte, önemsizleştirmekte ve dolayısıyla nesneleştirmektedir. Pozitivist epistemolojinin bu indirgemeci anlayışına karşın, eleştirel teori ise insanı incelemekte ve modernitenin bireyi geri plana atan zihni parametrelerini sorgulamaktadır. Başka bir deyişle, eleştirel kuram modernitenin bilim ve ilerleme amaçları doğrultusunda insanı araçsallaştırdığını vurgulamaktadır.

Bu çerçevede eleştirel kuramcılarının çalışmalarında geniş bir perspektiften ortaya koydukları temel problematik, insanın özgürlük-özgürleşim sorunsalıdır. Nitekim eleştirel kuramcılarının başında gelen isimlerden Habermas'ın Aydınlanmanın akıl düşüncesini eleştirerek özgürleşmeyi hedef alan yeni bir toplumsal teori ve epistemoloji inşa etme çabaları, söz konusu düşün adamlarının özgürleşme sorunsalı üzerinde odaklanmalarına güzel bir örnek teşkil etmektedir.³⁵ Özgürlük sorunsalı üzerinde önemle duran Habermas; modernitenin, iki ana hedefinden “ilerleme” düşüncesini gerçekleştirmesine rağmen “özgürleşme” fikrini uygulamaya koyamadığını ve bu sebeple de modernliğin tamamlanmamış bir proje/süreç olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Modernite projesinin üzerine kurgulandığı “araçsal ussallık”ın yerine “iletişimsel ussallık” şeklinde kavramsallaştırdığı sosyal kuram çerçevesinde Habermas, modernite düşüncesinin yeni bir ussallık yaklaşımıyla tekrar ele alınması gerektiğini ortaya koymuş; bireyin ve

---

³⁴ Jackson, Sørensen, *Introduction to*, 232-233.

³⁵ Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 111-125.

³⁶ Fuat Keyman, *Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 142-143.

toplumun bu doğrultuda özgürleşebilmesi için yeni bir epistemolojiye ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür.³⁷

Modernitenin ancak bu şekilde tamamlanabileceğini savlayan düşünür, pozitivistin katı bir olgu-değer ayrıştırması yaparak bilginin nesnel olma durumunu savunan varsayımını eleştirmektedir. Habermas pozitivist epistemolojinin bilginin bağımsızlığını önceleyen savlarını reddetmekte, bilgi ile çıkar arasında her zaman amaçsal ve işlevsel bir ilişki olduğunu belirtmektedir.³⁸ “Bilgi nesnel ve evrensel midir?” sorusundan hareketle, pozitivist paradigmanın temel tezlerini sorgulayarak pozitivistten uzaklaşan ve böylece eleştirel ekolün “fikir babaları”ndan sayılan Habermas’ın bu noktada normativist geleneğe yakınlaştığı söylenebilir. Çünkü ona göre bilgi, değer-bağımsız bir nitelik veya süreç içermediğinden öznellik durumunu her zaman korumaktadır. Öznel olan bilginin ise evrensellik iddiası sorgulanmalı ve tartışılmalıdır.

Diğer yandan Habermas, pozitivistin etkisi altındaki klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin uluslararası ilişkilere ilişkin problemlere “teknik sorunlar” olarak bakmasını ve dolayısıyla bu sorunların çözümünde birincil aktör olarak rol oynaması gereken insan faktörünün dışlanarak “teknik çözüm metodlarının” kullanılmasını eleştirmektedir. Odak noktası olarak bireyi önceleyen yaklaşımıyla Habermasçı eleştirel kuramın amacının; geleneksel teorilerin temel aktör olarak inceledikleri egemen devlet modelini sorgulayarak uluslararası sisteme devlet-dışı aktörleri de entegre etmek ve bu aktörlerin kuracağı kamu alanı içinde etiksel bir evrensellik anlayışını üretmek olduğu söylenebilir.³⁹

Eleştirel ekolün bir diğer önemli düşün adamı Robert W. Cox, Antonio Gramsci’nin eleştirel kuramını uluslararası ilişkiler alanına uygulamaya çalışarak kritik teorinin şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. Cox’a göre “dünya özdeşlikler değil, benzeşimler dünyasıdır ve politik olan kendi

---

³⁷ Çiğdem, *Akıl ve Toplumun*, 119-130.

³⁸ Keyman, *Uluslararası İlişkiler*, 140-143.

³⁹ Keyman, *Uluslararası İlişkiler*, 232-236.

bütünlüğü, bağlamı içinde, görelî kavramlaştırmalar ile ele alınmak zorundadır.”⁴⁰ Gerçekliğin insan bilincinden bağımsız olma anlamında “nesnel” olamayacağını düşünen Cox, sosyal bilimlerde genel uygulamaya uygun bir teoriye dayanan herhangi bir genel ve/veya evrensel yasanın üretilmesinin de söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Toplumsal olay ve olguların genel geçer yasa ya da kuramlarla analiz edilemeyeceğini savlayan düşünür, pozitivist epistemolojinin nesnel ve evrensel olma iddiasına karşı çıkararak postpozitivizmin göreceliliğine vurgu yapmaktadır.

Cox’a göre hiçbir teori zaman ve mekân boyutundan, başka bir deyişle zaman-mekân içindeki bir bakış açısından ve/veya perspektiften bağımsız olamaz. Her zaman “birileri” ve “bir amaç” için inşa edilen teorilerin özellikle de politik zaman ve mekândan kaynaklanan bir perspektifleri mevcuttur. Bu çerçevede teoriler, problematikleriyle birlikte iki ana amaca hizmet etmektedirler: i-) karşılaşılan sorunların çözümüne rehberlik yapan teoriler “sorun çözücü”dür (problem solving theory), ii-) kuram oluşturma sürecini belirli bir düşünme ve felsefe konusu olarak ele alan teoriler ise “eleştirel teoriler”dir (critical theory).⁴¹

Bu açıdan değerlendirildiğinde “sorun/problem çözücü” bir teori olan realizm, Cox için pozitivism gibi sığ bir epistemolojik paradigmanın uluslararası ilişkiler alanına yansımaları ifade etmektedir. Ona göre, “basit mantığı ile hipnotik bir çekim gücüne sahip olan realizm, karmaşık dünyayı standart parçalara bölüp; iyi-kötü, dost-düşman, savaş-barış, kazanan-kaybeden, biz-onlar şeklinde basit karşıtlıklar (dikotomik analiz) çerçevesinden ve sürekli bir düzen perspektifinden yorumlamaktadır.”⁴² Belki de bundan daha önemlisi; Cox’un “herhangi bir bilimsel yaklaşımın ortaya çıktığı toplumsal ortamdan kopuk olamayacağı” savı göz önünde bulundurulduğunda, realizmin ABD’nin dış politika davranışlarının ve

---

⁴⁰ Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox* (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 9.

⁴¹ Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde*, 35-36.

⁴² Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde*, 8-9.

hedeflerinin “bilimsel meşrulaştırıcısı” işlevini görmesidir.⁴³ Zira Cox’a göre realizm, bu özelliği nedeniyle uluslararası ilişkiler disiplininin hakim paradigmasıdır ve alanın realist teori çerçevesinde şekillenmesi onun “bir Amerikan sosyal bilimi” biçiminde anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Cox, kısaca “uluslararası ilişkiler disiplini = Amerikan sosyal bilimi” olarak formüle edilebilecek bu kavramsallaştırmayı şu şekilde açıklamaktadır:

“Realizm, Amerika’nın dünya gücü niteliğini kazanması sonucu, Amerikan politika ve uygulamalarını incelemek, (onlara) ışık tutmak, hatta (onları) yönlendirmek gereksinmesi sonucunda, Amerikan ‘gerçek’ ve ihtiyaçlarının bir ürünü olarak doğmuştur (...) Bu nokta hegemonun, hegemonyasını bilim ve düşünce alanına da yansıtmayı başardığının bir göstergesidir...”⁴⁴

Cox’un Gramşçıyan eleştirel kuramı, üretim ile kültür arasında bir ilişkisellik ve etkileşim kurarak, var olan dünya düzenini değiştirme eyleminin hem olasılığını hem de bu olasılığın sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çaba, uluslararası ilişkilerin bir Amerikan sosyal bilimi olarak adlandırılmasının üzerindeki örtüyü kaldırmaya yönelik bir epistemolojik arayışı ifade etmektedir. Nitekim Gramsci için hegemonya, egemenlik ve rıza elde etme süreçlerinin ikili saç ayağı üzerinde şekillenmektedir. Dolayısıyla yeni dünya düzenine ilişkin arayışlar ve bilimsel çalışmalar, ABD’nin merkezi liderliğinin rıza boyutunu da kapsayarak pekiştirilmesini ve hegemonik bir kurumsal yapının yeniden yapılandırılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kısaca uluslararası sisteme ve yeni dünya düzenine ilişkin bilimsel çabaların merkezden çevreye akarak, epistemolojik anlamda da bir rıza sağlamayı amaçladığı söylenebilir.⁴⁵

---

⁴³ ABD dış politika karar alıcılarının, realizmin oluşturulması üzerindeki etkileri ve uluslararası ilişkilerin Stanley Hoffman tarafından “bir Amerikan sosyal bilimi” olarak adlandırılmasının nedenleri için bkz. İhsan Dağı, *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2000), 238-243.

⁴⁴ Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde*, 10.

⁴⁵ Keyman, *Uluslararası İlişkiler*, 242-247.

Cox ile birlikte eleştirel kuramın uluslararası ilişkiler literatüründeki bir diğer önemli düşünürü de Andrew Linklater'dır. Karl Marx, Immanuel Kant, Antonio Gramsci ve Jürgen Habermas'ın fikirlerinden etkilenen Linklater; üretim modelindeki gelişmelerin ahlaki ve kültürel parametreleri olumsuz etkilemesine vurgu yaparak normatif öğeleri ve yerelliği ön plana çıkarmaktadır. Linklater, küreselleşmenin kendine özgü paradoksallığını ortaya koyan bir tanımlama olarak glocalizasyon (globalization/glocalization)⁴⁶ üzerinde derin bir sosyolojik analiz yaparak; globalleşmenin gerek entegrasyon/bütünleşme (integration) gerekse de parçalanma/ayırışma (fragmentation) süreçlerini ifade eden bu ikircikli ve eklektik yapısını avantajları ve dezavantajları ile ortaya koymaya çalışmaktadır.

Söz konusu analize göre Linklater, iletişimsel toplumun ortaya çıkarılabilmesinde globalizasyon olgusunun önemli bir rol oynayabileceğini, ancak bu noktada başarılı olabilmek için evrensel bir hukuk düzeni inşa etmenin zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Linklater; yerellik üzerine eğilerek normatif unsurları, Kant ve Marx'tan etkilenerek evrenselliğe yaptığı vurgularla da universalist bir yaklaşımı eleştirel sosyolojik analizlerinde ön plana çıkarmış ve bu iki bakış açısını harmanlamaya çalışmıştır.⁴⁷ Bu perspektiften bakıldığında Linklater'ın kendisi de aslında küreselleşme olgusunun ikilemini üzerinde taşımaktadır.

Özetle Cox ve Linklater dışındaki eleştirel teorisyenler doğrudan uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik çalışmalar yapmamışlardır. Özgürleşme sorunsalına odaklanarak Aydınlanma felsefesi ve modern sosyal bilimler epistemolojisini eleştiren düşün adamları, temel aktör olarak bireyi ele almakta ve analiz birimlerine insanı yerleştirmektedirler. Bireylerin ve toplumların özgür olabilmelerindeki önkoşulun felsefe ve eleştiri parametreleri olduğunu öne süren eleştirel teorisyenler, multi-disipliner ve

---

⁴⁶ Roland Robertson, "Time-Space and Homogeneity," içinde *Global Modernities*, ed. Mike Featherstone, Scott Lash, Roland Robertson (London: Sage Publications, 1995), 25.

⁴⁷ Battissela, *Théories des*.

inter-disipliner kuramsal çalışmaları nedeniyle bir “şemsiye” işlevi görmekte ve bu kapsamda eleştirel teori, “şemsiye ekol” benzetmesiyle literatürdeki yerini almaktadır. Eleştirel kuramcıların disiplinler arası geçişkenlikten yararlanarak bir çeşit “köprü” fonksiyonu görmeleri, başka bir ifadeyle uluslararası ilişkilere yönelik doğrudan bir bakış açısı ortaya koymamaları ve bu alana odaklanmamaları; klasik anlayış tarafından disiplinlerdeki tematik bütünselliği dağıttıkları gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirilmektedir. Bu nedenle de geleneksel düşünürler, eleştirel teorinin bir uluslararası ilişkiler kuramı olmadığını öne sürmektedirler. Tüm bu eleştirilere rağmen, birçok farklı düzlemde beslenen bu geniş bakış açısı, egemenlik ve güç olgularını önceleyen realist paradigma tekelindeki uluslararası ilişkiler disiplinini sınırlı da olsa özgürleştirmeyi başarmıştır.

2.2. Konstrüktivizm

Eleştirel teoriye benzer şekilde sosyal gerçekliğin öznelliğini temel alan konstrüktivizm sosyal dünyanın ana dinamiklerinden biri olan uluslararası ilişkileri, “insanlar tarafından inşa edildiği” önkabulü ile incelemektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin geçirdiği değişim-dönüşüm sürecine paralel biçimde gündeme gelen bir teori olarak konstrüktivizmin kökenleri, 18. yüzyılda yaşanan epistemolojik tartışmalara kadar dayandırılabilir. İtalyan felsefeci Giambattista Vico’nun “doğal dünya Tanrı tarafından meydana getirilmiştir ama tarihi dünya insanın ürünüdür” sözü⁴⁸, insanların ve toplumların aynı zamanda devletleri ve kendi tarihlerini de inşa ettiklerini özetlemektedir. Bu varsayımdan hareketle, bir Aydınlanma bilimi olan sosyolojinin sosyal olay ve olguları “bağımsız değişken” olarak insan-toplum faktörünü ele alarak incelemesi; konstrüktivizmin inter-disipliner doğasının ana yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.

Klasik uluslararası ilişkiler epistemolojisinin, Soğuk Savaş sonrası ve/veya Post-Vestfalyen süreç olarak adlandırılan yeni kaotik ve çok bileşenli yapıyı açıklamakta yeterince muktedir olamaması; sosyolojik ve

---

⁴⁸ “Methodological Debates on International Relations Theory,” 254.
<http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199260584/ch09.pdf>,

sosyo-psikolojik analizlerin, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan görece yeni çelişkileri ve krizleri açıklamakta daha yaratıcı ve güçlü bir hale gelmesine neden olmuştur. Nitekim tam bir sistem değişkeni olarak nitelendirilebilecek Sovyetler Birliği'nin çöküşünün, Gorbaçov'un sosyal norm ve değerlerde yarattığı kırılmayı anlamlandırmadan ve ele almadan açıklanamaması; konstrüktivist akımın hızlı bir biçimde epistemolojik tartışmaların merkezine oturmasını sağlamıştır.⁴⁹ Zira 1990'lı yılların uluslararası ilişkiler literatüründe “yeni” bir teorik tartışmayı gündeme getiren konstrüktivist kuramın fikri öncülleri temel kaynak eserlerini bu dönemde yayınlamışlardır. Friedrich Kratochwil, Nicholas Onuf, John Ruggie ve hiç kuşkusuz bu teoride ilk akla gelen isim Alexander Wendt konstrüktivizmin kurucu teorisyenleri olarak sıralanabilir.⁵⁰

Yapısalcı realizm veya diğer ismiyle neo-realizm ile benzer bir şekilde sistemi bir yapı olarak inceleyen konstrüktivizm; yapısalcı realizmin ana varsayımı olan “sistemin aktörler üzerindeki yönlendirici etkisi”ni sorgulayarak, sistemdeki anarşi veya barış halinin aktörlere belirli bir eylem biçimini dikte edemeyeceğini vurgulamaktadır. Kısaca konstrüktivizm, realizme tezat bir biçimde yapının insan eyleminin bir ürünü olduğu görüşünü savlamaktadır. Bu kapsamda konstrüktivizm, yapı-yapan ilişkisini önemsemeyen neo-realizmi insan faktörünü devre dışı bıraktığı noktada eleştirmektedir. Nitekim Onuf'un “biz kendi yarattığımız dünyada yaşıyoruz ve bu, biçimi insani olmayan güçler tarafından belirlenmiş bir dünya da değildir”⁵¹ cümlesi, neo-realizmde özne durumunda bulunan yapının/sistemin, konstrüktivizmde tam tersine nesneleştirilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁵² Çünkü konstrüktivist kuramcılara göre yapı,

---

⁴⁹ Marc A. Genest, *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations* (USA: Thomson Wadworth, 2004), 261.

⁵⁰ Jackson, Sørensen, *Introduction to*, 238.

⁵¹ Chris Brown, Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. çev. Arzu Oyacıoğlu (İstanbul: Yayın Odası, 2006), 43.

⁵² Realizmin analiz birimi olarak ulus-devleti, neo-realizmin ise analiz düzeyi olarak sistemi özneleştirilmesi ve her iki paradigmanın bu temel kabulleri nedeniyle insan ve toplum faktörlerini nesneleştirerek analizlerinde devre dışı bırakmaları konstrüktivist eleştirilerin çıkış noktasıdır.

istenmeden yaratılan ve/veya var olan bir olgu değildir. Başka bir ifadeyle konstrüktivizmde yapı ve aktörler, karşılıklı bir etkileşim içinde birbirini yaratma ve değiştirip-dönüştürme halindedir. Dolayısıyla konstrüktivist perspektifteki bu çift taraflılık, karşılıklılık ve/veya işteşlik, metodolojik olarak yeni analizleri beraberinde getirmektedir.

Bu noktada konstrüktivizm, temel aktör olarak ele aldığı ulus-devletin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını, kimlik ve çıkarlarını belirlemede devletin sosyal yapısı üzerine odaklanmaktadır. Konstrüktivizmin “fikir babası” olarak da adlandırılan Wendt’a göre devletler sadece maddi güç ve çıkarlardan değil, aynı zamanda onu şekillendiren sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Devletlerin bu sosyal yapısı ise paylaşılan bilgi (shared knowledge), maddi kaynaklar (material resources) ve uygulamaları (practices) kapsamaktadır. Bu sosyal ilişkiler ağı ve yapısı da bir aktörün uluslararası ilişkilerde çatışmacı mı, uzlaşmacı ve dayanışmacı mı, yoksa izolasyonist mi olduğunu/olacağını belirlemektedir.⁵³ Nitekim insanların olay, olgu ve nesnelere olan yaklaşımı, kendilerini tanımladıkları kimlikler ve kendilerine atfettikleri anlamlar ile şekillenmektedir. Bu bağlamda sosyal norm ve değerler devletlerin algulamalarını; bu algılar da devletlerin bir olay veya olgu karşısında ne hissedeceklerini ve bu duruma nasıl tepki vereceklerini belirlemektedir. Başka bir deyişle kültür, kimlik, sosyal norm ve değerlerin altyapıyı teşkil ettiği ve uluslararası ilişkilerdeki davranış ve tutumları belirlediği söylenebilir.

Diğer yandan konstrüktivizm, aktörlerin güvenlik ve çıkar odaklı bir biçimde hareket ettiği görüşünü önceleyen realist analize yeni bir boyut getirmektedir. Konstrüktivistlere göre, uluslararası ilişkilerde aktörlerin işbirliği ya da çatışmaya uzanan eylem tercihlerinde önemli bir faktör de kimliktir. Kimlik; size kim olduğunuzu, tercihlerinizin ne olması gerektiğini ve diğerlerinin/ötekilerin kim olduklarını söyleyerek sosyal norm, değer ve

---

⁵³ Yücel Bozdağlıoğlu, “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)”, içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Platin Yayınları, 2007), 150-151.

aksiyon biçimlerinin yeniden üretimini sağlamaktadır.⁵⁴ Nitekim devletler de tıpkı insanlar gibi kendi kimliklerinden gelen “öğrenim”lerine göre, karşısındaki aktöre yönelik sergileyecekleri davranış modellerini ve tutumlarını belirlemektedir. Örneğin, ABD’nin İngiltere ve Kanada ile ilişkileri, Mısır ve Çin ile ilişkilerinden sadece güvenlik ve çıkar nedenleri ile değil, aynı zamanda paylaştıkları ve/veya paylaşmadıkları ortak kimliksel değerler nedeniyle de farklıdır.⁵⁵

Kimliğin sosyal olgu ve olayları düzenleyici bu faktörü ile uluslararası ilişkilerde kimlik ve “sosyal öğrenme”nin çatışma analizlerindeki önemli yeri, Wendt tarafından “uluslararası politikanın sosyal teorisi” (social theory of International Politics) biçiminde irdelenerek kavramsallaştırılmıştır. Zira ona göre, uluslararası ilişkilerdeki ana parametrelerden biri olan öz-çıkar ve buna bağlı seçilen aktör eylemleri, kimlik bağlamında da açıklanabilir. Wendt’a göre sosyal öğrenme sonucunda aktarılan kimlik ile karşınızdakini; Hobbes’un fiktif tabiat halindeki gibi yaşamınızı tehdit eden bir düşman, Locke’un hipotetik doğal yaşamındaki gibi çıkarınıza ve mülkiyetinize tehdit oluşturabilecek bir rakip veya Kant’ın kuramsal analizlerindeki gibi güven duyabileceğiniz ve işbirliğine gidebileceğiniz bir aktör olarak görebilirsiniz.⁵⁶ Kısaca kimliğin size verdiği öğrenilmiş norm ve değerler ile eylemde bulunursunuz. Konstrüktivizmin uluslararası ilişkilerde kimliği ön plana çıkaran bu teorik yaklaşımı; pratikte gerek Yugoslavya’nın dağılması gerekse de uluslararası terörizm üzerine yapılan çalışmalarda yer bulmaktadır.

Yine konstrüktivizm, uluslararası ilişkileri çözümlemede kimliğin ne denli önemli olduğunu yapısal realizmin klasik tanımlamalarından “güvenlik ikilemi” ile ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre neo-realizmin klasik güvenlik ikilemi, kimliğe dayalı tehdit algılamaları çerçevesinde

---

⁵⁴ Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory,” *International Security* Cilt 23 No 1 (1998): 175.

⁵⁵ Brown, Ainley, *Uluslararası İlişkileri*, 44.

⁵⁶ Martin Weber, “The Critical Social Theory of the Frankfurt School, and the ‘Social Turn’ in IR,” *Review of International Studies* 31 (2005): 195. Ayrıntılar için bkz. Battissela, a.g.e, s. 286.

incelenmektedir. Örneğin, İngiltere'nin elindeki 100 nükleer silahın bir AB ülkesinde yarattığı kaygı, Kuzey Kore'nin elindeki 5 nükleer silahla eşdeğer değildir. Dolayısıyla Kuzey Kore'nin silahlanmasındaki artış, Kuzey Kore'yi tehdit olarak algılayan ülkelerde derin kaygı uyandırırken, İngiltere'nin silahlanmasındaki artış ise İngiltere'yi tehdit kategorizasyonunda değerlendirmeyen bir ülke için hiçbir etki uyandırmayabilir. Söz konusu silahlanma örneği, konstrüktivizmin realizmin önelediği uluslararası ilişkiler kavramsallaştırmalarına getirdiği yeni soluğun somut bir izdüşümüdür.

Bu noktada konstrüktivistlere göre, bir aktörün kimlik, sosyal norm ve değerler gibi davranışlarını biçimlendiren ve/veya davranışlarının asıl gerçekliğini ortaya koyan unsurlar dikkate alınmadıkça, realizmin kavramsallaştırmaları uluslararası ilişkilerin çelişkili doğasını açıklamakta yetersiz ve yüzeysel kalmaktadır. Zira konstrüktivistler, ulusal çıkarın paylaşılan fikir ve inançlar ile oluşturulduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁷ Görüldüğü gibi konstrüktivist teori, neo-realizmin özne olarak ele aldığı güvenlik ikilemi, ulusal çıkar gibi parametreleri nesneleştirerek sosyal olgular aracılığıyla bu parametreleri yeniden biçimlendirmektedir.

Bu çerçevede sosyal konstrüktivist Alexander Wendt, "*Anarchy is What States Make of It*" adlı çalışmasında güvenlik ikilemi, anarşi ve savaşın kendini doğrulayan kehanetlerin bir sonucu olduğunu belirterek, karşılıklılık mantığında birlikte hareket edebilmenin bilgisine ulaşacaklarını ifade etmektedir.⁵⁸ Wendt, bu çalışmasında kimliklerin ve çıkarların bağımlı değişken olduğu "sosyolojik sosyal psikolojik" bir sistem teorisi formunu konstrüktivist bir bakış açısıyla incelemektedir.⁵⁹ Nitekim konstrüktivizm, hangi sosyal disiplin olursa olsun sosyal ilişkileri "insanlar sosyal varlıklardır" hipotezi ile açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁰ Dolayısıyla uluslararası

---

⁵⁷ Battissela, *Théories des*, 285.

⁵⁸ *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith (Oxford: Oxford University Press, 2001), 265.

⁵⁹ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It," *International Organization* Vol 46 No 2 (1992): 394.

⁶⁰ Battissela, *Théories des*, 270.

ilişkileri de sosyal bir teori zeminine yerleştirmektedir. Bu açıdan konstrüktivizme küresel politikanın sosyolojik bir perspektifi denilebilir. Söz konusu perspektife göre kimlikler aktörlerin ne olduğunu yansıtırken, çıkarlar ise aktörlerin ne istediğini yansıtmaktadır.⁶¹

Özetle konstrüktivizmin uluslararası ilişkilerdeki klasik “özne-nesne” ayrımını yeni bir boyut ile ele alması ve şu ana kadar nesne adledilen olguların sosyal gerçekliklerinin derinliklerine inmesi onun postpozitivist karakterini ortaya koyarken, pozitivistizmin metodolojisinden yararlanarak onun parametreleri üzerinden ilerlemesi konstrüktivizmin pozitivist tonlarının da olduğunu göstermektedir. Son olarak, konstrüktivizmin tamamen neo-realizmi reddetmediği, onun izlerinden yürüyerek neo-realizmin özellikle Soğuk Savaş sonrası açıklamakta yetersiz kaldığı olguları sosyal gerçeklikler ile irdeleyen ve bu anlamda da hem radikal hem de geleneksel bir paradigma olduğu ifade edilebilir.

2.3. Normatif Kuram

Normativizm aslında teorik bir yaklaşım olmaktan ziyade epistemolojik bir tavır alma durumunu ifade etmektedir. Zira normativizmin pozitivistizm ve rasyonalizmle birlikte sosyal bilimlerin üç ana bilgi kuramından biri olduğu söylenebilir. Pozitivistizmin bilimsel önermelerine karşı çıkararak normativist epistemolojinin temel varsayımlarından hareket eden düşün adamları, sosyal bilimlerin geçişkenliğinden de istifade ederek geniş bir perspektif ve yelpazede normatif kuramlar meydana getirmişlerdir. Bu nedenle normatif teorilere geçmeden önce bu teorilere epistemolojik dayanak noktası oluşturan normativist bilgi kuramından kısaca bahsetmek, konunun daha iyi anlamlandırılıp anlaşılabilmesi açısından faydalı olacaktır. Söz konusu durum, normativizmin uluslararası ilişkilerin pozitivist bilimsel kimliğine alternatif oluşturabilen, zengin felsefi yapısı nedeniyle de gereklilikten ziyade zorunluluğu içermektedir.

---

⁶¹ Battissela, *Théories des*, 283.

Bilindiği üzere uluslararası ilişkiler kuramları, genellikle pozitivist-ampirik ya da normatif olmaktadır. Pozitivist uluslararası ilişkiler teorileri tanımlayıcı, açıklayıcı ve kural koyucu özellikler içermekteyken; normatif uluslararası ilişkiler kuramları ise uluslararası ilişkilerin ahlaki ve etik boyutlarıyla ilgilenmektedir.⁶² Daha önce de belirtildiği gibi, pozitivist epistemoloji eksenli teoriler katı bir olgu-değer ayrıştırması yaparak “olanla” ilgilenmekte; normativist epistemolojiye dayalı teoriler ise “olanı” analiz etmek yerine “olması gereken” üzerinde durarak “ne yapmalı-ne yapılmalı” sorularına cevap aramaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası ilişkiler alanındaki esas epistemolojik ayrımın pozitivism-ampirizm ile normativizm arasında olduğunu ifade etmek mümkündür.

Normatif çalışmalar sosyo-politik olay ve olgular üzerine eğilirken; özgürlük, adalet, insan hakları, eşitlik, savaş ve barışın etiği gibi normatif ve değer yüklü kavramlarla açıklama yapmaya yönelmektedir. Normatif kuramın önermeleri, pozitivist bilim anlayışı ve ampirist teorilerin gözlemlenebilir, sınıanabilir ve test edilebilir olguları üzerine değil; “ne olmalı-ne yapmalı”nın değerler, etikler ve moraller dünyası temelinde oluşturulmaktadır. Bu çerçevede normatif uluslararası teori, birey ve toplum yaşamında “iyi”, “doğru” ve “güzel”in keşfine ilişkin moral varsayımlar ortaya koymaktadır.⁶³ Dolayısıyla bireyler, devletler ve uluslararası sistemle ilgilenen normatif kuram; davranış, yükümlülük, sorumluluk, hak ve ödev standartları ile ilintili meselelere odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle normatif teori dünya siyasetindeki normlar, kurallar, değerler ve standartlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁶⁴

---

⁶² *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, ed. Graham Evans, Jeffrey Newnham, çev. Ahsen Utku (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007), 451.

⁶³ İhsan Dağı, “Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları,” içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Der. İhsan D. Dağı, Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 187-191. Normatif teoriler hakkında ayrıca bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), 84-86.

⁶⁴ *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 451.

Diğer taraftan normatif teoriler; idealist, liberalist veya ütopyacı olarak adlandırılan birçok akımı bünyesinde barındırarak tıpkı eleştirel kuramlar gibi bir tür “şemsiye” işlevi görmektedir. Zira normatif yaklaşım ve çalışmalar siyaset felsefesi, uluslararası hukuk ve siyaset bilimi gibi çok geniş yelpazede yer alan farklı sosyal bilim dallarından yararlanabilmektedir. Bu anlamda normatif çalışmalar inter-disiplinerdir. Bu karakteristik özelliği ile eleştirel yaklaşımlara benzeyen normatif kuramlar, disiplinler arası çalışmalar yaparak uluslararası ilişkiler literatürüne çok boyutlu ve farklı bakış açıları kazandırabilmektedir.

Buradan hareketle normatif teorinin kökenleri, antik dönem düşünürleri Platon ve Aristo’ya kadar geriye götürülebilmekte; Kant’ın “Ebedi Barış” ve Grotius’un “Evrensel Hukuk” gibi kuram ve çalışmaları normatif teorilerin öncülleri olarak değerlendirilebilmektedir. Bu tarihsel kökenleri nedeniyle normatif teori; gerçek anlamda postpozitivist bir teori olmaktan öte prepozitivist bir teori olarak da düşünülebilir. Bir başka deyişle, hem modern-öncesi hem modern hem de modern-sonrası olmak üzere üç boyutlu bir özelliğe sahiptir.⁶⁵ Böylesine çok-boyutluluk içeren normatif kuramların başlıca düşün adamları; uluslararası sorunlar üzerinde duran Vatten, Wolff, Pufendorf, Locke gibi düşün adamları ile Mill ve Bentham gibi “faydacı ahlak” teorisyenleridir. Bunlar aynı zamanda da normatif kuramın “kurucu teorisyenleri” olarak da kabul edilebilmektedir.

Zengin bir felsefi birikime sahip normatif kuramların bu tarihi-düşünsel öncüllerinin yanı sıra, günümüzdeki başlıca temsilcileri ise R. Falk, M. Mendlovitz, R. Kothari ve A. Mazrui gibi akademisyenlerdir. Bu fikir adamlarının öncülük yaptıkları “Dünya Düzeni Modelleri Projesi” (WOMP) uluslararası ilişkilerle ilgili sorunsalları ve konuları, normatif bir perspektiften ele alarak disiplinin egemen paradigması pozitivismi daha da sorgulanır bir duruma getirmektedir.⁶⁶ Özellikle de Richard Falk, “Post-Vestfalyen Dönem” olarak nitelediği 1990 sonrası uluslararası ortamını ve sistemini farklı açılarda irdeleyerek, 1648’de kurulan ve Soğuk Savaşın sona

---

⁶⁵ Jackson, Sørensen, *Introduction to*, 240.

⁶⁶ Dağı, “Normatif Yaklaşımlar,” 191-198.

ermesine kadar varlığını koruyan Vestfalya sisteminin egemen aktörleri ulus-devlet yapılarına ciddi eleştiriler getirmektedir.⁶⁷

Analiz birimi olarak birey ve sistemi ele alan Falk, 21. yüzyıl uluslararası sisteminin temel olgusu olan küreselleşmeyi etik norm ve değerler çerçevesinde yeniden yapılandırmaya çalışmakta;⁶⁸ bu bağlamda yönetim kavramına işteş (karşılıklılık) bir nitelik kazandırarak “yönetişim” üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla yönetişim kavramından hareketle eserlerinde normatif bir yönetim anlayışının ve küresel demokrasinin kurulması gerekliliğini vurgulayan Falk, pozitif küreselleşmenin teşvik edilmesi ve küresel yönetişimin etkin kılınması gibi konulara da öncelik vermektedir.

Öte yandan klasik güvenlik anlayışının değişmesi gerektiğini belirten düşünür, BM'nin mevcut güvenlik yaklaşımını eleştirmekte ve BM'nin bugünkü güven krizini çözebilmesi için ulusal güvenlikten birey güvenliğine geçilmesini önermektedir.⁶⁹ Fakat Falk'taki bu geçiş tek-düzelik veya tek-boyutluluk anlamında değil, çok-boyutluluk anlamındadır. Başka bir ifadeyle Falk, temel aktör olarak ele aldığı birey güvenliğinin aynı zamanda ulus-devlet ve sistemin güvenliği anlamına geldiğini belirtmektedir. Falk'un güvenlik anlayışı, “uluslararası/küresel güvenlik = birey + toplum + uluslararası örgütler + sivil toplum kuruluşları işbirliği” şeklindeki bir formülasyonla ifade edilebilir. Yani Falk'a göre, uluslararası güvenlik ancak yukarıdan küreselleşmenin yıkıcı etkilerinin aşağıdan küreselleşmenin talepleri ile dengelenebildiği noktada tesis edilebilecektir. Bir başka deyişle, yukarıdan küreselleşmenin yıkıcı etkileriyle aşağıdan küreselleşmenin talepleri denge noktasında buluşturulduğunda küresel güvenlik inşa edilebilecektir.

Ayrıca Falk, 11 Eylül sonrası yaşanan küresel güvenlik sorunsalının çözümlenebilmesi için sivil toplum ve küresel demokrasi ile

---

⁶⁷ Richard Falk, *Dünya Düzeni Nereye: Amerikan Emperyal Jeopolitikası*, çev. Neşenur Domaniç, Nusret Arhan (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 25-79.

⁶⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Falk, *Küreselleşme ve Din*, çev. Hasan Tuncay Başoğlu, (İstanbul: Küre Yayınları, 2003).

⁶⁹ BM'nin eleştirisi hakkında bkz. Falk, *Dünya Düzeni*, 121-125 ve 280-297.

enternasyonalizmin sağlanması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁰ Kısacası çok boyutlu güvenlik anlayışı çerçevesinde küresel/uluslararası güvenliğe vurgu yapan Falk, siyaset kurumunu ahlaki amaç ve değerler ile yeniden ilişkilendirmeye özen göstererek küresel yönetimin yeniden yapılandırılmasına çalışmakta, bu öncelikleri nedeniyle de Wilson etik değerlerine geri dönüşü simgelemektedir. Bu bağlamda Falk, neo-idealist bakış açısıyla uluslararası ilişkiler normatif kuramlarına hem konu hem de yorum zenginliği katmaktadır.

Özetle normatif kuramlar, “olan” yerine “olması gereken” üzerinde durmakta; ahlak, etik, kurallar ve normlar sistematüğını öncelemekte ve somut “olgular” yerine soyut “değerler dünyasına” önem vererek pozitivist bilgi kuramına alternatif olabilecek bir epistemolojik seçenek sunmaktadır. Ancak normatif teoriler ve kuramcılar, “olması gereken” üzerine fazlaca odaklanarak “olan”ı analiz edemedikleri ve böylelikle de uluslararası ilişkiler gündemini kaçırdıkları gerekçesiyle realist teorisyenler tarafından eleştirilmektedir. Realistlere göre, normatif düşünürler bu şekilde davranarak uluslararası ilişkilerin doğasına ve kimliğine aykırı hareket etmektedir.

2.4. Postmodern Kuram

Postpozitivist akımların kuramsal yapı taşlarından biri de, uluslararası ilişkiler literatürüne 1980’lerde girmeye başlayan postmodernizmdir. Bu akım özellikle Soğuk Savaşın bitişiyile birlikte literatürde daha etkili bir rüzgâr estirmeye başlamıştır. Zira uluslararası ilişkilerin pratikteki boyutu ve yeni krizlere bağılı olarak sistem değışkenlerinin hızlı bir dönüşüme uğraması sonucu kuramın felsefi varsayımlarını güçlendirecek bir veritabanı oluşmuştur. Nitekim bilişim teknolojisinin oluşturduğu küresel ağıın postmodern aktörler tarafından keşfedilmiş olması nedeniyle egemen güçlerin çeşitli kalelerinin zorlanması, savaşların bilinen yüzünün dışında simülasyon oyunları şeklinde algılara yerleşmesi/yerleştirilmesi ve tüm

---

⁷⁰ 11 Eylül sonrası küresel güvenlik sorunsalı için bkz. Falk, *Dünya Düzeni*, 300-302.

dünya tarafından seyredilmesi, modernitenin yarattığı yıkımı ortaya koyan örnekler olarak kabul edilmiştir.

Postmodern kuramın uluslararası ilişkiler disiplinindeki öncü temsilcileri, Richard Ashley, James Der Derian, Rob B. J. Walker, William Candy ve David Campbell'dır.⁷¹ Postmodernizmin temel çıkış noktası Aydınlanma düşüncesi ve onun bir izdüşümü olan modernleşme olgusudur. Aslında postmodernizmin, modernitenin içinde bulunduğu yapısal krizin bir sonucu ve/veya alternatifi olarak doğduğu söylenebilir. Postmodernistler; modernitenin getirmiş olduğu dinamikleri, modern düşünce sistematığının ve modern yaşamın temel araçlarının birey ve toplum üzerinde kurduğu otoriteyi eleştirmektedir. Bu kapsamda postmodern kuram; Frankfurt Ekolü'nden Jürgen Habermas, Erich Fromm ve okul ile ilişkisi olan Michel Foucault gibi birçok düşünürün modern sistemin bireyi köleleştiren, bireyin asıl özgürlüğü olan kendi eylemini tercih edebilmesini rasyonalite adı altında tekeline alarak formalize eden ve bir nevi bireyi *Panopticon*'a⁷² hapseden yapısına getirdikleri eleştirilerden etkilenmiştir.

Postmodernizm, modernitenin temel aygıtlarından ulus-devlet yapısının tek tip birey yaratma çabasına karşı çıkmakta ve devletin karşısında bireyi ön plana almaktadır. Modernliğin tek-biçimci yapısını ve dayatmacı kimliğini şiddetle eleştiren postmodern kuramın uluslararası ilişkilerdeki hedef kavramlarından biri ve belki de en önemlisi modern egemen devlettir. Çünkü postmodernist düşünürlere göre ulus-devlet yapısı; artık içinde bulunan konjonktürde yeterli bir "araç" olmaktan çok uzaktır ki, bu sorunsal aynı zamanda egemenler tarafından bireyin refahını sağlamaktan uzak, siyasal

---

⁷¹ Birgül Demirtaş Coşkun, "Post-modern Yaklaşım," içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Platin Yayınları, 2007), 193.

⁷² *Panopticon* kavramı ilk olarak Jeremy Bentham tarafından, tasarladığı hapishanenin adlandırılmasında kullanılmıştır. Bu yapı bir daire şeklinde dizayn edilmiştir. Dairenin tam ortasında bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Gözetleme kulesini çevreleyen halkada mahkumların hücreleri bulunmaktadır ve her bir hücre gözetleme kulesinden net bir biçimde gözlenebilir durumdadır. Michel Foucault bu metaforu modernite ile ilişkilendirir ve iktidarın bireyler üzerindeki tahakkümünü açıklamada kullanır.

şiddete meyilli ve baskı aracılığı ile egemenliği teminat altına alan bir “amaç”a dönüştürülmüştür.

Dolayısıyla postmodern kuram; modernitenin dayattığı, devlet kuralları ile sarmalanmış, eylemleri *a priori* olarak biçimlendirilmiş tek tip insan modelini sorgulayarak, farklılıklara vurgu yapmakta ve kimlikleri ana eksen olarak sahneye çıkarmaktadır. Postmodernist düşünürler, benzerlikler üzerinden hareket ederek türdeşlikleri ve monolitik bir sistemi ön plana çıkararak ulus-devlet modelinin bireyler üzerindeki baskıcı karakterini bu noktada sorgulamaya açmakta ve modernliğin temel siyasal örgütlenmesi olan ulus-devleti eleştirmektedir. Farklı kimlikleri ve çok sesliliği sadece devlet içinde irdelemeyen postmodernistler, aynı zamanda uluslararası sistemde de Batı tekelinin kırılması gerektiğini ve farklılıkların seslerini Batı karşısında duyurabilmelerini savunmaktadır. Bu anlamda Batı-merkezli modern paradigmaya karşı çıkmaktadır.

Ayrıca postmodernizm, Michel Foucault’nun “bilgi-iktidar” kuramından hareketle bilgi oluşumunun politik bir süreç olduğunu belirtmekte ve bu nedenle “güç/iktidar kimin tekelindeyse bilgi de onun tekelindedir ve dönemin bilgisini o inşa eder” görüşünü savunmaktadır. Başka bir deyişle, realizm ve “imal edilmiş bilgi” arasındaki ontolojik ilişkiyi sorgulayarak gerçeğin, söylemlerin ve terminolojinin yeniden üretilmesini ve/veya inşa edilmesini irdelemektedir.⁷³ Postmodernistler, bu önkabul ile bilimsel çalışmalar üzerinde söylem/metin analizi yapmaya ve iktidarın bu metinlerdeki gizli kodlarını ve/veya şifrelerini çözmeye çalışmaktadır.

Postmodernistler bilimsel metod olarak çalışmalarını, Foucault’nun erken dönem eserlerinde ön plana çıkarttığı arkeolojik yaklaşım ve daha sonra üzerine yoğunlaştığı soybilimsel yaklaşım üzerine inşa etmişlerdir. Arkeoloji, bilginin belirli bir bölgesini ortaya çıkarmak ve epistemolojinin temellerine ulaşmak için tasarlanmış bir analitik araç olarak, anlamın temel katmanlarını tespit etmeyi ve bilimsel araştırmalara rehberlik edecek daha

---

⁷³ Oyvind Osterud, “Antinomies of Postmodernisms in International Studies,” *Journal of Peace Research* Vol 33 No 4 (1996): 385.

derinlerdeki “iç yasalara” ulaşmayı sağlamaktadır. Soybilim ise bilgi ve güç arasındaki ilişkide tekrarlanan pratiklere vurgu yapan bir araştırma metodudur.⁷⁴ Bu iki yaklaşımdan hareketle postmodernist kuram öncüleri, uluslararası ilişkilere dair kavram ve olguları resmi tarih yazımından başlatmayıp, genel araştırmaların sorgulanmamış değerlerini ve doğruluk iddialarının üstünlüğünü eleştirel bir biçimde yansıtarak, geçmiş pratiklerle bugünün bağıntısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçeveden hareketle postmodernistler, modern öncesi ve modernite arasındaki ilişkiselliği anlamlandırmaya çalışmaktadır. Nitekim Foucault'nun ortaya koyduğu ve postmodernistlerin savunduğu “imal edilmiş bilgi” söylemi aslında yeni ve postmodernist bir söylem değil; tam aksine premodernist bir söylemdir. Premodernist düşünür İbn-i Haldun'un “bilginin örtülü işlevi” biçiminde kavramsallaştırılabilecek bilgi-iktidar kuramı⁷⁵, teorik ve söylemsel çerçevede postmodernist fikir adamlarına bilgi-güç bağıntısına ilişkin sorgulamalarının karşılığını vermektedir. Dolayısıyla iktidar odakları ile bilgi arasında kurulan ilişkisellik ve bağıntı, modern dünyaya ilişkin bir durum değildir ve tarihin her döneminde var olmuştur.

Modernitenin getirdiği bir “hayal kırıklığı” olarak kısaca ifade edilebilen postmodernizm; bilgi-güç arasındaki ilişkiselliği ve söylemlerin altında saklı kalan modernitenin ikircikli yapısını, “premodernite-modernite-postmodernite zinciri”nde gözler önüne sermektedir. Ancak literatüre tüm bu katkılarına rağmen sistematik bir alternatif ortaya koyamaması, salt modernite eleştirisi üzerine kurgulanması ve uluslararası ilişkiler disiplini dahilindeki analizlerini yalnızca belirli parametrelerle gerçekleştirmesi sonucu çok boyutlu ve kapsayıcı bir analiz sunamaması gibi nedenlerle kuram; uluslararası ilişkiler disiplini çevrelerinde akademik olmamakla suçlanmıştır.⁷⁶ Bu açıdan uluslararası ilişkilere yeni bir soluk getiren

---

⁷⁴ Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 364-365.

⁷⁵ Bu konuda bkz. Emre Bağce, “İbni Haldun'un İdeoloji Kuramı: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme,” *Doğu-Batı* 31 (2005).

⁷⁶ Postmodernizme getirilen eleştirilerin bir analizi için bkz. Steve Smith, “Epistemology, Postmodernism and International Relations Theory: A Reply to Osterud,” *Journal of Peace Research* Vol 34 No 3 (1997): 330-336.

postmodernizm, düşünce modellemelerini çeşitlendiren bir ara-kuram olarak değerlendirilebilir.

2.5. Feminist Kuram

Siyaset bilimi ve sosyoloji için oldukça eski bir konu olan feminizm, söz konusu disiplinlerde kadınların toplumsal ve siyasi arenada karşılaştıkları kısıtlamalar ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın reddiyesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda feminizmin, aynı zamanda Aydınlanmanın “Avrupalı, rasyonel, erkek ve beyaz tek sesliliği”nin bir eleştirisi olduğu söylenebilir.⁷⁷ Zira feminist kurama göre, kadınların tarihi herşeyden önce baskı altına alınışlarının ve bunun gizlenişinin tarihidir. Zaten gizleme de hegemonun baskısının bir parçası olarak kabul edildiğinde, rastlantı ve tarafsız bilim söylemlerinden bahsetmek mümkün değildir. Feminist kuramın bu

---

⁷⁷ Nitekim Aydınlanma döneminde özgürleştirici bir eğitim modeli üzerine düşünülürken, toplumsal cinsiyet algısının son derece güçlü olduğu ve modernitenin getirdiği ilerlemenin cinsiyete dayalı ayrımcılığın tekeline kıramadığı görülür. Bu durum, modern bireyin yetiştirilmesi üzerine temel metinlerden kabul edilen Rousseau'nun *Emile* adlı eserinde en yalın haliyle gözlemlenebilir. Zira özgür bir insan yaratmak için bir çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerine fikirlerini kaleme aldığı kitabında Rousseau, eşitlik kavramını erkek eşitliği üzerinden tanımlar. Doğumundan evlenene kadar yetiştirdiği Emile üzerinden ilerleyen dört kitapta da Rousseau, Emile'e erkek çocuk olması nedeniyle kendini özgürleştirecek bir eğitim sunar. Doğa bilimleri üzerine kurulu bir eğitmeden sonra Rousseau, Emile'e erkek olduğu için bir meslek seçmesi gerektiğini söyler. Oysa 5. kitapta Emile'e eş olacak Sophie'nin eğitimi ile Emile'in eğitimi farklıdır. Aralarındaki cinsiyet farkı, aldıkları eğitmeden, yaşamlarında ikisinden beklenen tutum ve davranışlarına kadar yansımıştır. Bu çerçevede Rousseau, yetiştirdiği Emile'e bir meslek sahibi olmasını uygun görürken, Emile'in eşi Sophie'ye mürebbiyelik, el işleri gibi “kadın işleri”ni uygun görür. Rousseau özgürleştirici eğitim modelini sadece erkek için kurgularken, kadın ve erkek arasındaki adaletsizliği doğaya referans vererek açıklar. Yazara göre kadın, erkeği memnun etmesi ve çocuklarına annelik yapması için yaratılmıştır ve Rousseau bu düşünce ile eğitim modelini geliştirir. Dolayısıyla cinsiyete dayalı varolan sosyo-psikolojik temeller doğrultusunda eğitim kurgulanmakta ve bu kabuller devam etmektedir; bkz. Jean Jacques Rousseau, *Emile*, çev. Yaşar Arunç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009).

varsayımları hem pozitivist bilim anlayışına hem de modernitiye getirdiği en temel eleştiridir.⁷⁸

1960'lı yıllardan beri siyasal ve sosyal alanın bir parçası haline gelen feminist hareket, 1980'li yıllarda uluslararası ilişkiler epistemolojisinde de marjinal bir akım olarak yerini almıştır. Uluslararası ilişkiler alanının en önemli akademik dergilerinden biri olan *Millennium*'un 1988 yılında özel bir sayı ile feminist akıma yer vermesine kadar yadsınan feminist kuram, bu tarihten itibaren disiplinde dikkat çekmeye başlamıştır. Böylece 1915'te savaşa karşı kurulan "Barış ve Özgürlük için Uluslararası Kadınlar Birliği", II. Dünya Savaşı sonrası sayıları artan feminist sivil toplum örgütleri ve 1960 yılında kurulan *Women Strike for Peace* adı altında nükleer silahlanmaya karşı hareket gibi inisiyatifler akademik alanda da dile getirilmeye başlanmıştır.⁷⁹

Sosyal bilimlerin diğer dallarındaki feminist çalışmalarda olduğu gibi Sandra Harding, J. Ann Tickner, Cynthia Enloe, Christine Sylvester öncülüğündeki uluslararası ilişkiler feminist kuramının da analiz kategorisi "cinsiyet" olgusudur. Biyolojik cinsiyetten (sex) ziyade toplumsal cinsiyet (gender) olgusu, feminist kuramın ana çıkış noktasıdır. Biyolojik cinsiyete biçilen toplumsal rol ve sorumluluklar, kadınlara aynı zamanda sınırları belirli bir toplumsal cinsiyet yüklemiştir.⁸⁰ Bu toplumsal cinsiyet ise, kadının tüm sosyal hayattaki (iktisadi, toplumsal, siyasal yaşam gibi) yerini belirlemektedir.

Feminist düşünürler, toplumsal cinsiyet olgusu üzerinden inşa edilen kadın-erkek ayrımı ekseninde, kadınların hem teorik hem de pratik düzlemde "ötekileştirilerek" ikincil plana atıldıkları bir sistem oluşturulduğunu vurgulamaktadır. Hayatın her alanında geçerli kılınan ve "andokrazi" (erkek-egemen) ya da "ataerkil" (patriyarkal) olarak da adlandırılan bu sistem,

---

⁷⁸ Andrée Michel, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi), 98.

⁷⁹ Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım," içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Platin Yayınları, 2007), 201.

⁸⁰ Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler*, 284-286.

feminist kuramcılara göre birden çok egemenliği bünyesinde barındırmaktadır. Çok sayıdaki egemenlik türünü ihtiva eden erkek-egemen yaşam biçimi; erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek amacıyla ellerindeki tüm sosyolojik, epistemolojik, ontolojik ve deontolojik enstrümanları (hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, moda, eğitim, kültür, kitle eğitim araçları vb.) tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek adına bunları kullandığı gibi alenen ya da gizlice kullanan bir sistemdir.⁸¹ Otoriter ve dayatmacı bir karaktere sahip olan ataerkil ve/veya erkek-egemen yapı, kendini sürekli yeniden üreterek meşruiyetini sağlamaktadır.

Aslında bir çeşit sistem eleştirisi yapan feminist kuramcılar, erkek-egemen sistemin bilimsel meşrulaştırıcısı olarak değerlendirdikleri pozitivist epistemolojiyi de eleştirmektedir. Feminist kuramcılar sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplinindeki akademik çalışmalarda da kadın olgusunun görmezden geldiğini savunmakta ve epistemolojik düzlemde gizli bir “erkekçi (masculinist) bakış açısı”nın egemen olduğu geleneksel bilim anlayışına muhalefet etmektedir. Klasik bilgi teorilerinin, kadınların “bilen kişiler” ya da “bilginin taşıyıcıları” olmalarını bilinçlice veya bilinçsizce sistematik olarak yok saydığını ileri süren feministler, bilimin sesinin de erkeksi olduğunu savlamışlardır.⁸²

Modern sistem ve epistemoloji eleştirisinden yola çıkan feminist kuram; uluslararası ilişkiler disiplinindeki varsayımlarını uluslararası politikaya atfedilen erkek egemen doğa, bu doğanın ürünleri olan savaş, çatışma ve şiddetin uluslararası siyasette ana kalıplar haline getirilmesi, karar alma mekanizmalarından kadınların tecrit edilmiş olması üzerine geliştirmiştir. Bu düzlemde feminist düşünürlerin disiplin içinde en çok ele aldıkları ve önem verdikleri konular, güç dağılımı ve cinsiyete dayalı bir hiyerarşi zeminine oturtulmuş güvenlik olgusudur. Feminist kuram, analizlerinde inter-disipliner bir metodoloji kullanmakta ve konstrüktivizmde olduğu gibi, olay

---

⁸¹ Michel, *Feminizm*, 6-10.

⁸² Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler*, 286.

ve olguları sosyal gerçekliklere inerek ve kimlikleri ön plana çıkararak açıklamaya çalışmaktadır.⁸³

Diğer yandan feminist kuram, savaşların ve askerliğin “erkek işi” olduğu ve erkeklerin kadın ve çocukları korumak amacıyla savaştıkları savına karşı çıkmakta ve bunun, şiddeti meşrulaştırmak anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Buna göre, savaşın bu eril imajı kadını ister istemez görünmez hale getirmektedir.⁸⁴ Dolayısıyla kadınlar kendi güvenliklerini sağlayacak bir aktör haline gelmelidir. Böylelikle inşa edilmiş sosyal hiyerarşi dönüştürülebilir.⁸⁵ Nitekim, mevcut sosyal hiyerarşide kadın-erkek rolleri şu şekilde karakterize edilmiştir: “erkek aktiftir, kadın pasif; erkek etkendir, kadın edilgen; erkek rasyoneldir, kadın duygusal.”⁸⁶ Bu hiyerarşik düşünüş biçimi ve piramidal-statükocu davranış kalıbı ise feministlerin en karşı çıktığı noktalardan biridir.

Tüm bu eleştiriler çerçevesinde feminist düşünürlerin önerdikleri çözüm modeli; kadınların içinde yaşadıkları çağın ve toplumun erkekleriyle karşılaştırmalı bir analizini yapmak ve erkeklerin elindeki iktidarı ve ayrıcalıkları almaktır. Fakat bunun için öncelikle sorunun ontolojisinin ve ontolojik nedenlerinin net bir biçimde ortaya konulması şarttır. Bu noktada feministlere göre, toplumların sosyo-kültürel genlerine ataerkil önyargıları katan erkek-merkezci bakış açısını; Batı ve/veya Avrupa toplumlarının değerlerini zaman ve mekân ayrımı yapmaksızın uygulayan kültür-merkezci ya da Batı/Avrupa-merkezci yaşam tarzını; ait olduğu sosyal konumu bir ölçüt olarak alan statü-merkezci tutumları terk etmek büyük bir zorunluluktur.⁸⁷

---

⁸³ Genest, *Conflict and Cooperation*, 261-262.

⁸⁴ J. Ann Tickner, “A Gendered Perspective on National Security,” içinde *Classing Readings and Contemporary Debates in International Relations*, ed. Phil Williams, Donald M. Goldstein, Jay M. Shafritz (USA: Thomson Wadsworth, 2006), 376.

⁸⁵ Tickner, “A Gendered,” 377.

⁸⁶ J. Ann Tickner, “Why Women Can’t Run The World: International Politics According to Francis Fukuyama”, *International Studies*, Vol 1 No 3 (2002), 4.

⁸⁷ Michel, *Feminizm*, 10.

Son olarak feminist kuram; gerek bünyesindeki farklı akımlar nedeniyle “tek bir duruş” sergileyememesi ve bu açıdan kuramsal bir bütünlüğü yakalayamaması gerekse de sosyal bilimlerin geniş yelpazesine yayılan dağınık bir metodolojiye sahip olması noktasında eleştirilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplinindeki analizlerinde de feminizm, uluslararası ilişkilerin geniş literatürüne yetişememekte ve tek boyutlu paradigmatik yaklaşımı, uluslararası politikadaki olay ve olguları açıklamakta oldukça sınırlı kalmaktadır. Nitekim Robert Keohane, feminizme uluslararası ilişkiler teorisinde metodolojik açıdan muğlak ve yetersiz olduğu eleştirisini getirmektedir.⁸⁸ Francis Fukuyama ise feminizmin temel eleştirel çıkış noktası cinsiyete dayalı biçilen roller konusundaki hassasiyetini kritik etmekte, bunun tıpkı hayvanlarda olduğu gibi insan doğasının bir sonucu olduğunu söylemektedir.⁸⁹ Bu açıdan bakıldığında Fukuyama, feminist akımın temel çıkış noktasını eleştirerek uluslararası ilişkiler literatüründeki feminist çalışmaları yadsıma yoluna gitmektedir. Buna rağmen, feminist kuramın uluslararası ilişkilere getirdiği marjinal yaklaşımın, bir bütün olarak feminizmin etki alanını genişlettiği söylenebilir.

SONUÇ

1990’da SSCB’nin dağılmasıyla pratik boyutta Soğuk Savaş sona ermiş; teorik boyutta ise Soğuk Savaşın iki kutuplu yapısını açıklama başarısını gösteren klasik realist ve neo-realist kuramın Soğuk Savaş sonrası sistemi ve süreci açıklamadaki bilimsel yeterliliği sorgulanır duruma gelmiştir. “Yeni Dünya Düzeni” söylemi çerçevesinde şekillen(diril)meye başlayan ve Post-Vestfalyen olarak da adlandırılan yeni uluslararası sistemdeki fiili dönüşüm ve yeni arayışlar, disiplinin teorik düzlemine yansımış; pozitivist epistemolojinin etkisi altındaki klasik uluslararası ilişkiler teorileri ile postpozitivist kuramlar arasında teorik açıdan “yeni bir Soğuk Savaş”

---

⁸⁸ J. Ann Tickner, “What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions,” *International Studies Quarterly*, 49 (2005), 3.

⁸⁹ Francis Fukuyama, “Women and the Evolution of World Poltics,” *Foreign Affairs* Vol 77 No 5 (1998), 24-25.

başlamıştır. Bu doğrultuda 21. yüzyıl uluslararası ilişkiler literatüründe postpozitivizm eksenindeki eleştirel kuram, normatif teori, konstrüktivizm, feminist kuram ve postmodernizm ile pozitivizm eksenindeki neo-realizm arasında ciddi bir teorik tartışma mevcuttur.

Disiplinin epistemolojik paradigmasında eksen kaymasının olup olmadığı yönündeki bu akademik tartışmalarda eleştirel kuram köklü eleştiriler yapmasına rağmen, neo-realist teori ve pozitivist epistemoloji yerine geçebilecek alternatif bir bakış açısı oluşturamamakta; konstrüktivist teori kimlik temelinde yeni yaklaşımlar sunmasına rağmen, pozitivist unsurları bünyesinde barındırmakta; feminist kuram pozitivist bilgi kuramını erkek-egemen olduğu savıyla tenkit etmesine rağmen, neo-realist teorinin gücüyle başa çıkamamakta; postmodernist kuram da eleştirel kuram gibi sadece modernizm ve pozitivizm eleştirisi yapmakta ve yerine yeni bir felsefi düşünüş koyamamakta; normatif kuram ise normativist epistemolojinin derin ve köklü önerme ve savlarıyla pozitivizme en ciddi rakip olarak gözükmesine rağmen, enerjisini sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine harcayarak neo-realizmin disiplindeki hegemonyasını ortadan kaldıramamaktadır.

Ayrıca postpozitivist kuramların bütüncül bir yaklaşımdan ziyade, bölünmüş yapılarıyla pozitivist neo-realizmin karşısında güçsüz kalmaları ve sadece uluslararası ilişkiler ile ilgilenmek yerine çeşitli alanlarda çalışmalar yaparak bir “şemsiye” görevi görmeleri; mevcut teorik çatışmaların gerçek bir paradigma değişimine evrilmediğini gösterir niteliktedir. Sistem/düzen ve epistemoloji eleştirisi üzerine kurulu postpozitivist teoriler, sistemin ve pozitivist epistemolojinin sancularına somut çözüm önerileri getirememekte ve tespit ettikleri semptomlara ilişkin tedavi yöntemleri geliştirememektedir. Üstelik Batı-merkezli pozitivist neo-realizme ciddi bir epistemolojik alternatif olmaya çalışan postpozitivist kuramların yine Batı-merkezli olması, yaşanan teorik değişim-dönüşümün paradigma-içi olduğu savını kuvvetlendirmektedir. Nitekim Nilüfer Göle'nin sosyal bilimler genelindeki postmodernist yaklaşım hakkında ortaya koyduğu şu fikirler, uluslararası ilişkiler özelindeki postpozitivist kuramlar için de geçerli görünmektedir:

“Postmodernizm hali hazırda Batı modernliğinin Aydınlanma geleneğinden ayrışmasını ifade etmektedir. Ancak postmodernizm içeriden bir bakış, Batı ürünü bir modernlik eleştirisi olması sebebiyle, modernliğe neredeyse doğal bir bağlılık, sadakat göstermektedir; hatta bir tür ‘süper-modernizm’dir diyebiliriz...”⁹⁰

Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde, Kuhn’un “bilimsel devrimlerin yapısı”nda açıklamaya çalıştığı ve “paradigma kaymaları” (paradigm shifts)⁹¹ ekseninde ortaya koyduğu “olağan bilim dönemi-devrimci bilim dönemi” tipolojisinden hareketle; genelde sosyal bilimlerde özelde ise uluslararası ilişkiler akademisinde epistemolojik ve kuramsal anlamda en azından bir bunalım dönemi yaşandığı doğrudur. Fakat bu epistemolojik ve teorik arayışların; yeni bir paradigmanın ortaya çıkması ve kabul görmesiyle disiplinde bilimsel bir devrime mi dönüşeceğini, yoksa öne sürdükleri tezler ve hipotezler ile pozitivist teorilerin “neo” versiyonlarına bürünerek bir “paradigma tekrarı”na⁹² mı neden olacağını net bir biçimde önümüzdeki zaman dilimi gösterecektir.

Özetle, sosyal bilimlerin dinamizmine rağmen uluslararası ilişkiler alanında genelde pratiğin teoriyi oluşturduğu ve buradan yola çıkarak bu teorilerin de sistemin hegemonu ya da hegemonları tarafından inşa edildiği varsayımları göz önünde bulundurulduğunda; disiplinde yapılan epistemolojik paradigma tartışmalarının uzun vadede bir paradigma değişiminden ziyade, kısa vadede bir paradigma-içi dönüşüme neden olacağı söylenebilir. Normatif teoriler hariç postpozitivist kuramların pozitivist ve modern paradigmanın içinden çıkması; normatif yaklaşımlar da dahil olmak üzere tüm postpozitivist kuramların eleştiri eksenli olması sebebiyle çözüm arayışında bulunmaması ve bu anlamda “yeni bir şeyler” söylememesi; epistemolojik duruşlarını modern paradigmadan alması ve dolayısıyla Batı-

---

⁹⁰ Nilüfer Göle, “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen,” *Doğu-Batı* 2 (1998), 69.

⁹¹ Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler*, 218.

⁹² Ahmet Davutoğlu, “21. Yüzyılda Küresel Yönetişim ve Üniversiteler,” *İstanbul Şehir Üniversitesi Açılış Konuşması Metni*, İstanbul, 18 Haziran 2010, <http://www.sehir.edu.tr/tr-TR/Module/News.aspx?NewsID=9>.

merkezli kurgulanmasından hareketle sorunlara Batı odaklı yaklaşması gibi bir dizi nedenden ötürü gerçek bir paradigma değişiminin ve/veya “paradigmatik bir sıçrama”nın⁹³ en azından kısa vadede olması zor gözükmektedir. Fakat yine de bütün bu farklı yön arayışlarının zihinleri yeniden sorgulamaya açması, uluslararası ilişkiler terminolojisinde bir nevi dogma haline dönüştürülen olgu ve kavramların yeniden esneklik kazanmasını sağlayabilir. Bu da; realist ve neo-realist ekollerin statükocu kimliklerinden kaynaklanan literatürdeki statik yapıya dinamik bir boyut kazandırabilir.

---

⁹³ Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler*, 218.

KAYNAKÇA

“Methodological Debates on International Relations Theory,”
<http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199260584/ch09.pdf>.

Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe Akımları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe: Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994.

Alatlı, Alev. “'Doğu-Batı' İçi Boş Bir Tasnif.” *Doğu Batı* 2 (1998).

Altun, Fahrettin. *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007.

Bağce, Emre. “İbni Haldun'un İdeoloji Kuramı: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme.” *Doğu-Batı* 31 (2005).

Battissela, Dario. *Théories des Relations Internationales*. Paris: Presses de Sciences Po, 2003.

Baykan, Fehmi. *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Hazırlayan David Miller. Çeviren Bülent Peker, Nevzat, Kıraç. Ümit Yayıncılık: Ankara, 1995.

Bostanoğlu, Burcu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

Bozdağlıoğlu, Yücel. “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm).” içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*. Editör Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.

Brown, Chris, Kirsten Ainley. *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. Çeviren Arzu Oyacıoğlu. İstanbul: Yayın Odası, 2006.

Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2007.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Engin Yayıncılık, 1999.

Coşkun, Birgül Demirtaş. “Post-modern Yaklaşım,” içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*. Editör Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.

Çiğdem, Ahmet. *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Dağı, İhsan. “Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları.” içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Derleyenler İhsan Dağı, Atila D. Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Dağı, İhsan. *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2000.

Davutoğlu, Ahmet. "21. Yüzyılda Küresel Yönetişim ve Üniversiteler." *İstanbul Şehir Üniversitesi Açılış Konuşması Metni*. İstanbul, 18 Haziran 2010, <http://www.sehir.edu.tr/tr-TR/Module/News.aspx?NewsID=9>.

Eralp, Atila. "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması." içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Derleyenler İhsan Dağı, Atila D. Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Falk, Richard. *Dünya Düzeni Nereye: Amerikan Emperyal Jeopolitikası*, Çeviren Neşenur Domaniç, Nusret Arhan. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Falk, Richard. *Küreselleşme ve Din*. Çeviren Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Feyerabend, Paul. *Özgür Bir Toplumda Bilim*. Çeviren Ahmet Kardam, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1991.

Fukuyama, Francis. "Women and the Evolution of World Poltics." *Foreign Affairs* Vol 77 No 5 (1998).

Genest, Marc A. *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations*. USA: Thomson Wadworth, 2004.

Global Modernities. Editörler Featherstone, Mike, Scott Lash, Roland Robertson. London: Sage Publications, 1995.

Göle, Nilüfer. "Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen." *Doğu-Batı* 2 (1998).

Hopf, Ted. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory." *International Security* Vol 23 No 1 (1998).

Jackson, Robert, Georg Sørensen. *Introduction to International Relations*, New York: Oxford, University Press, 1999.

Kejanlıoğlu, Beybin. *Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

Keyman, Fuat. "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark." içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Derleyenler İhsan Dağı, Atila D. Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Keyman, Fuat. *Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Knutsen, Torbjon L. *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Çeviren Mehmet Özay. İstanbul: Açılım Kitap, 2006.

Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.

Kuhn, Thomas. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çeviren Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1991.

Magee, Bryan. *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. Çeviren Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.

Michel, Andrée. *Feminizm*. Çeviren Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi.

Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. Editör William Outhwaite. Çeviren Melih Pakdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Osterud, Oyvind. "Antinomies of Postmodernisms in International Studies." *Journal of Peace Research* Vol 33 No 4 (1996).

Özipek, Bekir Berat. *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları, 2005.

Özlük, Erdem. “Feminist Yaklaşım.” içinde *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*. Editör Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.

Popper, Karl. *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. Çeviren İlknur Aka, İbrahim Turan. Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi. İstanbul: Yapı Kredi Bankası, 1998.

Rousseau, Jean Jacques. *Emile*. Çeviren Yaşar Arunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Slater, Phil. *Frankfurt Okulu*. Çeviren Ahmet Özden. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998.

Smith, Steve. “Epistemology, Postmodernism and International Relations Theory: A Reply to Osterud.” *Journal of Peace Research* Vol 34 No 3 (1997).

Sönmezoglu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Tanrısever, Oktay F. “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması.” içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Derleyenler İhsan Dağı, Atila D. Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Editör John Baylis, Steve Smith. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Tickner, J. Ann. “What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions” *International Studies Quarterly* 49 (2005).

Tickner, J. Ann. "A Gendered Perspective on National Security." İçinde *Classing Readings and Contemporary Debates in International Relations*. Editörler Phil Williams, Donald M. Goldstein, Jay M. Shafritz. USA: Thomson Wadsworth, 2006

Tickner, J. Ann. "Why Women Can't Run The World: International Politics According to Francis Fukuyama." *International Studies* Vol 1 No 3 (2002).

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. Editörler Graham Evans, Jeffrey Newnham. çev: Ahsen Utku. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007.

Weber, Martin. "The Critical Social Theory of the Frankfurt School, and the 'Social Turn' in IR." *Review of International Studies* 31 (2005).

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of It." *International Organization* Vol 46 No 2 (1992).

ORTADOĞU'DA OLUŞAN YENİ DENGELER VE “Şİİ HİLALİ” SÖYLEMİ

The New Balance in the Middle East and the Discourse of “Shi’ite Crescent”

Emin SALİHİ*

Özet:

Ortadoğu’da siyasi dengelerin değişimi adına 11 Eylül olayı önemli bir köşe taşıdır. Bu tarihten sonra ABD’nin Afganistan ve Irak işgali, Lübnan’da yaşanan çatışmalar, İran’ın aktif dış politikasının daha açık bir şekilde görülmesini sağlamıştır. İran’ın bölgedeki diğer Şii gruplarla kurduğu bağlantılar ve bu bağlantılar sonucunda etki alanının genişlemesi, Ortadoğu Şiiilerinin bulunduğu coğrafya ile ilgili “Şii Hilali” söylemini gündeme getirmiştir. Bu çalışmada, Tahran’ın bölgesel politikaları Şii gruplarla ilişkileri özelinde incelenmiş ve Türkiye’nin bu süreçte nasıl etkilenebileceği İran’ın nükleer programı göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: İran, Şii Hilali, Ortadoğu, Irak, Türkiye, ABD.

Abstract:

9/11 event is a turning point for the political change in the Middle East. Following the 9/11 event, the US invasion of Afghanistan and Iraq, tensions in Lebanon have made the active foreign policy of Iran more visible. The networks that Iran has created with the Shiite groups in the region and its expanding power zone through these networks have invited the discourse of “Shiite Crescent”. In this work, Tehran’s regional policies are scrutinized with special reference to its relations with Shiite groups and effects of these policies on Turkey taking the Iran’s nuclear program into account.

Keywords: Iran, Shiite Crescent, Middle East, Iraq, Turkey, USA.

---

* Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Son dönemde Irak ve Lübnan gibi ülkelerde merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte, bu ülkelerdeki etnik ve mezhebi grupların kendi ülkelerinin dışındaki ülkelerle kimlik temelinde işbirliği artmıştır. Bu süreç 11 Eylül olayları ile hız kazanmıştır. 11 Eylül olayı ABD'nin dış politikasını ve Ortadoğu'daki yeni dengeleri önemli derecede etkilemiştir. Dengelerin değişimi, uluslararası sistemi şekillendiren önemli aktörlerden ABD'nin dış politikasına ve Ortadoğu'nun kendi iç dinamiklerine dayanmaktadır. Bush Doktrini olarak adlandırılan 2001 sonrası ABD dış politikası iki önemli unsuru barındırıyor. Bunlardan biri “pre-emptive strike” olarak bilinen önleyici/önalıcı müdahale anlayışı, diğeri ise otoriter rejimler yerine Ortadoğu'da demokratik yönetimlere geçişi destekleme politikasıdır. ABD'nin dış politikasındaki bu değişim bölgede yeni dengelerin oluşmasına neden olmuştur.

Önleyici/önalıcı müdahale anlayışına göre ABD kendisine tehdit oluşturabilecek devletlere önceden müdahale etmelidir. Bu politikanın sonucunda ABD Afganistan ve Irak'a müdahale etti. ABD'nin bu iki ülke dışında Suriye ve İran'a da müdahale etme olasılığı bulunuyordu. Afganistan ve Irak'ta oluşan güç boşluğu İran'ın etki alanını genişletirken, ABD'nin saldırgan politikaları İran'ın tehdit algılamalarını artırıyordu. Bu nedenle İran merkezli yeni dengeler de bu dönemde Ortadoğu'daki siyasi dinamikleri etkiliyordu. Yaşanan süreç İran'ın kendi kamuoyunda Batı karşısı söylemlerini besleyen bir süreç olmuştur.

Bush doktrini, Büyük Ortadoğu Projesi gibi söylemlerle birlikte Ortadoğu'yu demokratikleştirme ve Ortadoğu ülkelerini Batı'nın ürettiği uluslararası sistemle bütünleştirme anlayışını da içeriyordu. Demokratikleştirme ile birlikte en çok konuşulan konulardan biri Ortadoğu ülkelerindeki azınlıkların konumu meselesiydi. Özellikle Körfez ülkelerinde bulunan Şii azınlık gruplarının kendilerini ifade edebilme ihtimali ve Tahran'la ilişkilerinin bölgedeki siyasi dinamikleri nasıl etkileyeceği en çok tartışılan konulardan biriydi. Belki de İran'ın etki alanını genişleteceği

çekincesiyle ABD, bir süre sonra demokratikleştirme söylemlerinde ısrar etmedi.

Son dönemde Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin gibi ülkelerde İran etkisinin artması Şii hilali söylemini güçlendirmiştir. İran bölgede bir tür patronaj ilişkisi tesis etmiş ve bu dönemde özellikle kendisiyle aynı çizgide hareket eden gruplara ciddi destek sağlamıştır. İran'ın nükleer bir güce sahip olmasının, bu ilişkinin daha yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Ortadoğu'da oluşabilecek yeni dengeleri ve Şii hilali bu açıdan yeniden değerlendirilmelidir. Tabi bu değerlendirme sürecinde İran'ın dış politikası ve bu politikadaki araçları dikkate alınmalıdır.

Nükleer bir silaha sahip ve Ortadoğu'da etki alanını genişletmiş bir İran'ın Türkiye ile olan ilişkileri nasıl gelişecek, bu da diğer bir tartışma konusudur. Bu nedenle Türkiye-İran ilişkilerini tarihsel çerçevede ele alıp, son dönem Türk dış politikası ile birlikte Türkiye'nin bölgede oluşabilecek bu yeni dengelere karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği uluslararası sistem ve bölgesel yansımaları çerçevesinde tartışılmalıdır.

1. Şİİ HİLALİ SÖYLEMİ

Şii hilali kavramı ilk olarak Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilmiştir. Kral Abdullah 2004'ün Aralık ayında verdiği bir demeçte Sünni Arap ülkelerinin Şii hilali tarafından kuşatıldığını belirtmiştir. Kral'a göre hilal İran'dan başlamakta, son dönemde Şii hâkimiyetinin olduğu Irak'ı kapsayarak, Alevi elitlerin yönettiği Suriye'den ve Şii nüfusunun giderek arttığı Lübnan'a kadar devam etmektedir.¹ ABD müdahalesi sonrası Irak'ta Şii'lerin en güçlü siyasi oluşum olarak ortaya çıkmaları, Lübnan'da ise 2006 yılında Hizbullah-İsrail çatışmasından Şii Hizbullah'ın saygınlık kazanması ve ülkede önemli bir grup haline gelmesiyle birlikte Şii-Sünni ayrımına dayanan ve bu durumun tehlikesini vurgulayan pek çok akademik çalışma

---

¹ Robin Wright and Peter Baker, "Iraq, Jordan See Threat from Iran," *Washington Post*, 8.12.2004.

hazırlanmıştır. Jama'i Haquani tarafından yazılan "Shia Crescent: Emergence of World War 3" kitabını bu çalışmalara örnek olarak verebiliriz.² Ana teması İran önderliğinde bir Şii-Sünni çatışması olan pek çok makale de bu dönemde yayınlanmıştır. Kral Abdullah'tan sonra Mısır Cumhurbaşkanı da aynı yönde bir açıklamada bulunmuştur. Hüsnü Mübarek 2006 yılında bir televizyon kanalına verdiği demeçte Ortadoğu'da yaşayan Şii nüfusun bulunduğu ülkelerden çok İran'a karşı bir bağlılık hissettiğini belirtmiş ve bu siyasi tavrı eleştirmiştir.³ Bu iki lider dışında Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Saud al-Faisal da aynı doğrultuda açıklamalarda bulunmuştur.

İranlı yetkililer ise Ortadoğu'da oluşabilecek İran merkezli bir Şii hilali söylemine karşı çıkmaktadır. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Hamaney Şii hilali söyleminin Batı kaynaklı olduğunu, bu tür söylemlerin İslam ümmetini bölmek ve dostluğu yok etmek amacıyla ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ise Al-Arabia kanalına verdiği demeçte İslam'ın tek olduğunu, Sünni-Şii ayrımının doğru olmadığını ve kendilerinin başta Filistin meselesi olmak üzere olaylara bu açıdan baktıklarını beyan etmiştir.⁴ İran'ın eski cumhurbaşkanlarından Ali Rafsancani de Müslümanlar arasında bir ayrımın doğru olmadığını ve bu gibi söylemlerin Müslümanların düşmanları tarafından ortaya atıldığını ifade etmiştir. Kısacası İranlı yetkililer Şii hilali söyleminin bölgede İran ve Şiiilerin tehdit unsuru olduğu yönünde bir kanaat oluşturmak için kasıtlı olarak kullanıldığını düşünmektedir.

Bu bağlamda İran'ın dış politikasını değerlendirirken tamamen Şii eksenli bir politika izlediğini söylemek ne kadar yanlışsa İran'ın Şii faktöründen bağımsız bir politika izlediğini belirtmek de o kadar yanlış olacaktır. Devletlerde dış politika ulusal çıkarlara göre yürütülür. Bu nedenle

---

² Helle Malmvig, *The US and the Middle East from the War in Iraq to the War in Gaza* (Royal Danish Defence College, Mart 2009), 20.

³ Dore Gold, *Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad* (Jerusalem Center for Public Affairs, 2007), 8.

⁴ Amir M. Haji-Yousefi, "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?" *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol 8 No 1 (Sonbahar 2009): 122.

İran'ın dış politikasında Şii faktörünü “*instrumentalism*” yani araçsalcılık yöntemi ile açıklamak gerekir. Araçsalcılara göre, etnik ve dini gruplara olan aidiyet duyguları ve grup içi ilişkiler beklenen faydayla doğru orantılı bir şekilde gelişir.⁵ Diğer bir ifade ile İran, kendisine faydası olması için Şii faktörünü dış politikasında bir araç olarak kullanırken, Ortadoğu'nun diğer ülkelerindeki Şii gruplar da kendilerine olan fayda doğrultusunda Şii kimliklerini ön plana çıkarır ve İran ile ilişkilerini geliştirmek için kullanırlar. Bu çalışmanın ana sorusu da bölgedeki çatışma ve kutuplaşma olasılığını göz önünde bulundurarak İran'ın nükleer bir silaha sahip olması durumunda bu ilişki düzeyinin nasıl etkileneceği yönünde olacaktır.

İran'ın gelecekte Ortadoğu'da bulunan diğer Şii gruplar ile ilişkilerinin nasıl olacağını değerlendirmek için hem İran'ın dış politikadaki öncelikleri hem de farklı ülkelerde bulunan Şii grupların beklentileri iyice anlaşılmalıdır. Bu bağlamda ilk olarak Ortadoğu'da bulunan Şii gruplar değişik faktörler dikkate alınarak detaylı bir şekilde incelenmelidir.

⁵ Itamar Rabinovich, *Orta Doğu'da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet* (Avesta Yayınları, 2004), 30-31.

2. ORTADOĞU'DA Şİİ GRUPLAR

Yapılan araştırmalara göre dünyadaki Şii nüfusu Müslüman nüfusun %10-13'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 154 ile 200 milyon arasında bir nüfusa tekabül etmektedir. Şiiilerin nüfus olarak en yoğun oldukları yerler İran, Hindistan, Pakistan ve Irak'tır. İran'da yaklaşık olarak 70 milyon Şii yaşarken diğer saydığımız ülkelerin her birinde en az 16 milyon Şii yaşamaktadır.⁶ Ancak İran'ın etki alanına girebilecek Şii nüfus başta Irak olmak üzere Ortadoğu ülkelerindedir.

İran'dan sonra bölgede en büyük Şii nüfus Irak'ta bulunmaktadır. Irak'taki Şii nüfus, toplam nüfusun %60-65'idir. Lübnan'daki Şii nüfus oranı %35, Bahreyn'deki %70, Kuveyt'teki %30, Katar'daki %20, Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki %16, Suudi Arabistan'daki %5, Suriye'deki %10-12 (Nusayri) ve Yemen'deki %35'tir (Zeydi).⁷ Bu gruplardan Suriye, Irak, Lübnan ve Körfez ülkelerindeki Şii nüfusu İran'ın etki alanı ile daha çok ilgilenmektedir. Bu nedenle bu ülkelerdeki gruplar ile İran'ın ilişkisi değerlendirilmelidir.

2.1. Irak Şiiileri

Iraklı Şiiiler Irak'ın yüzde 60 veya 65'ini oluşturmaktadır. Bu oran onları Irak'ın en kalabalık grubu yapmaktadır. Irak'ta Şiiiler sadece Araplardan oluşmamaktadır. Araplar kadar olmasa da Irak'ta Şii Türk (Türkmen) ve Kürt de bulunmaktadır. Irak tarihine baktığımızda Şiiilerin, Irak'ta nüfus açısından çoğunluk olmalarına rağmen siyasi açıdan hep azınlıkta kaldıklarını görürüz. Bu yapıyı kırmak için 1920 ve 1991 yıllarında iki büyük Şii isyanı yaşanmış ancak sonuç elde edilememiştir. 2003 yılından itibaren ise Şiiiler nüfus gücünü kullanarak seçimler ile iktidar olabilmektedir.

---

⁶ Luis Lugo, *Mapping the Global Muslim Population* (Pew Research Center, Ekim 2009), 8-9.

⁷ Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller," *Akademik Ortadoğu* Cilt 1 Sayı 1 (2006): 40.

Irak'ta Şiiilerin büyük bölümü Bağdat ve Irak'ın güneyinde yaşamaktadır. Şiiilerin en yoğun olarak yaşadığı bölge Bağdat'ın doğusunda yer alır. Burada iki milyona yakın Şii'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Irak'ın en büyük ikinci şehri Basra'da ise yine Şii çoğunluğu bulunmaktadır. Bu şehirde yaşayan Şii nüfusu 1,3 milyondur. Şiiilerin en kutsal yerleri sayılan Necef ve Kerbela şehirleri de Iraklı Şiiilerin yoğun olarak buldukları diğer şehirlerdir.⁸ Türkmen Şiiiler ise daha çok Tuzhurmatu ve Telafer şehirlerinde yaşamaktadır.

Şii gruplar ABD'nin 2003 müdahalesinden sonra nüfus avantajlarını iyi bir şekilde kullanmıştır. Özellikle Şii temelli partiler seçimlerden zaferle çıkmıştır. Günümüzde Şiiileri temsil eden üç önemli grup bulunmaktadır. Bunlar Başbakan Maliki'nin grubu, Ammar el-Hekim başkanlığında İslam Yüksek Devrim Konseyi ve Mukteda el-Sadr önderliğinde Sadr grubu. Seçimlere ittifaklar ve farklı isimlerle girseler de bu üç grubun toplum içinde önemli bir tabanın olduğunu söyleyebiliriz.

Irak'taki Şii gruplar konjonktöre göre değişiklik gösterse bile hepsinin İran ile olumlu ilişkileri bulunmaktadır. Özellikle Hekim grubu Saddam Hüseyin baskısı nedeniyle 1980'lerden itibaren İran'a sığınmıştır. Bu gruba bağlı olan Bedir Tugayları adlı milis güçleri İran tarafından desteklenmektedir. Bedir Tugayları İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilmekte ve silah yardımı almaktadır.⁹ Hekim grubu gibi İran ile iyi ilişkiler içinde bulunan diğer bir grup Da'wa Partisi geleneğinden gelen Nuri al-Maliki'nin grubudur. Maliki, özellikle ABD'nin Irak'taki askerlerini çekmesi yönündeki talebiyle ve İran ile çıkar birliği sağlamak konusundaki istekli tutumuyla Tahran'la olan iyi ilişkilerini geliştirmektedir. Ayrıca Maliki döneminde Irak'ta bulunan İran yönetimine muhalif gruplar ülkeden çıkarılmıştır. Mukteda el-Sadr önderliğindeki Sadr grubu yine ABD karşıtlığı zemininde İran ile bazı ortak noktalarda buluşabilmektedir.

---

⁸ Cole Juan, "The United States and the Shi'ite Religious Faction in Post Ba'thist Iraq," *Middle East Journal* Vol 57 No 4 (Güz 2003): 546-547.

⁹ Kenneth Katzman, *Iran's Influence in Iraq* (CRS Report for Congress, Kasım 2005), 2-3.

Özellikle Sadr'ın günümüzde dini eğitime Kum şehrinde devam etmesi yakın ilişkilerin bir göstergesidir.

2.2. Suriye Şiiileri (Nusayriler)

Şiilik mezhebinin kendi içinde bazı alt kolları bulunmaktadır. Bunlardan İmamiye, İsmailiye, Zeydiyye ve Nusayrilik en önemlileridir. Suriye'deki Şiiiler ise Nusayri olarak adlandırılmaktadır. Suriye'de Sünnilerden sonra en kalabalık grubu yaklaşık %12'lik oranları ile Nusayriler oluşturmaktadır. Nusayriler yoğun olarak Suriye'nin Lazkiye bölgesinde yaşarlar. Nusayrilerin Suriye'de yönetime hâkim olmaları Hafız Esad ile gerçekleşmiştir. Esad 1970'te Nusayri kökenli ilk devlet başkanı olmuştur. İktidarını güçlendirmek ve sürdürmek için Esad, devletin önemli noktalarına Nusayri kimlikli kişileri görevlendirmiştir. Nusayriler Esad döneminde özel güvenlik, istihbarat ve özel kuvvetlerde yer edinmiş ve ordunun komuta kademesini kontrol etmiştir. Ancak Suriye'nin iç ve dış siyasetinde Nusayri kimliğini dile getirmek bir tabu halini almıştır.¹⁰ Esad yönetimi dış politikada daha çok Arap milliyetçiliğini ön plana çıkaran söylemler çerçevesinde bir siyaset izlemeye çalışmıştır.

Arap milliyetçiliği söylemlerini sık kullansa da aslında Hafız Esad, pragmatizme dayalı bir dış siyaset izlemiştir. Bu gelenek oğlu Beşar Esad tarafından da devam ettirilmektedir. Bu bağlamda Irak ve İsrail meselelerinde ortak çıkarları bulunması nedeniyle Suriye, İran'a 30 yıl boyunca yakın bir dış siyaset izlemiştir. İran'ın sekiz yıl süren Irak Savaşı boyunca Suriye, Irak'ın Baas yönetimine karşı olan husumeti sebebiyle İran'a destek vermiştir. Batı'nın ve Arap dünyasının İran'a karşı olduğu bu savaşta Suriye'nin İran'a destek vermesi her iki ülkeyi stratejik ortak olarak göstermiştir.

---

¹⁰ Ayşegül Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye," içinde *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, ed. Fulya Atacan, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004), 194 – 208.

Hafız Esad, Humeyni yönetimindeki İran'ın ABD ve İsrail karşıtlığı nedeniyle Arap ülkeleri tarafından desteklenmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak hiçbir Arap ülkesi bu yönde bir tutum benimsememiş ve Suriye, İran'ın desteklenmesi noktasında yalnız kalmıştır. Suriye, Irak-İran Savaşı'ndan sonra da İran ile iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Bunun başlıca nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi İran'ın ABD'yi ve İsrail'i düşman olarak görmesi ve iki ülkenin ortak çıkarlarıdır.¹¹ İran ile bu konularda çıkar birliği bulunan Suriye özellikle İsrail konusunda İran ile paralel bir siyaset izlemektedir. Bu iki ülkeye daha sonra İsrail karşıtlığı konusunda Lübnan'da bulunan Şiiler de eklenmiştir.

2.3. Lübnan Şiileri

Lübnan'da günümüzde devlet tarafından tanınan 18 dini grup bulunmaktadır. Lübnan'ın genel nüfusu içinde bu grupların nüfus oranı tam olarak bilinmemektedir. Devlet tarafından resmi olarak en son 1932 yılında bir nüfus sayımı yapılmıştır. O dönemde yapılan sayımın ayrıntılı sonucu bilinmemektedir. Ancak Hıristiyan nüfusun Müslümanlardan daha yüksek olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde Lübnan'da nüfus yapısının değiştiğini söyleyebiliriz. Ülkede yaşanan iç savaş, savaş sonucu oluşan dış göçler ve hem sınıfsal hem de kültürel nedenlerden dolayı gruplarda gelişen farklı doğum oranları nüfus yapısının değişiminde etkili olmuştur. Değişen nüfus oranları sonucunda grupların günümüzdeki gerçek nüfus oranları resmi olarak bilinmemektedir. Ancak başta Hizbullah lideri Nasrallah olmak üzere Şiiler Lübnan'daki en kalabalık grup olduklarını iddia etmektedirler.¹²

Lübnan'da Şiiler yoğun olarak Lübnan'ın kuzeydoğusunda Bekaa Vadisi bölgesinde, Başkent Beyrut'un güneyinde ve Güney Lübnan'da yaşamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi resmi bir sonuç olmasa da yapılan araştırmalarda Lübnan'daki Şii nüfusun %25-35 arasında olduğu

---

¹¹ William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East* (Westview Press, 2009), 405-406.

¹² Dror Ze'evi, *The Present Shia-Sunna Divide: Remaking Historical Memory* (Crown Center For Middle East Studies, Nisan 2007), 3.

tahmin edilmektedir.¹³ Lübnan'ın günümüzdeki nüfusu dört milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmekte ve toplumsal sınıf bakımından bu gruplar arasında Şiiiler Lübnan'ın en yoksul kesimini oluşturmaktadırlar.

Lübnan'ın bağımsızlığını elde ettiği dönemde, Şiiiler kendilerini temsil edecek ve Şiiileri bir arada tutabilecek siyasi oluşumu gerçekleştiremediler. Şiiileri siyasi alanda ilk kez örgütleyen kişi 1960'ların sonunda Musa el-Sadr olmuştur. Sadr, Şiiileri devlet katında temsil edecek örgütü, Yüksek Şii Konsey'ini 1969'da kurdu.¹⁴ Ardından 1975 yılında, Lübnan İç Savaşı döneminde, Emel Hareketi kuruldu. Ardından Hizbullah Emel Hareketi'nden ayrılarak 1985'ta ayrı bir oluşum olarak ortaya çıktı. Hizbullah, kuruluş aşamasında kendine İran devrimini örnek aldığını belirtmiştir. Hizbullah'ı ön plana çıkaran asıl olay 1989 yılında yapılan Taif Antlaşması olmuştur. Bu anlaşmaya göre Hizbullah ülke içinde yasal olarak silahlı güç bulunduran tek hareket olma özelliğini kazanmıştır. İsrail'e karşı mücadele etmesi beklentisiyle bu imtiyaz Hizbullah'a verilmiştir.¹⁵ Hizbullah bu süreçte Suriye ve İran'dan özellikle İsrail karşıtlığı noktasında büyük destek görecektir.

İsrail'in 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilmesinden sonra Hizbullah bölgede büyük bir güç kazanmıştır. Ardından 2006 yılında Hizbullah'ın İsrail'e karşı gösterdiği direniş ve başarı Hizbullah'a var olan halk desteğini artırmıştır. Bu desteğin özellikle Lübnan'daki Hıristiyanlardan da gelmesi oldukça anlamlıdır.

Kuzeyden İsrail'in komşusu olan Lübnan, İran tarafından önemsenmektedir. Bu nedenle İran uzun yıllar boyunca Hizbullah'a hem maddi hem de askeri destekte bulunmaktadır. Son dönemde İsrail'in

---

¹³ Erişim tarihi 17.05.2007,

http://arabic.cnn.com/2007/middle_east/4/9/shiite.lebanon/index.html.

¹⁴ Fulya Atacan, "Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan," içinde *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, ed. Fulya Atacan, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004), 297

¹⁵ Erişim tarihi 17.05.2007,

http://arabic.cnn.com/2007/middle_east/4/9/shiite.lebanon/index.html.

saldırıları nedeniyle iki ülke arasında ve özellikle Güney Lübnan ile İran arasında çıkar birliğinin oluşturduğu patronaj yapı dışında ciddi bir duygusal bağın da oluştuğunu söyleyebiliriz.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Ekim 2010'da gerçekleştirdiği Lübnan ziyaretinde Hizbullah yanlısı kitleler tarafından İran bayrakları ile karşılanmıştır.¹⁶ Ahmedinejad'ın Güney Lübnan'da konuşma yaptığı alanın (Bint Jbeil) İsrail sınırına sadece 5 km uzaklıkta olması oldukça anlamlıdır. İran bayrakları ile yapılan bu gösteri İran'ın etki alanının İsrail karşıtlığı çerçevesinde geliştiğini de göstermektedir.

2.4. Körfez Ülkelerindeki Şiiler

Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman ve Yemen'den oluşan Körfez ülkeleri Sünni iktidarların bulunduğu otokratik rejimlerden oluşmaktadır. Bu ülkelerdeki Şiiler uzun yıllar boyunca görmezden gelinmiştir.¹⁷ Yoğunluk açısından en önemli Şii nüfus %70'lik oran ile Bahreyn'de bulunmaktadır. Şiiğin bir kolu olan Zeydiler Yemen'de %35'e yakın bir nüfus oranına sahiptir. Katar, Kuveyt ve BAE'nde %15 ile %30 arasında değişik oranlarda Şii nüfusu bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da %5-10 gibi düşük bir oran olmasına rağmen Şiiler önemli petrol kaynaklarının bulunduğu bölgelerde yaşamaktadır.

Son dönemde Körfez ülkelerindeki Şiiler iki nedenden dolayı gündemde kalmaya devam etmiştir. Birincisi Bush Doktrini ile birlikte gelişen Ortadoğu'da demokratikleştirme söylemi. Bu söylemin gelişmesi ile birlikte Körfez'deki Şiilerin durumu yeniden gündeme gelmiştir. İkincisi ise İran'ın bölgede artan etki alanıyla birlikte Körfez'deki Şiilerle İran'ın ilişkisi tartışma konusu olmuştur.

---

¹⁶ Erişim tarihi 14.10.2010, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/92C989F5-4683-440B-916D-1C317B03D360.htm>.

¹⁷ Ze'evi, *The Present*, 3.

Körfez ülkelerinde geçmişten gelen ciddi bir İran korkusu bulunmaktadır. Humeyni yönetiminden beri İran, Körfez ülkelerinin Batı ülkeleri ile geliştirdiği iyi ilişkilere karşı çıkmıştır. Humeyni; ABD'yi “Büyük Şeytan”, Sovyetler Birliği'ni “Küçük Şeytan” ve Batı'nın kukla rejimleri olarak gördüğü Körfez ülkelerini ise “Mini Şeytanlar” olarak adlandırmıştır. Körfez ülkelerinin Batı ile olan olumlu ilişkisi günümüzde de devam ettiği için İran'ın da bölgeye karşı görüşünün değiştiğini söyleyemeyiz. Körfez ülkeleri İran'ın iki açıdan kendilerini tehdit edebileceğini değerlendirmektedir.

Bu tehditlerden biri İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma olasılığıdır. Dünya'da tüketilen petrolün %20'si bu boğaz yolundan geçerek Körfez ülkelerinden ihraç edilmektedir.¹⁸ Diğer bir tehdit ise İran'ın Körfez ülkelerindeki Şii'leri, bu ülkelerde iç sorunlar çıkarmak ve Körfez'de bulunan yabancı yatırımcılara karşı kışkırtmak amacıyla kullanmasıdır.¹⁹ Ayrıca İran'ın nükleer faaliyetlerine devam etmesi bu ülkelerde tehdit algılamasının daha yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır.

3. İRAN'IN ORTADOĞU POLİTİKASI VE Şİİ JEOPOLİTİĞİ

İran'ın dış politikası analiz edilirken, 1979 Devrimi'nden sonra İran devletinin kendini nasıl tanımladığı, oluşan devletin yapısı, kurumları gibi konular dikkate alınmalıdır. Bunun dışında uluslararası alanda gelişen siyasetle birlikte ülkedeki iktidarın öncelikleri belirtilmeli ve buna bağlı olarak ülkenin dış politikadaki araçlarının ne olduğu ve bunları nasıl kullanabileceği de değerlendirilmelidir. Böylece İran'ın dış politikası ve özellikle bölgedeki diğer Şii gruplar ile ilişkisi bütüncül bir şekilde analiz edilmiş olur.

---

¹⁸ James Leigh, Predrag Vuković, *Potential Iranian Hegemony* (MP1, Şubat 2010), 30.

¹⁹ Erişim tarihi 04.05.2007,

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1544535/Iran-poised-to-strike-in-wealthy-Gulf-states.html>.

Devrim sonrası 1979'da kurulan İran İslam Cumhuriyeti, Batı kültürünü benimseyen Şah yönetimine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Devrim, İran'daki pek çok grubun katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu gruplar, özellikle Şah rejiminin ABD ile bağlantılarından, ülkedeki toplumsal ve kültürel alanda yaşanan yozlaşmadan duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. Devrim öncesinde ülkede oluşan ABD karşıtlığı, devrim sonrasında da özellikle İran-İrak Savaşı döneminde ABD'nin izlediği politikalarından dolayı artarak devam etmiştir.

Sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı boyunca hiçbir ülke İran'a destek vermemiştir. İranlıların iddialarına göre Batılı devletler Irak'a kimyasal silah satmış ve Irak'ın bunları kullanmasına göz yummuştur.²⁰ Devrim sonrası İran dış politikası, savaş döneminde Batılı ülkelerin kendisine karşı olan tavırlarından etkilenmiştir. Bu dönemde İran devleti kendini tehdit altında hissetmiştir. Bu nedenle İran kendi içine kapanık ve kendini korumaya yönelik politikalar üretmiştir.

Ortadoğu için son dönemde sıkça dile getirilen yeni bir "Soğuk Savaş"ın temeli de bu geçmiş deneyimlere dayanmaktadır. Meşruiyetini Siyonizm ve Batı karşıtlığından alan İran'daki siyasetçiler, ABD'nin son dönem politikaları nedeniyle kendi ülkelerinde güç kazanmıştır. Bu anlamda 11 Eylül olayları sonrası ABD'nin dış politikasının İran iç politikasına etkileri dikkate alınmalıdır. Siyonizm ve Batı karşıtı söylemlerle siyaset yapan Ahmedinejad bu süreçte toplumsal desteğini artırma ve Batı karşıtlığı temelinde ülke dışında da müttefik arayışındadır.

İran'ın, Şii jeopolitiğini kendi lehine kullanmasını sağlayacak kurumları bulunmaktadır. Bunlardan biri manevi ve fikri birliği sağlayacak olan Kum kentidir. Şii din adamlarının eğitim aldıkları yerlerden biri olan Kum kenti son dönemde Irak'taki Necef kenti karşısında eğitim merkezi olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. İran'ın bir diğer aracı ise bölgede bazı gruplara

---

²⁰ Yousefi, Amir M. Haji, "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?" *Alternatives: Turkish Journal of International Relations* Vol 8 No 1 (Sonbahar 2009):121.

hamilik yapmasını sağlayan İran Devrim Muhafızları'dır. Özellikle çatışmaların sıkça yaşandığı Ortadoğu'da Devrim Muhafızları İran ile çıkar birliği olan diğer Şii ve İslami gruplara silah yardımı ve silahlı eğitim olanakları sağlamaktadır.

3.1. Kum Kenti

Irak, tarih boyunca Şiilerin dini merkeziyken Necef de Şii din adamlarının yetiştiği ve yaşadığı bir kent olmuştur.²¹ İran'daki Kum kenti ise Necef'te eğitim almış İranlı din adamları tarafından kurulmuş ve İran İslam Devrimi'ne kadar Necef'in etkisi altında kalmıştır. İslami Devrim ile birlikte İran'da Kum kentine verilen önemin artması, buna karşın Irak-İran Savaşı nedeniyle Ba'as yönetimi tarafından Iraklı Şiilere karşı oluşan çekinceler sonucu Necef'in olanakları azalmış, bir medrese şehri olarak Kum kentinin önemi gittikçe artmıştır.

Şii din adamlarının eğitim aldığı bu iki merkez arasındaki en temel ayrım İmam'ın siyasi rolü üzerinedir. Necef kenti geleneksel fikre sadık kalmış ve din adamlarının siyasi bir rolünün olmadığını savunmuştur. Necef'e göre din adamları sadece ruhani konularla ilgilenir ve toplumu ahlaki değerler bakımından denetler. Öte yandan Kum kenti Ayetullah Humeyni'nin öğretisi olan Velayeti Fakih'i takip etmektedir. Diğer bir ifade ile Kum kenti, din adamlarının toplumda siyasi bir rolünün olduğu iddiasındadır.²²

Humeyni'den sonra Kum kenti Şiiliğin eğitim merkezi olarak geliştirilmiştir. Bu dönemde Kum kentinde yeni kütüphaneler ve eğitim merkezleri oluşturulmuş, elektronik kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Kum kentine gelen öğrenci sayısı Necef kentine oranla gittikçe artış göstermiş, bazı dönemlerde eğitim için Kum'da bulunan

---

²¹ Arif Keskin, "İran'ın Irak Politikası: Tarihi Bir Rövanşın Anatomisi," *Global Strateji* (İlkbahar 2008), 66.

²² Sayyid Muhammad Rizvi, *Shi'ism Imamate and Wilayat* (Ansarian Publication, 2000), 110-111.

öğrenci sayısı 70 bini bulmuştur.²³ Dünya genelinde Şii toplumunun gelecek nesil din adamları ve siyasetçilerinin Kum kentinde eğitim alması, İran'a Şii jeopolitiğini etkin bir şekilde kullanması noktasında büyük bir avantaj sağlamaktadır.

3.2. Devrim Muhafızları

Ortadoğu'da uluslaşma sürecini tamamlamayan ülkelerde çatışma olgusu hâlâ sık olarak yaşanmaktadır. Çatışmanın sıcak bir şekilde yaşandığı bölgelerde ise diplomasi ile yapabilecek şeyler sınırlıdır. İran, bu dönemde bölgedeki nüfuz alanını güçlendirmek için Devrim Muhafızları'nı kullanmaktadır. Lübnan'da, Irak'ta ve Pakistan'da Şii gruplara bağlı milis güçler İran tarafından organize edilmekte, eğitilmekte ve bu ülkeden silah yardımı almaktadır.²⁴ Dolayısıyla, İran'ın bölgede diğer gruplar ile patronaj ilişkisi kurma aşamasında Devrim Muhafızları'nın işlevi önemlidir.

4. TÜRKİYE – İRAN İLİŞKİLERİ

Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun tabiri ile Anadolu coğrafyası ile İran birçok açıdan tarih sürecinde birbirine bağımlı olmuştur.²⁵ Değişik dönemlerde bu coğrafyalarda hüküm sürmüş devlet ve imparatorluklar birbirleri ile karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Ancak geçmişte var olan bu devlet ve imparatorlukların ilişkilerinden yola çıkarak günümüzdeki Türkiye-İran ilişkileri hakkında çıkarsamalarda bulunmak bizi sağlıklı sonuçlara ulaştırmayabilir. Çünkü geçmişteki ilişkileri, dönemin uluslararası yapısı ve dinamiklerine göre değerlendirmek gerekir. Öte yandan geçmişteki yoğun ilişkileri inceleyerek şu sonuca varabiliriz: bu coğrafyalarda kurulan devletlerin birbirine karşı algısı her zaman açık olmuştur. Birbirlerinin siyasetini yakından takip etmiş ve dönemlere göre birbirlerini ya bir tehdit olarak görmüş ya da bölgede işbirliği yapılabilecek güçlü bir müttefik olarak değerlendirmiştir.

---

²³ Vali Nasr, *The Shia Revival* (w.w. Norton & Company, 2006), 214-217.

²⁴ Nasr, *The Shia*, 222-223.

²⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (Küre Yayınları, 2010), 427.

Son dönemde Türkiye’de AKP iktidarı ile birlikte, özellikle 11 Eylül sonrasındaki gelişmeler sonucunda Türkiye-İran arasında yakınlaşma gerçekleşmiştir. ABD’nin Irak işgali döneminde Türkiye’nin izlediği politikalar ve Irak konusunda belirginleşen ortak çıkarlar Ankara ile Tahran’ı daha da yakınlaştırmış, ekonomik ilişkilerin istikrarlı bir şekilde gelişmesi ikili diyalogu artırmıştır. Özellikle son dönemde iki ülke arasında enerji alanında yapılan yeni çalışmalar dikkat çekmektedir.

Türkiye’nin barışçıl nükleer çalışmaları desteklemesi ve Ortadoğu’da silahsızlanmayı İsrail’in nükleer silahlarına dikkat çekerek eleştirmesi, yurtiçinde ve yurtdışında bazı kesimler tarafından Türk dış politikasında bir eksen kayması olarak değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye’nin İran ile ilişkileri daha geniş bir çerçeveden, Türkiye’nin genel Ortadoğu politikaları çerçevesinden değerlendirilmelidir. Davutoğlu’nun Stratejik Derinlik adlı kitabında Türkiye’nin küresel bir güç olması için öncelikle bölgesel bir güç olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu sürecin devamı için de bölgede istikrarın ve işbirliğinin artması gerekmektedir. İstikrâr ve işbirliğinin sağlanabileceği siyasi ortam için ise, bölgedeki tüm ülkelerin sürece dâhil olması ve hiçbir grubun sistemin dışına çıkarılmaması öncelikli koşullardandır. Bu bağlamda Türkiye ne İran’ın bölgede sistem karşıtı faaliyetlerini artırmasını istemekte ne de Batılı ülkelerin İran’ın bölgede yalnızlaştırılması yönündeki politikalarını desteklemektedir. Son dönemde Türkiye’nin Brezilya ile birlikte İran’ın nükleer programı konusunda çözüm girişiminde bulunması ve yaptırımlara karşı çıkması bu çerçevede değerlendirilmelidir.

4.1. İran’ın Nükleer Çalışmalarının Bölgeye ve İlişkilere Etkisi

Türkiye, İran’ın nükleer çalışmalarını ikili ilişkilerde belirleyici bir unsur olarak görmemektedir. Bunun öncelikli nedenlerinden biri Türkiye’nin İran’ı bir tehdit olarak görmemesidir. Ayrıca bir tehdit algısı oluşsa bile Türkiye böyle bir tehdidi karşılayabileceğine inanmaktadır.²⁶ Türkiye’nin asıl çekincesi bu nükleer kriz sürecinin Ortadoğu’da kutuplaşmaları

---

²⁶ Gülden Ayman, *Iranian Nuclear Crises and Turkey* (ISPI, 12 Nisan 2010), 85.

keskinleştirmesi ve bölgesel istikrarsızlığa yol açmasıdır. Peki, bu süreç nasıl gelişebilir?

Irak, Lübnan ve Pakistan gibi ülkelerde sık sık sıcak çatışmalar yaşanmaktadır. İran bu ülkelerdeki Şii gruplara ciddi yardımda bulunmakta ve bu grupların hamilik sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu ülkelerdeki Şii gruplar ile İran arasında güce dayalı bir işbirliği söz konusudur. İran'ın savunma alanında daha da güçlenmesi ve Şii grupları çeşitli tehditlerden koruması bu grupların İran'a karşı aidiyet duygusunu güçlendirecektir. Diğer bir ifade ile İran'ın silah teknolojisi açısından güçlenmesi bölgedeki kutuplaşmayı artıracak ve İran'ın bölgesel bir güç olarak diğer ülkelerin önüne geçmesine neden olacaktır.

İran'da yaşanabilecek bir nükleer kriz sonucunda ortaya çıkabilecek diğer bir senaryo da İran'ın bölgede yalnızlaştırılmasıdır. Böyle bir durum hem Türkiye'nin İran ile geliştirdiği ekonomik ilişkilerine zarar verir hem de bölge istikrarını sekteye uğratar. İran'ı bölgede izole etmeye çalışmak sanılanın aksine İran'a geri adım attırmayacaktır. Bu tür politikalar İran'ın daha da saldırgan bir siyasi tavır almasına neden olabilir. Bu süreçte İran Ortadoğu'daki diğer müttefiklerini de devreye sokarak tüm bölgede istikrarsızlık yaratabilir. Bu durum Türkiye'nin bölgede esnek politikalar izlemesini de zorlaştırır.

SONUÇ YERİNE: TÜRKİYE'NİN ÇÖZÜM SÜRECİNDEKİ YERİ

Türkiye ABD'de Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası "ya bizdensin ya da bize karşı" anlayışını benimsememiş ve ABD'nin bölge politikalarına karşı farklı bir tutum sergilemiştir. Obama yönetimi ile birlikte Türkiye ve ABD'nin politikaları uyum göstermeye başlamıştır. Çünkü Obama yönetimi de Türkiye gibi ilk önce bölgede angajman politikaları izlemeye çalışmıştır. Bu politika diplomasiye önem verdiği için Türkiye'nin çıkarlarına uygundur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye bölgedeki politikalarını uygulamak için istikrara önem vermektedir. İstikrarın oluşabilmesi için de bölgedeki tehdit algılamalarının en aza indirilmesi gerekmektedir.

Ortadoğu ülkelerindeki iktidarlar tehdit algılamalarını kendi konumlarını güçlendirmek için kullanmaktadır. İran ve İsrail gibi ülkelerde hükümetler ülke içinde birlik için dışarıda yarattıkları düşmanlıklardan beslenmektedir. Bu nedenle bu hükümetler Ortadoğu'da çıkan her kıvılcımdan yararlanmaya çalışmakta ve krizler kartopu etkisiyle büyüyüp çıkmaza girmektedir. Dolayısıyla Türkiye bu süreci tersine dönüştürecek politikalar izlemelidir. Bu bağlamda Türkiye angajman politikalarına devam etmeli ve diğer ülkeleri de bu politikaya uyum göstermesi yolunda ikna etmelidir. Ayrıca bu süreçte Türkiye bölgede kutuplaşmaları önlemek için izlediği denge politikasının yanlış yorumlanmamasına özen göstermelidir. Çünkü bu süreçte Türkiye, İran ile yakın ilişkiler kurmaktadır. Türkiye, İran gibi Batı karşıtı olmadığını ama Ortadoğu'daki sorunlara da Batılı ülkeler gibi çözüm aramadığını vurgulamalıdır.

Türkiye bölgede diğer ülkelerden farklı olarak çok boyutlu diplomasiyi uygulayan tek ülkedir. Diğer ülkelerle sadece hükümetler düzeyinde ilişki sürmemekte, aynı zamanda ülkedeki tüm gruplar ile istişarede bulunmaktadır. Bu politika özellikle çatışmaların yoğun yaşandığı Irak, Lübnan ve Filistin gibi ülkelerde başarıyla yürütülmüştür. Türkiye bu süreçte çatışmaların azalması için bu ülkelerdeki tüm gruplarla görüşerek aktif bir politika izlemiştir. Bu politikasının devam etmesi için bölgede istikrarın hâkim olması gerekmektedir. Eğer bölgede çatışma olmazsa, devletin zayıf olduğu ülkelerdeki gruplar da İran gibi başka ülkelerle hamilik esasına dayanan bir ilişki arayışına girmezler. Ancak çatışma olgusu devam eder ve İran silahlanma konusunda ilerlerse bu durum İran'ın bölgesel güç olma iddiasını güçlendirir.

İran nükleer silah üretse bile Tahran yönetiminin bu silahları kullanması pek gerçekçi olmayacaktır. Nükleer silahtan çok bu silahların işlevi üzerine düşünülmelidir. İran'ın etki alanı kısıtlandığında nükleer silahın işlevi de azalacaktır. Batılı devletlerin uzun vadeli düşünerek buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler İran'ın nükleer silah sahibi olma olasılığına karşı çıkıp saldırgan politikalar izlerken, İran'ın etki alanını güçlendirmemeye dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

Atacan, Fulya, "Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan." içinde *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*. Editör Fulya Atacan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004.

Ayman, Gülden. *Iranian Nuclear Crises and Turkey*. ISPI, 12 Nisan 2010.

Cleveland, William L. *A History of the Modern Middle East*. Westview Press, 2009.

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, 2010.

Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu. Editör Fulya Atacan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004.

Erişim tarihi 04.05.2007.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1544535/Iran-poised-to-strike-in-wealthy-Gulf-states.html>.

Erişim tarihi 14.10.2010. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/92C989F5-4683-440B-9161C317B03D360.htm>.

Erişim tarihi 17.05.2007.

http://arabic.cnn.com/2007/middle_east/4/9/shiite.lebanon/index.html.

Erişim tarihi 17.05.2007.

http://arabic.cnn.com/2007/middle_east/4/9/shiite.lebanon/index.html.

Gold, Dore. *Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad*. Jerusalem Center for Public Affairs, 2007.

Juan, Cole. "The United States and the Shi'ite Religious Faction in Post Ba'thist Iraq." *Middle East Journal* Vol 57 No 4 (Güz 2003).

Katzman, Kenneth. "Iran's Influence in Iraq." CRS Report for Congress, Kasım 2005.

Keskin, Arif. "İran'ın Irak Politikası: Tarihi Bir Rövanşın Anatomisi." *Global Strateji* (İlkbahar 2008).

Leigh, James. Predrag Vuković. *Potential Iranian Hegemony*. MP1, Şubat 2010.

Lugo, Luis. *Mapping the Global Muslim Population*. Pew Research Center, Ekim 2009.

Malmvig, Helle. *The US and the Middle East from the War in Iraq to the War in Gaza*. Royal Danish Defence College, Mart 2009.

Nasr, Vali. *The Shia Revival*. w.w. Norton & Company, 2006.

Rabinovich, Itamar. *Orta Doğu'da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet*. Avesta Yayınları, 2004.

Rizvi, Sayyid Muhammad. *Shi'ism Imamate and Wilayat*. Ansarian Publication, 2000.

Sever, Ayşegül. "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye." içinde *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*. Editör Fulya Atacan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004.

Şahin, Mehmet. "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller." *Akademik Ortadoğu* Cilt 1 Sayı 1 (2006).

Wright, Robin and Peter Baker. "Iraq, Jordan See Threat from Iran." *Washington Post*, 8.12.2004.

Yousefi, Amir M. Haji, "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?" *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol 8 No 1 Sonbahar 2009.

Ze'evi, Dror. *The Present Shia-Sunna Divide: Remaking Historical Memory*. Crown Center For Middle East Studies, Nisan 2007.

BATI ŞERİA DUVARI ve ULUSLARARASI HUKUK

West Bank Barrier and International Law

Gamze DEĞİRMENCİ*

Özet:

“Bati Şeria Duvarı”. İsmi üzerinde dahi bir konsensüsün sağlanamadığı bu yapı, Filistin halkının yaşam haklarına zarar verirken, İsraililere göre Filistinli terör eylemlerinden korunmak için bir güvence olmuştur. 2002 yılında inşasına başlanan duvarın %85’lik kısmı Filistin topraklarından geçmektedir. 2005 yılında ise yapımı Kudüs’e doğru uzatılmıştır. 2010 yılına gelindiğinde, İsrail bu inşaata hâlâ bir son vermiş değildir. ABD bu duvarı koşulsuz desteklememekte ve “sorunlu” olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Adalet Divanı karar mekanizmaları da bu duvarın uluslararası hukuka aykırı ve yasa dışı olduğuna dair birçok kez karar almıştır. Ancak bu kararların İsrail üzerinde bağlayıcı olduğu söylenemez.

Anahtar kelimeler: *İsrail, Filistin, Bati Şeria Duvarı, Uluslararası hukuk, Uluslararası Adalet Divanı.*

Abstract:

“West Bank Barrier”. This structure lacking a consensus even on its name has become a guarantee according to the Israelis to protect themselves from terrorist attacks while damaging to the right to the lives of Palestinian people. Its construction started in 2002 and %85 of the wall passes through the Palestinian territory. In 2005, the building was extended towards Jerusalem. When it comes to the year 2010, Israel has not put an end to the construction of the wall. The USA does not unconditionally support the wall and qualifies it as “problematic”. The United Nations and the International Court of Justice have also decided that the wall breaches international law and have concluded repeatedly that the wall is illegal. However, these decisions seem to be not really binding on Israel.

Keywords: *Israel, Palestine, West Bank Barrier, International law, International Court of Justice*

---

* İstanbul Üniversitesi Avrupa Birliği Programı Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

1948 yılında Birleşmiş Milletler kararıyla kurulan İsrail Devleti hem kuruluşuyla, hem de 1967 toprak işgalleri ve 1980 toprak ilhaklarıyla, insan haklarını ihlal ettiğine dair iddialarla ve Filistin’le yaşadığı ihtilaflarla Ortadoğu’nun en önemli politik aktörlerinden biri olmuştur. İsrail bugün de, uluslararası hukuk ve toplumla karşı karşıya gelmek pahasına bazı politikalarını uygulamaya devam etmektedir. Batı Şeria ve Kudüs’teki Yahudi yerleşim birimlerinin inşasını durdurmamakta kararlı olan İsrail, 2002 yılında başladığı “duvar” inşası ile de, Filistinlilerin yaşamını gün geçtikçe zorlaştırmaktadır. Her ne kadar İsrail üzerinde bağlayıcılığı etkili olmasa da, bu konuda, uluslararası hukuk mekanizmalarının kararları ve yaptırımları konu için her zaman önem teşkil edecektir.

Ayrıca duvar inşasının sebeplerine İsrail’in gözünden bakmak, ABD’nin yaklaşımını analiz edebilmek ve tüm bunların ötesinde Filistinlilerin yaşadıklarını anlayabilmek gerekir. Geçmişte farklı gerekçelerle inşa edilen bu tarz yapılardan bahsedilerek, 2010 yılına gelindiğinde, İsrail’in yapımına devam ettiği duvarın kavramsal analizi daha iyi yapılacaktır.

1. İNSANLIĞIN DUVAR ÖRME SERÜVENİ

Tarih boyunca insanoğlu farklı gerekçelerle -ama temeli, kendisini dış etkenlere karşı korumaya dayalı olan- fiziksel engelleme ve sınırlama sağlayacak bir set, duvar ya da çit gibi yapılar inşa etme yoluna gitmiştir.

Kuşkusuz bu yapıların bilinen en eskisi Çin Seddi’dir. M.Ö. 220 ve M.S. 1368-1644’de inşa edilen ve dünyanın en uzun savunma duvarı olan Çin Seddi, ülkenin sınırlarını dış saldırılara karşı korumak amacıyla inşa edilmiştir.

Bilinen en yakın tarihli inşa edilmiş ve ardından yıkılmış yapı ise Berlin Duvarı’dır. Berlin Duvarı, Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Almanya’ya kaçmalarını engellemek için Doğu Alman Meclisi kararı ile, 1961 yılında yapılmaya başlanmıştır. Batı’nın “Utanc Duvarı” olarak tanımladığı bu yapı,

1989 yılında, Doğu Almanya'nın isteyen vatandaşların Batı'ya geçebileceğini açıklamasıyla yıkılmıştır.¹

ABD de, kaçak göçmen girişlerini önlemek amacıyla Meksika sınırına duvar örmüş ve Meksika ile ilişkileri bu sebeple gerilmiştir. Brezilya ise, başkent Rio de Janeiro'da gecekondu semtlerinin yayılmasını önlemek için bir duvar örmüştür. Ancak bu duvar da zengin-fakir ayrımcılığının sembolü haline gelmiştir.²

İsrail'in inşa ettiği duvar dikkate alınmaksızın, Lefkoşa'da var olan duvara Avrupa'nın son duvarı olarak atıfta bulunmaktadır. Bu duvarın ortadan kaldırılması için 2004'te Annan Planı'na Türkler "evet" derken, Kıbrıslı Rumlar duvarın varlığının sürmesini istemişlerdir.³ Suudi Arabistan, 2003 yılında, Yemen sınırında örmeye başladığı duvara gerekçe olarak kaçak işçi ve göçmenlerin engellenmesi amacını göstermiştir. Hindistan da Bangladeş ile arasına bir güvenlik duvarı örmüş ve bu ülkeden gelen kaçak göçmenleri engellemeye çalıştığını belirtmiştir. Tayland, Malezya sınırına terörist akışını durdurmak istediği iddiasıyla bir güvenlik duvarı örmüştür. En eski duvarlardan biri ise, Güney-Kuzey Kore arasında inşa edilmiştir. Bu duvar, vatandaşlarının Güney'e kaçmasını engellemeyi amaçlayan Kuzey hükümeti tarafından inşa edilmiştir. Çin ise, Kuzey Kore sınırına duvar inşa ederek, olası göçleri engellemeyi hedeflemiştir. Benzer bir engelleme ise Batı Sahra'yı kontrol altında tutmaya çalışan Fas'ın Cezayir sınırına ördüğü güvenlik duvarıdır.⁴ Birleşik Krallık'ta bulunan Belfast şehrinin Batı

---

¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin_Duvar%C4%B1

² "Berlin Duvarı Yıkıldı Ama Utanç Duvarı Büyüyor," 07.11.2009, erişim tarihi 04.09.2010, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=94923.

³ Selçuk Gültaşlı, "Berlin Duvarı Yerini Zihinlerdeki Duvarlara Bıraktı,"

09.11.2009, erişim tarihi 04.09.2010,

<http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getHaber&haberno=913481&bolumno=3&altbolumno=&sirano=1&sayfa>.

⁴ "Duvar ören ülkeler kervanına ABD'den sonra Suudi Arabistan da eklendi," 18.11.2007, erişim tarihi 04.09.2010, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2371119>.

kesimlerinde Protestan ve Katolik mahallelerini birbirinden ayıran bir güvenlik duvarı daha söz konusudur.⁵

2010 yılı başlarında İsrail, Batı Şeria duvar inşaatına Mısır sınırını da ekleyeceğini duyurmuştur. Amacı ise, özellikle İsrail'e geçmeye çalışan Afrikalı göçmenler olmak üzere tüm göçleri engellemektir. İsrail'in benzer duvarları kuzeydeki Suriye ve Lübnan sınırları ile doğudaki Ürdün sınırında da bulunmaktadır. Diğer yandan Mısır'ın da Gazze'den gelebilecek muhtemel tehlikeleri önlemek ve tünelleri engellemek amacıyla Aralık 2009'da Gazze sınırına çelik duvar örmeye başladığından bahsetmekte yarar vardır.⁶

2. “DUVAR” HAKKINDA

2.1. Kavram Karmaşası: Güvenlik Çiti mi? Ayrılkçı Duvar mı?

Öncelikle İsrail'in Batı Şeria'da inşasına başladığı bu yapının kavram karmaşasını irdelemek gerekir. İsrail tarafı resmi terminolojisinde daha çok Türkçe karşılığı güvenlik çiti olan “security fence” kavramını kullanmaktadır. Filistinliler ise ırkçı, ayrılkçı duvar anlamına gelen “apartheid wall” tanımlamasını tercih etmektedirler. Uluslararası Adalet Divanı ise “Batı Şeria Duvarı” terimini kullanmıştır. Kısacası medya, hükümetler, sivil toplum örgütleri bu yapı için çit, duvar, bariyer kelimelerini; güvenlik, ayırım, ırk ayırımı, anti-terörizm, Batı Şeria kelimeleriyle kombine ederek farklı tanımlamalar yapmaktadırlar.⁷

---

⁵ “Mahalleleri paylaşılmış kent: Belfast,” 20.07.2005, erişim tarihi 04.09.2010, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/333402.asp>.

⁶ “İsrail, Batı Şeria'dan sonra Mısır sınırına da duvar örüyor,” 12.01. 2010, erişim tarihi 04.09.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=938999&title=israil-bati-seriadan-sonra-misir-sinirina-da-duvar-oruyor>.

⁷ Richard Rogers and Anat Ben-David, “Coming to Terms. A conflict analysis of the usage, in official and unofficial sources, of ‘security fence,’ ‘apartheid wall,’ and other terms for the structure between Israel and the Palestinian Territories,” 2005, erişim tarihi 18.07. 2010,

http://www.govcom.org/publications/full_list/ben-david-rogers-coming-to-terms-2oct.pdf.

İsrail “çit” kelimesini güvenlik ve anti-terörizm kelimeleriyle birlikte kullanarak, savunmasız olduğunu ve bunun için tedbir almak zorunda kaldığını belirtmek istemektedir. İsrail’in kullandığı “ayırıcı çit”, “güvenlik duvarı”, “anti-terörist çit” gibi diğer tanımlamalara bakılırsa, İsrail’in bu konudaki algıları ve algılatmak istedikleri hakkında daha fazla fikir sahibi olunabilir.

Aşağıda belirtileceği gibi her ne kadar İsrail’in inşa ettiği bu yapının net bir tanımlaması yapılamasa da, objektif bir değerlendirme için, Uluslararası Adalet Divanı’nın da tercih ettiği gibi, “Batı Şeria Duvarı” söylemini kullanmak en doğrusu olacaktır.

2.2. Duvarın Yapılış Süreci

Söz konusu duvarın inşa edilmesi ilk kez 2002 yılında Ariel Şaron başkanlığındaki İsrail parlamentosunda gündeme gelmiştir. Amacı, Filistinli grupların terör eylemlerine karşı önlem almak olan karar, parlamentoda oy birliği ile kabul edilmiş ve yapımına başlanmıştır. Bu yapı kısmen duvar, kısmen çit olarak tanımlanmaktadır. Çünkü yapının bazı bölümleri 8 metre yüksekliğindeki beton duvarlardan oluşurken, bazı bölümleri beton temel üzerinde yükselen 5 metre yüksekliğindeki tel ve tel örgülerden oluşmaktadır. Yapının bir yanında 4 metre derinliğinde bir hendek, dikenli tel topları ve elektronik alıcılar bulunmaktadır. Ayrıca yapı boyunca, herhangi birinin geçmesi halinde ayak izinin saptanması için üzeri toprak ve kumla örtülü bir patika uzanmaktadır. Duvar boyunca aralıklarla gözetim kuleleri yerleştirilmiştir. İsrail askerleri de bölgede devriye gezmektedir.⁸

Duvar, yapımına başlandığı günden itibaren tartışılmaktadır. Tartışmaların temelini oluşturan argümanlardan biri, İsrail’in duvarın yapımına başladığında 1949 tarihli Yeşil Hat’ı kendi toprakları boyunca takip etmemiş olması ve aksine kilometrelerce içeri Batı Şeria topraklarına girmiş olmasıdır. Öyle ki duvar tamamlandığında 160.000 dönüm verimli

---

⁸ “What is the West Bank Barrier?” 15.09.2005, erişim tarihi 18.07. 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3111159.stm.

tarım arazisinin ve Batı Şeria topraklarının %2,9'luk kısmının, duvarın İsrail tarafında kalacağı tahmin edilmektedir. UNWRA'nın (BM Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu), Yeşil Hat ile duvar arasındaki bölgeyi incelemek üzere gerçekleştirdiği ziyaretler sonucundaki tespitleri de bu konudaki tartışmaya yön vermek için önemlidir. Çünkü kuruluşun gözlemlerine göre, Yeşil Hat'tın kuzey tarafında kalan kasaba ve köylerdeki Filistinli aileler çoğunluğu oluşturmalarına rağmen mülteci konumuna düşmüşlerdir. Ayrıca, Yeşil Hat'la duvar arasında kalan Filistin, köy ve kasabalarının da "kapalı askeri bölge" ilan edilmiş olması,⁹ başka bir tartışma konusudur. Duvarın planlandığı gibi tamamlanması halinde Filistin topraklarının %10'unu ilhak edecek olması, uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmektedir. Çünkü uluslararası hukukta, bu tür bir yolla toprak elde edilmesi ve kazanımı söz konusu değildir.

İsrail kabinesi 10 Temmuz 2005 tarihinde, duvarın Kudüs'e uzantısını sağlayacak başka bir projeyi daha onaylamıştır. İsrail, bu duvar ile Doğu Kudüs'ü çevrelemeyi ve Batı Şeria'dan ayırmayı amaçlamaktadır. Bu projeye, Kudüs belediye sınırları içinde olan ve vergilerini ödeyen dört Arap semti kentten ayrılmıştır. İsraili yetkililer her ne kadar bu halk için geçiş noktaları kurulacağını, ulaşım imkânları sağlanacağını, bölgeye okul ve hastane inşa edileceğini açıklasalar da Filistinlileri ve insan hakları örgütlerini tatmin edememişlerdir. Filistinliler bu durumun nüfus dengesini bozarak gelecekteki başkentleri olarak gördükleri Doğu Kudüs'ün statüsü konusundaki müzakereleri sekteye uğratmak için bir girişim olduğunu düşünmektedirler.¹⁰

2010 yılına gelindiğinde, İsrail duvar inşasını tamamlamakta kararlı olduğunu göstermiştir. Temmuz ayının başında, Kudüs'ün güney batısındaki Velice köyünü üç taraftan çevreleyecek bir duvar inşasına daha başlamıştır. İsrail medyası bu köyü, Yahudi yerleşimlerine yakınlığı sebebiyle talihsiz

---

⁹ *Special Report on the West Bank Security Barrier* (By UNRWA, July 17, 2003), erişim tarihi 20.07. 2010, <http://www.miftah.org/PrinterF.cfm?DocId=2197>.

¹⁰ "İsrail, Kudüs Duvarını Onayladı," 11.07.2005, erişim tarihi 20.07.2010, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050711_westbank_wall.shtml.

olarak nitelendirmektedir. Bu duvar bittiğinde Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin %85'inin Filistin topraklarından ayrılması amaçlanmaktadır.¹¹

Yapımı tamamlandıktan sonra, bu duvarın, Berlin Duvarı'ndan 3 kat daha büyük ve uzun olacağı tahmin edilmektedir. Batı'nın 'Utanç Duvarı' olarak tanımladığı Berlin Duvarı'nın yıkımının üzerinden henüz 20 sene geçmişken, 21. yüzyılda insanlığın hâlâ toprak ilhakı, ırkçılık ve ayrımcı duvarlardan bahsediyor olması ve 2010 yılına geldiğinde İsrail'in duvar inşasının devamındaki kararlılığı bölgenin geleceği açısından endişe vericidir.

2.3. Duvar İnşasının Filistinliler Üzerine Etkisi

İsrail'in inşasına devam ettiği bu duvar önemli sayıda Filistinliyi etkilemektedir. Gelecekte ise bu sayı, duvar inşasının durdurulmamasıyla daha da artacaktır.

125.000 kadar Filistinli, üç tarafı duvarlarla çevrilmiş bir alanda yaşamak zorunda kalacaktır. Batı Şeria kimlik kartına sahip yaklaşık 35.000 Filistinli, duvar ile Yeşil Hat arasında ikamet edecektir. Bazı köyler ise, duvarla Doğu Kudüs'ten ayrılmış olacaktır. Doğu Kudüslü kimlik kartı sahipleriyle birlikte 250.000 kadar Filistinli duvar ile Yeşil Hat arasında yaşayacaktır. 26.000 Filistinli, Batı Şeria'ya ancak tünel ve kara yoluyla bağlantısı olan, dört tarafı duvarla çevrili bir alanda yaşayacaktır.¹²

Duvarın inşasıyla, özellikle bu bölgede yaşayan Filistinlilerin yaşamı oldukça zorlaşmıştır. Sokağa çıkma yasağının ilan edildiği bir günün

---

¹¹ "Security Wall to encircle Palestinian Village Walajah," *The Jerusalem Post*, 13.07. 2010, erişim tarihi 20.07.2010, <http://www.jpost.com/Israel/Article.aspx?id=181252>.

¹² United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA), United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA), July 2008, erişim tarihi 20.07.2010, http://www.ochaopt.org/documents/Barrier_Report_July_2008.pdf.

ardından uyanan Filistinliler, buldozerlerle kazılmış topraklarıyla karşılaşmışlardır. Duvar ile Filistin bölgesi arasında kalan evlerin kimisine el konulmuş, kimisi yıkılmış, binlerce zeytin ve meyve ağacı sökülmüş, araziler, sulama tesisleri ve su boruları zarar görmüştür. Binlerce Filistinli batıda -duvar ile Yeşil Hat arasında- yaşamak zorunda kalırken, toprakları duvarın doğu tarafında kalmıştır.

Setin inşası için İsrail Yüksek Komutanlığı'nın istimlâk tebliğleri yayınlanmıştır. Özellikle Kalkiya kasabası durumdan olumsuz etkilenmiştir. Kasaba, bir zamanlar Batı Şeria'nın meyve bahçesi olarak anılırken, şimdi ise tamamen duvarla çevrelenmiş ve kasaba sakinlerinin pazarlarında meyvelerini sattıkları bahçelere geçişleri zorlaştırılmıştır. Su kaynaklarına ulaşım da üç taraftan kesilmiştir. 40 bin nüfuslu bu kasabaya sadece tek bir İsrail kontrol noktasından geçilebilmektedir. İsrail bu kontrol noktalarını da sıkı denetlemektedir. Gün içinde duvarın diğer tarafına geçmek durumunda olan Filistinliler, döndüklerinde tekrar kontrollere tabi tutulmakta, bazen geçişlerine izin verilmeyenler ise evlerine dönememektedir. Ayrıca duvar sebebiyle kimi çocuklar okullarına gidebilmek için kilometrelerce yol kat etmek zorunda kalmaktadır. Hastanelerle Filistinliler arasındaki uzaklık da bölge halkının sağlığını tehdit etmektedir.

Bölgesel anlaşmazlıklar konusunda tarafsız gözlemleriyle bilinen Human Rights Watch, insan haklarının ihlali konusunda Filistin'de de analizler yapmaktadır. Bir araştırmaya göre, bu duvar uzun süreli ve şiddetli sınırlamalarıyla binlerce Filistinli sivilin yaşam hakkına zarar vermektedir. Bu sivilleri -ve özellikle çocuklardan bahsetmek gerekir- dışa kapalı bir alana hapsetmektedir. Serbest dolaşım hakları tamamen denebilecek kadar kısıtlanan Filistinlilerin bu hakları sadece izin sahibi İsraili yetkililerin elindedir. Bu engellemelerin kapsamı süreç içinde Filistinlilerin temel ihtiyacı olan eğitim ve sağlık hizmetlerine, kendi topraklarına ve işlerine ulaşmalarını engellemektedir. Serbest dolaşımın kısıtlanması çiftçilik ve balıkçılığa dayanan yerel ekonomiye zarar vermektedir. Ayrıca, İsrail kontrol noktalarını da sıkı denetlemektedir. Bazen geçişler uzatmalı olarak tamamen kapatılmaktadır. Öyle ki duvarın diğer tarafına geçmek zorunda kalan bazı Filistinliler, gün içinde döndüklerinde geçişleri kapalı bulmakta

ve evlerine gidememektedirler. Bu insanların mülkiyet hakları da zarar görmüştür. Binlerce köylünün topraklarına el konulmuş, evleri yıkılmıştır.¹³ Bölgedeki Filistinlilere pek fazla seçenek tanınmamıştır. Kısacası, ya köylerini terk edip göçmen olmaya, ya da kalıp dünyadan tecrit edilmiş bir halde yaşamaya zorunlu bırakılmışlardır.

İsrail'in güvenlik endişeleri haklı bulunabilse dahi, bölgede terörist eylemlerle hiçbir ilgisi olmayan masum sivillerin durumu göz ardı edilmemelidir. Kendi topraklarında duvarlarla çevrilmek zorunda kalmış bu insanların ve dünyaya getirdikleri çocukların da geleceğinin koruma altına alınması gerekir. İsraili yerleşimciler işgal edilmiş topraklarda serbestçe dolaşırken, duvarın bir tarafındaki evlerinden diğer tarafındaki topraklarına ulaşamayan Filistinlilerin yaşadıkları insan hakları ihlalidir.

3. İSRAİL VE ABD’NİN GÖZÜNDEN DUVAR İNŞASI

3.1. İsrail’in Yaklaşımı

Duvar inşasının başladığı 2002 yılında, İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez İsraililerin kendilerini Filistinlilerden ayırması ve uzak tutması halinde tüm gerginliklerin çözüleceğini ifade etmiştir. Perez şöyle söyleyecektir: “Biz çitin bu tarafında olacağız, onlar da diğer tarafında ve tüm sorunlar sona erecek.”¹⁴

Duvar inşası hukuka aykırılık gerekçesiyle eleştirilse de, İsrail’e göre tek amaç terörist eylemlere karşı vatandaşlarını korumaktır. İsrail toprak ilhak ettiği iddialarını hiçbir zaman kabul etmemiş, amaçlarının ülkenin güvenliği

---

¹³ ‘Israel’s ‘separation barrier’ in the occupied West Bank: Human Rights and International Humanitarian Law consequences’, A Human Rights Watch Briefing Paper (Human Rights Watch, February 2004), erişim tarihi 19.07.2010, http://www.hrw.org/english/docs/2004/02/20/isrlpa7581_txt.htm.

¹⁴ Deborah Pike, “Sharon’s Wall and the Dialectics of Inside/Outside,” *Borderlands e-journal* Vol 5 No 3 (2006), http://www.borderlands.net.au/vol5no3_2006/pike_sharonswall.htm.

nerede sağlanacaksa tedbiri orada almak olduğunu belirtmiştir. Duvar inşası bugün de sürmekte ve İsrail aynı argümanları kullanmaktadır.

İsrail Dışişleri Bakanlığı resmi sitesinde “anti-terörist çit” adı altında yer alan bölümde, çitle beraber terör örgütlerinin hareket alanının kısıtlandığından ve bombalı saldırıların önlendiğinden bahsedilmektedir. İsrail Güvenlik Ajansı’nın istatistiklerine göre, güvenlik çitinin ilk bölümünün inşa edildiği Ağustos 2003’ten beri, İsrail’e düzenlenen saldırılarda ciddi bir azalma olmuştur. Sitede dikkat çeken diğer ifadeler ise, güvenlik çitinin yasal olarak insan hayatını koruduğu, toprak ilhak etmediğidir. İsrail Yüksek Mahkemesi’nin de çoktan bunun İsrail’in meşrümüdaafası olduğu yönünde karar verdiği açıklanmaktadır. Dışişleri Bakanlığı’na göre güvenlik çitinin inşası kararı, İsraililerin yaşamını tehdit eden Filistinli terörizmin durdurulmasına çalışılıp, başarılı olunamadıktan sonra verilmiştir.¹⁵

İsrail, çiti inşa etmesiyle beraber el koyduğu topraklarda geniş bir otorite kurmuştur. Topraklarının büyük bölümünü İsraililerin gaspıyla kaybeden köylüler, durumu İsrail Yüksek Mahkemesi’ne götürürce “Beit Sourik” davası ortaya çıkmıştır. İsraili sivil toplum örgütü “Barış ve Güvenlik Konseyi” de davacılara katılmış ve yerel sakinlerin zararlarını azaltacak, Yeşil Hat’ta yakın alternatif bir rota oluşturulması için mahkemeye önergede bulunmuşlardır. Davacılar, gaspların İsrail idare hukukuna ve uluslararası kamu hukukuna göre illegal olduğunu iddia etmişlerdir. Dahası, bu çitin, yerel sakinlerin temel haklarını ihlal ettiğini ve bunun sonucu yaşananların çok şiddetli ve katlanılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Bu dava, Şubat 2004’te yerleşimler arasında kulaktan kulağa yayılmış, 2 Mayıs 2004 tarihinde sonuçlanmıştır. 30 Haziran 2004’te İsrail kararını vermiştir. 3 yargıç, dava dilekçesinde yer alan 30-40 kilometrelik duvarın yönünün illegal olduğuna ve hükümet tarafından bu yönün değiştirilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Davacılar, bu duvarın her ne kadar güvenlik endişelerinden öte siyasi

---

¹⁵ “Israel Ministry of Foreign Affairs”, erişim tarihi 19.07. 2010, <http://securityfence.mfa.gov.il/mfm/web/main/missionhome.asp?MissionID=45187&>.

sebeplerle inşa edildiğini iddia etseler de, mahkeme duvarın askeri gerekliliklerle değil, güvenlik endişeleri sebebiyle inşa edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme kararını açıklarken, “terörizme karşı vatandaşların korunması sorumluluğu” ifadesine sıkça başvurmuştur.¹⁶

Mahkemeden, duvarın yönünün değiştirilmesi konusunda karar çıkması Filistinlileri hukuki adımlar atmak konusunda cesaretlendirse de, olumlu gelişmeler bununla sınırlı kalmıştır.

3.2. ABD'nin Yaklaşımı

ABD ile İsrail arasında var olan tarihsel önemi haiz stratejik ortaklık ve askeri işbirliği ABD'nin de bölgeyle yakından ilgilenmesine sebep olmaktadır. ABD, BM'nin İsrail aleyhine aldığı kararları Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak veto etmesiyle bilinmekte ve hassas dengeler üzerinde politikalar izlemektedir. Obama yönetimiyle bir yandan Medeniyetler İttifakı çerçevesinde Müslüman Ortadoğu'yla ilişkilere önem veren ABD, diğer yandan da bölgedeki jeostratejik duruşu için önemli olan İsrail'in yanında olmaya devam etmiştir. Ancak İsrail'in uluslararası hukuk ve insan hakları ihlalleri, alınan kararlara uymaması kuşkusuz Washington yönetimini de rahatsız etmektedir.

ABD'de Barasch ve Qadir tarafından, ABD'nin ulusal güvenlik çıkarları ile Batı Şeria Duvarı'nın bağlantısı üzerine iddialı bir makale kaleme alınmıştır. Öyle ki, tamamlanacak bir duvar projesinin Filistinlilerin yaşantısını iyice zora sokacağı ve şiddete yönelten faktörleri arttıracığından bahsedilmiştir. Makalenin çıkarımlarına göre, artan şiddetle İslam-i Cihad ve Hamas gibi gruplar güçlenecek, barış beklentileri boşa çıkacak ve uluslararası terör hareketleri tetiklenebilecektir. Yine ABD, Afganistan ve Irak olmak üzere Ortadoğu'daki demokratik hükümetlerin gelişimine önem

---

¹⁶ *H CJ 2056/04 Beit Sourik Village Council v, Israel Ministry of Foreign Affairs, The Government of Israel, 30.06.2004, erişim tarihi 21.07. 2010, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Judgmen+of+the+HCJ+regarding+the+Separation+Fence+-+Abstract+30-Jun-2004.htm>.*

vermektedir. 2002 Yol Haritası, şiddetin sona ermesi, yerleşim faaliyetlerinin durdurulması ve barış müzakerelerine geri dönülmesi ABD için önemlidir. Batı Şeria Duvarı ile ABD'nin bu gayretlerinin sekteye uğratılmaması gerekmektedir. Ayrıca İsrail'in Filistin topraklarını işgali ile ABD'nin Irak'taki konumunun ilişkilendirilmesi ABD'yi rahatsız etmektedir. Bu sebeple Filistinlilerin ve Müslümanların ABD'ye tepki göstermesi, ABD için istenmeyen bir durum olacaktır. Duvarın bu gibi sonuçlar doğurması halinde olası ABD müdahalesinden bahsedilmektedir.¹⁷ Kuşkusuz bu makalede bahsedilen müdahale kavramı ABD'nin İsrail'e karşı herhangi bir fiili eylemini kastetmemektedir. Ancak ABD'nin İsrail üzerindeki nüfuzu düşünülecek olursa bu müdahalenin anlamı İsrail'in bölgesel ve uluslararası politikalarına karşı bir engelleme, sınırlama ya da etkileme olacağı tahmin edilebilir.

ABD'de sert politikalarıyla bilinen Bush hükümeti dahi duvarın inşası konusunda Yol Haritası'nın zarar görebileceği kaygısıyla, İsrail'e uyarılarda bulunmuştur. Duvar inşasının başladığı yıl 29 Haziran'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice İsrail Başbakanı Ariel Şaron'a, duvarın durumunun "sorunlu" olduğunu ve gelecekteki Filistin Devleti'nin sınırlarına İsrail'in de facto müdahalesinden endişe duyduklarını belirtmiştir.¹⁸

Görüldüğü gibi İsrail'in inşa ettiği bu yapıya ABD de koşulsuz destek vermemektedir. İsrail'in güvenlik kaygılarını göz önüne alırken, kendi çıkarlarını zedeleyecek bir durumda elini taşın altına koymaktan çekinmeyeceğini açıkça belirtmektedir.

---

¹⁷ Daniel B. Barasch and Lala R. Qadir, *US National Security Interests and the West Bank Separation Barrier* (John F. Kennedy School of Government, April 8th 2004), erişim tarihi 19.07. 2010, <http://www.hks.harvard.edu/cchrp/pdf/danlala.pdf>.

¹⁸ Catherine Cook, *Israel's Wall Not Really About Security*, (8/03), The Middle East Research and Information Project, erişim tarihi 18.08. 2010, http://www.merip.org/newspaper_opeds/oped_cook080503.html.

4. ULUSLARARASI HUKUK VE BATI ŞERİA DUVARI

Dünya kamuoyunun genel kanısı, duvar inşasının uluslararası hukuku ve insan haklarını ihlal ettiği yönündedir.

İsrail'in duvar inşasıyla, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile garanti altına alınan hakları çiğnediği belirtilmektedir. Çünkü bu duvar ile Filistinlilerin serbest dolaşım hakkı, çalışma hakkı, mülkiyet hakkı, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşma hakkı engellenmektedir. Bu beyanname her ne kadar hukuki bağlayıcılığa sahip olmayan bir bildiri olarak kalmış olsa da, birçok hükmü milletlerarası teamüli hukuk haline gelmiştir. Birçok devlet bildiriye anayasasına geçirmiştir. Yine bildirin maddeleri iki ya da çok taraflı antlaşmalara geçirilmiştir.¹⁹ İsrail BM üyesi bir devlet olmasına rağmen bu haklara riayet etmemektedir.

Duvar inşasının başlamasıyla Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Adalet Divanı süreç içinde konuya birçok kez müdahil olmuşlardır. 14 Ekim 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, Filistin sorunu da dâhil olmak üzere Ortadoğu'nun durumunu görüşmek üzere Arap Ligi'nin teklifiyle Suriye önderliğinde toplanmıştır. Toplantıdan çıkan sonuç İsrail'in işgalci konumda olduğu topraklardaki duvar inşasının illegal ve uluslararası hukuka aykırı olduğu yönündedir. Filistin temsilcisi Nasser Al-Kidwa bu işgal sebebiyle hayatını kaybeden Filistinlilerden, İsrail'in işlediği savaş suçlarından, duvarın bitimiyle İsrail'in yüksek orandaki toprak ilhakından, yerleşimlerin gayri-meşruluğundan bahsetmiştir. İsrail temsilcisi ise Filistinlilerin terör eylemleri sebebiyle kendi vatandaşlarının da öldüğünü ve onları korumakla yükümlü olduklarını belirtmiştir. İsrail'in duvar inşasına başlarken gönülsüz olduğunu, buna Yaser Arafat ve Filistin Hükümeti'nin terörü bitirmek yerine, bunu politika aracı olarak kullanmalarının sebep olduğunu anlatmıştır. Suriyeli temsilci ise, İsraili temsilcinin duvarın inşa edildiği yerlerden bahsetmeyerek toprak ilhakının üstünü örtmeye çalıştığını

---

¹⁹ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk* (İstanbul: Beta Basım A.Ş., 5. Bası, Kasım 2003), 271.

söylemiş ve İsrail hükümetini barış sürecini baltalamakla suçlamıştır. Konsey Başkanı ABD’li temsilci ise Filistin’in durumundan hiç bahsetmeden İsrail’in terörizme karşı kendisini savunmakta haklı olduğunu ve son 3 yılda çok fazla suikasta uğradığını söyleyerek, taraflara Yol Haritası’na uymaları gerektiğini hatırlatmıştır.²⁰ Karar 10 oy almasına rağmen, ABD’nin vetosu sebebiyle onaylanmamıştır.

Buna rağmen, 21 Ekim 2003 tarihli BM Genel Kurulu duvar inşasının aleyhinde bir karar almıştır. Bu karara göre; güç kullanılarak toprak kazanımının kabul edilemezliği teyit edilmiş, barışın temini için İsrail ve Filistin’in bölgede güvenli ve belirli sınırlar dâhilinde yaşama gerekliliği tekrar edilmiş, şiddet, terörizm ve yıkım hareketleri, bombalı suikastler kınanmış, bölgedeki şiddetin acilen durdurulmasına vurgu yapılmış, duvar inşasının devamı halinde bölgede iki devletli gelecek projesinin tehlikeye düşmesinden duyulan endişe belirtilmiş, İsrail’in 1949 Cenevre Konvansiyonu’na saygı duyma gerekliliği tekrarlanmış ve “de facto” toprak ilhakı ile işgal edilmiş bölgelerdeki yerleşimlerin Filistinlilerin yaşamını zorlaştırdığı bildirilmiştir. Karara göre İsrail, işgal ettiği Filistin topraklarındaki uluslararası hukuk karşısında gayrimeşru sayılan duvar inşaatını durduracak ve inşa ettiği kısımları yıkacaktır. Yol Haritası’nda belirtilen sorumluluklarını göz ardı etmeyecektir.²¹ Bu karara 144 evet, 4 ret oyu gelmiştir. Ret oylarından biri ABD’ye aittir. Bu kararın ardından, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’dan bir rapor hazırlanması istenmiştir. Annan, duvar ile Yeşil Hat arasında kalan bölgenin durumundan endişe duyduğunu belirtmiştir. Her iki tarafın da Yol Haritası’na uymasının istendiği bir dönemde duvar inşaatının sürece zarar vereceğini vurgulamıştır. Ayrıca, İsrail 1967 sınırlarına riayet etmeyip, kuzeyde 93 mil ilerleyerek inşa ettiği bu duvarla uluslararası hukuku ihlal etmekte ve Filistinlilerin insan haklarını

---

²⁰ *Press Release SC/7895*, (United Nations Security Council 4841st Meeting (AM), 14.10.2003), erişim tarihi 21.07. 2010, <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7895.doc.htm>.

²¹ *Resolution ES-10/13*, (United Nations General Assembly, 21 October 2003), erişim tarihi 20.07. 2010, http://www.un.int/palestine/docs/res_es10_13.pdf.

da çığnemektedir. Rapora göre uzun vadeli barış çabaları da zarar görmektedir.²²

Duvarın inşa süreci devam ederken, konunun tartışılması BM sınırları içinde kalmamış ve Uluslararası Adalet Divanı'na da götürülmüştür. İsrail duvar inşasının gerekçesinin savunma amaçlı ve İsrail'i korumak için olduğunu belirtmekte ve meselenin sadece İsrail'in yetkisi dâhilinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak duvar inşasının açıkça üzerinde hâkimiyetin tartışmalı olduğu bir toprak parçasıyla doğrudan ilgili olması²³ İsrail'in değil, uluslararası hukukun elini güçlendirmektedir.

8 Aralık 2003'te BM Genel Kurulu, BM Şartı Madde 96 hükmünce, mahkeme statüsünün 65. maddesine göre, Uluslararası Adalet Divanı'ndan acilen şu soru doğrultusunda tavsiye görüşü istenmesine karar vermiştir: İsrail tarafından, Doğu Kudüs dâhil olmak üzere işgal edilmiş Filistin topraklarında inşası sürmekte olan duvarın Genel Sekreterlik raporunda belirtilen, uluslararası hukuk prensipleri ve teamüllerine göre, 1949 Dördüncü Cenevre Konvansiyonu ve ilgili Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları göz önünde bulundurularak yasal durumu nedir?²⁴

Mahkeme, BM Genel Kurulu'nun talebi üzerine duvarın yasal durumunu araştırmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, işgal edilmiş Filistin toprakları üzerindeki duvar hakkında 9 Temmuz 2004 tarihinde verdiği tavsiye niteliğindeki karar ile duvarın inşasının uluslararası hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. İsrail'in vatandaşlarını koruma hakkına da değinilerek, askeri ve ulusal güvenlik gerekçesiyle böyle bir duvarın inşasının meşrulaştırılamayacağı belirtilmiştir. Karara göre duvar, Filistin

---

²² “Kofi Annan calls on Israel to take down barrier,” 28.11.2003, erişim tarihi 20.07. 2010, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/11/28/mideast.sharon/>.

²³ “İsrail Duvarı hukuka uygun mu?”, Stratejik Araştırmalar Merkezi, erişim tarihi 02.09.2010, <http://www.tumgazeteler.com/?a=68573>.

²⁴ *Resolution A/RES/ES-10/14*, (United Nations General Assembly, 12 December 2003), erişim tarihi 20.07. 2010, <http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/0/f953b744269b9b7485256e1500776dca?OpenDocument>.

topraklarının ilhakı anlamına gelmekte, Filistinlilerin özerklik haklarına engel teşkil etmektedir. Kararda ayrıca duvar inşasına son verilmesi, işgal bölgesindeki duvarların yıkılması ve zarar görenlere de tazminat ödenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Adalet Divanı'na göre BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi İsrail'e yaptırım uygulamalıdır. İsrail, Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkına ve uluslararası insan haklarına riayet etmelidir.²⁵

20 Temmuz 2004 tarihinde BM Genel Kurulu, Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen bu kararı onaylamıştır. Karara 10 ülke çekimser, 6 ülke ret oyu verirken 150 oyla kabul edilmiştir. Genel Kurul, Doğu Kudüs'ün etrafını ve içini kapsayan işgal altındaki Filistin topraklarında inşası süren yasadışı duvarın tanınmaması konusunda üyelere yükümlülüklerini hatırlatmıştır. Ayrıca bu tür yasadışı eylemlere katkı sağlayacak yardım ve destekleri de yapmamaları konusunda uyarmıştır.²⁶

2003 yılı Eylül sonlarında Güney Afrikalı hukuk profesörü John Dugard, BM İnsan Hakları Komisyonu adına bölgede araştırma yapmak üzere görevlendirilmiştir. Temmuz ayı sonlarında Dugard'ın bölgede yaptığı incelemeler sonucu hazırladığı rapora göre, duvarın uluslararası toplum tarafından kınanması gereken "illegal toprak ilhakı" ile eş değer bir eylem olduğu belirtilmiştir. Rapora göre, İsrail duvar inşasını geçici bir güvenlik tedbiri olarak nitelendirse de, aslında Filistin topraklarını sessizce ilhak etmektedir. Yapının; bomba suikastçılarının Filistin bölgesinden geçişini durdurduğunu söyleyen İsrail, bu rapordaki bulguları "tek taraflı, oldukça siyasi, ön yargılı" bulduğunu belirtmiştir. İsrail Başbakanı Şaron çitin ikinci etabının, iki Yahudi yerleşimi etrafından, Batı Şeria'nın içine doğru inşa edileceğini açıklamıştır. Filistinliler bu duvarı, 210.000 Filistinli'yi İsrail ile

---

²⁵ *Summary 2004/2*, International Court of Justice, 9 July 2004, erişim tarihi 19.07. 2010, <http://www.icjij.org/docket/files/131/1677.pdf>.

²⁶ *Press Release GA/10248*, (United Nations General Assembly Plenary Tenth Emergency Special Session 27th Meeting (PM & Night), 20.07.2004), Erişim tarihi 21.07. 2010, <http://www.pfcmc.com/News/Press/docs/2004/ga10248.doc.htm>.

duvar arasında yaşamaya mahkûm ettiği için “Berlin Duvarı” olarak tanımlamaktadır.²⁷

Yine bir BM İnsan Hakları Raportörü bu rapora atıfta bulunmuş ve bu duvarın sadece Yahudi yerleşim birimlerini koruma altına aldığını, Filistin topraklarına el koyduğunu ve İsrail’in kendi kendine sınır belirlediğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Filistinlilerin serbest dolaşım hakkı ve ticareti engellenmekte, bu bağlamda işsizlik artmakta, sağlık koşulları da kötüye gitmektedir. Rapora göre İsrail’in güvenlik endişeleri anlayışla karşılanabilir, ancak terörle mücadele adına insan hakları da çiğnenemez.

İsrail’in bu eylemleriyle üyesi olduğu 1949 Cenevre Konvansiyonu’nu da ihlal ettiği BM tarafından belirtilmektedir. Cenevre Sözleşmeleri, uluslararası insancıl hukukun, savaş ortamında insan haklarını koruyabilmesi için hazırlanmıştır. İnsan haklarının geliştirilebilmesi için kuşkusuz, devletlerin egemenlikleri bütün insanlık yararına kısıtlanabilir.²⁸ Dördüncü Cenevre Konvansiyonu’nun 147. maddesi askeri nedenler gerekçe gösterilerek kapsamlı bir mülk yıkımının ve bu mülklere el koymanın meşrulaştırılamayacağını belirtmektedir.²⁹ Ancak İsrail duvarın inşasıyla Filistinlilerin yaşama hakkına zarar vermekte ve bu sözleşmeleri de göz ardı etmektedir.

SONUÇ

Bugün Birleşmiş Milletler Örgütü, dünya barışını korumak ve uluslararası alanda işbirliğini sağlamak adına kurulmuş olan en yüksek mekanizmadır. Uluslararası alanda kuvvet kullanımını yasaklayan ilk antlaşma da BM Sözleşmesi’dir.

---

²⁷ “Israel’s West Bank Barrier ‘illegal’,” 30.09.2003, erişim tarihi 20.07. 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3152828.stm.

²⁸ Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 293.

²⁹ Jean Shaoul, “Why Israel boycotted the International Court hearing on West Bank wall,” March 28th, 2004, erişim tarihi 30.08. 2010, <http://stopthewall.org/cgi-bin/engine/exec/view.cgi/1/441>.

Uluslararası Adalet Divanı BM'nin etkili yargı organıdır ve uluslararası uyuşmazlıklarda taraf olan ülkelerin başvurduğu son merciidir. BM İnsan Hakları Sözleşmesi tüm dünya insanlığını kapsayıcı evrensel bir önemi haizdir. Savaş zamanında sivillerin korunmasına ilişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi de 1949 yılında tüm dünya devletleri tarafından imzalanmıştır.

Ancak, İsrail bugün bu mekanizmalara, onların uyarılarına ve yaptırımlarına gözünü ve kulaklarını kapatmış durumdadır. Ne BM Genel Kurulu'nun yaptırım kararları İsrail'i etkilemiş, ne de insan hakları ihlalleri konusunda suçlanması duvar inşasını durdurmasına yetmiştir... Filistin'e yıllardır verdiği zararlar kimi zaman kınama bildirilerinin ötesine geçememiş, bu ülkenin hataları ABD, AB gibi dış güçlerin mali yardımlarıyla telafi edilmeye çalışılmıştır. İsrail bir nevi dünyayı karşısına almakta ve ihlallerine son vermemektedir.

Günümüze dek uygulanan yaptırımlar İsrail'i pek etkilememiş olsa da, BM üyeleri bu konuda daha fazla görüşmeli, Uluslararası Adalet Divanı etkili kararlar alarak İsrail'i vazgeçirme yolunu kullanmalıdır. Hukukun üstünlüğü ve uygulanabilirliği doğrudan istişareler ile İsrail hükümetine anlatılmalı ve İsrail Devleti'nin de bir BM kararıyla kurulduğu unutturulmamalıdır.

Tek başına devletler ya da uluslararası hukuk mahkemeleri değil, uluslararası toplum da, yaşanan insan hakları ihlaline sessiz kalmamalıdır.

KAYNAKÇA

- “Berlin Duvarı Yıkıldı Ama Utanç Duvarı Büyüyor.” 07.11.2009. Erişim tarihi 04.09.2010.
http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=94923.
- “Israel’s West Bank Barrier ‘illegal’.” 30.09.2003. Erişim tarihi 20.07.2010.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3152828.stm.
- “İsrail Duvarı hukuka uygun mu?” Stratejik Araştırmalar Merkezi. Erişim tarihi 02.09.2010. <http://www.tumgazeteler.com/?a=68573>.
- “İsrail, Kudüs Duvarını Onayladı.” 11.07.2005, Erişim tarihi 20.07.2010.
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050711_westbank_wal1.shtml.
- “Kofi Annan calls on Israel to take down barrier.” 28.11.2003. Erişim tarihi 20.07.2010.
<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/11/28/mideast.sharon/>.
- “Mahalleleri paylaşılmış kent: Belfast.” 20.07.2005. Erişim 04.09.2010.
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/333402.asp>.
- “Security Wall to encircle Palestinian Village Walajeh.” *The Jerusalem Post*, 13.07.2010. Erişim tarihi 20.07.2010.
<http://www.jpost.com/Israel/Article.aspx?id=181252>.
- “What is the West Bank Barrier?”, 15.09.2005, Erişim tarihi 18.07.2010.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3111159.stm.
- Barasch, Daniel B. and R. Qadir Lala. *US National Security Interests and the West Bank Separation Barrier*. John F. Kennedy School of Government, April 8th 2004. Erişim tarihi 19.07 2010,
<http://www.hks.harvard.edu/cchrp/pdf/danlala.pdf>.

Cook, Catherine. *Israel's Wall Not Really About Security* (8/03). The Middle East Research and Information Project. Erişim tarihi 18.08.2010.
http://www.merip.org/newspaper_opeds/oped_cook080503.html.

Gültaşlı, Selçuk. “Berlin Duvarı Yerini Zihinlerdeki Duvarlara Bıraktı.”
09.11.2009. Erişim tarihi 04.09.2010.
<http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getHaber&haberno=913481&bolumno=3&altbolumno=&sirano=1&sayfa>.

Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk* İstanbul: Beta Basım A.Ş., 5. Bası, Kasım 2003.

H CJ 2056/04 Beit Sourik Village Council v. Israel Ministry of Foreign Affairs, The Government of Israel, 30.06.2004. Erişim tarihi 21.07. 2010.
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Ruling/s/Judgment+of+the+HCJ+regarding+the+Separation+Fence+-+Abstract+30-Jun-2004.htm>.

Israel Ministry of Foreign Affairs, Erişim tarihi 19.07.2010.
<http://securityfence.mfa.gov.il/mfm/web/main/missionhome.asp?MissionID=45187&>.

Israel's 'separation barrier' in the occupied West Bank: Human Rights and International Humanitarian Law consequences, A Human Rights Watch Briefing Paper, Human Rights Watch, February 2004. Erişim tarihi 19.07.2010.
http://www.hrw.org/english/docs/2004/02/20/isrlpa7581_txt.htm.

Pike, Deborah. “Sharon's Wall and the Dialectics of Inside/Outside,”
Borderlands e-journal Vol 5 No 3 (2006). Erişim tarihi 18.08.2010.
http://www.borderlands.net.au/vol5no3_2006/pike_sharonswall.htm.

Press Release GA/10248. United Nations General Assembly, Plenary Tenth Emergency Special Session 27th Meeting (PM & Night), 20.07.2004.

Erişim tarihi 21.07.2010

<http://www.pfcmc.com/News/Press/docs/2004/ga10248.doc.htm>.

Press Release SC/7895. United Nations Security Council, 4841st Meeting (AM), 14.10.2003. Erişim tarihi 21.07.2010.

<http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7895.doc.htm>.

Resolution A/RES/ES-10/14. United Nations General Assembly, 12 December 2003. Erişim tarihi 20.07.2010.

<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/0/f953b744269b9b7485256e1500776dca?OpenDocument>.

Resolution ES-10/13, United Nations General Assembly, 21 October 2003, Erişim tarihi 20.07.2010.

http://www.un.int/palestine/docs/res_es10_13.pdf.

Rogers, Richard and Anat Ben-David. Coming to Terms. A conflict analysis of the usage, in official and unofficial sources, of ‘security fence,’ ‘apartheid wall, and other terms for the structure between Israel and the Palestinian Territories,’ 2005. Erişim tarihi 18.07.2010.

http://www.govcom.org/publications/full_list/bendavid_rogers_coming_to_terms_2oct.pdf.

Shaoul, Jean. *Why Israel boycotted the International Court hearing on West Bank Wall*. March 28th, 2004. Erişim tarihi 30.08.2010.

<http://stopthewall.org/cgi-bin/engine/exec/view.cgi/1/441>.

Special Report on the West Bank Security Barrier. By UNRWA, July 17, 2003. Erişim tarihi 20.07.2010.

<http://www.miftah.org/PrinterF.cfm?DocId=2197>.

Summary 2004/2. International Court of Justice, 9 July 2004. Erişim tarihi 19.07.2010. <http://www.icjci.org/docket/files/131/1677.pdf>.

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
(UNOCHA), United Nations Relief and Works Agency for Palestine
Refugees in the Near East (UNRWA), July 2008. Erişim tarihi 22.07.
2010. http://www.ochaopt.org/documents/Barrier_Report_July_2008.pdf.

Ünal, şeref. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Türk tarihi incelendiğinde geçmişteki başarıların arkasında iyi yetişmiş bilge adamların bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde olayların çok boyutlu olarak gelişmesi ve sorunların karmaşıklaşması, birkaç bilge kişinin veya aydının gelişmeleri zamanında ve doğru olarak algılamasını ve alternatif politikalar üretebilmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmelerin yakından takip edilmesi, gelecekle ilgili gerçekçi öngörülerin yapılabilmesi ve doğru politikalar üretilebilmesi için farklı disiplinlere ve görüşlere sahip bilge adamlar ile genç ve dinamik araştırmacıların, esnek organizasyonlar içinde sinerji sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Dünya'daki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak; Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak; karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi, dinamik çözüm önerileri, karar seçenekleri ve politikalar sunmak maksadıyla Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) kurulmuştur. BİLGESAM'ın vizyonu, amacı, hedefleri, çalışma yöntemi, temel nitelikleri, teşkilatı ve yayınları <http://www.bilgesam.org/tr> web sitesinde sunulmaktadır.

BİLGE STRATEJİ DERGİSİ

Bilge Strateji; hakemli ve bağımsız bir dergidir. Bilge Strateji, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayınlanmaktadır. Yayın politikası ve bilimsel kriterler, bağımsız editörler ve Yayın Kurulu'nca tespit edilmektedir.

Alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bilge Strateji, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere tüm sosyal bilimler konularında makaleler içerir.

Bilge Strateji'nin temel amacı sosyal bilimler alanlarındaki farklı düşünen yazarların fikirlerinden oluşan sinerji ile yurt içi ve yurt dışında sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunabilmektir. Özellikle, sunacağı farklı bilimsel düşüncelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine çözüm üretebilmektir.

YAZARLARA BİLGİ NOTU

1-Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.

2-Yazarlardan gelen makaleler alanında yetkin iki hakeme gönderilir. Hakemlerden rapor alınır ve rapora göre yazarlara geri dönüş yapılır. Yazarın hakemlerin raporları doğrultusunda ilgili düzeltme, değişiklik ve eklemeleri yapması durumunda makaleler yayınlanır. Makalenin yayınlanması konusunda hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu değerlendirme verirse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçünü hakemin verdiği değerlendirmeye göre makalenin yayınlanmasına karar verilir.

3-Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.

4-Makale; yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması, dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı, çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi gibi noktalarda tutarlı olmalıdır.

5-Makale 4.000 kelimedenden az, 10000 kelimedenden fazla olmamalıdır. Kitap inceleme çalışmaları ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.

6-Makale ile birlikte 80-110 kelimeyi aşmayan özeti (Türkçe ve İngilizce olarak) ve yazar hakkında 5-6 satırlık bilgi notu da gönderilmelidir.

7-Makale, Times New Roman formatında 11 puntoda ve 1,15 satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar için Times New Roman formatında 10 punto kullanılmalıdır.

8-Makalenin başlığı Türkçe ve İngilizce olarak metne uygun kısa ve açık ifadeli olmalı; başlık ve alt başlıklar **kalin harflerle** yazılmalıdır.

9- Ana başlıklar ve alt başlıklar rakamlarla numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır. Takip eden alt başlıklar ise, kelimelerin ilk harfleri büyük diğer harfler küçük olacak şekilde düzenlenmelidir.

1. ANA BAŞLIK

1.1. Alt Başlık

1.1.1. Alt Başlığın Bölümü

10-Alıntılama Alıntılama Chicago Manual of Style sistemi kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız.

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Örnek:

- Kitabın dipnot olarak gösterimi;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

- Kitap içindeki bölümün dipnot olarak gösterimi;

John D. Kelly, “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War,” in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, “Seeing Red,” 81–82.

- Akademik dergi makalesinin dipnot olarak gösterimi;

Joshua I. Weinstein, “The Market in Plato’s Republic,” *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, “Plato’s Republic,” 452–53.

- İnternette alınmış dipnotun gösterimi;

Fatih Özbay, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem,” 11.05.2010, erişim tarihi 08.11.2010,

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

- Kaynakça gösterimi;

Pollan, Michael. *The Omnivore’s Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Weinstein, Joshua I. “The Market in Plato’s Republic.” *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

McDonald’s Corporation. “McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” Accessed July 19, 2008.

<http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11-Makale Teslim Şekli: Makaleler bilgesam@bilgesam.org adresine Bilge Strateji dergisinde yayınlanmak üzere gönderildiği belirtilerek yazar iletişim bilgileriyle birlikte gönderilmelidir. Bu süreçte, makalelerle ilgili yapılması gereken değişiklik ve düzeltmeler yazarlara bildirilecektir. Makalenin değişiklik yapılmış hali, bildirim tarihinden en geç iki hafta sonra yukarıda belirtilen e-posta adresine tekrar gönderilmelidir.

12-Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir. Yazılardaki görüşler Bilge Strateji Dergisi'ne mal edilemez.

13-Daha fazla bilgi edinmek için www.bilgestrateji.com adresine bakınız.

NOTES FOR WRITERS

1-The Wise Strategy Journal is a nationally refereed journal. Articles submitted for publication in the Wise Strategy Journal must not ever have been previously published in any other publication.

2-Articles must be written in Turkish or English.

3-Submitted articles are viewed by two competent referees, who are renowned experts in their field. The authors are then given feedback according to the reviews given by these selected referees. Articles are published pending that the author makes the required corrections, changes, and additions to the article per the suggestions of the referees' review. In the case that referees submit contradicting reviews about the article, the article in question is then sent for review to a third referee. The ultimate publication of the article is lastly determined by the review given by the third referee.

4-Meticulous attention should be paid to the following criteria: writing style, academic accuracy, correct language usage, organized and cohesive writing, appropriate and adequate use of footnotes, and relevant and sufficient use of resources. Studies should exhibit originality, depth, and quality in their contribution to the science world.

5-Articles should not be less than 4,000 and more than 10,000 words. The number of words for book reviews should be between 1,500-2,000 words.

6-A summary of the article and a short biography of the writer (both not exceeding 100 words, in either Turkish or English) ought to be sent with the article.

7-The article must be written in 11-point Times New Roman font and 1.5 line spacing. Footnotes must also be written in Times New Roman font, size 10.

8-The article's title must be short, appropriate, and clearly expressed; headings and sub-headings should be marked in bold.

9-Headings and sub-headings ought to be numbered, as exhibited in the example below. Headings must be written in all capital letters. For the subsequent sub-headings, the first letter of the first word must be capitalized while the following letters are lower-cased.

1. MAIN HEADING

1.1. Sub Heading

1.1.1. A Brief Chapter Under Sub-Heading

10-For the use of citations, the system of the Chicago Manual of Style ought to be used. For further details, please see http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

- For a book;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

- For a chapter or other part of a book;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

- For a journal article;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

- For a website;

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

"McDonald's Happy."

“McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” McDonald’s Corporation. Accessed July 19, 2008.

<http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11-Article Submission: Articles to be published in the Wise Strategy Journal must be sent to *bilgesam@bilgesam.org*. Within the e-mail, the proposed article should be attached, together with a brief statement requesting the article’s inclusion in the Wise Strategy Journal. Brief (100 words) biographical information about the writer should also be included.

The submission process will include notifying the writer of changes and corrections to the article that have been suggested by the selected referees. Authors must then re-send the final amendments to the article to the above email address no later than two (2) weeks, or 15 days, after the date when they were given the appropriate feedback.

11-The views expressed are solely those of the contributing author and do not necessarily reflect those of Bilge Strateji.

12-For further information, please see

http://www.bilgestrateji.com/eng/index.php?option=mod_content&view=view&id=11&menuId=59.